

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Я вирішив продовжити історію
ефецької родини з міста Ефеса, яку дала
привела до Олександрії Євипетської.

На відміну від попередньої книги, в
цій я хочу показати, як одна людина
страждання вплинула на історію
декількох держав, не будучи ні
відомим політиком, ні візним
виставленням, ні царем чи імператором.

Цей вплив викликає багаторазове запитання власну
культуру і мову. В якійсь мірі, ідея книги перекладається з
словосполучення, але жодні паралелі з сучасністю, які знайдуть
мої читачі є випадковим збігом. Мій мовний епох, який у попередній
книзі показаний як античний юнак, виступає в цій як сардоні
дійова особа. Цей метод наочно розкривається від професії і
ласітних дій його батька, але вони є більш ефективними в умовах
розвинутої цивілізації.

Ваш, Ігор Пістунов

P.S. Продовжувати вибачатися за помилки, бо я так і залишився
залізним від мам'ютера. ☺

Ігор Пістунов

НА ПЕРЕТУНІ ЕПОХ
СИН МУДРЕЦЯ

Ігор Пістунов

II

НА ПЕРЕТУНІ ЕПОХ
II
СИН МУДРЕЦЯ

Ігор Пістунов

На перетині епох

Роман
у трьох томах

Том 2

СИН МУДРЕЦЯ

Дніпропетровськ
«Герда»
2014

УДК 82-31(477)
ББК 84(4Укр)-44
ПЗ4

Пістунов І.М.

ПЗ4 На перетині епох : роман : у 3-х т., Т. 2. Син мудреця / І.М. Пістунов. – Дніпропетровськ : Герда, 2014. – 324 с.
ISBN 978-617-7097-12-8
ISBN 978-617-7097-14-2 (Т. 2)

В трилогії «На перетині епох» ця книга є другою, але так само цікавою, як і перша. Але якщо у першій йшлося здебільшого про технічні досягнення древніх, то в цій описані видатні історичні події, які відбувалися у ту саму епоху.

В романі автор продовжує викладати історію грецької сім'ї філософа та любителя знань Філогноса з Ефесу, яку доля закинула в Олександрію Єгипетську. Книга є продовженням попередньої «Забуті папіруси», але головним героєм тут стає син мудреця – розумник Ефіс.

Читач узнає, як Клеопатра стала царицею, хоча була народжена від незначної наложниці, хто був головним рушієм змови проти Цезаря, чому не знайдена могила Спартака і як вибухнув Везувій. Автор показує, як, маючи бажання зберегти грецьку культуру, що занепадала під тиском римської, цей юнак впливає на долю династії Птолемеїв у Єгипті та на розвиток подій у Римській імперії.

Події розгортаються в Єгипті та на Апеннінському півострові. Потужний інтелект його героя, знання мов, психології, бойових мистецтв, дозволяють здійснювати неймовірні задуми, створені його невгамовним розумом.

УДК 82-31(477)
ББК 84(4Укр)-44

Ваші відгуки та пропозиції направляйте на адресу
pistunovi@gmail.com

ISBN 978-617-7097-12-8
ISBN 978-617-7097-14-2 (Т. 2)

© І.М. Пістунов, 2014

Частина перша. ОЛЕКСАНДРІЯ ЄГИПЕТСЬКА

Ви знаєте, хто такий Ефійс?

Як не знаєте?

Ефійс, син Філогноса.

Бачу на вашому обличчі посмішку, отже ви пригадали, що десь чули про цього філософа, та знайомі з його пригодами.

Де ви чули? Ага, вам переповідав знайомий.

А чом би вам не прочитати про його пригоди, написані ним самим? Як де? У бібліотеці. Ви ж чули про Олександрійську бібліотеку? Звісно, що так! Давайте я вас туди проведу. Ні, ні, ніяких грошей я не візьму, жодного обола. Мені потрібна тільки ваша увага.

Ось ми виходимо з морського порту і повертаємо ліворуч. Досить пройти чотири квартали, як відкриється цей храм науки. Бачите басейн перед входом. У ньому ви маєте омитися, щоб отримати право користуватися сувоями, що лежать на численних полицях.

Стійте, поки що не заходьте. Я бачу Ефійса. Гляньте й ви. Правда красень? Стрункий, густа грива чорного волосся спадає аж на плечі, високого зросту, легка й швидка хода.

– Гей, Ефійсе, – кричу я йому здалеку, – а підійди-но сюди!

Він неквапом підходить, оглядає мене і стримано вітається, хоча ми із ним знайомі вже півтора десятка років.

– Ефійсе, – кажу я, – ось люди, що хочуть з тобою познайомитися.

– Для чого це? – запитує він.

– Ти ж дуже освічена людина. В Ойкумені таких знавців різних мов дуже мало.

І справді, цей молодий чоловік знає, окрім грецької, ще й перську, хетську, єгипетську мови, вивчив латину.

– Я ще знаю македонську і вчу скіфську, – трохи зашарівшись додає мій герой. Як видно, така похвала йому приємна, бо я ненавмисно виказав головну рису характеру юнака – честолобність. Його біла шкіра, яку не зачепило пекуче африканське сонце, теж видає у ньому книжника, що днями сидить у приміщенні над згортками папірусів і невтомно перекладає їх на грецьку.

– А хіба скіфи мають писемність? – запитую я.

– Не знаю, але мені доводиться перекладати їх розмови з нашими командирами міської сторожі, у якій все більше служить не місцевих жителів, а

прийшлих людей: нубійців, сирійців, персів, скіфів. От я і вчу їх грецькій мові і переймаю їхню.

– Ааа, – протягую я, – зрозуміло, Це тебе Єрмант приладнав до своєї справи, раз ти не хочеш служити у війську, а закопався у пилюку віків.

– Якраз **йому** цього і не треба, бо він і сам скіф. А ось Кастор і Поллукс весь час смикають мене.

– Вони теж на службі? – цікавлюся я. – Мабуть вже стали справжніми вояками?

– Не тільки це. Їх призначено командирами сторожі обох Олександрійських портів: порту Евнос та Малого порту.

– Я думав, що таку важливу справу довірять Єрманту?

– Він тепер командир усієї сторожі Олександрії і ті двоє – його підлеглі. Ну годі балачок, – уриває Ефіїс нашу розмову, – мені час ставати до роботи.

Він повертається і так само, своєю легкою ходою йде до бібліотеки.

– От гарний, на диво, – захоплено кажу я, – дівчата мабуть умлівають від нього. Гей Ефіїсу! – гукаю я

йому в спину, – дівчата від тебе мліють?

Не стишуючи ходу він обертається, лукаво дивлячись крізь плече, недбало відмахується від мене і зникає у колонаді бібліотеки.

Ну гаразд, раз він не захотів з нами більше балакати, ходімо в гості до Філогноса. Ви здивовані? Думали, що той чоловік, витерпівши стільки пригод, уже не має сили жити? Помиляєтеся. Живе добре, живе так, що зазидки беруть

багатьох.

Ходімо, ходімо, це недалеко. Три квартали на південь і один праворуч. Бачите оту будівлю, оточену парканом, з-за якого пробивається густа рослинність? Це житло Філогноса і його дружини Катерини.

Давайте станемо перед портиком і поляскаємо в долоні, як це заведено у греків.

– Філогносе! – гукаю я щосили, – Ти вдома? Можна зайти?

Замість мого давнього друга з дверей визирав маленька дівчинка, якусь хвилю дивиться на нас, пирхає від сміху і ховається у назад.

– Філогносе, – знову починаю я, – то можна зайти?

Але мій крик перериває голос, в якому бринить добре знайомі іронічні нотки його сина:

– Неначе раніше ти питав у мене дозволу? Завжди заходив, коли хотів...

– Так я не один, тому так офіційно, – ніяковію я. – Ти ж не розсердишся, що я до тебе привів гостей?

– Та вже заходьте, – на цих словах на порозі стає сам хазяїн. Десять років, що ми не бачилися, змінили його. Сиве волосся почало випадати на тім'ї і крізь нього проглядає загоріла лисина, статура стала огряднішою, але допитливий погляд чорних очей той же самий – ясний і пронизливий.

Філогнос веде нас до умивальні і ми змиваємо пилку з наших облич, рук і ніг і пропонує пройти до великої кімнати, де завжди приймають гостей. У коридорі ми бачимо святилище Артеміди, біля якого куриться ладан. Проходячи повз святилище, Філогнос побіжно проводить долонею через пахучий дим і омиває ним обличчя.

– Робіть те саме, – впівголоса раджу я і першим повторюю жест хазяїна.

– Зачекайте, зараз принесуть наїдки та вино, – каже Філогнос, коли ми полягали на лави навкруги столу. – Попереджаю, що у моєму домі жінки мають право бути присутніми на симпосіях разом із чоловіками. Якщо вам це не подобається – двері відчинені.

– Філогносе, – спішно вставляю я своє слово, намагаючись згладити перед гостями його різкість, – до тебе прийшли цивілізовані люди, які не будуть заперечувати жіночого права на рівність. Та й серед них теж є жінки, придивися уважніше, чи твій зір так підупав, що вже й свого носа не бачиш?

Він засміявся, ми теж і наша бесіда потекла, як Ніл – спокійно і плавно.

– То де зберігаються твої спогади? – запитую я. – Оці люди хочуть їх почитати.

– У храмі Серапіса.

– А чому не в бібліотеці?

– У цьому храмі ще за часів Птолемея III було створено філію. Там покладено ті книжки, які частіше всього беруть з палацу для читання. Мабуть, щоб далеко не бігти, бо цей храм стоїть поруч. – посміхається у сиву бороду наш хазяїн.

– А Ефіїс служить у самій бібліотеці? Ми бачили, як він туди заходив.

– Якраз він служить у філії і сподівається найближчим часом стати її хранителем. А в бібліотеку мабуть, пішов у службових справах.

Нашу бесіду перериває рипіння дверей і до кімнати входять дві жінки. Першу впізнав одразу:

– Катерина, – радісно кричу я і потискаю їй одразу дві руки, – ти така ж гарна, як і десять років тому!

– Не бреши, – лагідно відповідає вона, поправляючи вже геть посивіле волосся на голові, закручене в тугу корону. – Час бере своє...

– Бреше він напевне, а серцю приємно, – чується голос іншої жінки, яка веде за руку маленьку дівчинку, яку ми бачили на порозі дома.

– Магаро?!!! – не вірю я своїм очам, – Ти жива і ти тут!!

Я оглядаю стару няньку та домоправительку маєтку Філогноса в Ефесі. Зовсім зігнута постать, рідке сиве волосся, худі руки та ноги, яких видно з-під пеплоса, запалі щоки.

– Ти стала як Парка Лахетос, – кажу раптом я, не усвідомлюючи своєї нечемності.

Але вона не розсердилася, а засміялася:

– Ти думаєш, що я житиму теж вічно, як вона?

– Хай Артеміда тобі дарує довге життя, – відповідаю трохи знітившись і прошу. – Розкажи, як ти сюди потрапила? Хто стереже маєток Філогноса в Ефесі?

– Спочатку давайте пообідаємо, – втручається у нашу розмову Філогнос, – а теревені будемо правити потім.

Наїдки і напої, що їх внесли раби, не відрізнялися вибагливістю, але були поживними.

– Ти, Філогносе, – кажу я, прожовуючи тугий шмат м'яса, – вже зовсім єгиптянином став. Це, либонь, крокодилятина?

– Бегемотина, – посміхаючись відповідає він. – Крокодил тут свята тварина. Втілення бога Себека.

– А вина чому так мало? – не вгамовуюся я. – Одного маленького глечика на всіх нас не вистачить.

– Все вино привезене з Родосу або з Іонії, – відповідає Філогнос. – Воно дуже дороге, бо з-за моря. Можу пригостити бажаючих єгипетським напоєм, який виготовляють з ячменю. Називається пиво.

– Ану пригости.

За наказом хазяїна раби внесли глечик з жовтуватою рідиною і кислуватим запахом. Ми покуштували. Я виплюнув свій ковток на підлогу:

– Здається, цей напій треба одразу виливати, не покуштувавши, у вбиральню, – кажу я відпльовуючись. – Він нагадує сечу за кольором і, мабуть, за смаком теж. Для чого ж робити себе посередником поміж пивом і відхожим місцем?

– Нічого не вдієш, – відповідає Філогнос, спокійно допиваючи свій кухоль. – Виноград в Єгипті майже не росте, бо всі поля засіяні пшеницею та ячменем. Я пробував посадовити його у своєму саду, але в болотистому ґрунті він гине, бо окрім сонця виноград має рости ще й на сухій землі, а тут, поблизу озера Мареотіс, суцільне болото. Якби не дренаж навкруги нашої оселі – ми і самі спали б по коліна у воді.

На моє здивування інші гості куштували єгипетський напій із задоволенням.

– Мабуть вони походять від скіфів, – припустив Філогнос, відповідаючи на моє не виказане запитання. – Єрмант каже, що на своїй Батьківщині вони теж вживають цей напій.

– Ну вже годі про їжу, – попросив я, – розкажи, що сталося за ці роки?

– Мої дочки побралися і тепер заміжні, – замість Філогноса відповіла Катерина. – Вгадай, за кого?

– Звідкіля я можу знати. Тут, у столиці Єгипту стільки вигідних партій з дітьми сановників та вчених...

– Ти їх знаєш, – хитро примружилася вона.

– Це якісь єгиптяни?

– Ні, греки. Ну гаразд, – змилювалася наді мною вона, – не буду більше тебе мучити загадками. Це Кастор і Поллукс!

– Що? – моєму здивуванню не було меж. – Ці шибайголови захотіли тихого сімейного життя?! І як твої дочки погодилися?

– Ти забув, що ці хлопці жили у нас довгий час, – втрутився Філогнос, – от діти й звикли одне до одного. А під час пригод, інколи, тільки їх влучна стрільба із луків спасала нас.

– Оце, – показала Магара на дівчинку, яку привела з собою, – дочка меншої – Сірігми. А у Лоуді вже трійко діточок.

– То ви вже дідусь і бабуса?! Вітаю. – звернувся я до подружньої пари.

– Дякуємо, – відгукнулися вони.

– А як же батьки близнюків? – знову запитав я, – Знають про те, що ви породичалися?

– Невдовзі після нашої зустрічі з Полікратосом на Родосі, коли вони його мало не застрелили, їх мати, Амалтея, померла. – ввернула своє слово Магара. – Думаю, з горя, що не бачила своїх дітей. Все тужила, що перед смертю з ними не попрощалася. Я це знаю, бо була біля неї в останні хвилини...

– Полікратосу відома доля його дітей, – вів далі Філогнос. – Адже це він допоміг продати мій маєток в Ефесі і переправити сюди Магару. Тоді й синів провідав. Все хотів, щоб вони пішли з ним і почали торгувати. Але ті не погодилися і знову посварилися з батьком.

– А у Єрманта є діти?

– Артеміда, чи та б пак, Яхве, не дали його дружині Мірці дітей. То вона узяла двох сиріт зі свого кварталу.

– І що, Єрмант, погодився?

– Єрмант, – розважливо проказав Філогнос, – є людиною широких поглядів, дарма, що скіф.

– Та й діточок же йому хотілося дуже, – вставила знову своє слова Магара. – От він і погодився узяти двох сиріт, – хлопчика та дівчинку. Казав, що з хлопчика зробить воїна.

– Не думаю, що це йому вдасться. – Це вже Катерина у своїй лаконічній манері повела розмову. – Діти ходять до нас вчити грамоту і хлопчик дуже припадає до науки. Мабуть стане таким же, як мій Філогнос.

Тут вона підійшла до чоловіка і погладила його волосся. Той обійняв її за талію і притулювся щокою до грудей.

– Кастор теж непокоїться, що у нього немає хлопця, то Лоуді вагітна вже учетверте, – знову почала Магара. – Поллукс ще тримається, але, думаю, прослідує за прикладом свого брата.

Нашу мирну розмову перервав

Прихід Ефїса

– Магаро, я голодний, – почувся його голос із дверей, – дай чогось, бо я поспішаю.

– Зайди, хоч із гостями поздоровкайся, – пробурчала Магара, підіймаючись із лави, – неначе ти не у бібліотеці працюєш серед поважних людей, а у купця, який весь час спішить заробити грошей.

Ефїс зайшов до кімнати, окинув нас швидким поглядом і, зрозумівши, що з цими людьми він сьогодні вже бачився, вітатися не став, а, стоячи біля столу, ухопив найближчий кусень і почав похапцем їсти.

– Що це ти за манеру взяв, – знову завела своєї Магара, – що їси стоячи, неначе кінь чи віл! Хоч присядь, коли ти не хочеш прилягти за стіл, як це роблять культурні люди. І чого ти там у бібліотеці набрався, яких таких знань, що й поїсти як слід не можеш?

– Я поспішаю, – вимовив юнак, прожовуючи шматок смаженого м'яса бегемота, – мене призначили вчити дитину царя.

– Хіба ти став хранителем бібліотеки? – звів брови у здивуванні Філогнос, – це ж тільки хранителі навчають царських дітей?

– Вони навчають тільки хлопців, – відповів Ефїс, – а дівчат ніхто не вчить, навіть з царського роду. Тільки в нашій сім'ї це не так.

– То вчитимеш Береніку? – це вже здивувалася Катерина. – Так кажуть, що їй ніяка наука не потрібна, а тільки чоловіки. Її батько, наш цар Птоломей XII, вже не знає, кого б їй приставити у охоронці – з усіма переспала!

– Не Береніку, а Клеопатру, – відповів заклопотаний Ефїс, допиваючи пиво прямо з глечика, – вона сама попросилася, щоб її навчали різним наукам. Доручили це мені, адже в бібліотеці знають, що ти, батьку, навчаєш дівчат нарівні з хлопцями. Либонь, подумали, що я теж маю такий же педагогічний досвід. Ну годі, мені вже час йти. Перший урок почнеться за годину, а мені ж іще треба приготуватися самому. Подумати, яким наукам навчати цю царівну?

Він вийшов так само швидко, як і зайшов.

– Вчи її різним мовам, – крикнув услід Філогнос, – для царівни Єгипту, це важливо, адже під владою нашого царя знаходиться не менше десятка різних народів.

– А ти, Катерино, припини пліткувати, – продовжив він звертаючись тепер уже до дружини. – Не треба переказувати все, про що говорять на базарі, чи наші сусідки, коли ви зійдетеся біля храму Баст.

– Чому Баст? – втрутився я у сімейну розмову.

– Тому, що в Єгипті вважають цю богиню втіленням Артеміди, а ми, як ти вже помітив, вшановуємо саме цю богиню. Вона спасала мене і мою сім'ю багато разів і дала нам засоби для існування. Ти ж знаєш про скриньку зі срібними тетрадрахмами?

Звісно, я про неї знав. Ця скринька з коштами храму Артеміди в Ефесі дісталася нашому хазяїну після численних поневірянь.

– А чому всіх єгипетських царів звать Птолемеями? – перевів я мову на інше. – Нинішній вже дванадцятий...

– Така тут традиція, що ведеться від першого, який і заснував це місто і правив у ньому. Двох синів нинішнього царя теж звати, відповідно, Птоломей XIII та XIV, – відповів Філогнос. – Жінок це теж стосується. Дружину царя звати Клеопатра, як і дочку, народжену його наложницею. Тому перша має приставку до імені – шоста, а та, молода, яку пішов навчати мій син, – сьома. До речі, – пожвавився він, – Береника, законна дочка царя, теж має номер. Вона четверта.

– Стій, стій, – зупинив я його. – Досить з мене цих номерів при імені. Я вже заплутався. Краще розкажи, чи не турбували тебе за цей час перси? Адже не всіх вдалося виловити?

– Не всіх, – спокійно погодився Філогнос. – Але після загибелі Бакура в піраміді, втік тільки один, що знав про його долю. Його вдалося упіймати вже в Олександрії. Здається, його потім стратили, задушивши за єгипетським звичаєм.

– Ну то й що? Інші його помічники не знали справжньої мети Бакура! Вони мали б постійно намагатися тебе упіймати!

– Було таке одного разу, – неохоче промовив мій мудрий співбесідник. – Та я поскаржився Єрманту. Тих персів упіймали і теж стратили.

– А Галактіон, – не вгавав я, – де він зараз? У Дамаску?

– Бери вище. Він тепер радник царя у міжнародних відносинах. Та й Дамаск і вся Сирія з Ханааном вже не належать Єгипту. Тепер це протекторат Риму.

– Виходить, правду казав Бакур, що його метою було протистояння римській навалі?

– Так. Римляни й далі розкидають свої руки по Ойкумені, шукаючи, де б іще захопити країну та пограбувати її. Більшість держав вимушена з цим миритися, вдаючи, що поганий мир, краще доброї війни. Один Карфаген колись опирався, та після декількох воєн, його було знищено.

– То ти тепер його пробачив за всі поневіряння та переслідування?

– Бакура? Так, звісно. Я йому навіть вдячний. Якби не він, не жити мені з сім'єю у найбільшому науковому центрі світу. І достаток я маю, адже за мої

заслуги, я отримую пенсію пожиттєво, тому скринька зі сріблом і досі залишилася повною. Либонь, перейде у спадщину Ефїїсу.

– А дочкам ти щось залишиш?

– У них є свої чоловіки, які за ними піклуються, – почав було Філогнос, але нас перебила Катерина.

– Годі вже про сумне, – заявила вона, – коли це станеться, нехай Артеміда все вирішить, а ми будемо тільки піщинками в її руці.

Далі розмова якось затихла, всі голови схилилися у думках про неминуче та вічне.

– То я піду, – піднявся я з ложа і попрямував до дверей. – Дякуємо цьому дому і вашій гостинності, але нам вже час іти.

– Приходьте ще, – запросив нас Філогнос.

– Та не гребуйте нашим пивом, – додала Магара і зайшлася хрипким деренчливим сміхом. – Ми його п'ємо частіше за вино.

Тепер, шановні мої супутники, я маю покинути вас і піти слідом за Ефїїсом, бо дуже вже мені кортить поглянути на дочку царя Єгипту. А великим гуртом ми у царські покої не зайдемо. Та не ображайтеся, я вам про все неодмінно переповім....

Отже, побіг я запиленими від піску недалекої пустелі вулицями, слідом за юним вченим, що своєю стрімкою ходою набагато випередив мене.

Я біг, не помічаючи оточуючих, тому здивувався, що вже не біжу, а падаю у пилюку. Мою пригоду супроводжував гучний регіт трьох озброєних чолов'яг, що стояли зі жбанам пива на вулиці, поруч з барелі спіті. Ще двоє таких же чоловіків визирнули з дверей, зацікавлені вигуками з вулиці. Їх мова була мені не зрозумілою, але по закінченню майже всіх слів на звук «с», я здогадався, що то була латина. Я піднявся і зі злістю підступив до негідників, що підставили мені ногу, але мене перехопив за руку і відвів убік якийсь єгиптянин:

– Не займайте їх, пане, – попросив він і почав обтрушувати запилений одяг. – Ці римляни негайно викличуть підмогу і правди ви не знайдете ані в суді, ані у царя.

– Мемноне?! – здивувався і водночас зрадів я. – Як ти тут опинився, невже твоя таємна служба у Дамаску припинилася?

– Вже давно, – пошепки відповів він і повів мене подалі від римських легіонерів, що реготали нам услід, аж за боки бралися. – Римляни, зайнявши Дамаск, швидко вичистили його від таємних людей, розпинаючи їх вздовж дороги на Сідон.

– «Розпинаючи», – повторив я, – це якась нова страта. Як це?

– Вони вкопують стовпи з поперечною деревиною і прибивають руки за передпліччя до поперечини залізними цвяхами. Жахлива смерть, то я волів за краще перебратися в Олександрію. А ось мій напарник Тутос попався і сконав у страшних муках. Тому Галактіон наказав усім своїм людям повертатися додому. Але мене він не покинув, я маю невеличкий заробіток, слідкуючи за римлянами, яких на вулицях стає все більше й більше.

– То ти й латину, либонь, знаєш?

– Аякже, прийшлося вивчити, щоб знати про що вони поміж собою говорять.

– І що ж вони вигукували?

– Казали: «Он якийсь вчений розігнався, щоб злетіти. Треба йому допомогти».

– Справді смішно, – мовив я, – якби це не стосувалося мене, я б теж сміявся.

Мемнон провів мене до храму Серапіса і я потихеньку пішов шукати Ефїїса.

– Він у відділі єгипетських рукописів, – відповіли мені на мої пошуки.

Справді, Ефїїс сидів схиливши голову на якимось папірусом, розписаним кольоровими ієрогліфами.

– Чого ти тут? – спитав він вгледівши мене.

– Хочу поглянути на царівну Клеопатру. А ти чого серед єгипетських рукописів? – відповів я запитанням на запитання.

– У цьому відділі відвідувачів майже не буває, тому легше буде її вчити, не привертаючи зайвої уваги.

– І чому ж ти її вчитимеш?

– Як батько порадив, так і буду вчити. Мовам і письму різних народів.

– Це ти Ефїїс? – почулося за нашою спиною.

Ми озирнулися і побачили тендітну дівчину, зовсім худеньку, низького зросту, але у гарному вбранні. Її шию, руки та ноги прикрашали золота гривна та браслети. Волосся було пофарбоване за перською модою у рудий колір.

– Клеопатро? – розгублено перепитав Ефїїс, здивований такою несподіваною появою. – Тобто, я хотів сказати, вітаю тебе царівно.

– Не переймайся придворними манерами, – раптом посміхнулася, до того часу серйозна, дівчина, – ти вчений і не повинен рачкувати переді мною. Я буду вчитися старанно і слухатимуся тебе в усьому, як твої сестри.

– То ти знаєш, про мою сім'ю?

– Звичайно, тому і вибрала тебе в учителі. Ну сідаймо та вчимося?

Така приязна манера розтопила напруженість Ефїїса, вони присіли за стіл і навчання почалося.

– Я вчитиму тебе різних мов і письму, – почав Ефїїс. – Якої мови ти спершу хотіла б навчитися?

– Деякі мови я вже знаю, – сміливо відповіла царівна. – Берберську та ефіопську. От! Але ти спочатку навчи мене писати грецькою.

– Як це може бути? – не йняв віри Ефіїс. – Цих мов навіть я не знаю!

– Можу тебе навчити, – лукаво підморгнула Клеопатра, – звичайно, коли ти мене добре вчитимеш письму. А ті мови я знаю тому, що моя матуся з берберів. Мій дідусь видав її за батька, щоб заручитися приятним ставленням Єгипту до свого кочового народу, який живе на півдні Лівії, у Великій пустелі. А нянькою у мене ефіопка. То я не тільки її мову вивчила, але знаю і колискові пісні.

І вона завела тоненьким голоском тужливу мелодію, ритмічно плескаючи в долоні. Ефіїс слухав дівочий спів, дивуючись її розуму і захоплюючись знаннями та легкістю, з якою вона повела розмову, як влучно обрала напрямок навчання.

– Ну годі співати, – нарешті спромігся він подолати магію дівочого співу, – встанемо вчитися. Дивись, ось це перша буква, називається «альфа». З неї починається твоє ім'я...

Дві голови – чорна і руда – схилилися над папірусом, на якому тверда Ефіїсова рука виводила літери. Дівчина виявилася здібною і через декілька годин вже могла сама написати власне ім'я та імена своєї рідні.

– Ось тепер Береніка не буде хизуватися переді мною, – сміялася вона, радіючи своїм успіхам, – а то все дражниться, що царицею я ніколи не буду, а тільки вона. Зате я писати вмію!

– Тобі ще треба довго вчитися, – намагався вгамувати її запал Ефіїс, – адже кожна мова має і своє письмо. Ось ти хочеш стати царицею Єгипту, а мови єгипетської не знаєш! Як же ти будеш царювати?

– То вчи. і негайно, – тупнула ногою Клеопатра, – я хочу знати всі мови!

– Давай придумаємо порядок навчання.

– Який ще порядок? – не могла заспокоїтися від своїх розбурханих мрій царівна. – Я хочу вивчити всі мови і край!

– То давай будемо кожною мовою займатися по дві години на день. Як тобі таке?

– І як скоро я навчуся?

– За три роки і навчися.

– Так довго.. Я хочу швидше!

– Куди тобі поспішати? Ти ж іще мала?

– Для цариць, – розважливо мовила Клеопатра, – тринадцять років вже дорослий вік.

– Все одно, – не міг приховати свого роздратування Ефіїс, – ти народилася від наложниці, а Береніка – від цариці. То вона і буде колись царювати. А тобі знайдуть чоловіка з причту.

– Я буду царицею, – тихо, але надзвичайно твердо промовила тендітна дівчина, струснувши головою так, що аж забряжчали її прикраси. – Тому, вчи мене якнайшвидше!

– Ну гаразд, – вимовив юнак, – буду вчити тебе швидко, якщо ти на це спроможна.

– От і добре, – зраділа вона, – то вчи мене далі.

– Дивися, ось вірші Калімаха. Спробуй прочитати хоч щось...

Знову потяглися довгі часи повторення, виправлення помилок, сміху та обурення. Їх вправляння у мовах було перервано посильним з палацу, який був одягнутий як писець: на стегнах була пов'язка, а на поясі висіла чорнильниця.

– Пані, вас кличуть до палацу, – виголосив він, низько уклонившись.

– Вже йду, – озвалася та і, піднявшись навшпиньки, поцілувала Ефїса в щоку. – До завтра, вчителю.

Вона пішла, а юнак ще довго стояв притуливши руку до щоки.

– Що це за звичай такий? – запитав я у нього.

– Це юдейський звичай, – відповів він. – Єрмант казав, що його Мірка цілує не тільки у щоку, але й у губи.

– І як тобі?

– Приємно, – мовив він задумливо. – такий звичай мені подобається.

До кімнати стрімко зайшов високий та плечистий римлянин у військових обладунках. Шолом, нагрудник та поножі блищали, ретельно нащищені.

– Кво вадіс Клеопатрас? – промовив він гучним голосом, що заповнив невелике приміщення і дістав до його найдальших куточків.

– Пішла до палацу, – відповів Ефїс. – А що вам до неї?

– Ніхил, – grimнув велетень і вийшов так само стрімко, як і зайшов, змівши зі столу всі папіруси одним рухом свого плаща.

– «Кво вадіс», – задумливо промовив Ефїс, – «Куди пішла...». Ні, куди ти взагалі прямуєш, Клеопатро, зі своєю фанатичною впевненістю у царюванні над Єгиптом?

Я тихенько вийшов з кімнати, залишивши його у глибокій задумі, а сам попрямував у бік моря, щоб узнати,

Що діється в палаці

Там вирувала метушня. Служники різних рангів, охорона, писці – всі намагалися виконати якісь доручення, негайність яких і викликала ту дивну біганину,

– Добре, що ви прийшли, о царівно, – звернувся до Клеопатри якийсь із тих, хто створював метушню. – Всіх нащадків царського роду кличуть у тронну залу.

– Невже батько помер? – удавано жажнулася царівна, знаючи, що той був зранку у доброму здоров'ї.

– Заспокойтеся, живий-живісінький.

Вона попрямувала далі, чуючи за своєю спиною сказане упівголоса двома служниками:

– «Диви, як вона за батьком турбується!»

– «Недарма ж її назвали Клеопатрою, тобто такою, що поважає батька!».

Ці слова викликали на її обличчі глузливу посмішку, яка миттю згасла, варто було їй вступити до тронної зали.

А стати серйозною їй було з чого. Бо її батько, цар Птоломей XII не сидів на троні, а стояв перед ним, оточений озброєними воїнами, в яких Клеопатра упізнала Селевка Кибіозакта – командира охорони палацу та Архелая – його заступника та радника. Іншої охорони в залі не було, хоча у дворі палацу аж вирувало від воїнів.

На троні ж сиділа Тріфаена – найстарша дочка царя.

– Римляни паплюжать нашу честь! – донеслися до Клеопатри останні слова Тріфаени, яка кричала, як на площі перед натовпом. – Вони бешкетують на вулицях, вони відняли наші землі в Сирії та Ханаані, вони не поважають царя Єгипту, який майже покорився їм! Тому я беру владу собі, як найстарша спадкоємиця, і буду царювати, як належить за нашим давніми законами, а римлян вижену геть!

– Але ж ти народжена не від цариці, – раптом озвався Птоломей, – найстарша законна дочка – Береніка. Та й по стародавнім законам жінка не може царювати без чоловіка.

– Мовчав би вже! – крикнула Тріфаена. – Коли чоловік занапастив свій дім – жінка має стати на його захист і збереження!

– Батьку, не піддавайся! – почувся крик з напівтемного кутка зали і всі погляди присутніх звернулися туди. Там стояв Теодот – вихователь обох законних синів царя, тримаючи їх за руки. Це кричав старший, який пручався, намагаючись вирватися з міцних рук учителя.

– Тримай його міцніше! – наказав Селевк, виймаючи меч із піхов. – Бо коли він добіжить сюди – це буде його остання у житті вправа з бігу!

– Сину, вгамуйся, – це вже цар намагався зберегти життя своєму нащадку.

– Береніко, а підійди-но сюди, – звеліла Тріфаена.

Напрочуд гарна, добре вбрана царівна у цю мить мала жалюгідний вигляд: вся тремтіла, аж прикраси на ній бряжчали, сльози лилися нестримно, очі й ніс почервоніли. Сахаючись озброєних воїнів, вона підійшла до трону і спинилася, намагаючись триматися подалі від оголеного меча Селевка.

– Ти хочеш бути царицею? – грізно запитала Тріфаена.

– Н-нні, – затинаючись відповіла та і заридала в голос.

– Ось бачиш, батьку, – з притиском заявила самоназвана цариця, – Твоя старша законна дочка відмовляється на мою користь. Відведіть його у покої, я потім вирішу, що з ним робити далі!

Селевк потяг царя до виходу, а Архелай підійшов до трону і сказав упівголоса:

– Вели усім розійтися по їх покоям, а сама вийди до народу і скажи ті самі слова, що казала тут.

– А хіба народ вже зібрано? – так само тихо спитала Тріфаена.

– Так. Я все підготував заздалегідь. Навіть крикунів, що з натовпу будуть тебе прославляти за розум та силу волі.

Клеопатра зрозуміла, що настав слухний час і підбігши до трону, стала на коліна і урочисто виголосила:

– Я першою присягаюся новій цариці і царю, якого вона обере, у вірності і відмовляюся від своїх прав на трон Єгипту на користь їх нащадків!

– Підійди ближче, – мовила Трифаена приязно усміхаючись. – У нас з тобою однакова доля – ми народжені від наложниць і маємо триматися разом. Здається, – раптом пригадала вона, – ти маєш ще й сестру?

– Так, царице, – відповіла Клеопатра, віддано дивлячись їй у вічі. – Арсиноя. Але вона ще маленька і весь час знаходиться в гінекій разом із матір'ю та нянькою.

– Ну гаразд, іди собі до матері, – звеліла Трифаена і попрямувала до виходу із зали.

Клеопатра продовжувала стояти нерухомо доти, поки зала не опустіла, а потім рушила до покоїв свого батька. На чатах перед дверима стояв якийсь воїн.

– Я йду передати наказ цариці Трифаени, – заявила Клеопатра, – пропусти мене негайно!

Воїн відсторонився і вона зайшла у передпокої. Там швиденько розірвала на собі край одягу і трохи подряпала обличчя.

– Батьку! – закричала вона, убігши до покоїв і ридаючи. – Вона хоче убити тебе і твою дружину! Спасайся батьку! Тікай, збирай сили і повертайся царем!

– Ну, досить, вгамуйся, – почав її втішати Птоломей, – Бач яка щиросерда, – звернувся він до своєї дружини. Хоч і не від тебе, а така ж як і ти – любить свого батька.

– Щось я раніше такої любові у неї не помічала, – озвалася та. – Все їй аби Береніку дражнити, що вона дурна.

– Так, а що ж вона хоче зробити з Беренікою? – схаменувся цар.

– Береніка вже їй присяглася у вірності і відмовилася від трону на користь Трифаени та її нащадків. – Не змигнувши оком, відповіла Клеопатра.

– А з синами?

– Вони ще малі і їх не зачеплять, – знову вигадала Клеопатра. – У небезпеці тільки ви двоє. Тому вам треба кудись утекти. Ти маєш якусь схованку, батьку?

– Не маю, – гірко зітхаючи відповів той, – Все сталося так несподівано...

– То може попросиш допомоги у римлян? Вони незабаром будуть відпливати за наказом Трифаени.

– А чи не захоче вона їх обеззброїти і взяти у полон? – засумнівався цар.

– Навряд чи, – відповіла Клеопатра. – У них так багато війська і вони такі вправні у своїх обладунках. Ані сторожа з палацу, ані міська сторожа їх не подужає. А щоб зібрати справжнє військо, потрібен час. Тому краще вам втекти.

– Яка ти стала розумна, я й не помітив, коли це сталося. – захоплено мовив Птоломей. – То як же нам втекти?

– І як пронести одяг, їжу і різні потрібні речі на корабель? – озвалася його дружина. – Нас і самих не випустять.

– Якщо мій царю, пообіцяє не сердитися на мене, – відповіла Клеопатра, – я можу дещо запропонувати...

– Ну гаразд, кажи вже, не тягни.

– Одного разу я попросилася оглянути римський військовий корабель, – почала Клеопатра і, помітивши недовірливий погляд цариці, додала. – Звичайно я була не сама, а з нянькою та охоронцем. Я нізащо не зганьбила б імені свого великого батька.

– Кажи вже, що ти надумала! – крикнув Птоломей.

– Мені там так сподобалося, що командир корабля виділив мені одну кімнату на ньому і дозволив там гратися.

– Як звати командира?

– Авл Габіній. А що?

– Знаю того красеня. Він до тебе не чіплявся?

– Що ти батьку, я ж іще мала! Так от, граючись, я нанесла в ту кімнату багато різного одягу, їжі, різних речей, необхідних для життя. Якщо вам вдасться перейти на корабель, то ви зможете відплисти до Риму! А там назбираєте війська і повернетесь зі славою!

– А той Авл погодиться мене узяти? Як ти думаєш?

– Ти вже з нею радишся, як із Галактіоном, – втрутилася у розмову цариця.

– Якби Галактіон міг передбачити ці події та запобігти ним, я радився б із ним. А так, оця дівчинка виявилася найбільшою допомогою у скрутну годину. І за що боги відвернулися від мене? Невже я мало їх славив?

– Батьку, то ти згоден? – перебила його Клеопатра. – То я побіжу домовлюся з Авлом Габінієм щодо вас?

– Іди, доню, та будь обережна і знай, що я не забуду тебе у своєму заповіті, – озвався Птоломей і дівчина вийшла, наказавши воїну на вході:

– Цариця звеліла нікого, окрім мене до них не пускати.

Рішучим кроком з гордо піднятою головою зайшла царівна у свої покої і кинулася до матері:

– Я все зробила вірно, матусю? – запитала вона у берберійської царівни, що тримала на руках сплячу Арсиною.

– Дуже добре і все вірно, – відповіла та. – І запам'ятай, що в палаці для тебе не може бути друзів, а тільки тимчасові союзники. Якби мій батько не чинив так само, та нас би вже давно на світі не було б. То ж і надалі будь для всіх привітною і приязною, а сама роби тільки на свою користь.

– І тоді я стану царицею?

– Неодмінно станеш! Але будь обережною і обачною. Не давай нікому захопити тебе зненацька. Плануй кожен свій крок наперед. Думай про можливі перешкоди і наперед продумуй, як їх подолати.

– Дякую, матусю, за науку. Ну то я побігла у порт.

– Без няньки й охорони і не думай, – гримнула мати. – Доки все не заспокоїться, ходи із супроводом.

Клеопатра узяла свою чорну як ніч няньку за руку і вийшла з приміщення. На виході з палацу її спинила варта:

– Ти куди? Наказано нікому не виходити!

– Я за наказом цариці Тріфаєни! Хіба ви не знаєте, що я першою їй присягнула? І зі мною піде один із вас для охорони!

Як видно, чутка про першу, хто присягнув новій цариці вже поширилася палацом, тому, що один із воїнів мовчки пішов слідом за нею.

– Стій тут і чекай на мене, – наказала Клеопатра йому, коли вони дісталися порту. – Я незабаром повернуся.

Діставшись причалу, де стояв римський корабель, Клеопатра крикнула вартовому, що стояв на сходнях:

– Поклич Авла Габінія і негайно!

– А ти хіба не хочеш зійти на корабель, о прекрасна царівно? – вишкірився той у хтивій посмішці.

– Зараз ніколи, пустунчику, – відповіла Клеопатра і додала грізним голосом, – клич швидше, якщо не хочеш пройти децимацію!

За мить командир корабля вже стояв поруч із нею. Спілкування йшло латиною, якою Клеопатра вже оволоділа під час своїх відвідин корабля.

– Моя кімната на кораблі ціла?

– Так. А що?

– Вночі до тебе прийдуть цар Птоломей із дружиною і ти їх розмістиш у ній і відпливеш до Риму.

– Це ти мені наказуєш? Ха-ха! Мені може наказувати тільки Сенат!

– Послухай, хіба ти не чув про те, що Тріфаєна захопила владу?

– Чув, ну і що. Це нас не стосується. Хай хоч би хто царював, аби нас не займав.

– Стосується, та ще й як. Вона оголосила вас ворогами і незабаром прийде наказ, щоб ви забиралися з міста назавжди! А коли ти привезеш до Риму царя Єгипту, то можна буде вашими силами повернути його на трон і знову отримати владу, прихильну до римлян. Сенат тебе ще й нагородить за цей вчинок.

Авл Габіній задумався, але його думки були перервані гінцем, що приніс наказ про негайне відплиття із Олександрії з усіма своїми людьми.

– То ти це знала? – тільки й запитав він.

– Ні, я це передбачила. Думаю, що і моє передбачення про нагороду теж справдиться. Ну то як, візьмеш?

– Згода. А як це буде?

– Пошли когось зі своїх довірених осіб з одягом і обладунками легіонерів для двох людей. Нехай вони чекають на човні з моря біля палацу. Але не підпливають. Як побачать, що хтось вимахує вогнем, хай підпливуть і візьмуть та переодягнуть втікачів.

– Для чого це?

– На морі теж будуть чатувати. А човен можуть перевірити, коли він зайде у порт. От вони і скажуть, що привезли останніх легіонерів. Як тільки цар з царицею зйдуть на корабель – негайно відпливайте.

– У ночі?

– Вийдіть у відкрите море і дочекайтеся світанку, якщо ви вже такі боягузи, – зі сміхом відповіла Клеопатра і пішла собі геть.

На виході з порту, де переминався з ноги на ногу її охоронець, вона звеліла:

– Тепер веди нас до палацу та дивись, нікому не кажи, куди ми ходили, бо це може коштувати тобі життя. А оце візьми за добру службу. – і подала йому золотий римський асс.

– Батьку, я про все домовилася, – сказала вона, знову відвідавши царські покої. – Через декілька годин, ви з царицею вийдете прогулятися біля моря.

– А нас випустять?

– Я скажу, що Тріфаена дозволила. Захопіть із собою світильник і помахайте ним у бік моря. Підпливе човен, який доставить вас на корабель. Ну прощай, і хай боги бережуть вас обох у далеких мандрівках.

Вона швидко вийшла, не очікуючи проявів вдячності і підійшла до вартових:

– Цариця Тріфаена дозволила їм гуляти тільки біля моря, куди виходить інша сторона палацу. А оце вона передає вам за добру службу, – і знову золоті римські асси щезли у гаманцях озброєних людей.

– Все таки важко брехати, – призналася вона нянці, відійшовши на певну відстань від вартових. – Довго не витримаєш. Мені потрібен відпочинок, бо завтра буде ще важче.

– Ти мала, то брешеш мало, – відповіла нянька, трохи подумавши, – а як зростатимеш, то брехатимеш все більше й більше. І все легше й легше. Твоя брехня зростатиме разом із тобою.

– Це така ефіопська мудрість? – поцікавилася Клеопатра.

– Ні, це така грецька мудрість. Бо у моїй країні за таку брехню вже давно вирвали б язика.

– Помовчи, бо я накажу застосувати ефіопську мудрість до тебе! – скипіла дівчина.

На другий день зранку вона першою прибула до тронної зали, очікуючи на нову царицю і коли та увійшла в супроводі Селевка Кибіозакта та Архелая, першою стала на коліна.

– Устань, – сказала усміхаючись Тріфаена, – кажи, про що просиш?

– Прошу дозволу, о велика царице, продовжити навчання при храмі Серапіса у філософа Ефійса.

– Вчись, хто тобі не дає?

– Але той філософ не є хранителем філії бібліотеки, і отже не може, згідно наших прадавніх традицій, вчити дитину царського роду. Звели призначити його хранителем.

– Я звелю, – відповіла Тріфаена і повернулася до писця, що стояв поруч, – Пиши наказ, я поставлю печатку і буде твій філософ хранителем. А це добре, що ти, Клеопатро, піклуєшся про дотримання наших традицій і законів. З тебе

колись вийде добра помічниця у моїх справах. А тепер, – сказала вона голосно, так, щоб її чули усі в залі, – прийшов час вирішити долю Птолемея і його жінки. Приведіть їх!

Посильні вибігли і деякий час було тихо. Потім почувся далекий шум, який поступово перетворився у крики, що лунали по всьому палацу:

Птоломей з дружиною зникли

– Як це могло статися? – повернулася Тріфаена до своїх супутників, – Чому ваша охорона не затримала їх?

– Привести тих, хто стояв в охороні! – наказав Селевк Кибіозакт. – Ми негайно розберемося з цим.

– Ми їх добре охороняли! – закричали воїни у відповідь на звинувачення, – Нікого не пускали, окрім неї. – і один із них вказав на Клеопатру.

– Вони брешуть, – незворушно відповіла дівчина, намагаючись не показати, що у неї трясуться ноги так, що коліна торкаються між собою. – Мабуть їм хтось заплатив, от вони їх і випустили.

– Ми їх випускали тільки погуляти біля моря за твоїм наказом, Тріфаена!

– Я не давала такого наказу! Ви брешете!

– Якщо їм заплатили, – вела далі Клеопатра, намагаючись донести свою думку до всіх присутніх, – То у них мають бути гроші. Якщо подивитися, які то монети, можна буде зрозуміти, хто зацікавлений у зникненні царя.

– Римські монети! – вигукнули одразу декілька чоловік, коли були витрушені кошелі охоронців.

– Стратити їх! – піднявшись із трону, наказала Тріфаена, – золото розплавити і залити їм у горлянку! Хай наїдяться золота наших ворогів вдосталь!

Нещасних обеззброїли і потягли надвір. Невдовзі звідтіля долетіли жахливі крики вмираючих людей.

– Чого тобі ще? – звернулася грізна цариця до Клеопатри, що продовжувала стояти біля трону.

– Наказ про призначення хранителем філософа Ефїїса.

– Забирай і йди, – сказала Тріфаена, ставлячи на поданий писцем документ свою печатку, – Мені ніколи з твоїми іграшками – маю важливі державні справи.

«У мене теж» – подумала дівчина і поспішно вийшла із зали на двір, де ще лежали тіла, страчених за її наклепом, людей. Вона підійшла ближче і помітила, що в одного з них одяг закотився і було видно збуджене грішне тіло.

«Дивно» – подумала Клеопатра. – «Збуджений так, неначе він іде не на побачення зі смертю, а на побачення з жінкою. Треба це обміркувати»

І, недбало копнувши носком сандалії предмет, що так її зацікавив, вона вистрибом подалася до храму Серапіса, притискаючи під пеплосом сувій з

наказом Тріфаєни. Її коліна весело метляли під одягом, вже не зачіпаючи одне одного.

– Дивний наказ, – сказав Філогнос, прочитавши поданий Клеопатрою папірус, – Тут не сказано, яку тепер посаду займе колишній хранитель філії?

– Я думала, що ти подякуєш мені за цю посаду? – надула губи дівчина, – А ти шукаєш якихось ще наказів. Тобі дали право керувати – от і знайди місце старому хранителеві.

– Тоді з уроками прийдеться зачекати, я маю повідомити старшого жерця храму про нового хранителя. Тільки чи сприйме він це. Адже на документі стоїть печатка Тріфаєни, а не Птолемея?

– Тріфаєна тепер нова цариця, а мій батько утік на римському кораблі! – тут голос дівчини набув дзвінкості і сили. – Тому ти і всі інші мають виконувати її накази! Ну гаразд, не сердься, – почала вона лагідним голосом, – Я ж хотіла якось тебе нагородити за твоє старання. Хочеш, я піду з тобою до головного жерця і все сама йому поясню, бо ти якийсь нерішучий? Ти і з дівчатами такий?

І помітивши, що Ефіїс злегка зашарівся, дзвінко засміялася, взяла його за руку і повела по храму, по дорозі питаючи про місце знаходження очільника храму.

– Передай новій цариці, – сказав той, пробігши очима документ, – що наказ буде виконано. Тільки скажи, гроші на утримання храму і філії і далі будуть виділятися з казни?

Клеопатра задумалася. Збрехати ще раз чи сказати правду?

– Я не знаю, але буду просити царицю Тріфаєну, щоб все залишилося, як було. Вона і сама казала, що буде дотримуватися старих звичаїв та законів.

Як видно така відповідь здалася головному жерцю цілком прийнятною, як видно він вже чув про те, що оця шмаркачка першою присягнула новій цариці і тепер користується її довірою:

– Я знайду місце для старого хранителя, а ти Ефіїсе, приймай на себе його обов'язки.

– Тоді сьогодні ти будеш читати щось сама, – говорив Ефіїс повертаючись до зали єгипетських папірусів. – А я буду займатися справами філії. Про що ти хочеш узнати?

– Про змій, – негайно відповіла Клеопатра, – І обіцяй, що завтра наші уроки продовжаться.

– Обіцяю. Але чому про змій?

– Мені вони подобаються, Такі різнокольорові, у візерунках, гнучкі. І у старих царів Єгипту на коронах було зображення кобри, я сама бачила на фресках у пантеоні. Отже, коли я стану царицею, теж накажу собі таку зробити!

Посміхаючись, Ефіїс приніс їй працю Теогена «Про змій Африки» і до вечора переймав досвід у старого хранителя філії.

Додому він повернувся пізно, але застав у великій кімнаті для гостей велике товариство: окрім батьків та Магари тут були Кастор з Поллуксом,

Єрмант і, о диво, Галактіон. І хоча на столі стояли різні наїдки та напої, настрої у всіх був пригнічений.

– Не знаю, чого чекати від нової цариці, – говорив Єрмант у той момент, коли Ефіїс зайшов і привітався з гостями. – Споконвіку нами керували чоловіки і тепер така новина!

– Та і прийшла вона до влади не через смерть свого батька, а силою! – додав Кастор, штовхаючи Поллукса ліктем, щоб той підтримав його думку.

– А оця страта охоронців царя і цариці, – додав Поллукс. – Не розібралася у справі і одразу – смерть!

– Отак і нас можуть колись оббредати і стратити, – підвів підсумок розмові Єрмант. – А що ти скажеш, Філогносе?

– Давайте розглянемо стан речей з різних боків, – почав розмову хазяїн дому. – І будемо спиратися тільки на те, що ми знаємо. По-перше, всіх римлян вигнали з міста за один день. Отже, ми зітхнемо з полегкістю, бо ці озброєні розбишаки становили небезпеку нашому мирному життю. По-друге, прихід до влади силою, через змову охоронців царя – це щось нове в історії Єгипту. Думаю, що це хтось із прийшлих запропонував. А це означає, що подібні випадки почнуть повторюватися. Чи не захоче Береніка вчинити так само? Або мала Клеопатра?

– Вона весь час повторює, що стане царицею, – кинув зі свого краю столу Ефіїс, який встигав їсти і слухати. – Але думаю, що то просто дитяча забаганка.

– Не така вона й дитина, – втрутився у розмову Галактіон, що мовчав до цього часу. – Саме за її свідченнями втратили тих бідолах. І саме вона першою поклялася у вірності новій цариці, одразу піднявшись на декілька щаблів в ієрархії палацу. Ну гаразд, – сказав він сідаючи на лаві, де лежав згідно з грецьким звичаєм, – Розкрию деякі подробиці того, що відбулося. Думаю, що далі цих стін вони не вийдуть, бо знаю усіх вас по минулим справам. Я знав про цю змову майже з моменту прибуття в Олександрію Архелая.

– То цей заступник головного охоронця палацу не місцевий? – не втерпів Філогнос. – А я цього не знав.

– Ти не знаєш головного – він син царя Понту – Мітрідата IV.

– Овва! І що ж він тут робить. Нехай, чекав би своєї черги на царство, – докинув Кастор, а Поллукс тільки кивнув головою і запитав:

– А де цей Понт?

– У Тавриді, на Кавказі і в Азії – тут Галактіон дістав чаргіс і розгорнув його на столі. – Дивіться, помаранчевим позначено межі цього царства.

– Отже, коли ми були у Херсонесі, то ми були у царстві Понт?

– Так. Але слухайте далі. Мітрідат давно веде війни з римлянами за азійські землі. З ослабленням Персії, саме він є їх найбільшим суперником.

Йому давно не подобалася мирна політика Птолемея, який фактично схилив голову Єгипту перед Римом. Коли римські бойові кораблі з озброєними легіонерами почали постійно перебувати в гавані Олександрії, він надіслав листа до нашого царя з пропозицією спільних дій. Той відмовився воювати, воліючи ліпше тримати нейтралітет.

– Це за твоєю порадою? – поцікавився Філогнос.

– Ні. Я пропонував таємні дії по всій Азії на зразок того, що ми з вами тоді робили у Дамаску. Але він послухав Потіна.

– Євнуха? – не змовчала вже й Катерина. – Що він тямить у війнах?

– Головного євнуха! – виправив її Галактіон. – А це, скажу я вам, посада, впливовіша за мою. Бо той, хто керує жіночими забаганками, керує половиною Єгипту. Можливо його вже давно підкупили римляни.

– Звідкіля ти все це знаєш? – не втерпів Філогнос, завжди спраглий до нових знань.

– Я привіз майже всіх своїх таємних людей з Сирії і знаю все про всіх. Та слухайте далі. Мітрідат надіслав свого сина Архелая, який мав знайти в уряді Єгипту прихильників війни з римлянами. Прибувши таємно до Олександрії, принц Архелай швидко зійшовся з Селевком Кибіозактом, головним охоронцем палацу, і запропонував йому знайти таких людей. Пошуки ні до чого не привели. Всі не любили римлян, але воліли триматися від них якнайдалі.

– Це правда, – скрушно кивнув головою Єрмант. – За ними стоїть сила великої імперії.

– Отож. Тоді Архелай вирішив спокусити Селевка можливим царюванням у Єгипті. Він використав перську історію, в якій царями часто ставали заколотники, знищуючи своїх попередників. Архелая це сподобалося, і вони вирішили висунути Тріфаєну, як наступницю Птолемея.

– Так ти все знав і не сказав царю? – обурився Єрмант. – Це ж був твій обов'язок!

– Мій обов'язок, – увірвав його Галактіон, – робити все, щоб Єгипет міцнів. А з політикою Птолемея він занепадав! Тому я подумки погоджувався з вибором Тріфаєни. Вона хоч і народжена від наложниці, але гречанки, і користується повагою серед людей за свій розум, силу волі і прихильність до наших звичаїв та законів.

– Деся я вже чув цю фразу, – озвався Ефіїс. – А, від Клеопатри.

– Це вона повторила те, що казала Тріфаєна у палаці, а потім і перед натовпом, що зібрався біля палацу. Цю промову писав я, але вони думають, що її створив писець з храму Серапіса.

– І чого ж нам чекати далі?

– Найближчим часом вона має оголосити своїм чоловіком Селевка, щоб все виглядало, як при Птолемеях. Але керувати буде сама. В усякому разі, буде думати, що керує сама, бо її радник Архелай швидко спрямує державні кошти на озброєння нового війська. Далі будуть спроби відвоювати Сирію. Можливо і я знову там знадоблюся.

– Так ось чому ти мовчав, – подала голос із кутка Магара, – захотів знову стати намісником у Дамаску! А те що люди загинуть, тобі байдуже?

– Мовчи стара, – спокійно відповів Галактіон, – у політиці інтереси держави важливіші, за життя однієї людини.

– Так не однієї, – не вгавала Магара, – а тисячі життів підуть до Аїду за те, щоб якийсь цар похвалявся новими володіннями!

– Ну гаразд, – перервав їхню суперечку Філогнос, – що ж нам робити далі, як себе поводити? Що ти порадиш, Галактіоне?

– Не втручайтеся ні в які чвари. Виконуйте свій обов’язок і робіть вигляд, що все гаразд. Все може змінитися дуже несподівано і в одну мить. Більше всього мене непокоїть Ефїїс.

– Чого це я тебе так турбує?

– Ти зараз став дуже близький до палацу через твої уроки з Клеопатрою.

– І що такого? Вчу її мовам і письму, от і все.

– А ти вважаєш, що твоє раптове призначення хранителем філії бібліотеки є результатом твоїх заслуг? Ні! Ця мала царівна для чогось купляє твою прихильність і вірність. Тому будь весь час наготові і чекай підступу щохвилини. Ти став на перший щабель ієрархічної драбини посад при царях Єгипту! Уже за це тебе будуть ненавидіти ті, хто цю посаду не отримав.

Від таких застережень святковий настрій у Ефїїса зовсім зник, всі тихенько розійшлися, а назавтра почалися звичайні уроки з дочкою царя. Клеопатра справді була не тільки здібною до мов, але надзвичайно працездатною.

За декілька місяців, крім рідної грецької мови, вона оволоділа єгипетською, арамейською, перською, івритом. Вивчила і письмо цих народів. Ефіопською і мовою берберів вона вже володіла, але письма Ефїїс для цих мов так і не знайшов.

– Ти перша зі своєї династії доклала зусилля для оволодіння єгипетською мовою, – хвалив її Філогнос. – Хіба тільки за винятком Птолемея VIII.

При вивченні латини Клеопатра була дуже обережною, щоб не виказати своїх знань, але Ефїїс навіть не помітив, що ця мова їй далася аж занадто швидко.

Дні проминали як ластівки летіли, народ вже почав призабувати свого попереднього царя, але

Цар не забув про своє царство

– Після взяття Олександрії, – мріяв він, сидячи у невеличкій кімнаті на кораблі, що прямував на Апенніни, – повідрубую голови всім посіпакам Тріфаєни, а її саму... – тут він не договорив і зайшовся довгим кашлем.

– Годі вже тобі плекати ненависть, – заспокоювала його дружина, – ще невідомо, чи надасть Рим тобі допомогу? А як Тріфаєна домовиться з римлянами?

– Не домовиться, – хрипко відповів Птоломей після того, як прокашлявся, – ворожнеча з ними є одним із напрямків її політики.

– Щось ти за останні дні занепав здоров'ям, – стурбовано мовила жінка, – давай попросимо лікаря?

– Зробимо це вже у Римі. Навряд чи на кораблі є пристойний послідовник Асклепія – бога всіх лікарів.

– Кого ти чуєш? – заговорив ламаною грецькою Авл Габіній, завітавши зненацька до кімнати.

– Хочеш спитати, як ми почуваємося? – перепитав його Птоломей, – погано! Я хворію, одягу мало, постійна хитавиця вже вивернула наші шлунки навиворіт. Коли ми вже прийдемо у Рим?

– Ти стій тут, а ми будемо в Рим, один, два, три день потому.

– Тобто, за три дні прибудемо на місце?

– Твоя каже правда.

– А чому таке довге це плавання? Я чув, що до Риму з Олександрії допливали за тиждень, а сьогодні йде десятий день плавання і ще три дні плисти?

– Вітер назад, довго плисти.

– Тобто, весь час вітер дме назустріч?

– Так.

– То гребіть веслами!

– Не можна. Скоро Сицилія, а там є на морі злодії.

– Хочеш сказати, що на Сицилії живуть пірати, що розбійничають на морі?

– Так. І моя береже солдат для злодіїв.

– Бережеш сили воїнів задля можливої битви з піратами?

– Так.

– Теж мені, велика нація, якихось піратів боїтеся...

У таких чи подібних розмовах минав час. Нарешті, через декілька днів, вже надвечір завиднілося місто, на кораблі зняли вітрило і почали веслами заводити його у гавань.

– Це вже Рим? – спитав скинути цар, вийшовши на палубу і ставши поруч з Авлом Габінієм, який віддавав команди сильним голосом, що долітав не тільки до вух його підлеглих, але й розносився по всій бухті.

– Немає Рим. – відповів той, уважно слідкуючи за маневрами керманіча. – Порт Остія. Потім – їхати Рим.

– А чому ти не наказав плисти до Риму одразу?

– Рим на землі, Остія – на морі! – гримнув Авл і додав декілька слів латиною, яких Птоломей не зрозумів, бо знав тільки грецьку мову.

– А чому..., – почав було цар, але його співбесідник вже відвернувся спиною і пішов до борту, спостерігати за причалюванням до кам'яного пірсу, на якому вже метушилися служителі порту.

– Ти і жінка – на возі, – сказав згодом йому воєначальник, коли вони вже зійшли на берег. Воїнів вишикували в колони, попереду яких верхи на коні сів Авл Габіній.

Крекчучи, заліз Птоломей на воза, воїни підсадили його дружину, і колона вирушила по дорозі, вимощеній камінням.

– Для чого каміння на дорозі? – звернувся Птоломей до Авла, коли той під'їхав до воза, щоб пересвідчитися, як виконуються його накази. – Це дорого і трясє дуже. Хай би залишався пісок. Коли його утрамбують колеса, їхати значно легше.

– Вода з неба – дорога погано!

– Ти хочеш сказати, що дощ може зіпсувати дорогу? Хіба дощі такі вже часті?

– Тут так!

Зморені дорогою, цар і цариця поснули, вже не зважаючи на гуркіт коліс по бруківці та тряску. Прокинулися від того, що віз спинився, настала тиша.

– Рома! – почувся голос Авла Габінія і Птоломей підняв голову.

Вони стояли перед воротами, що закривали вхід до міста. Обабіч воріт тяглися високі мури. Над воротами вже визирали вартіві. Почалися перемовини, у яких Птоломей нічого не зрозумів, окрім свого імені та слів «рекс Єгиптус».

– Стояти, поки не команда! – пояснив Авл і крикнув щось своїм дужим голосом. Мабуть, це був наказ воїнам відпочити, бо вони одразу розбіглися обабіч дороги і купками посідали на траву.

Чекати прийшлося довго. Воїни вже почали снідати, сидючи тими ж купками окремо по десять чоловік. Птоломей волів залишатися на возі, щоб не втратити бодай залишки царської величі, але це йому погано вдавалося: скуйовджене волосся, червоні від недосипу очі, кашель та несвіжий одяг псували образ великого царя.

Ось із воріт виїхав вершник із супроводом з десяти озброєних воїнів і попрямував до воза. Нагледівши його, Авл Габіній крикнув страшним голосом і після невеликої метушні всі солдати вишикувалися у колону, поспішно натягаючи шоломи і застібаючи ремені на обладунках.

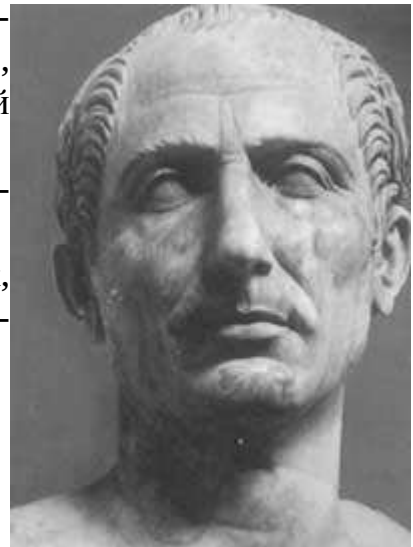
Приїжджий привітав Авла підняттям руки і про щось коротко переговорив, нахилившись зі свого коня вухом до уст прибулого воєначальника. Потім на його обличчі майнула посмішка, він поплескав Авла по плечу і промовив слова, від яких той теж почав усміхатися.

– Дозвольте відрекомендуватися, ваша величність, – мовив прибулець чистою грецькою мовою, під'їхавши до воза, де сидів Птоломей, – Гай Юлій Цезар – проконсул Риму!

– Що таке проконсул? – замість привітання перепитав Птоломей.

– Майже як цар у Єгипті, – відповів вершник, приязно всміхаючись. – Хоча моя влада частково обмежена рішеннями Сенату.

– А хто такий Сенат?

– Це рада старійшин у Римі. Водночас вони є і найбагатшими і найвпливовішими громадянами міста. То може ви все таки привітаєте мене?

– Вітаю тебе, Гаю, – урочисто промовив Птоломей, – від імені Єгипетського царства та від імені всіх поколінь моїх славетних предків.

– Мої предки не менш славетні, – відповів той, коли воза пропустили через ворота і він вже їхав вулицями Риму, – мій рід ведеться від троянського героя Енея, точніше від його сина Асканія-Юла. Отже, я теж трохи грек.

– Куди ти нас везеш?

– У свій палац, де ви зможете відпочити, помитися, втамувати голод і спрагу та підготуватися до дебатів у Сенаті.

– А хіба ти сам не можеш вирішити з військовою допомогою, щоб поновити мене на Єгипетському царстві?

– Такі важливі питання вирішуються тільки рішенням Сенату, бо у нас демократія, тобто, влада народу!

– Теж мені, проконсул, – пробурчав Птоломей, – не можеш вирішити все сам. Я зміг би так зробити.

– Не думаю, що у тебе немає радників, скарбника, різних воєначальників, – відповів Гай. – І не думаю, що ти з ними не радишся по усім питанням, перед прийняттям важливого рішення. Отак і я, віддаю право рішення Сенату і виконую його. Хоча, – мовив він згодом, – краще було б мати одноосібну владу і не чекати, доки ті базікали приймуть якесь рішення. Інколи зволікання призводить до програшу воєнної кампанії. Я це добре засвоїв, коли завойовував Галлію.

– Що означає ця статуя? – перевів розмову на інше Птоломей, збагнувши, що він залежить тепер від приязні цього чоловіка з розумними очима.

– Це зображення засновників нашого міста – Ромула та Рема. Їх вигодувала вовчиця, коли мати була вимушена покинути своїх дітей напризволяще. Вони вирости і стали воїнами і правителями, але в одній із суперечок Ромула убив Рема, хоча потім дуже жалкував. Але збудувавши наше місто, назвав своїм іменем.

– Весела у вас історія, – іронічно кинув Птоломей, – у нас не так. Всі нащадки з повагою ставилися до предків і родичів.

– І саме через таку мирну історію ти тут?

Цар знітився від прямого натяку на його обставини і замовк. Прибули до палацу Гая, гостей розмістили у гарних покоях, відвели до бані, розташованої у великому саду, розведеному одразу за палацом.

– Будемо чекати рішення Сенату, – повідомив Гай Птолемея. – Вони мають зібратися на Форумі, в курії Гостилія.

– Що таке «форум»? А «курія»?

– Місце, де народ виявляє свою волю, закликаючи senatorів та консулів до виконання своєї волі. Курія – це будинок для громадських зібрань

– Ну й порядки у вас, – знову не втримався Птоломей, – слухати народ, коли можна все вирішити волею царя!

– Якби Тріфаена не мала підтримки від народу, вона не змогла б так легко захопити владу у свої руки, – відповів Гай. – А так, всі промовчали, отже були незадоволені твоїм правлінням. І почали служити їй.

– Я бачу, ти добре обізнаний у справах Єгипту, – з досадою промовив цар і подумав «Цей проконсул хитріший і розумніший за усіх моїх радників разом»

Гостити у Гая прийшлося досить довго, Сенат все не збирався. Гай пояснював це несприятливим віщуванням авгурів, які гадали по нутрошам тварин і визначили, що сприятлива дата засідання Сенату настане тільки через десять днів.

Дні минали за днями, Птоломей нудився в палаці, але до міста його не випускали.

– Треба, щоб наш народ не знав, про твоє прибуття, – пояснював Гай, – бо люди можуть налаштувати сенаторів проти тебе, мовляв, ти поганий правитель, тому не варто тобі й допомагати.

Птоломей скрушно зітхав і сідав слухати незвичну музику, яку вигравали на різних інструментах, не відомих йому. Він нудився від невизначеності своєї долі і довгого чекання. Дружина царя, навпаки, насолоджувалася покоем, розкішшю, що її оточувала, охоче куштувала нові страви і наміряла римський одяг.

– Завтра ми йдемо на засідання Сенату, – нарешті увечері повідомив царя хазяїн палацу. – Авгури отримали сприятливу звістку від богів.

Другого дня Птолемея убрали у гарний одяг, одягли на голову золотий вінок, подали в руки золотий же скіпетр, який трохи нагадував єгипетський анх, і повезли на колісниці по вулицях Риму. Поруч стояв Гай, у парадних воєнних обладунках, що вигравали на сонці як, дзеркало.

– Вибач, але царської шапки із зображенням змії, я не знайшов, – говорив Гай, перекикуючи гуркіт колісниць і шум натовпу, що снував на вулицях, – золотого батога також у мене немає. Зате у Сенаті ти сидітимеш на золоченому троні, як і належить цареві.

– Дякую, – сухо відповів Птоломей, чіпляючись за поручні колісниць і намагаючись утриматися на хиткій платформі, яка щоразу підстрибувала на вибоїнах. Йому вже все набридло, хотілося якоїсь визначеності, дратувала необхідність чекати волі інших людей, а не виказувати свою.

У великій залі, куди його завів Гай і посадовив на трон, як і обіцяв, було багато людей, одягнених в однакові тоги з червоною каймою. Вони сиділи, ходили, перемовлялися між собою і зовсім не звертали уваги на прибулих.

Нарешті пролунали вигуки писця, що сидів за паперами осторонь крісел, встановлених півколом і всі посідали.

– Шановні сенатори, – підвівся Гай і ступив на середину зали, – прошу прийняти рішення про допомогу дружньому Риму царю Єгипту Птоломею XII! Ось він сидить, як і належить цареві, на троні.

Погляди senatorів на мить звернулися до Птоломея і знову зосередилися на проконсулі.

– Його скинула з трону дочка від наложниці Трифаена, – продовжував Гай, – а батька хотіла вбити!

У залі почувся шум, це заговорили поміж собою сенатори, які звикли, що батьки завжди потребують поваги.

– Прошу проголосувати за виділення військ і коштів на їх утримання, для повернення царя Єгипту на його трон! Обіцяю, що особисто поведу війська на Єгипет для виконання вашої волі.

Птоломей, який не розумів латини, нудився, сидячи у жалюгідній подобі його власного трону, і весь час крутив у руках скіпетр, не знаючи, куди його подіти. У залі зчинився галас, з місця сходили на середину сенатори і про щось гаряче говорили. Тяглося це досить довго. Потім писець устав, і почав у кошику розносити чорні і білі кулі, які сенатори брали до рук і виходили із зали. Біля дверей стояла велика урна, куди кожен клав якусь із куль.

– Більшість підтримала мою пропозицію, – повідомив проконсул Птоломея, – коли закінчився підрахунок чорних та білих куль. – Отже, ти можеш радіти і сподіватися на те, що твій трон тобі буде повернено силою римської зброї.

– І що вони за це хочуть? – недовірливо спитав Птоломей. – Я не віддам Єгипет Риму, не зроблю його вашою колонією.

– Не переймайся, нам цього не треба, – весело відповів Гай, – досить, якщо ти не будеш заперечувати проти присутності наших військ в Олександрії. Звичайно, – прохопився проконсул, помітивши погляд Птолемея, – за перебування і харчування наші війська будуть платити, як це і було раніше.

– Гаразд, – відповів скинутий цар, в уяві якого вже зажевірла надія на поновлення своїх прав і влади над Єгиптом, – тепер скажи, ти не міг би позичити мені грошей до мого поновлення на троні? Я потім віддам з лихвою.

– У мене немає вільних коштів, – відповів Гай, – я живу на утриманні римського народу. Але я знаю людину, яка залюбки позичить тобі стільки, скільки ти забажаєш. Його звати Рабирієм. Він найбагатший римський лихвар.

І знову зажив Птоломей царським життям. Серед греків, що жили у Римі знайшлися прихильники, які утворили щось на зразок царського двору у палаці, орендованому на гроші банкіра.

Полишимо цього царя і навідаємося до його численних дочок. Тріфаена правила на свій розсуд, Береніка шукала розваг, інша наполегливо вчилася, але

Клеопатра вивчала не тільки мови

У часи, коли Ефіїс не мав часу займатися з нею, Клеопатра уважно читала папіруси про змії та отрутні рослини.

– Для чого це тобі, – спитав колись її вчитель, заставши свою ученицю за таким дивним заняттям.

– Коли я стану царицею, то неодмінно завітаю до свого діда у царство берберів, – відповіла вона, наївно кліпаючи очима, – а там багато всяких змії і отруйних рослин. Отже, щоб уберегтися від неприємностей, я маю знати їх усі.

Через деякий час Ефіїс помітив, що вона почала ходити з невеличким кошиком, прикрашеним кольоровим гаптуванням.

– Що там у тебе? – запитав він.

– Це моя улюблениця, – сказала Клеопатра ніжним голосом і дістала з-під тканини змію, що обвила її тонкі пальці строкатими візерунками.

– Обережно, бо вкусить! – крикнув юнак, відсахнувшись.

– Не вкусить, це ж удавчик, – засміялася Клеопатра, хитро блискаючи очима, – а удави не кусаються. Бачиш, як корисно знати все про змії? Я вже і Береніці показувала. Вона теж злякалася, як і ти.

– Сподіваюся, Тріфаені ти її не показувала?

– Ні, але ще покажу. Вона ж така гарна.

– Чому «вона»?

– Бо це самиця. Я назвала її Боас. Правда, вона гарна?

– Гарна, – зціпивши зуби, сказав Ефіїс. Дуже вже не хотілося йому показувати свій страх перед плазунами.

Другого дня Клеопатра вже зранку стовбичила у тронному залі зі своїм кошиком. Там почали збиратися жерці різних храмів. Вони стояли окремими групами, утворюючи немов би осередки своїх храмів. Тріфаена зайшла у зал, гучно розмовляючи на ходу з Селевком Кібіозактом:

– Зараз не час, – казала цариця своєму супутнику, – потім якось одружимося. Зачекай трохи. Мій батько залишав по собі силу боргів. Армії не виплачено за півроку, будівництво дамби на Нілі вже три роки не отримує коштів, зате розкіш у палаці вражає всіх!

– Як ти не розумієш, – ідучи слідом, казав Селевк, – що за нашою традицією жінка не може царювати одна. Цар має бути обов'язково!

– Відчепися, – прошипіла Тріфаена і звернулася до присутніх, – чого вам, шановні жерці?

– Ми прийшли просити тебе не порушувати давній закон, – почав головний жрець храму Серапіса, – одружись із кимось з хорошого роду, щоб у Єгипту був цар!

Жерці інших храмів гучними криками підтримали це звернення.

– Дивно, – сказала цариця, – вперше бачу таку однастайність у жерців різних культів. Раніше ви намагалися сперечатися між собою, а нині... Чи це вас Селевк підмовив?

– Це наше обопільне рішення, – відповів жрець. – Закон панування чоловіка над жінкою підтверджують усі боги!

– Іч які! – скипіла Тріфаена, – А коли чоловік дурень!? А коли жінка розумніша за нього?! – закричала вона тикаючи жерцю пальцем у груди. – Вона теж має коритися дурневі?! Ідіть геть! Усі!. Сторожа, виведіть їх. Іди і ти, я подумаю, – вже тихіше сказала вона Селевку і присіла на трон, підперши голову рукою.

Клеопатра стояла нерухомо, чекаючи, доки на неї звернуть увагу.

– А, це ти, – сказала цариця, вгледівши дівчину, – чого хочеш? Теж будеш умовляти, щоб я одружилася?

– Ні не буду, сестрице, – відповіла Клеопатра, – я думаю, що ти маєш право царювати одноосібно, як би хтось не хотів тебе поневолити! Ти цариця і твоє бажання – закон!

– Ти виказала мої думки, – сумно всміхнулася Тріфаена, – але як переконати інших?

– А ти накажи стратити тих, хто тебе приневолює.

– Що Селевка та Архелая? Так саме вони і привели мене на трон.

– Тоді терпи. От знаєш, – раптом з якимось натхненням сказала Клеопатра, – тобі треба завести якесь звірятко, щоб мати розраду. От я собі завела Боас і мені так легко стає на душі, коли я беру її до рук.

– Це якась собачка чи кішечка?

– Ні, це удавчик. Дивись. – і дівчина дістала з кошика свою улюбленицю.

– Він отруйний?

– Ні. Зовсім ні. І вона така приємна на дотик. Ось візьми, потримай.

– Дивно, – сказала цариця, розглядаючи змію, що звивалася поміж пальців, – я думала, що воно буде слизьке і холодне, але я відчуваю тепло і сухість. Справді, приємне звірятко.

– А вона ж іще й гарна яка, правда?

– Так.

– Хочеш, я тобі таку ж принесу?

– Ну то принеси.

– Тоді чекай на мій подарунок, сестрице, – і з цими словами Клеопатра вийшла з тронної зали.

– Береніко, сестричко, – говорила Клеопатра вже в покоях законної дочки царя, – ти не можеш своїм веселим видом приховати сум від того, що царюєш не ти. Правда?

– Ну, не знаю, – відповіла та, вдивляючись у люстерко на нову прикрасу, пришпилену до волосся. – Мені наче б то і так добре. Охорона весь час нова, прикраси я теж можу собі купляти...

– Це не надовго, сестрице. Я була у тронному залі, де Тріфаена заявила, що держава має великі борги перед армією та перед будівельниками.

– Так це всім відомо...Ще при батькові так було, що...

– Але тобі, либонь, невідомо, – перебила її Клеопатра, – яким чином ці борги будуть гаситися?

– Звісно, ні. Такі речі мене не цікавлять.

– Тепер зацікавлять. Тріфаена вирішила зменшити витрати на утримання царської сім'ї, розпродати частину коштовностей та скоротити охорону палацу!

– Що і мої коштовності теж? – скрикнула вражена Береніка.

– Так. Усі. Залишаться тільки символи царської влади. Я свої вже й поскладала і у вузлик зав'язала. Зроби і ти так, щоб не розсердити Тріфаену.

– Ні! – скрикнула Береніка. – Не віддам! Це моє!

– А що вдієш, у неї сила...

– Ця Тріфаена.. – заговорила розчервоніла красуня, – від неї почалося лихо. Доки царював наш батько, все було так добре. А тепер...

– Хіба можна цьому зарадити, – похилила голову Клеопатра, скося позираючи на сестру, – у неї сила, за неї Селевк та Архелай.

– Коли я захочу, – взялася в боки Береніка, – вони стануть за мене!

– Як це?

– Ще до Тріфаени Архелай пропонував мені стати новою царицею, та я не схотіла. А Селевк, той просто ладен мені ноги лизати, як слухняний пес!

– Чого ж ти не схотіла? Була б зараз при владі, у розкошах. Всі чоловіки царства були б твоїми?

– Не хотіла зайвого клопоту, та і боюся я усяких там селюків та жерців. Коли вони підходять близько, мені моторошно стає. А прийшлося б їх вислуховувати.

– Ти могла б доручити перемовини з неприємними для тебе людьми комусь іншому. Тому ж Архелаю. А не послухала їх, тепер маєш клопіт.

- І справді. Що ж робити?
- То може тепер пристанеш на їх пропозицію?
- А вони послухаються? І як позбутися Тріфаєни?
- За нашими законами царювання продовжується все життя... – почала було Клеопатра, але Береніка її перебила, вигукнувши:
- От якби вона померла!
- Що ти, сестро, – з удаваним жахом сказала підступна дівчина, – хіба ж ти хочеш її вбити? Як ти це зробиш? Кого наймеш? Адже її добре охороняють!
- Так, – знітилася царівна, – от якби вона захворіла...
- І ти, по її смерті, погодилася б стати царицею?
- Погодилася б...

Прийємна усмішка саянула на обличчі Клеопатри і вона пішла до своєї матусі.

- Мамо, – заговорила вона увійшовши і пересвідчившись, що окрім няньки-ефіопки у покоях нікого немає, – треба зробити наступний крок.
- То Береніка погодилася царювати?
- Погодилася, ще й смерті забажала Тріфаєні! Ти б чула, як вона кричала, що Тріфаєна їй зіпсувала все життя.
- Але як ми занесемо до покоїв Тріфаєни...
- Не турбуйся, мамо, вона сама захотіла мати таку ж красуню, як моя Боас. Отже, нам потрібно приготувати такого ж кошика...
- Більше нічого не кажи. Я звелю твоїй нянці і вона приготує подарунок для цариці.
- Гаразд. А поки я піду навчатися до Ефїїса.
- Він до тебе ще не чіплявся?
- Ні і це дивує. Інші чоловіки одразу починають впадати за мною.
- Може це від того, що він вчений? Я чула, що такі люди часто поводяться дивно з жінками. Прийдеться тобі самій звабити його.
- Для чого? Він і так мене добре вчить.
- У майбутньому тобі може знадобитися його розум, а також повна довіра і покірність. Він повинен слухатися тільки тебе. Он як добре вийшло з Авлом Габінієм. Тільки ти сказала, як він повірив і все зробив як слід. Тільки не забувай слідкувати за місячними викидами.
- Ну, це вже запам'ятала назавжди, – всміхнулася Клеопатра, – Авл ніколи не давав мені забути. Але де знайти місце для злягання? На кораблі у нас була окрема кімната, а в бібліотеці місця немає і живе Ефїїс з батьками.
- Нянька винайме тобі будиночок поблизу. Вже час нам усім напередодні важливих подій туди перебиратися, щоб не попасти на меч під час чергового перевороту.
- А як же Потін? Головний євнух не дозволить.
- А ти думаєш, чому ти вільно ходиш скрізь без його дозволу? Хоч він і євнух, але трохи чоловічого у нього залишилося. Тож інколи я з ним милуюся, як з чоловіком.
- Як це можна, мамо? У нього ж усе відрізано!

– Колись розповім. Знаєш, його пестощі для мене теж приємні, інколи приємніші за пестощі справжніх чоловіків. Він такий вигадник і головне, думає, що ми просто живемо у палаці і до влади не прагнемо. А сам готує до царювання старшого сина царя. Вчить його поважно ходити, струнко сидіти з ознаками царської влади, гучно говорити, піднімати підборіддя...

– Нехай вчить, – засміялася Клеопатра, – я вже знаю, що царювання не потребує урочистої поведінки, воно потребує розуму і хитрості!

У той же день вона зустрілася з Ефіїсом і поскаржилася, що їй займатися у філії бібліотеки незручно – заважають чужі очі і шум.

– Усім чомусь кортить подивитися на дочку царя, що вчиться, замість того, щоб приміряти прикраси та їсти смачну їжу, – казала вона, поводячи ніжним пальчиком по руці юнака. – Мені потрібно окреме приміщення, якась кімнатка, куди міг би заходити тільки ти.

– А це буде пристойно? – неуважно запитав він, прислухаючись до почуттів, які викликали оті доторки. – Ти і я наодинці – що можуть подумати чи сказати? А головний євнух Потін хіба таке дозволить?

– Він не звертає на мене увагу. Його головна турбота – молоді наложниці царя. А тепер, коли царя прогнали, він почав навчати сина царя, як царювати. – приснула в кулачок Клеопатра. – Неначе він знає, що таке царювання.

– У мене немає таких окремих кімнат.

– А у мене є. Якщо я назву адресу, ти будеш мене там вчити?

– У палаці? Мене туди не пустять.

– Ні, за межами палацу. Там є невеличкий будиночок, де нам ніхто не буде заважати вчитися. Погоджуйся, прошу тебе.

Через декілька днів Ефіїс вже йшов по Юдейському кварталу з мішком, повним папірусів, відшукуючи потрібну будівлю. Будиночок стояв прямо під міською стіною, неподалік від воріт Сонця. Двері виходили прямо на вулицю, тому молодий вчений поляскав у долоні, але ніхто не відчинив. Він поляскав ще раз, тоді крізь вікно побачив Клеопатру, яка манила його рукою. Штовхнувши двері він зайшов і потрапив до невеличкої кімнати, з якої вело декілька дверей. Заскреготів засув на одній із них і вийшла його учениця. Сьогодні вона була вбрана просто, як грецька дівчина, а не як цариця. Без прикрас, у скромному сірому пеплосі, з-під якого визирала білосніжна туніка.

– Чого це ти вирішила найняти будинок саме тут? – спитав він.

– Юдеї за своєю звичкою не втручаються у справи гоїв, – відповіла дівчина, – тому нам тут буде дуже добре. Ніхто не заважатиме.

– Чекай, – одна думка раптом сяйнула в голові у юнака, – тут є підвал?

– Ще не знаю, давай пошукаємо разом.

Вони почали шукати вхід і знайшли його, розкидавши різний мотлох на кухні, поруч із піччю. Ефіїс підняв важку ляду, яка присохла за багато років і на них повіяло пліснявою. Запаливши свічку, вони спустилися донизу і знайшли кімнату, під стінами якої стояли шафи з різним одягом та скрині зі зброєю.

– Що це? – здивувалася Клеопатра. – Звідкіля ти знав про це?

– Я прочитав у спогадах свого батька про будиночок для таємних зустрічей Галактіона зі своїми людьми. За прикметами, це він і є. І поруч із міською стіною та воротами Сонця, і в Юдейському кварталі. На цю думку мене навели твої слова про юдейські звичаї. Чекай, тут іще має бути підземний хід під стіною, що веде за місто.

Цього разу шукати прийшлося дуже довго. Хід знайшовся, коли в одній зі скринь Клеопатра здогадалася підняти дно. Показався низький хід, обкладений камінням. Ефіїс стрибнув униз і присівши, глянув уперед, піднявши свічку.

– Хід не засипано, – крикнув він, – може вихід за стіною в поганому стані, це треба перевірити.

– Підіймайся, мені страшно, – раптом вигукнула Клеопатра, – швидше, бо тут темно!

Він піднявся і дівчина притулилася до нього, дрижачи, неначе у пропасниці. Він теж обійняв її, примовляючи:

– Ну заспокойся, я вже тут, – і поставив свічку на сусідню скриню.

Клеопатра якось незграбно повернулася і свічка впала на піщану підлогу й загасла. Тоді вона ще дужче обійняла юнака за шию і почала цілувати його в губи.

– Це ти у юдеїв навчилася, – спробував пожартувати він, але йому вже перехопило дух і руки самі почали гладити дівочу спину.

Тоді дівчина почала поводити збоку в бік своїми стегнами, притискаючись лобком до його грішного тіла. В животі у нього зародилося млосне відчуття і жар перетік до самого низу. Тоді Клеопатра потягла його на себе і вони лягли на скриню, завбачливо накриту одягом, що у ній зберігався.

Ефіїс відчув, що поміж його збудженим бажанням тілом і дівочим лоном вже немає одягу. Він рвонувся вперед, але почув шепіт: «Не спіши, я направляю тебе». Тонкі пальчики, трохи дряпаючи гострими кігтиками, обхопили його збуджене тіло і потягли до гарячого лона.

Декілька рухів вперед-назад, і юнака простромило гостре відчуття задоволення. Ще декілька рухів і дівчина прошепотіла: «Відпочинь трохи, потім будемо ще». І правді, друга спроба буда довшою і закінчилася ще дужчим спалахом задоволення.

– Ходімо нагору, – сказала Клеопатра, – там є ліжко. Там і позаймаємося, як слід. – захихотіла вона.

Любовна наука прийшлася Ефіїсу до душі і вони вправляли в ній увесь день.

– Ти себе поводиш так, неначе це у тебе вперше? – запитала Клеопатра, коли знеможений Ефіїс відкинувся навзаки і дрімав.

– Вперше, – відповів він напівсонним голосом.

– Не може бути, – здивувалася дівчина. – Ти такий гарний, дівчати мали б переслідувати тебе. І невже тобі самому не хотілося жінки?

– Не дуже. Батьки давно, кажуть, щоб я оженився. Мої названі брати молодші за мене, а вже мають по декілька дітей. Та наука займала всі мої думки

і не було на прикметі дівчини, яку я б покохав. А ти мене так вразила своїм розумом...

– Дурненький, – всміхнулася Клеопатра, – причому тут розум. Звичайний звірячий інстинкт, я про це читала в одному папірусі. Здається, це був «Про злягання тварин» Зенона Кеосарійського.

– Не розповідай нікому, навіть батькам, ані про нас, ані про цей будинок, – попросила вона, коли вже надвечір вони прощалися перед дверима, що вели на вулицю. – Коли хтось узнає, буде нам велика біда або й смерть!

Другого дня, надвечір, вона віднесла кошик з дарунком до покоїв Тріфаєни і продовжила вчитися у Ефіїса мов та навчати його коханню.

Прийшовши до палацу вранці, Клеопатра застала метушню і швидко пішла за натовпом. Тріфаєна лежала мертва неподалік від кошика з подарунком. Клеопатра тихенько взяла його і віднесла до матері.

– Другий крок зроблено, – оголосила вона. – А який буде третій?

– Третій ти вже зробила, – відповіла мати, – коли лягла з Ефіїсом. Четвертий – іди і присягни новій цариці. Думаю, що вже

Береніку оголосили наступницею

– Сестрице, – підлещувалася Клеопатра до Береніки, коли після привітань з приводу воцаріння, вони на хвилинку залишилися одні, – ти таки справжня цариця, бо твої бажання боги одразу почули і виконали. Ти будеш царювати над Єгиптом довго зі славою!

– Годі вже, – мляво відбивалася від чергових привітань втомлена красуня, – мені всі так набридли. Хоч ти замовч.

– Добре, добре, моя царице, тільки не забувай, що шлюб ти маєш укласти якнайшвидше, бо жерці тобі не пробачать відступу від законів.

– Про це вже з Селевком обумовлено. Церемонія відбудеться на наступному тижні. Чого тобі ще? Я втомилася і хочу відпочити...

– Нічого особливого, я тільки прошу дозволити мені продовжувати навчання за межами палацу.

– Ти мабуть знайшла нарешті собі якогось любчика? – пожвавилася нова цариця, відчувши, що розмова пішла у приємному і, головне, зрозумілому для неї напрямку. – Хто він? Якийсь військовий? Серед них багато сильних чоловіків. – Тут вона мрійливо заплющила очі і пробурмотіла. – Сподіваюся Селевк не буде наполягати на справжніх шлюбних відносинах?

– То можна? – не відповіла на її запитання Клеопатра. – Ну дозволь, моя царице, а я тобі буду допомагати усякими порадами.

– Що ти можеш мені порадити? – зневажливо відгукнулася Береніка. – Гаразд, дозволяю. Бався собі, скільки хочеш.

– Тоді притули свою печатку до оцього папірусу, де сказано про твій дозвіл.

– Ось тобі і йди вже...

– Мамо, я маю папірус, який дозволяє тому, хто його покаже, ходити будь-де у місті у будь-яку годину, вночі також. – вбігла радісна Клеопатра у свої покої. – Ця Береніка зовсім дурненька. З Тріфаеною було б важче домовитися.

– Все одно стережися, – відгукнулася мати. – Якщо Береніка вибовкає Селевку про вашу розмову щодо можливої смерті Тріфаєни, той здогадається, що це справа наших рук. А як не він, то Архелай напевне зрозуміє все. Тому потрібно їм відвернути очі.

– А від чого померла Тріфаєна? – спитала Клеопатра у головного євнуха Потіна. – Наче була здорова і раптом таке.

– Цим займаються вчені з бібліотеки. Вони зараз читають папіруси, щоб визначити причину.

Того ж дня метка дівчина засіла за папіруси у відділі філії бібліотеки, де були описані різні хвороби та методи їх лікування.

– Ефіїсе, голубчику, – звернулася вона згодом до хранителя філії Олександрійської бібліотеки, який дивився на неї затуманеним поглядом, – ти не міг би покласти оцей папірус у сховище в головній бібліотеці? Та ще й так, щоб його одразу знайшли ті, хто зараз працює у відділі лікарняних засобів та хвороб?

– Я можу, а для чого це потрібно? – запитав хлопець, якого ця жінка зробила чоловіком, думки якого літали десь за межами бібліотеки і стосувалися не хвороб, а здорового дівочого тіла.

– Я знайшла ознаки хвороби, які точно відповідають ознакам, що було помітно на тілі Тріфаєни: почорніле обличчя, зсудомлені руки та ноги – це чума.

– Ну то й скажи там у палаці, що ти знайшла, а для чого ці секрети?

– Бо ніхто не повірить малоосвіченій жінці, хоча й царського роду. А коли вчені самі знайдуть цей папірус, то одразу припинять слідство і я заживу спокійно. Мені так набридли усякі розпитування.

– Гаразд, я піду і скажу, що це я знайшов.

– Не треба, мій соколе. Ти ж не бачив її мертвою, а я бачила. На тебе можуть подумати щось погане, що ти таємно прокрався у палац. А коли тихенько підкладеш той рукопис, то ніхто й не знатиме.

– Ну зроблю, годі мене умовляти. А чому ти мене соколом назвала?

– Бо ти розумний, як єгипетський бог Гор, якого зображають з головою сокола! Може в тобі є частка цього бога?

– От іще видумала, вигадниця – засміявся Ефіїс і з легкою душею поніс папірус у бібліотеку.

– Ось бачиш, доню, – казала через декілька днів мати Клеопатрі, – як швидко принесло тобі користь злягання з Ефіїсом. Слідство припинено, оголошено, що смерть спричинила тяжка хвороба цариці і всі заспокоїлися.

– Так, мамуню. Що робити далі?

– Поки вчися, а життя саме підкаже. Не може бути, щоб цар спокійно жив за межами Єгипту. Напевне він щось планує. Думаю, що прийшов час надіслати йому звістку про твою прихильність до нього. Недарма ж ти

навчилася писати? Тільки будь обережна зі словами у листі, напиши так, щоб можна було б відмовитися від нього, коли послання не попаде до царя.

І сіла у своїй хатинці біля воріт Сонця царівна і почала складати першого у житті листа. Попсувала багато папірусів, але остання спроба вийшла, на її думку вдалою. Попередні спроби вона завбачливо спалювала, коли раптом у двері зайшов невідомий їй чоловік.

– Так ось для чого царівна Клеопатра зняла цей будинок, – сказав він і невимушено підійшовши до столу, де ще лежав складений нею лист, почав його читати вголос. – «О великий царю, пише тобі та, яка колись застерегла тебе від біди. Прийми від мене вітання і знай, що я завжди буду на твоєму боці...» Кому це ти так пишеш?

– Хто ти такий? – розсердилася дівчина. – Як ти посмів зайти до моєї домівки?! Я поскаржуся цариці і вона накаже стратити тебе!

– А може й передумає, – засміявся чоловік. – Невже тобі не зрозуміло, що скинути Птолемея з трону Селевк та Архелай самі не змогли б. Їм допомагав я.

– Як тебе звати?

– Галактіон. Я знаю, що ти тут зустрічаєшся з Ефійсом і хотів би тебе застерегти щодо нього.

– Звідкіля ти все знаєш?!

– У мене є багато людей, які таємно спостерігають за містом і людьми. Я їм плачу гроші, що надходять зі скарбниці палацу. Але ти не відповіла на моє запитання, кому написано того листа?

– Селевку, – вигадала Клеопатра. – Незабаром він одружиться з Беренікою і стане царем. Отож я, в міру моїх малих можливостей захотіла зробити йому приємне. Ну і підлеститися, звичайно.

– А коли це ти його застерегла від неприємностей?

– Одного разу батько розсердився на нього, а я попередила і він зміг виправдатися перед царем. – сказала Клеопатра і сама напосілася на прибульця.

– Ти теж не договорив щодо Ефійса.

– Для Єгипту не вигідно, щоб ти плекала надію побратися з ним колись. – відповів Галактіон, пронижливо дивлячись їй у вічі і намагаючись розпізнати справжні мотиви поведінки цієї незвичайної царівни. – Ти повинна взяти шлюб із кимось з сановників.

– А я і не сподіваюся на шлюб зі вченим. Ефійс мені потрібен як вчитель, не більше. Стій, – раптом схаменулася вона, – а чому ти все це мені розповідаєш? Якщо ти таємно слідкуєш за усіма, отримуючи гроші зі скарбниці, то ти служиш правителям Єгипту! Для чого мені все це знати?

– А для того, що я хочу знати через тебе відомості про події у палаці, а особливо на його жіночій половині – у гінекеї. Тоді я не повідомлю Береніку та Селевка про твій таємний будинок і зустріч тут наодинці з особою не царського роду. Ну як, згода?

– Ну і повідомляй, – кинула йому Клеопатра і відвернулася, розмірковуючи про свої подальші дії, – вони мене люблять і нічого не роблять.

– А коли я скажу, що ти плануєш змову з метою самій стати царицею? Де їхня любов і подінеться! Тоді тебе, у кращому випадку, назавжди зачинять в гінекеї палацу, а скоріше за все, просто задушать за єгипетським звичаєм.

– Звичайно, – продовжив Галактіон, бачачи, що вона мовчить і не повертається до нього, – це буде неправдою, ну який із тебе змовник? Але мого слова буде досить, щоб таке скоїлося.

– Я згодна, – скрикнула Клеопатра крізь сльози, але це були сльози радості, що Галактіон її ні в чому не підозрює, – що тобі розповісти? Тільки не донось свою жахливу вигадку до вух цариці!

– Узнай, чи не залишилися вагітним якісь із наложниць Птолемея. І якщо залишилися, повідом мені про можливий час народження. Узнай також, від кого вони вагітні, бо це міг бути не цар, а його колишній охоронець, Селевк.

– Узнаю про все, що ти захочеш, тільки не губи мене. – благала Клеопатра, – Ти ж знаєш, що насправді я безневинна.

– От і домовилися. Я буду заходити сюди у відсутності Ефїса. – сказав Галактіон і, вже виходячи, обернувся. – До речі, він син мого давнього друга. Тому не здумай заподіяти йому якоїсь шкоди!

«От життя і підказало мені наступний крок» – думала Клеопатра, залишившись наодинці. – «Цей чоловік дуже небезпечний. Дивно, як він досі мене не викрив?»

– Знешкодити його буде важко, – підтвердила і мати, коли дівчина розповіла їй про неприємну зустріч у будинку. – Такий чоловік увесь час насторожі і обдурити його буде складно.

– То може залучити на свій бік?

– Він може погодитися, а потім нанести несподіваний удар. Ні, такого треба знищити! Але не зразу. Нехай він думає, що ти йому покорилася. При наступній зустрічі розкажеш, що вагітних наложниць у гінекеї немає. І що Селевк ніколи до наложниць не заходив, бо Потін добре знає свою справу.

– Тепер зрозуміло, чому так легко я найняла цей будинок, – додала чорношкіра нянька, – либонь, це була людина Галактіона.

– Так це ж була його хата, для таємних зустрічей, – пригадала Клеопатра, – мені про це казав Ефїс. Тоді дивно, чому він не спитав мене про підземний хід?

– Можливо подумав, що ти про це нічого не знаєш, а приміщення наймаєш для утіх. – відповіла мати. – Ось тобі ще одна користь від любовних стосунків з твоїм вчителем. А цей хід нам може стати у великій пригоді. От що, – рішуче сказала вона, – скажеш Галактіону, що більше з ним зустрічатися не будеш, а з якимось його довіреним чоловіком. Нехай той приходить під виглядом водноноса.

– Для чого це?

– Потім узнаєш. Не скажу, адже боги ревниво ставляться до успіхів смертних.

– Для чого це? – спитав і Галактіон, отримавши перші відомості з палацового гінекею.

– Ти часто буваєш у палаці і тебе хтось може побачити тут.

– Ти теж часто там буваєш, – посміхнувся керівник служби безпеки, – і що з того?

– Але сюди я приходжу одягненою як проста дівчина. Мене ніхто не упізнає, а ти одягнений у багаті шати, отже, якісь твої недоброзичливці можуть заподіяти шкоду і мені.

– Що ж, слухна думка. Тоді чекай на водноноса через три дні. А за цей час узнай, чи не збираються нові цар і цариця знову допустити римлян в Александрію?

– Я спробую, але ж мене не запрошують на їхні наради. А ти там повинен бувати неодмінно.

– Що вони кажуть на нарадах, звичайно я знаю. Мене цікавить, про що говорять між собою?

До зустрічі з водноносом Клеопатра готувалася заздалегідь. На столі були прибрані сувої папірусів. Натомість, там з'явилися смачні страви і великий жбан пива. Чоловіка, що прийшов, вона зустріла приязною посмішкою і запрошенням до столу.

– Та я тільки узнати новини, тай піду, – відмовлявся той, але дівчина наполягала і він погодився пригоститися.

– Як тебе звати? – поцікавилася Клеопатра, коли чоловік вже добряче попоїв та випив пів жбана.

– Мемнон, пані.

– Не кажи мені, «пані», я проста дівчина. А ти либонь дуже важливий помічник самого Галактіона?

– Так, пані, тобто, дівчино. Ми із ним ще у Дамаску робили різні справи, – почав було гість, але схаменувшись, додав, – різні торгові справи.

– І мабуть страшно отак все робити таємно? – продовжувала розпитувати дівчина, роблячи наївне обличчя.

– Я вже звик. Виконую, що накажуть і доповідаю.

– І завжди самому Галактіону?

– А кому ж іще. Він тільки мені й довіряє, – почав хвастатися Мемнон, на якого пиво вже почало діяти. – Коли щось важливе – одразу кличе й мене. От і цього разу довірив цю справу саме мені.

– Тоді передай пану Галактіону, що ті люди, про яких він запитував нічого нового не збираються робити. Їхні думки зайняті майбутнім шлюбом. Один раз вони вже посварилися через те, що пані зажадала нового охоронця біля своїх палат, а пан їй відмовив.

– Все перекажу, як є, у мене добра пам'ять. То я піду, – піднявся Мемнон з лави.

– Якщо ти не хочеш вина, то йди.

– А ти пригостиш мене ще й вином? Тоді я ще трохи тут побуду.

Перший кубок вина швидко зник у його горлянці, а другий він уже почав цмулити повільно. Повіки його обважніли, рухи стали млявими, голова похилилася.

– Не спи, – поторсала його за плечі дівчина, – що ти за гість, коли спиш? Краще скажи, ти всіх таємних людей Галактіона знаєш?

– Не всіх, але багатьох, – повільно сказав Мемнон і заснув, розтягнувшись на лаві у весь зріст.

Коли він прокинувся, у хаті було пусто. Він схопився, як опечений, і побіг по вулицям Юдейського кварталу, не помічаючи, що за ним у віддалені слідує якась жінка, у простому одязі з покритою головою. Коли Мемнон увійшов до будинку, що стояв біля Олександрійської бібліотеки, жінка пішла собі геть.

– Мамо, я знайшла місце, де знаходиться Галактіон, – сказала Клеопатра, а це вона йшла слідом за Мемноном.

– То йди собі вчися далі, а я подумаю, що робити, – відповіла та і покликала чорношкіру няньку.

– Ось тобі гроші, піди у торговий порт Евнос. Там багато шляється чоловіків, ладних пристати на будь-яку роботу. Відбери чотирьох-п'ятьох найбільш небезпечних на вигляд. Спитай, чи мають вони якусь зброю. Скажи, що твоя хазяйка хоче замовити їм помсту своєму зрадливому коханцю.

– Якщо люди Галактіона упізнали мене, коли я наймала будинок, – заперечила жінка, поводячи рукою з виставленим вказівним пальцем перед собою, – то чи не буде те саме з наймом розбійників? І наш новий «друг» – останнє слово вона вимовила з притиском, – узнає про все, що ми хочемо зробити?

– Слушна думка, тоді вчинимо інакше. – і мати Клеопатри покликала євнуха, що охороняв вхід до її покоїв:

– Поклич до мене Потіна!

– Ти що не знає, що у мене багато державних справ? – заявив Потін, прийшовши після довгого чекання на нього. – Чого тобі? У мене обмаль часу і немає бажання до любовних ігор!

– Я запросила тебе з іншого приводу, Потіне, – сказала жінка і, повагавшись, додала. –

Галактіон став небезпечним

– Га? – здивувався головний євнух. – Звідкіля ти про нього знаєш? Ти вирішила погратися у політику, тобі любощів уже замало? За дочкою краще слідкуй, бо вона шляється скрізь, як безпритульна!

– Охолонь. Вислухай мене і помовчи хоч хвилину. Я своє місце знаю і дуже вдячна, що мене і мою дитину пригріли в цьому великому палаці. Мені більше нічого не треба, і я б ніколи не втрутилася б у державні справи, якби не одна пригода, що сталася з Клеопатрою.

– Не дивно, з нею може статися все що завгодно. Розбійники є скрізь. Що за пригода?

– Якби це були розбійники, я тебе і не потурбувала б. Але під час уроків до неї увірвався чоловік, який представився керівником служби безпеки

Галактіоном і вимагав від неї шпигувати за усім, що діється у палаці. Особливо у гінекеї! І особисто за тобою! Страхав її усякими вигадками, які він донесе до цариці, і казав, що мою беззахисну дівчинку стратять через його брехню!

– Ну, це він напевне хотів щось вивідати, про що я йому відмовився розповідати.

– Для чого тоді такі його слова!? Для чого лякати смертю за невиконання його наказів!? І чому моя дочка повинна їх виконувати? Для чого її втягують у політику, коли вона хоче тільки вчитися!?

– Тепер заспокойся і ти, – сказав Потін, але з його обличчя зник вираз поблажливості до жіночих примх, який він мав на початку розмови. – Галактіон береже безпеку держави...

– Чому ж тоді він не вберіг державу, коли Тріфаена її захопила? Чому він не повідомив царя про небезпеку перевороту? І що він робить тепер? Для чого йому відомості з палацу, коли потрібно шукати тих злочинців, які хочуть зробити шкоду Єгипту?

– А і справді, чому? – задумався головний євнух, схиливши голову на товсті груди, що переходили у масивне черево.

– Чому взагалі він дозволив жінці керувати державою? – вела далі свою думку жінка. – Для чого було скинуто царя і не дано можливості передати по його смерті владу синові, якого ти виховуєш?

Останні слова вразили євнуха найдужче. Він підняв очі і сказав з подивом:

– А ти зовсім не дурна. Коли отак розмірковувати, то і справді, чому?

– Я думаю, що він хоче посадовити на трон свою людину. Ось побачиш, ближчим часом і з Беренікою щось скоїться! До речі, ти не задумувався, чому Тріфаена померла навдивовижу швидко!

– У неї була чума, так сказали лікарі

– Кинь це про чуму! Я певна, що лікарі були куплені ним. А гроші він бере зі скарбниці. Отже, за гроші царського палацу цей чоловік робить шкоду царям Єгипту!

– Піду я, мабуть, до Селевка...

– Піди, піди, але не забувай, що казати про Клеопатру не можна. Іще одне. Селевк більше за всіх виграв від смерті Тріфаени, адже та відмовляла йому в шлюбі. А з Беренікою він побрався! А чи не Галактіон зробив усю цю справу? Бо Селевк не дуже метикуватий і на хитрощі не здатний. Тоді ти занапастиш не тільки мою дочку, але й себе. Ти не зможеш виховувати нащадків роду Птолемеїв!

– Досі ці думки не приходили мені в голову, – з розпачем сказав Потін. – Ти можеш щось порадити?

– Хіба я, жінка, можу щось порадити чоловікам, які творять велику політику? Я можу тільки виказати свої недолугі думки, а вже чоловікам вирішувати, чи варті вони хоч мідної монети?

– Ну вже годі манірності, кажи, що думаєш?

– Думаю, що не Селевка, а Архелая Галактіон хоче поставити царем. Адже той чоловік не простий, а син царя Понту – Мітрідата VI! Думаю, що

найближчим часом із Селевком щось станеться і чоловіком Береніки стане Архелай! І тоді вона буде останньою з роду Птолемеїв на троні Єгипту. Царювати почнуть мітріди. Що станеться з нащадками Птолемеїв страшно й подумати. Думаю – знищать усіх! А ті хто їм служив, хто виховував їхніх дітей будуть оголошені злочинцями і теж страчені! Смерть чекає на нас у найближчі місяці!!! Ось чому я покликала тебе!

– Годі мене лякати, – замахав руками Потін і його жирне підборіддя затряслося, – я вже і сам це розумію. А що ми можемо вдіяти?

– Архелай – це голова змови, а Галактіон – його руки. Та ще й руки, які діють за гроші скарбниці палацу! Спочатку потрібно відрізати руки, і доки голова шукатиме собі нові, просити допомоги у нашого справжнього царя. Ти хоч знаєш, де він?

– Знаю. У Римі. Живе у палаці, в розкошах. Так про це Галактіон казав.

– Знову цей чоловік. От бачиш, замість того, щоб знешкоджувати ворогів, він слідкує за царем, якому повинен служити, як вірний пес своєму хазяїну!

– Як ми відрубаємо руки? – перебив її Потін.

– Я знаю, де будинок, у якому Галактіон зустрічається зі своїми таємними людьми. Якщо ти зможеш зібрати натовп бідняків, серед яких будуть ховатися озброєні люди, і підведеш до цього будинку зі словами, що там ховаються ті, хто занапастив наше царство, то голота просто пограбує приміщення, а твої люди знищать і Галактіона, і всіх його людей! І винних не буде! Нехай тоді шукають їх серед портових безштанько.

– Що ж, – розмірковував євнух вголос, – таке зробити можна. Але постій, чи не наклеп ти зводиш на Галактіона, щоб отримати якісь додаткові привілеї для своєї дочки?

– Тоді зробимо так. Ти підготуй своїх людей до нападу, але нічого не роби. Зачекаємо, доки якісь із моїх слів не справдяться. Тоді і будемо діяти.

– А як не справдяться?

– Час покаже, хто ворог, а хто друг. Як не справдяться, будемо вважати, що це була тільки моя дурна маячня, не більше. І що візьмеш із жінки, окрім вереску та дурниць? Чи не так? А тобі все одно давно вже потрібно було б мати вірних озброєних людей...Свою маленьку армію...

Євнух нічого не відповів і вийшов, задумливо проводячи рукою по потилиці.

– Ти все чула? – спитала мати Клеопатри згодом, коли з-за завіси вийшла чорна нянька. – Тепер поклич мені дочку. Я розповім їй, який крок буде наступним.

І знову тендітна постать Клеопатри виднілася з ранку в тронній залі остронь. Знову дівчина з покірним виглядом обличчя чекала, доки на неї звернуть увагу.

– Як тобі царюється, сестричко, – привітала вона Береніку, коли вже всі розійшлися, спинивши цим запитанням царицю на півдороги до виходу.

– Ходімо до моїх покоїв, – замість відповіді запросила та. – Непогано мені царюється, – відповіла вже всівшись у зручне крісло. – Сідай і ти. Знаєш, Тріфаена була права, коли казала, що царювати добре без чоловіків.

– Що сталося? – ввічливо і з шанобливими нотками в голосі спитала Клеопатра, наперед припускаючи яка буде відповідь. І не помилилася.

– Селевк вимагає від мене шлюбної вірності, – сказала цариця і потягнулася всім тілом до чашки з напоєм, що стояв на столі. – Коли я була царівною, то робила, що хотіла. І з ким хотіла. А тепер зась!

– Зате твої коштовності і прикраси ніхто не відбере. Більше того, ти можеш купляти собі нові, які забажаєш. Я так за тебе рада.

– Тепер я вже думаю інакше. Краще було б, аби Тріфаена залишилися живою і забрала всі коштовності, аніж терпіти постійні нарікання від Селевка. Він неначе сказився. Забороняє, щоб я викликала собі на ніч охоронця. Не дає подивитися на новобранців. А серед чорних хлопців зустрічаються такі невтомні та завзяті. Та й серед білих теж.. – вона мрійливо закинула голову назад і заплющила очі. – Пам'ятаю, був у мене один нубієць...

– Дивно мені, сестричко, – відгукнулася Клеопатра, зрозумівши, що прийшла вчасно, – ти ж цариця. Як скажеш, так і буде! Чому ти все це терпиш?

– Так, закон же такий...

– Твоя воля і є закон. Чого ти терпиш? Покажи, що ти справжня цариця!

– А воля Селевка хіба не закон?

– Ти царського роду, а він, хоча і має добрих предків, – ні.

– Але ж його слухаються всі охоронці!

– А ти спробуй наказати охоронцям щось сама. Я впевнена, що вони послухаються і тебе!

– Так я кажу комусь із них, щоб він приходив до мене на ніч, а Селевк йому забороняє і той не йде.

– А ти накажи тримати Селевка цілу ніч під вартою, – удавано весело засміялася Клеопатра, – а сама розважайся скільки хочеш.

– А як він накаже, щоб його випустили?

– А ти пригадай ще один наш звичай, – посміхаючись вела своє хитра дівчина, – що тих, хто непокоїть царя – душать. Ой, – раптом скрикнула вона і затулила рота рукою, – не слухай мене сестричко, не слухай мої дурощі. Це я занадто розговорилося і бовкнула казна що! Я піду, щоб не наговорити ще якоїсь маячні.

– Стій, – наказала цариця серйозним тоном, – а як охорона мене не послухає і цього разу? Що тоді?

– Ти така гарна. Не те що я. От і накажи це тим, хто з тобою буває вночі. І пообіцяй їм за це нагороду. Або високу посаду. Наприклад, керівника охорони палацу.

– А як же Архелай? Він має стати керівником охорони по смерті Селевка?

– А його ти візьмеш у чоловіки, наперед обумовивши, що ваш шлюб не вимагає шлюбної вірності, що ти будеш мати стільки чоловіків, скільки захочеш... Тоді і традиція буде дотримана, і ти матимеш постійне задоволення.

– А ти справді розумна, – сказала Береніка, – і звідкіля у тебе оце?

– Не знаю, сестрице, якось саме виникає в голові.

– Я зроблю тебе радницею.

– Ой, ні. Не треба! Радниками можуть бути тільки чоловіки. А я жінка і хочу тільки вчитися, більше нічого, – сказала Клеопатра і пішла, думаючи: «Знала б ти, хто насправді розумний, так би не казала».

За два дні по тому, Селевк Кібіозакт, чоловік цариці Береніки, був запрошений нею до її покоїв. Увійшовши, він був задушений двома своїми підлеглими. Вони вправно накинули йому на шию петлю і, потягнувши з обох боків, умертвили царя.

За тим, Береніка викликала Архелая і, показавши на труп його друга, прорекла свою волю щодо їх майбутнього шлюбу. Архелай скорився, він навіть трохи радів, що будучи чужого роду, займе трон Єгипту. Звичайно, у його планах була подальша війна з римлянами за відняті колонії у Сирії, Ханаані та на Криті з подальшим об'єднанням Єгипту та царства Понту для утворення Великої Пропонитиди.

Того ж дня, Потін пішов до матері Клеопатри сам, без запрошення. Він рухався коридорами палацу, намагаючись дотримувати поважного вигляду, але йому весь час хотілося побігти, щоб досягти джерела мудрості якнайшвидше.

– Сталося так, як ти казала, – запищав він своїм високим голосом, який зовсім не пасував до його огрядної статури, – що робити?

– Бачиш, доки ти вагаєшся, Галактіон йде до своєї мети. Роби як було домовлено. У тебе вже з'явилася власна армія?

– Так. Я випросив у Береніки і тоді ще живого Селевка невеличкий загін, яким керував би малолітній спадкоємець. Вони дозволили. Отже, я маю десяток озброєних людей.

– На них можна покластися? Вони тебе не зрадять в разі невдачі? А якщо у тому будинку виявиться людей більше і вони не зможуть відбитися?

– А як тоді...?

– Думаю, що Галактіона потрібно виманити в якесь місце, де немає його людей... Прийдеться наразити на небезпеку мою дочку. О боги, як мені цього не хочеться. Вона ж, моя кровиночка, тільки науками й цікавиться... А як загине? З ким я остануся? Хто пожаліє мою старість, хто подасть останній кухоль води?

– Нехай буде, що й буде, – почав благати її Потін, – кажи, що ти надумала?

– Гаразд. Задля воцаріння законного царя я пожертвую своєю дитиною, але і ти не забудь про нас, коли це станеться. Підтримай і наші прохання перед очима Птолемея...

– Гаразд, – поспішив погодитися євнух, знемагаючи від безвихідного становища, у якому він опиниться найближчим часом, – я буду подавати голос за тебе і твою дочку, я все зроблю, що скажеш.

– Тоді чекай, коли я подам знак, що моя маленька донечка виманила того зрадника з його лігва у будинок, де окрім нього, не буде нікого. Ось тоді твої люди мають неодмінно його забити, а тіло сховати так, щоб його ніхто не

знайшов. Іди, готуй свою «армію» до її першого бою, але не забудь одягнути їх у лахміття, щоб перехожі подумали, що то прості грабіжники, – додала вона з посмішкою.

– Доню, – звернулася вона до Клеопатри, що завітала до неї за хвилину, – ти зможеш сьогодні зійтися з твоїм вченим? Твої розрахунки місячних це дозволяють?

– Не зовсім, мамо. Бажано було б іще три дні утриматися від злягання.

– Прийдеться ризикнути. Нам потрібен зовсім покірний твоїй волі чоловік.

– Я зроблю це. Що він має виконати?

– Нехай походить біля того будинку, який ти знайшла і мов би ненароком підкличе Галактіона, сказавши, що йшов до бібліотеки. Вони ж знайомі?

– Так. І дуже давно.

– От і добре. Значить його прохання не викличе підозри. Нехай запросить його прийти увечері, як стемніє, до порту Евнос, де на нього має чекати людина зі звісткою з Риму про царя і царицю. Нехай не каже, хто його запросив.

– А Ефіїсу шкоди не заподіють? Він мені ще потрібен.

– Я скажу, щоб його не чіпали.

І ось уже Ефіїс, весь у спогадах про шалену ніч, походить поблизу бібліотеки, поглядаючи на будиночок, біля якого має з'явитися Галактіон.

– Як ти мене знайшов? – здивувався той, коли вони привіталися.

– Випадково, – чи не вперше в житті збрехав юнак, – все думав, кому б сказати про секретну людину, що має точні вісті з Риму про наміри царя Птолемея.

– Де ти з нею познайомився?

– У бібліотеці, – почав вигадувати Ефіїс, – він сидів у відділі латинських рукописів, але не читав, а озирався навколо. Коли я спитав, чого йому треба, він і повідомив, що хотів би комусь продати свої знання про Птолемея.

– Скільки він хоче?

– Не знаю, спитаєш сам. Він чекає на мене увечері в Порті Евнос. Підеш?

– Так. Зустрінемося на цьому ж місці.

Надвечір Ефіїс повів Галактіона до вказаного йому Клеопатрою місця в порту. Дорогою вони тихенько гомоніли між собою, згадуючи старі пригоди, які їм прийшлося пережити. В потрібному місці Ефіїс спинився і почав виглядати людину, яку йому описала Клеопатра. З-за рогу вийшов якийсь чоловік і, підійшовши до них, запитав:

– Це прийшли узнати, що діється в Римі?

Отримавши ствердну відповідь, поманив їх у напівзруйновану халупу. Галактіон першим зайшов туди, виймаючи з-за пазухи короткого меч, всередині почувся шум, звуки бою і його крик:

Засідка

Ефіїс хотів повернути назад, але його вдарили по голові чимось важким і він втратив свідомість. До тьми він прийшов тоді, як відчув, що його кудись несуть. Серед голосів, якими перемовлялися його носії він упізнав один і покликав кволим голосом:

– Поллуксе, це ти?

– Я, – відгукнувся його названий брат. – Слава Артеміді, ти отямився! Як ти тут опинився?

– Що з Галактіоном? – запитав Ефіїс замість відповіді.

– Тут був ти один, коли мої люди тебе знайшли із закривавленою головою. Хіба Галактіон був з тобою?

– Був, але мене вдарили і я...

– Гаразд, не треба більше балачок, ми віднесемо тебе додому.

Вдома його поклали на ліжку і владний голос Магари звелів:

– Лежи і не вставай, у тебе напевне струс мозку.

– Як же це ти потрапив у таку халепу? – запитав його батько, Філогнос.

– Не знаю, – спроквола відповів Ефіїс, а сам почав розмірковувати, для чого це Клеопатрі була потрібна така послуга.

А вона вже зранку прибігла до них додому і вся у сльозах припала до його грудей:

– Ти живий, мій учителю? Коли узнала про напад на тебе, неначе небо затьмарилося – я на хвилину втратила зір від розпачу, що більше тебе не побачу!

– Диви, як побивається, – сказала Магара і звернулася до неї. – Як ти сама дісталася сюди? Не личить порядній дівчині одній ходити вулицями.

– Я зі своєю нянькою, вона стоїть перед воротами, бо соромиться зайти у будинок до таких високоосвічених людей.

– А якби на тебе напали, вона б теж посоромилася дати відсіч?

– Моя нянька з Ефіопії і володіє мистецтвом битися на палицях. Отже я й не боюся ходити з нею.

– Магаро, залиш нас, я хочу поговорити з Клеопатрою наодинці, – тихенько попросив Ефіїс і запитав, коли його старенька вихователька вийшла, човгаючи ногами. – Для чого було запрошувати Галактіона до порту?

– О, мій любий, – знову заридала Клеопатра, – я не думала, що скоїться щось погане. Це мене Галактіон заставив.

– Як він міг тебе, дочку царя, заставити?

– Одного разу він зайшов у той будиночок, де ми зустрічаємося, і почав загрожувати мені смертю, якщо я не буду виконувати його накази.

– Хіба він міг загрожувати царівні?

– А чому, як ти думаєш, він дозволив Тріфаєні захопити владу? А чому потім дозволив її убити?

– Ти ж сама знайшла опис її хвороби?

– Що я, жінка, могла протиставити розуму вчених мужів? Я так думала, що знайшла, але вони підтримали цю думку, отже були кимось куплені чи залякані. І тебе привести таким хитрим способом до порту теж заставив він. Можливо,

боявся, що ти розгадаєш, що насправді Тріфаену було отруєно за його наказом. І дивись, уже задушено Селевка. Він же поступово знищує всю династію Птоломеїв! Я боюся, можна мені перебути в твоєму домі деякий час?

– Я маю побалакати про це з батьками, поклич їх.

Розмова була довгою, Філогнос перебирав у пам'яті всі події від моменту втечі Птолемея з дружиною, до нападу на його сина, Катерина мовчки сиділа на ліжку, і гладила чорні кучері Ефїса, а Магара з недовірою позирала на Клеопатру.

– Нехай поживе, – нарешті погодився Філогнос, – у гінекеї є вільна кімната для неї і няньки. А коли я зможу побалакати з Галактіоном, думаю, що все проясниться остаточно. Бо його пояснення про невтручання у змову Селевка та Архелая мене не задовольнили ще минулого разу.

«Чекай, чекай» – подумала Клеопатра, виходячи за Магарою до гінекею, – «Крокодили в Мареотійському озері чекати не будуть».

Проживши декілька днів у чужому домі, вона зуміла заприятелювати з усіма, окрім Магари. Стара ефїсова нянька незворушно сприймала спроби Клеопатри підлеститися до неї, а потім бурмотіла собі під ніс: «Голос в кицьки є тоненький, але й пазурі гостренькі».

Минуло десять днів й Ефїс почав підніматися з ліжка. Біль у голові вже минула, але слабкість ще давалася взнаки, тому рухався він повільно. Клеопатра весь час була поруч, допомагаючи йому пересуватися по дому. Невдовзі він зібрався йти до бібліотеки, тоді й вона зібралася і теж подалася до палацу.

– Матусю, що мені робити далі? – забігла метка дівчина до покоїв своєї матері і знітилася, помітивши, що в кутку нерухомо сидить головний євнух Потін.

– Що вчитися вже набридло? – врятувала ситуацію її мати. – То вибери собі якихось прикрас, одягни гарний пеплос та прибери нарешті вигляду царівни, а не рабині.

– Та ні матусю, дякую тобі за турботу, я тільки хотіла запитати, чи не потрібно якось застосувати моє вміння читати та писати?

Матір із Потіном презирнулися і кивнули головою одне одному.

– Так, треба дещо написати, – пропищав євнух, – але ти повинна дати слово, що нікому не розкажеш про зміст листа.

– Звісно, я даю таке слово і присягаюся, що мовчатиму про це довіку. – зметикувала Клеопатра, розуміючи, що це буде лист до Птолемея у Рим.

Лист складали довго, сперечалися, Клеопатра вже заморилася, вкотре переписувати його. І хоча в листі йшлося тільки про скарги Потіна на життя у палаці після вигнання царя та про здоров'я його синів, вона зуміла в кінці приписати: «А написала все це Клеопатра, яка спасла ваше життя і так сумує за вигнаним батьком, що тужить за ним кожного дня, прикладаючи до серця його дарунок – золоту гривну».

– Хто доправить наш лист до царя? – спитав Потін по закінченню.

– Це наша турбота, – негайно відповіла матір Клеопатри. – Ми знайдемо шлях до очей Птолемея.

– Мамо, що ти надумала? – спитала хитра дочка мудрої матері.

– Знову ж таки, твій вчитель і коханець нам допоможе. Нехай він і придумає і зробить це. Біжи до нього негайно. Ось тобі гроші.

– Ефіїсе, мій соколе, давай поговоримо при житті в Єгипті після вигнання Птолемея, – запропонувала Клеопатра, коли вщухли пристрасті під час їх зустрічі у будинку поблизу воріт Сонця.

– Чого це раптом ти вирішила побалакати про це? Тебе ж раніше цікавило тільки вчення?

– О, після нападу на тебе, дуже зацікавило. От скажи, зараз краще живеться, аніж при моєму батькові?

– Важче! – рішуче відповів Ефіїс.

– Поясни, адже саме при правительках-жінках ти отримав посаду хранителя філії бібліотеки. Отже і грошове утримання зросло, твої можливості як дослідника теж зросли. Ти можеш переписуватися зі вченими з інших бібліотек..

– Зачекай, – урвав він її, – це все тільки на словах. На ділі справи у бібліотеки пішли гірше. От подумай: писцям не плачене вже три місяці, папірусів постійно не вистачає, мені заплачено тільки половину належної суми, утримання для мого батька скоротили у тричі. Більше того, раніше бібліотека беручи рукописи на копіювання повертала копії, а оригінали залишала у себе, виплачуючи власникам відступні за це. Тепер ми залишаємо у себе копії, бо грошей немає. А що робиться з охороною? Мої названі брати, що керують портовою охороною скаржаться, що їм постійно затримують виплати або просто пропонують брати платню з кораблів, що прибувають у порт! Такого ще ніколи не було!

– Чи не означає це, що жінки керувати державою не можуть?

– Ні, не означає. У керуванні головне голова, а не те, що відрізняє жінку від чоловіка!

– Який ти мудрий! То виходить, що мій батько кращий керівник за моїх сестер?

– Виходить, що так.

– Отже його політика загравання з Римом краща, аніж протистояння йому?

– Он куди ти завела? – задумався молодий чоловік. – Але Рим намагається не тільки загарбати землі, але й заставляє жити за своїми законами. А їхні воїни? Вони ж проходу нам не давали на вулицях. Часто зчиняли бешкети й бійки, крали.

– А хіба погано жити в достатку і спокої за чужими законами, аніж у тривогах і бідності, але за своїми? А на римських воїнів легко знайти управу, достатньо поскаржитися командирам, як винні будуть покарані. Причому жорстоко – смертю!

– До чого ти ведеш?

– А до того, що я хочу повернути батька. Він зараз у Римі, але як написати йому, що народ за ним сумує, то він повернеться.

– Хіба Архелай дозволить? У портах Олександрії навіть заборонено приймати торгові кораблі з відтіля. Тому деякі купці із Дамаску та Афін заробляють у Римі на своїх правах торгувати з Єгиптом.

– Рим дасть свої війська і Архелай відступить!

– Я бачу, ти більше за мене обізнана у політиці?

– Я в палаці нишком почула, от і завела з тобою розмову. Ти не відповів, чи не варто написати йому у Рим?

– Тепер я думаю, що варто

– То давай напишемо про все, що діється?

Не гаючи часу Ефіїс стисло, але ґрунтовно виклав усе, що знав про стан речей в Олександрії. Згорнув листа і знову задумався:

– Це виходить, що з поверненням Птолемея, мене виженуть з цієї посади?

– Не виженуть, я попрошу царя і він тебе залишить на місці.

– А він послухає?

– Звісно, послухає, адже саме я попередила його про небезпеку і знайшла корабель для втечі. А от як ми переправимо твого листа, якщо шлях на Рим закрито?

Вони помовчали, доки Ефіїс не вигукнув:

– Еврика, я придумав. Можна переправити через Афінську бібліотеку, з якою ми ведемо постійну переписку. Листи туди не перевіряються.

– А звідтіля як направити листа у Рим?

– Ми у лист до них вкладемо запечатаний ще один лист, до Риму. Отже, прочитавши нашого листа з проханням переадресації, вони так і зроблять!

– А як не схочуть? Давай у наш лист вкладемо монету, як платню за пересилання?

Невдовзі листи, запечатані один в один, і запаковані у шкіряний мішечок, для захисту від води, де лежав і лист, продиктований Потіном, були переправлені разом з іншою поштою бібліотеки на корабель, що відпливав до Афін. Писець Афінської бібліотеки, що відкривав пошту, вирішив заощадити кошти і передав лист до римського гарнізону, знаючи, що у них обмін поштовими відправленнями з командуванням у Римі ведеться регулярно. Писець не помилився і невдовзі обидва листи прочитав Гай Юлій Цезар – проконсул Риму.

– Авле, поїдеш намісником у Сирію, – сказав він, викликавши до себе Авла Габінія, який свого часу доправив царя Єгипту з дружиною до Риму.

– Дякую, проконсуле. Бо я вже занудився тренувати мою когорту.

– Візьмеш і її, бо твої люди вже трохи при звичаї в Африці.

– А до чого тут Африка. Ти ж нас посилаєш до Азії?

– Бо ти маєш провести підготовку до повернення Птолемея на царський трон Єгипту. Зв'яжися зі своїми людьми в Олександрії. У тебе ж там була якась коханка, про це всі твої вояки розповідають з веселими подробицями, як ви днями проводили удвох в окремій кімнаті на кораблі і як гуркотіло там усе?

– Та що вона може? Мені здається, що її таланти тільки у ліжку.

– Почни з неї, а вона знайде кого треба за твоїм дорученням. Вирушай!

Віддавши такого рішучого наказу, Гай поспішив до Птолемея, який розкошував у палаці, орендованому на гроші лихваря Рабірія.

– Готуйся до зміни положення, – повідомив проконсул царя. – Ось листи до тебе, які показують, що можна повернути тебе на трон.

– Чого ж вони так довго чекали, – відповів цар, після уважного їх прочитання.

– Либонь, спочатку все було добре. А потім, після декількох років невдалого керування справи пішли гірше, торгівля захиріла, доходи скарбниці – теж. От вони й заволали, що треба повернути тебе.

– Мені потрібні більш точні відомості про стан справ, інакше я не зможу почати боротьбу. І певна військова допомога.

– Я це продумав. Переберешся до Дамаску. Я призначив туди твого спасителя Авла. Коли ви визначитеся з прихильниками в Олександрії через підісланих людей, тоді й узнаете, які сили будуть вам протистояти. Ці знання дозволять мені розрахувати потреби у військовій силі.

– Війна завжди небезпечна, – почав було Птоломей, але його перебив Гай.

– Тому не забудь скласти заповіт. У ньому ти маєш чітко визначити, хто керуватиме Єгиптом в разі твоєї загибелі. І хто керуватиме в разі загибелі спадкоємців? А я завірю його своїм підписом і печаткою та буду душоприказником. Тобто, зберігатиму цей документ до можливих лихих часів.

– Я вже давно визначився. Наступниками будуть мої сини по старшинству. А у дружини старшому я призначаю свою дочку Клеопатру VII. Вона розумна і писемна. Саме вона написала одного з листів і саме вона врятувала мене від гніву Тріфаєни.

– А що ти робитимеш з Беренікою, яка зараз царює?

– Вирішу тоді, як захоплю владу.

– А з її чоловіком Археласем?

– Цьому зраднику – тільки смерть!

– Напиши і цю свою волю, нехай, в разі чого, її виконають твої спадкоємці. Не забудь вказати, якою саме смертю мають померти зрадники. Як завжди, задушенням?

– Е, ні. – вимовив Птоломей, сповнений у цю хвилину люттю, – зрадникам повідрубувати голови і принести мені на тарелі!

Так Гай Юлій Цезар отримав заповіт Птолемея, який відплив до Дамаску разом зі свої знайомим Авлом Габінієм. Їх супроводжувало три когорти добре озброєних воїнів.

А наш добрий знайомець Ефіїс у цей час висиджував у історичному відділенні бібліотеки виконуючи наказ правлячого царя Єгипту. Архелай забажав мати наочне підтвердження древності своєї династії –

Генеалогічне дерево

А почалося все зі звичної вже суперечки між Беренікою та Археласом про шлюбні стосунки. Останнім часом ці суперечки велися прямо у тронному залі, не соромлячись присутніх.

– Ти маєш слухатися свого чоловіка, – наполягав Архелай.

– Відчепися, чоловіче, – насміхалася Береніка, – якби не моє царське походження, ти б і досі стеріг палац і бачив мене тільки здалеку.

– Я маю не гірше походження за тебе, навіть древніше!

– Це тільки слова. Доведи!

– Давайте доручимо це моєму вчителю, – втрутилася Клеопатра, яка після розмови з Ефійсом про політику, почала часто з'являтися на прийомах. – Він хранитель філії бібліотеки і дуже освічений.

Ефійса було негайно викликано до Архелая.

– Я хочу, щоб ти визначив, що моя династія древніша за династію Птолемеїв, – заявив новий цар.

– А якщо я виявлю, що це не так? – запитав вчений уважно розглядаючи його опухле обличчя з червоними жилками, що вільно простяглися на носі і вже переходили на щоки. «Либонь п'є вино, не розведене водою. Як скіф. Так скіфи ж звичні до такого питва, а цей допався до дармовщини...». – подумалося йому.

– Я знаю, що древніше! Йди і відшукай докази цьому!

Тож засів наш герой за сувої і витратив досить багато часу, але знайшов історію царства Понт, до якого входило Боспорське царство. Тоді він зажадав нової зустрічі з царем, яка відбулася майже негайно, після його запиту.

– Я намалював твій рід у вигляді дерева, – сказав Ефійс і розгорнув довгий сувій папірусу, розстеливши його на столі. – Дивися, оце твій родоначальник – Спарток I. Його змінив Селевк, того – Сатир I...

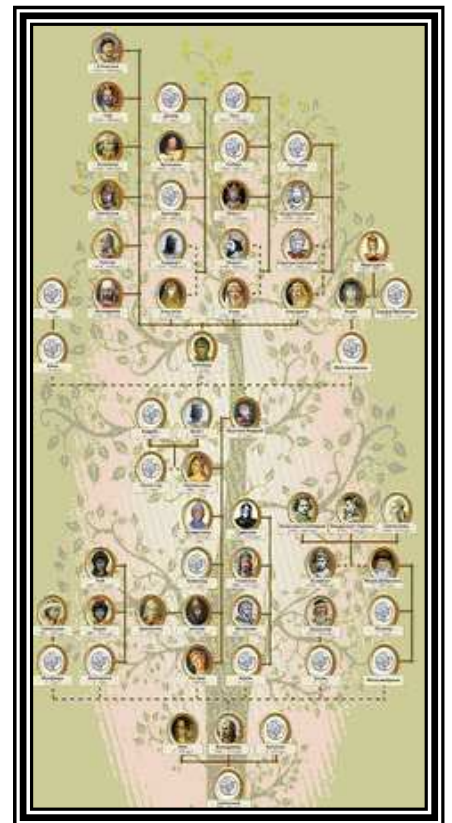
– Годі, – нетерпляче сказав Архелай і його червоні щоки затряслися, – древніша чи ні?

– Так, якщо вважати, що цар Мітрідат IV є прямим нащадком царів, яких він змінив на троні останнього спартокіда Перисада V, приєднавши Боспорське царство до царства Понт, то древніше десь на сто років.

– О, тепер я бачу користь від грошей, які виділяються на бібліотеку, – задоволено пробурмотів Архелай. – А чому ти ведеш мій рід від спартокідів?

– Коли брати тільки предків, починаючи з Мітрідата I, то вийде, що твоя династія молодша.

– Отже ти вірно зрозумів завдання. – посміхнувся Архелай. – Коли будеш розповідати про це цариці, про змішання предків не кажи.

– Ну от, – загопили губи Береніка, дізнавшись про древність роду, до якого належить Архелай, – То що ж, я зобов'язана йому коритися? І для чого ти, Клеопатро, вигадала шукати його предків?

– Не корися, – стелула плечима тендітна царівна, навмисне просто вдягнена, – все таки Єгипет належав твоєму, а не його батькові. До того ж, ти мала певний час спокій, доки велися дослідження.

– Це так, але мій чоловік, якого я взяла тільки з огляду на традиції, заважає мені царювати для власного задоволення.

– То ти воліла, щоб він помер? – потай зраділа Клеопатра.

Береніка задумалася. А потім промовила:

– Ні, не хочу, якщо він помре, мені присватають ще якогось гіршого.

– То живи із ним і терпи його забаганки, – розчаровано сказала юна інтриганка і подалася до джерела своєї мудрості – до матері.

– Не варто повторювати одні й ті самі способи, – повчально сказала її мати, вислухавши скарги Клеопатри про невдачу з можливим усуненням Архелая. – Ти не забувай про нашого листа. Я впевнена, що невдовзі ми отримаємо знак від Птолемея.

Знак прийшов з несподіваного боку. У той день Клеопатра, що не ночувала в палаці, прийшла додому вже під вечір і застала метушню, яка нагадала їй біганину під час скинення Птолемея.

– Матусю, що сталося? – забігла вона до покоїв. – Знову скинули царя?

– Звістка від Птолемея, – була спокійна відповідь. – Стало відомо, що він висадився у Дамаску з великою силою римських воїнів. Архелай негайно розпорядився викликати війська з півдня Єгипту, щоб дати відсіч при нападі.

– А що мені робити?

– Шукати можливості написати Птолемею нового листа. Щоб він знав, скільки війська буде йому протистояти.

– Я напишу, а як йому переправити?

– Тобі у спадщину дісталися таємні люди Галактіона. Використай їх.

– У яку таку спадщину?

– Ти ж не дарма випросила у нього, щоб свої розпорядження тобі передавав його довірений чоловік?

– А...

– А про смерть Галактіона не знає ніхто, окрім нас з Потіном. – плела свої сіті її матір, не даючи дочці можливості вставити у її повчання своє слово. – Тому знайди того чоловіка і скажи, що Галактіон таємно виїхав до Дамаску для перемовин із Птолемеєм. Скажи також, що невдовзі йому теж прийдеється вирушити в подорож до Сирії.

– А...

– А для того, щоб передати листа Галактіону, а коли його не буде біля царя, то й самому Птолемею. Виконуй, і це буде передостаннім кроком до твого царювання!

– А...

– А як він розповість іншим про перебування Галактіона в Дамаску, ніхто не буде шукати керівника служби безпеки, а Береніка чи Архелай, либонь, ще й накажуть його спіймати і стратити, як зрадника.

– Мамо, яка ти мудра, – захоплено мовила Клеопатра і пішла шукати Мемнона до будинку, з якого колись виходив Галактіон, чоловічий розум якого не витримав боротьби із жіночою мудрістю.

Замість Мемнона, дівчину перестрів Ефійс, що повертався з бібліотеки і йшов до філії.

– Ти чого тут? – запитав він і озирнувся, шукаючи можливих свідків їхньої зустрічі. Оскільки ніхто не звернув на них увагу, бо царівна була вдягнена як служниця, він продовжив. – Мені давно вже хочеться поговорити з тобою.

– Ти скучив за нашим будиночком? – лукаво посміхнулася Клеопатра. – Потерпи ще трохи, любчику, зараз мені не можна.

– Та ні, мені треба узнати про деякі речі, пов'язані з тими твоїми проханнями, що я виконував.

– Хіба можна чоловікові звертати увагу на жіночі примхи? – вдавано весело засміялася дівчина, але всередині у неї похололо. – Ось дочекайся, коли мені буде можна, і ми обговоримо це у ліжку.

– Не уникай відповіді!

– Тоді краще нам поговорити не на вулиці і не сьогодні. Справді, ти дещо маєш знати, але не зараз, – сказала вона і раптом помітила Мемнона, що неквапно простував до будинку. – Йди вже. І не слідкуй за мною. Я тобі все поясню і ти зрозумієш, що всі мої прохання були спрямовані з однією метою, зробити так, щоб тобі нічого не загрожувало.

– А мені щось загрожувало?

– Йди! – аж скрикнула вона. На її зойк повернулося декілька людей, серед яких був і Мемнон. Клеопатра зробила йому знак рукою, непомітний для Ефійса, і повільно пішла до таємного будинку, що стояв біля воріт Сонця.

– У мене є звістка від нашого пана, – одразу почала вона, не даючи можливості Мемнону хоч щось запитати і наполегливо вкладаючи в його голову думки своєї матері.

– Так ось куди він подівся, – повільно протягнув підручний керівника служби безпеки, – а ми вже й не знаємо, що робити.

– Тепер знаєте. Ваше нове завдання, узнати, скільки війська збере Архелай і де ті війська стоятимуть. Передай це своїм людям, але не кажи, що наказ отримав від мене. Скажи, що бачив Галактіона перед його виходом з караваном до Дамаску.

– А коли мені збиратися туди?

– Негайно!

– Ех, як добре буде згадати молодість. Знову там щось затівається і я буду свідком великих подій!

– Іди геть зі своїми мріями, – увірвала його базікання Клеопатра. – Прийдеш за три дні за грошима і листом до Галактіона. Іще одне. Приведеш

чоловіка із ваших, ти мене розумієш? Щоб він через мене передавав розпорядження нашого пана своїм людям.

– А як це ти будеш передавати його накази, коли я тільки збираюся до Дамаску? – хитро примружившись, запитав Мемнон.

– Окрім того, що я тобі переповіла, Галактіон залишив іще багато розпоряджень, які тебе не стосуються, – сміливо дивлячись прямо в очі, відповіла царівна і вирушила до Філії бібліотеки, шукаючи її хранителя.

– Ефіїсе, мій соколе, – почала вона, коли їм вдалося усамітнитися в залі древніх єгипетських рукописів, – на тебе чатує велика небезпека.

– Знову ти про своє? – посміхнувся той. – Яка може бути небезпека для хранителя бібліотеки?

– Бо ти, хоч і мимоволі, був втягнутий до великої політики. До політики царів! І в цьому моя провина. Тому я зобов'язана тебе уберегти, мій любчику!

– Невже отой мій лист... – почав він.

– Так! – урвала його Клеопатра. – Твій лист мав неабиякі наслідки. Він заставив царя Птолемея зібрати військо і піти війною на Єгипет!

– А де він узяв те військо?

– Римляни дали йому і військо, і гроші, і добрих полководців! Він уже в Дамаску і я думаю, що за декілька місяців почнеться війна!

– То я винний у цій війні?

– Звісно, що ні, та коли Береніка чи Архелай узнають, про твій лист до царя, жити тобі залишиться недовго. Удавлять, як це вже було з багатьма!

– То мені ховатися?

– Не треба. Але увечері не ходи вулицями. Та і вдень обирай тільки людні місця. І коли до тебе прийде людина від мене, зроби, що вона скаже. А тепер я маю зробити багато справ, а ти стережися і чекай на звістку від мене. У той будиночок більше не ходи, бо про нього прознали люди Архелая.

– Чекай, – спинив Ефіїс її спробу втекти, – мені все-таки не віриться, щоб Галактіон загрожував тобі. І де він зараз? Чому так довго не з'являється на люди?

– Ці думки тобі батько вклав у голову? Звісно, старий чоловік вже нікому не вірить і скрізь вбачає підступ і зраду. Це й не дивно, з огляду на його життя. То слухай, але це збільшує твою участь у політиці. Галактіон зараз у Дамаску і готує вторгнення до Єгипту. Він заставив мене теж приймати участь у цьому. Тепер і я під загрозою смерті, ще більше за тебе. Але моє життя ніщо, коли загинеш ти! – патетично виголосила Клеопатра і заходилася цілувати його доти, поки на обличчі Ефіїса не засяяла посмішка довіри і любові.

За три дні по тому, вона вже зустрічалася з Мемноном, зібраним у дорогу:

– Ось тобі гроші, – подала Клеопатра гаманець ошуканому помічникові Галактіона. – На дорогу до Дамаска тобі вистачить. Тепер повідай мені, що вдалося узнати про збирання єгипетського війська?

– Зачекай, – перебив її Мемнон. – Ти дала грошів на дорогу до Дамаска. А де гроші на дорогу назад?

– Там тебе візьме під свою опіку Галактіон і гроші тобі не знадобляться. Отже, що там про військо?

– Покликали до зброї близько десяти тисяч. Над військом поставили полководця Ахілла. Зараз більша частина ще прямує до Олександрії, але за місяць вже прийдуть усі.

– А що на морі?

– Бойових галер у Єгипту ніколи й не було. Робляться спроби переобладнати торгові кораблі для висадки війська позаду лінії бойових дій, щоб у слушний момент вдарити по нападникам.

– Зрозуміло. Тепер чекай, поки я складу листа.

У своєму листі царівна зверталася до Птолемея зі словами любові й відданості. Описала стан військ і додала: «Оцей чоловік, що принесе листа, служив зраднику Галактіону, який не попередив тебе про заколот царівни Тріфаєни та Архелая з Селевком. Але він має великий досвід у визнаванні різних відомостей, тому варто залишити йому життя, наказавши служити тобі. Він же покаже таємний прохід до міста, що веде під стіною з боку воріт Сонця. Через цей хід можуть прибути твої довірені люди, з якими я готова вести перемовини і всіляко їм допомагати».

– Ось тобі й лист, – подала вона залитий воском сувій папірусу. – Як не знайдеш Галактіона, шукай Птолемея, а Галактіон десь там біля нього. А ти читати вмієш? – раптом насторожилася Клеопатра.

– Я знаю єгипетську писемність! – гордо сказав Мемнон.

– А я окрім нього ще знаю й грецьке, перське, ефіопське та юдейське, – не пропустила нагоди похвалитися вона. – та вже йди.

Чоловік пішов, але невдовзі повернувся з розгубленим виглядом:

– За наказом Ахілла ворота Сонця зачинено. Жоден караван тепер не вийде з міста.

– Йди за мною, – тільки й сказала вона і повела Мемнона на кухню, де показала таємний прохід попід стіною міста. – Оцим проходом ти приведеш до мене людину від Галактіона. І нікому про нього не розповідай, бо буде тобі смерть!

Коли затихло шурхотіння піску у підземеллі, вона знову закрила ляду, навела там звичний безлад і рушила до своєї матері з доповіддю про зроблене.

– Тепер нам потрібно тільки чекати, – зробила свій вирок мати. – Наступний крок за нас зробить Птоломей з римським військом.

– А як мені діяти з Ефійсом? Він стає аж занадто допитливим. Може попросити, щоб його задушили люди Потіна?

– Не спіши. Мудреці завжди були потрібні царям. Пригадай, скільки вже він для тебе зробив окрім того, що навчив багатьом мовам? А знищити його ти завжди встигнеш.

– Тоді я перестану виходити з палацу аж до появи вісника з Дамаску, – вирішила Клеопатра. – А потрібні книжки мені приноситимуть сюди.

– Добра думка, – похвалила її мати, – і напиши, що тебе не випускають з палацу. А саме в цей час намагайся дужче зблизитися з Беренікою. Як розпочнеться війна, відомості про стан війська можна буде отримувати і від неї.

– Навряд чи вона щось у цьому петрає? – скептично відгукнулася Клеопатра. – Але я зроблю, як ти кажеш. Мені цікаво, що замислив Птоломей зі своїми римськими полководцями?

– Узнаєш, коли отримаємо його послання у відповідь на твоє.

– І все-таки, так хочеться знати,

Що діється в Дамаску?

З появою трьох римських когорт життя там вирувало. Торговці пропонували легіонерам їжу та питво. Міняли та лихварі – обмін римських сестерційв на грецькі драхми. Повії – тимчасову оману кохання. Авл Габіній, зайнявши палац намісника Сирії, розпочав пиячити та розпусничати і тільки Птоломей наполегливо шукав звісток з Олександрії, випитуючи про стан справ у купців та погоничів, що прибували з караванами. Не менш жвавий пошук звісток з Єгипту йшов у середземноморських портах Бір та Бідон, з якими Дамаск був пов'язаний торованими морськими шляхами.

– Я нічого не можу збагнути, – скаржився він Авлу під час чергової зустрічі, – все, про що кажуть, так це тільки про сварки Береніки з Архелаєм за право бути верховним правителем Єгипту. А все інше, немов би я й не був вигнаний з трону.

– Нехай це тебе не обходить, – меланхолійно зауважив новий намісник Римської імперії у Сирії, – ти подавай відомості про війська і їх розташування, а далі справа за нами – і ти знову на троні. – Тут він п'яно захихотів і ліг на лаву спиною, на якій до цього лежав боком, бо перестав вставати по приходу Птолемея. Як видно, втратив усю повагу до цього царька, що не може самотужки дати раду своїй власності. Опальний цар помічав це і його все дужче гнітила невизначеність свого майбутнього.

Тому неабияку розраду приніс йому гонець від Клеопатри.

– Якийсь чоловік шукає Галактіона або Птолемея, – зайшов декан – командир десятка солдат, що охороняли покої царя.

– Веди негайно! – радісно скрикнув цар і аж піднявся з жалюгідної подоби трону, на якій вимушений був сидіти, уособлюючи свою примарну владу.

– Вітаю тебе, о великий царю, – ліг на живіт Мемнон, тільки-но зайшовши до приміщення, – оце послання мені велено передати Галактіону, а у разі його відсутності – тобі. – і єгиптянин простяг сувій у бік царя.

– Встань і подай мені його сам, – звелів Птоломей, подумки радіючи, що його піддані ще не забули правильної поведінки в присутності царя.

Прочитавши поданого листа, він надовго задумався. Мовчав і Мемнон, стоячи обабіч трону і думаючи про можливу нагороду за свої справи.

– З цієї хвилини ти служитимеш тільки мені, – нарешті заговорив цар, – і будеш виконувати тільки мої накази або накази Клеопатри. Ніхто, в тому числі й Галактіон, не мають права повелівати тобі. Клянись у цьому!

– Клянусь! – радісно виголосив Мемнон і знову впав долілиць, розуміючи, що отримав неабияке підвищення по службі.

Негайно було складено листа до Гая Юлія Цезаря – проконсула Риму.

– Потрібно доправити його якнайшвидше, – вимагав Птоломей, але Авл Габіній відправив його тільки з черговим кораблем, що регулярно підвозив до Сирії гроші та їжу для легіонерів.

«Спішити не варто» – міркував він. – «Як тільки стануть відомі сили єгиптян, розпочнеться кампанія і тоді кінець моєму намісництву, прийдеться знову воювати».

А от римський диктор діяв без усяких зволікань.

– Шановні сенатори, – виголосив він другого дня на позачергових зборах Сенату, скликаних за його волею. – я отримав точні відомості щодо збройних сил єгиптян, які будуть протистояти спробі поновити царя Птолемея – вірного нашого союзника – на троні Єгипту. Прошу затвердити план воєнної кампанії для його повернення. Для цього мені потрібна ваша згода на відправку десяти бойових галер, озброєних катапультами.

– Поясни план кампанії, – озвався з місця Курцій Валерій, сенатор з Каппадокії, – для чого тобі стільки галер?

– За моїми відомостями, єгипетські війська не мають морського флоту, отже на морі ми будемо панувати. Я планую підвести три легіони, з тих, що зараз квартирують у Дамаску, Тірі та Сідоні, під стіни Олександрії.

– А не замало цього буде? – знову поцікавився той же сенатор.

– Звісно замало, адже Єгипет може виставити до десяти легіонів війська. Але нашому війську буде дана команда уникати бою аж до підходу наших галер, які обстріляють царський палац грецьким вогнем, що повинно викликати паніку, а то й смерть серед осіб правлячої верхівки.

– Невже загибель нинішніх правителів дозволить припинити війну?

– Я впевнений у цьому. Пригадайте, як байдуже поставилися єгиптяни до заміни царя на царицю. Їм аби все було за традицією. Отже, варто буде оголосити військам, що старий цар повертається, як вони припинять опір.

Сенат проголосував одностайно і Гай викликав до себе Сіцілія Аполлодора – молодого й амбітного капітана.

– Приймеш командування над десятьма галерами і поведеш їх на війну з Єгиптом. – наказав проконсул. – Спочатку зайдеш до Тіру й викличеш туди Авла Габінія з Птолемеєм. Проведеш нараду і визначиш порядок дій. Більше прислухайся до Птолемея, бо Авл простий служака. Але саме його я призначаю керівником сил вторгнення. Тримай мій наказ на пергаменті і виконуй його негайно!

Швидкість, з якою було виконано наказ проконсула Риму, вразила навіть самого Гая, адже за три дні Сіцілій доповів про готовність до відплиття.

– Скільки взято горщиків грецького вогню? – допитувався проконсул.

– По п'ятсот на кожную катапульту, – хвацько доповідав молодий капітан.

– А вони перевірені на ділі?

– Так. Кожною катапультою зроблено по три постріли вогнем, для навчання легіонерів, що їх обслуговують, поводитися з такими зарядами. Окрім того, кожною катапультою зроблено по двадцять пострілів камінням для поправок на приціл.

– А є заміна тим легіонерам, які будуть поранені чи вбиті?

– Є. Кожна команда, що обслуговує катапульти, має у півтора рази більше людей, аніж потрібно.

– Який запас харчів взято?

– На чотири місяці!

– Чому на стільки?

– Два місяці я беру на дорогу туди й назад. Кожна катапульта випустить не менше як по двадцять зарядів за день. А за два місяці випустимо всі.

– Чекай, чекай. За шістдесят днів по двадцять – це буде тисяча двісті зарядів, а ти маєш тільки по п'ятсот. Чому ти покладаєш за обстріл стільки часу?

– Катапульти можуть ламатися. На те, щоб їх полагодити потрібно від одного до десяти днів. Тому, в середньому, одна катапульта за день випустить близько десяти горщиків з грецьким вогнем. За два місяці це буде шістсот.

– То і брав би по шістсот.

– Не потрібно! У мене є чартіс Олександрії. Я зробив розрахунок, що для царського палацу потрібно тільки дві тисячі зарядів, щоб покрити його суцільним морем вогню. А я маю на всіх кораблях п'ять тисяч, отже у два з половиною рази більше за потрібне.

«Треба його наблизити до себе після закінчення кампанії у Єгипті» – подумав Гай, відпустивши Сицилія в дорогу й побажавши йому сприяння богів.

– «Він дуже схожий на мене і буде добрим помічником у моїх справах».

– Чого це я маю їхати до Тіру? – опирався Авл Габіній, коли його було викликано листом у порт. – Це витратити півдня тільки на дорогу в один кінець! Хай би той Сіцілій приїхав сюди.

– Йому так наказав проконсул, – умовляв Птоломей геть зледачілого намісника, – не може ж він не виконати розпорядження свого командира. Так і до покарання недалеко.

– Ну, гаразд, поїдемо, – нехотя промовив Авл. Видно згадка про покарання освіжила його пам'ять щодо військових законів Риму.

– Гай Юлій Цезар наказав, щоб війська під твоїм командуванням, Авле Габінію, підійшли під стіни Олександрії і заставили єгиптян вивести всі свої сили назустріч, – розповідав їм Сіцілій Апполодор, запросивши на свою галеру. – Ось пергамент, де ти призначений головнокомандувачем.

– Це правильно, – зрадів намісник, – у мене більше досвіду у поводженні з єгиптянами. Та і нинішнього царя Архелая я добре знаю. Скільки з ним випито пива і вина, коли він ще був в охороні палацу...

– Я чекатиму від вас звістки, що війська вишикувалися одне проти одного, – не слухаючи базікання п'яненького намісника вів далі капітан. – Тоді й почну обстріл Олександрії грецьким вогнем.

– Як вогнем? – перелякався Птоломей. – Ти знищиш палац?

– Такий наказ!

– Там же стільки цінностей, витворів мистецтва, дорогого вбрання! Я не дозволяю!

– Слухай, царю, – гримнув Авл Габіній своїм громоподібним голосом, який не раз ставав йому в пригоді у бою, – нам наказано посадити тебе на трон Єгипту і цей наказ буде виконано за будь-яких обставин!

– Я теж цього прагну, – поспішив виправитися Птоломей, – але чи не можна придумати щось менш руйнівне?

– Давайте подумаємо, – почав Сіцілій, поглядаючи скося на Авла і побоюючись його заперечень. – Проконсул сказав, що головна наша задача: знищити нинішніх царів. Якби не захист єгипетського війська, я упорався б із цим самотужки.

– Тобто, вбити? – уточнив Авл Габіній.

– Так. Відрізати голову. Це було твоє побажання, Птолемею. Гай показував мені пергамент, скріплений своєю печаткою.

– Тільки Архелаю! – скрикнув Птоломей. – Береніку я судитиму сам!

– Потім розберемося, – заявив Авл Габіній, – потрібно спочатку їх захопити. А потім оголосити, що старий цар повернувся, і закликати війська до покори. Так написано в наказі проконсула Риму.

– От якби можна було їх виманити з палацу? – запитально протягнув Сіцілій. – Тоді ми могли б послати одну когорту, яка б упоралася з охороною. У тебе є, царю, довірені люди в місті?

– Є, – зрадів Птоломей, – а щоб виманити, досить засипати вогнем якусь будівлю поруч з палацом. Напевне, що вони кинуться тікати геть, і їх можна буде схопити.

– Але місто оточене стіною і невеличкою, – сказав Авл, – я це знаю точно, бо там жив.

– Я зможу провести пів когорти під стіною! – виголосив Птоломей. – Зі мною людина, яка знає прохід.

– Тоді, якщо ніхто не заперечує, вчинимо так, – почав Сіцілій, – Ти, Авле, підводиш три легіони до кордонів Єгипту і чекаєш, доки єгипетське військо не вирушить тобі назустріч.

– А чого чекати? – відгукнувся намісник Сирії. – Одразу й підійдемо до стін і почнемо загрожувати війною.

– Не можна. Адже, щоб пропустити пів когорти під стіною, потрібно, щоб підхід до стіни був вільним. Тому цей загін треба вивести раніше і піти у пустелю, обходячи можливий шлях наступу єгиптян. Далі вони зачекають виходу війська і вночі проникають у місто. Коли я отримаю знак, що легіонери готові, то починаю обстріл прилеглих до палацу будинків. – тут він розгорнув чартіс Олександрії. – Оце що за приміщення?

– Храм Серапіса, – відгукнувся Птоломей.

– Це єгипетський бог?

– Так.

– Отже, ані римлянам ані грекам не буде образи, коли він запалає?

– Ні, – радо відповів Птоломей, зовсім забувши, що там розташована філія бібліотеки. Пишні шати й золото йому були миліші за знання.

– Тоді ти підеш зі мною на галері і, як тільки Архелай з Беренікою будуть схоплені, висадишся у палаці і накажеш припинити бій. Давайте узгодимо сигнали, які будуть подавати з міста твої довірені люди.

– Виходить, що головні сили і воювати не будуть? – зробив висновок Авл Габіній. – Тоді я сам поведу загін у місто, а військом керуватиме мій заступник. Треба трохи розтрясти жир, яким я обріс за час свого намісництва. Місто я знаю добре і візьму з собою тих, хто там вже бував.

Невдовзі Мемнон вже добирався до Олександрії спочатку морем на найнятому човні, а потім, коли його висадили на пустельному березі – пішки.

– Сиди тут і не виходь, – звеліла йому Клеопатра, коли вони зустрілися в таємному будинку, – невдовзі я повідомлю, що тобі робити.

– Цар наказав не коритися Галактіону, – згадав той, – а тільки йому та тобі.

– От і добре, – зраділа царівна, зрозумівши, що батько повірив у її гру.

– Мамо, мамо, – прийшов час для вирішального кроку, – забігла вона у власні покої. – Римляни готові до наступу!

– Вирішального, але не останнього, – відгукнулася та, перебираючи дорогоцінне каміння у скриньці з сандалового дерева. – Коли твій батько сяде на трон, потрібно буде спровадити його до Аїду, але так, щоб ніхто не запідозрив, що це не воля богів, але людей!

– Мені треба зробити так, – не дослухала її сентенцій Клеопатра, – щоб під час обстрілу міста грецьким вогнем, вони вийшли з палацу. Як це зробити?

– Йди до Береніки і розкажи про твій таємний будинок. Покажи і підземний хід. Скажи, що ним легше буде вибратися з міста у разі облоги з моря. Ворущися!

– Але як же тоді римляни проникнуть в місто, коли про цей хід знатиме й охорона палацу?

– Звісно, багато загине, – спокійно відповіла мати, – але вони солдати і звикли до смерті. Та й обстріл потрібно почати не раніше, аніж римляни не пройдуть під стіною. А не буде обстрілу, не буде і втечі. Та нехай вона не каже про твій будинок Архелаю. А то він накаже стерегти його постійно і втрат буде ще більше.

Цього разу царівна пішла в покої Береніки, бо через загрозу війни Архелай почав радитися в тронному залі одноосібно.

– Сестрице, – звернулася Клеопатра до Береніки, яка не була вбраною у царські шати, а блідою і нечесаною, неначе після довгої хвороби. – Що нам робити? Римляни починають війну, щоб повернути батька на трон!

– Нехай би він вже повернувся, аби всі заспокоїлися! – вигукнула цариця і кинула спересердя дорогоцінне дзеркало на підлогу. Воно розбилося і скалки полетіли врізнобіч.

– Ой, боюся, що Архелай цього не дозволить. Він почне опиратися і війна неминуча! А з нею неминуча і смерть від римського мечя!

– Що і мені? – злякалася і так вкрай знервована Береніка.

– І мені теж, і моїй матері, і Архелаю, – відповіла Клеопатра, пильно спостерігаючи на зміною виразу обличчя своєї співбесідниці. – Всім, хто добре жив після його вигнання! Всім, хто служив Тріфаені, Селевку, тобі й Архелаю! – тут вона замовкла, бо помітила, що вираз розгубленості на обличчі цариці змінюється жахом.

– Треба бігти до Архелая і повідомити його про це! – скрикнула Береніка і її завжди вродливе обличчя стало бридким.

– Він це знає і без тебе, але впевнений у перемозі своїх військ.

– А ти думаєш, що Рим переможе?

– Без усякого сумніву!

– Що ж нам робити? – уже тепер цариця запитувала свою молодшу зведену сестру.

– Я думаю, що треба в момент початку бою десь сховатися в місті, а як все затихне, тихенько з нього вибратися і тікати до Дамаску. Це не менш велике місто, аніж Олександрія, але там тебе ніхто не знає.

– Де сховатися? Я нічого у місті не знаю! – з розпачем запитувала Береніка, повністю підкорившись волі Клеопатри.

– На щастя, я давно винайняла маленький будиночок в Юдейському кварталі. Там можна сховатися і з нього веде підземний хід під стіною назовні. Збери негайно якнайбільше своїх коштовностей і давай віднесемо і заховаємо їх там. Якщо справді ти відчуєш, що загибель неминуча, тікаймо туди, а потім виберемося за місто і нас вже ніхто не знайде.

– Ти моя спасителька, – обняла її Береніка, – так і зробимо. А можна я й Архелая візьму?

– Як забажаш. Але зараз нічого йому не кажи, бо він сповнений бажання битися до останнього і тебе не зрозуміє або ще й заборонить готуватися до втечі. Але потім буде пізно.

– Збирайся в дорогу, – штовхала Клеопатра Мемнона, який в очікуванні наказів, заснув на лаві у таємному будинку.

– Що сказати царю Птоломею?

– Скажи, що підготовка завершена і можна починати дії.

– Які дії?

– Це тебе не обходить. Швидше рухайся і приведи сюди римський загін.

– У хаті всі вони не помістяться.

– То нехай частина з них сидить під землею, а частина – в хаті. Скажеш, що я теж тут буду. Скажеш, що

Війну можна розпочинати

– Римляни підійшли до північного кордону Єгипту! – рознісся крик по всьому царському палацу в Олександрії.

Архелай негайно скликав нараду, де окрім головнокомандувача Ахілла, були присутні командири служб охорони міста та портів: Єрмант, Кастор і Поллукс.

– Ми не будемо коритися римській загрозі! – виголосив цар, коли всі зібралися коло трону. – Ми будемо битися до останнього! Не дамо Риму панувати над Єгиптом!

– Які наші дії? – буденним тоном запитав Єрмант. – Що має робити охорона міста?

– Битися до останньої людини, якщо наша армія не зможе стримати римську навалу!

– Армія зможе відбити напад! – втрутився Ахілл у розмову. – Я маю десять тисяч озброєних воїнів! А у римлян – не більше семи-восьми!

– Вирушай з військом назустріч і дай відсіч загарбникам, щоб вони назавжди забули дорогу до наших земель!

– Невже ми маємо загинути через суперечки царів? – запитав Кастор у Єрманта, коли вони утрюх вже йшли з палацу після закінчення наради.

– Оскільки ми на царській службі, то маємо. – спокійно, так само як і на нараді, відгукнувся командир служби охорони міста.

– Я не бажаю вмирати за цих дурників! – вигукнув Поллукс. – у нас сім'ї, майно, будинки! Чому ми маємо всього цього лишитися!

– Я сказав маємо, але не сказав, що будемо, – посміхнувся Єрмант. – прийдеться нам, як у старі часи, зібратися у домі Філогноса, запросити Ефїїса, бо останнім часом він третєся близько царського двору, і придумати, як нам діяти. Касторе, біжи до бібліотеки і поклич нашого вченого мужа, а ми підемо одразу до його батька, щоб насолодитися буркотінням Магари.

– Що, знову згадали про свого заступника, коли прийшла лиха година? – так зустріла вона їх повідомлення про небезпеку.

– Відчепись, стара, – посміхнувся одними губами Єрмант, залишившись серйозним. – Нам потрібна тільки порада.

– Звідкіля очікується напад? – спитав Ефїїс.

– З моря та з півночі по суходолу.

– Тоді варто ваші сім'ї Касторе з Поллуксом, перевести у наш будинок та будинок Єрманта, адже вони розташовані на південному заході, тобто, на найбільшому віддалені від місця можливих боїв.

– Вірно, – підтвердив Філогнос.

– А може нам знову зібратися і втекти на Родос. Як тоді, коли ми тікали з Ефесу? – спитав Поллукс, крутячи в руках стрілу, видобуту з колчану, що він постійно носив з собою.

– Тоді нам допоміг корабель Петраса, – заперечив йому Кастор, – а тепер всі виходи в море закриті.

– А якщо через Мареотійське озеро виплисти в Середземне море по іншому рукаву Нілу? – запропонував Філогнос, але сам же себе і виправив. – ні не можна, бо ми натрапимо на єгипетські військові кораблі і вас оголосять зрадниками і стратять!

– Я пропоную не метушитися, – подав голос Єрмант. – Пригадайте, коли скинули Птолемея, для нас нічого не змінилося – ані посади, ані грошове утримання. Якщо ми нічого не робитимемо, нас знову не зачеплять при зміні влади.

– У цьому я сумніваюся, – піднявся Ефіїс і почав доводити свою думку. – Коли Тріфаена за допомогою Селевка та Архелая скинула Птолемея, у них не було часу заручитися підтримкою з боку армії та служби охорони порядку. Тому вони зробили все, щоб ми їм служили як старому цареві. І нікого не зачіпали. Зараз же, після декількох років вигнання, Птолемеєм має озлитися і я думаю, що буде мститися всім, хто служив новим царям. Тому, якщо ми не збираємося тікати, потрібно посприяти його поновленню на троні і показати, які ми йому вірні.

– І що для цього треба зробити? Перебити всю охорону палацу? – скептично запитав Єрмант.

– Навпаки, потрібно якнайбільше уникати бою, але як битва закінчиться, першими принести присягу Птолемею. Клеопатра так робила двічі з новими царицями і була з кожною із них у приязних відношеннях.

– Недарма ми тебе покликали, – тепер уже щиро посміхнувся командир охорони міста. – Справді, чому це ми маємо втручатися в суперечку поміж царями?

– А ти таки став справжнім мудрецем, – піднялися з місця й Кастор з Поллуксом, – либонь, скоро станеш хранителем всієї бібліотеки.

– Або й царедворцем, – додав Єрмант. – Фіілогносе, ти вважаєш слушною його думку?

– Так, все вірно. Адже ми так уже вчинили, коли тікали з Ефесу. Нехай собі царі б'ються іншими руками, але не нашими. Тому негайно приводьте ваші сім'ї сюди, а своїм підлеглим накажіть не втручатися у бої римлян з військами чи з охороною палацу. Птолемею потім це невтручання поясните як сприяння його перемозі.

– І бажанням зберегти систему охорони міста без втрат, – додав Ефіїс.

За тим, Кастор з Поллуксом поспішили до своїх домівок, збирати майно і сім'ї, Єрмант – додому, попередити дружину Мірку, що у домі з'являться гості. Ефіїс вирушив до філії бібліотеки, що у храмі Серапіса, сподіваючись отримати підтвердження чи спростування своїм ідеям.

«Ось так ми вже самі захотіли знову впустити римлян до Єгипту» – думав він, крокуючи вулицями. – «Як видно, Парки з іронічними посмішками зсукали нам таку долю, бо ми намагаємося сприяти приходу в Олександрію тих, проти кого так протестували. Знову почнуться сварки на вулицях з нахабними зайдами. Знову з'явиться небезпека бути пограбованим а то і вбитим через них. Знову почнуться спроби украсти нові знання з бібліотеки, щоб спрямувати їх на підкорення ще більшої кількості народів»

Раптом він спинився, щоб пропустити велику валку колісниць, за якими крокували воїни – це Ахілл вів єгипетські війська назустріч римським.

За тиждень, що минув після цих подій, Клеопатра встигла перенести коштовності Береніки до свого таємного будиночка і безперервно сновигала поміж ним і палацом, намагаючись не пропустити прибуття римського загону. Нарешті, на десяту добу очікувань, вже вночі у підвалі зашурхотіло, важка ляда на кухні піднялася і з неї виліз Мемнон, а за ним декілька озброєних воїнів в обладунках.

– Авле! – радісно вигукнула Клеопатра, упізнавши свого першого коханця.
– Ти теж прийшов, щоби виручити мене з біди?

– Звісно, що так, – сказав той важко відсапуючись – далось взнаки повзання по підземеллю, – не міг же я покинути таку гарнюню дівчину. Але зараз не до люб'язних розмов – показуй, де можна розмістити людей?

– На горищі, у кімнатах, на кухні, в передпокої розміститься близько вісімдесяти вояків, – зметикувала царівна. – Іншим прийдеться перечекати у погребі та підземеллі.

– А до вітру куди ходити?

– Ходить під себе, бо надворі з'являтися нікому не можна!

– Так ми тут все запаскудимо!

– Мені цей будинок все одно вже не знадобиться. Ну я побігла подавати знак кораблям.

– Зачекай, а як ми впізнаємо царя з царицею?

– Архелая ти знаєш добре, я бачила, як ви пиячили, а Береніка буде із ним. Вони неодмінно прийдуть сюди. Я теж буду з ними, попередь своїх людей, щоб мене не зачепили!

– Мемноне, – звернулася вона до провідника, – тобі прийдеться підносити воду, щоб напоїти всіх. Але стережись засідок! І нікому з людей Галактіона не повідомляй про свої справи, бо буде тобі смерть!

«Іч, яка вона стала!» – із захопленням думав Авл Габіній, спостерігаючи через вікно за прудкою ходою Клеопатри, що поспішала до палацу. – «І не боїться одна вночі швендяти вулицями. Ох і розважимося ми після того, як усе закінчиться»

– Клеопатро, це ти? – почула вона вигук і озирнувшись, угледіла Ефіїса, який стояв на порозі храму Серапіса з факелом у руці.

– Я, – підійшла вона до нього і не довго думаючи, вихопила смолоскип з його рук. – Віддай, мені це дуже потрібно.

– Бери, я все одно буду ночувати тут, у бібліотеці. Є якісь новини?

– Ніяких. Тільки всі бояться і я теж, тому зараз зачинюся у своїй кімнаті і чекатиму, як усе закінчиться. Бувай!

Швидкою ходою, освітлюючи обличчя, щоб його пізнала охорона палацу, вона обійшла будівлю і стала на березі моря. Озирнувшись, аби пересвідчитися, що вона одна, дівчина почала робити кругові рухи факелом доти, поки з моря не блиснув вогонь, який повторив той самий знак.

«Тепер прийдеться чекати» – подумала вона і сіла під стіною, закутавшись у свій пеплос.

За годину з моря почувся скрип весел у галерних кочетах, охорона головного порту Олександрії почала галасувати, до римських кораблів підпливло декілька човнів, в яких сиділи озброєні люди. Негайно з галер у човни полетіли стріли, які вражали вояків, що сиділи в човнах, одного за одним. У цей же час галери вишикувалися в одну лінію і скинули важкі якорі. З берега Клеопатрі було добре чути різки викрики якими керували декани бойових десятків. На кожному судні загорілися гноти, почулося рипіння канатів і за мить глухі удари дерева об дерево, що лунали з моторошною ритмічністю, почали супроводжувати польоти темних предметів, що падали перелітаючи через палац.

Сидячи за стіною Клеопатра спочатку не бачила наслідків цього падіння, але згодом червона заграва, що піднялася високою стіною і освітила навіть римські кораблі, дала їй знак, що потрібно діяти.

– Сестрице, час тікати, – забігла вона до покоїв Береніки. Охорони біля дверей не було, адже всі побігли на берег, намагаючись відбити раптовий напад.

– Що сталося? – заверещала перелякана цариця, підскакуючи зі свого ліжка.

– Римляни кидають вогонь на палац! Ми всі згоримо! Збирайся і гайда до нашого таємного притулку!

Погано себе тямлячи, з дрижачими від страху руками, Береніка почала обмотувати себе тунікою та пеплосом. Клеопатра їй допомагала і коли служниці забігли до кімнати, обидві жінки вже приготувалися до виходу.

– Залиш їх тут, – звеліла Клеопатра і Береніка помахом руки відіслала переляканих жінок до своїх покоїв.

– Тепер треба спасати Архелая. Де він? – спитала Клеопатра владним тоном, повністю підкоривши волю цариці.

– Я не знаю, – пробелькотіла Береніка, яку Клеопатра тягла за собою, міцно стиснувши її руку.

– Де цар?! – крикнула Клеопатра в увесь голос і луна полетіла по просторах переходах палацу.

– Повів людей на берег! – долетіло здалеку. – Хоче відбити римський напад.

– Кличте його сюди! – знову закричала Клеопатра. – Нехай іде до цариці! Її потрібно рятувати, а не палац!! Без неї його влада впаде!

Як видно, останній аргумент був найбільш дієвим, бо через деякий час Архелай прибів у супроводі десятка воїнів.

– Чого ти галасуєш? – накинувся він на Береніку. – У палаці ти в безпеці, бо на нього ще не впало жодного вогню!

– Не впало, так впаде! – закричала Клеопатра. – Виведи її з цього небезпечного місця негайно!

– Куди я її поведу?

– До таємної схованки, яку вона заздалегідь підготувала для себе! – галасувала Клеопатра, не даючи змоги йому оговтатися і прийняти виважене рішення.

– Веди! – сказав Архелай і, повернувшись до озброєного супроводу, додав. – Покличте ще двадцятьох і слідуйте за нами.

Спішний рух по переходах палацу змінився швидкою ходою по вулицях Юдейського кварталу, в який вони потрапили, обійшовши палаючий храм Серапіса.

Ефіїс не спав, коли на храм упав перший горщик з грецьким вогнем. Вогонь розлився по даху будівлі. Потім горщики почали падати все частіше і дах, зроблений з ліванського кедру, запалав увесь, як смолоскип.

Хранитель вибіг на ганок і помітив напрямок, з якого летіли темні предмети, що розбиваючись спалахували пекучим вогнем.

– Води, води! – закричали у храмі, але спроби залити вогонь не діяли – він палав і під струменем!

– Виносьте папірус у напрямку південних воріт! – закричав Ефіїс і першим забіг до сховища, ухопив оберемок дорогоцінних рукописів і потяг на двір. Відійшовши сотню кроків він скинув їх прямо на землю за стіною кам'яної будівлі, вкритої черепицею – «Якщо навіть сюди попаде вогонь, вона не загориться» – майнула у нього думка і він побіг назад.

– Чому південних? – на бігу питали у нього служники філії.

– Бо це впоперек польоту вогню! – крикнув він у відповідь і наказав, – Не баріться! Носіть всі сувої, не дотримуючись каталогу! Потім розберемо, що вдалося спасти!

Тут дах затріщав і обрушився усією своєю палаючою вагою на храм і бібліотечні приміщення. Ефіїс якраз підбігав до нього, щоб побачити загибель знань. Сльози відчаю покотилися у нього з очей.

«Не зберіг!» – думав він, стискаючи кулаки у безсилій люті. – «Хоча і знав про небезпеку! Треба було мені наперед винести всі рукописи подалі від палацу, до самої бібліотеки. Немає мені прощення. І знову грецькі знання сприяють римським злочинам...» – тут його думки потекли в іншому напрямку. – «А як там Клеопатра? Вона ж, бідолашна, либонь перелякана дрижить у себе в кімнаті...».

Рішуча і зовсім спокійна Клеопатра вела у цей час людей, приречених на смерть до місця, де їм востаннє прийдеться насолодитися повітрям рідного міста. Вони вже підходили до будинку, вже Береніка трохи заспокоїлася і почала на ходу поправляти волосся, коли з будинку почали вибігати і шикуватися римські воїни.

– Засідка! – крикнув Архелай. – Всі назад!

Але з-за рогу виступили інші легіонери і шлях для втікачів було перекрито.

– Зрадниця! – нарешті збагнув Архелай і намагався схопити Клеопатру, але та вирвалася і підбігла до Авла Габінія, що стояв попереду шеренги легіонерів.

– Вони твої, – сказала вона на бігу і прошмигнула йому за спину.

– Прорсус, семпер мортус! – проревів Авл своїм гучним голосом і легіонери кинулися на втікачів, оббігаючи його з обох боків.

– Авле! – перекриваючи крики і брязкіт зброї, почувся крик Архелая, – Ми ж з тобою друзі! Спаси мене!

– У мене наказ! – проревів у відповідь незворушний намісник Сирії і додав вже тихіше. – Та під час децимації мені доводилося проштрикувати серце друзів, кращих за тебе.

За мить, опір охоронців царя було зламано і всі полягли під ударами коротких римських мечей-гладісів, таких зручних у близькому бою.

– Здається, не добре вийшло, – зауважив Авл. – Береніку ми ж мали привести живою на царський суд.

– Покладись на мене, – запевнила його Клеопатра, що з величезною цікавістю слідувала за боєм. – Я за тебе заступлюся, але зараз поспішай за мною до палацу – потрібно знищити всю варту і приготуватися до прибуття царя Птолемея!

Вона побігла вперед, а слідом вів своє військо Авл Габіній, думаючи: «Не дівчина, а якась фурія! Чи не дарма я почав мріяти про зустріч у ліжку?».

– Убивай тільки тих, хто чинить опір, – наказала Клеопатра Авлу, коли вони дісталися палацу, – а служників і служниць взагалі не займайте!

Той підкорився, віддавши відповідний наказ.

– Тепер нехай біля царських палат, біля гінекею і тронної зали на варті стануть твої легіонери!

Її накази виконувалися так швидко, неначе їх віддавав сам Гай Юлій Цезар, а не маловідома царівна у брудному одязі.

– А тепер іди на берег і подай знак на галеру, де знаходиться цар Птоломей, що Єгипет чекає, коли він знову обійме всю владу у царстві!

– Покликати сюди Потіна!

І його привели під руки два легіонера.

– Збери своїх євнухів і інших слуг, нехай приберуть тронний зал і знайди корони.

– Я не знаю, де вони. В останні дні цар і цариця з'являлися без них.

– Знайди хоч щось, аби нагадувало корону. Поспіши, якщо не хочеш позбавитися свого місця!

Той забігав, заволав і прибирання почалося.

– Матусю, рідненька, – зайшла Клеопатра до своїх покоїв, – мені треба вмитися і переодягтися, щоб зустрічати царя.

– Навпаки, залишайся як є, – заперечила її мати. – Нехай він побачить, що ти не жаліла свого життя заради його воцаріння. А що з Беренікою? – поцікавилася вона.

– Мертва, як і Архелай.

– Це добре для нас. Тоді я навчу, що з ними робити. Слухай...

Коли Птоломей, сторожко озираячись зайшов до тронної зали у супроводі Авла Габінія, Клеопатра, що стояла біля трону, впала навколішки і вигукнула:

– Слався великий цар Єгипту, Птоломей XII!

Потім, вихопивши з рук головного євнуха Потіна якусь подобу корони, наділа її на голову царя і знову низько вклонилася:

– Першою приношу тобі присягу, я завжди була тобі вірна твоя дочка! І листи тобі писала! І все зробила, щоб прискорити твій прихід на царство!

– Це вірно, – зауважив Авл Габіній, – якби не вона, так легко наш десант не упорався б з охороною палацу.

– Без тебе знаю, – відмахнувся Птоломей, обличчя якого починало знову набирати царської пихи, – де ті негідники, Береніка та Архелай? Ти виконав мій наказ?

– Він все зробив, як ти звелів, – втрутилася Клеопатра і почала ляскати в долоні.

Два воїни зайшли до зали, один із них ніс накрите тканиною велике блюдо, а другий – мішок. З мішка було витрушено голову Архелая і цар радісно вигукнув:

– Смерть зраднику! А я ще й дав йому притулок у своєму палаці!

Тоді другий воїн зняв тканину з блюда.

Колись така прекрасна, а нині з вираченими очима і скуйовдженим волоссям, нерівно відрубана римським мечем, що затупився в бою,

Лежала на блюді голова Береніки

Запала мертва тиша. Птоломей, сильно закашлявшись, повільно піднявся з трону і підійшов до блюда.

– Я ж казав, що судитиму її сам, – втамувавши приступ, повернувся він до Авла. – Для чого було їй теж відрубувати голову? Для чого! – закричав він. – Я поскаржуся Гаю і він накаже тебе стратити за порушення мого наказу!

– Татусю, дозволь слово мовити, – втрутилася Клеопатра і, не чекаючи дозволу, продовжила, – Береніка сама кинулася на мечі, тому Авл Габіній не міг нічого вдіяти. Мабуть це була помста богів за її зраду, адже це вона підмовила Тріфаену здійснити переворот, а потім її отруїла, щоб правити сама. Не жалій її, батьку. У тебе є інша, завжди вірна тобі дочка!

– Все це так, – важко не сів, а впав на трон Птоломей, – але я хотів її тільки тримати у в'язниці. Що ж така, видно, воля богів. Поховайте її разом з тілом у гробниці, як і належить особі царського роду. Архелая – згодувати собакам.

– Тату, – не давала йому схаменутися Клеопатра, – потрібно повернути війська, щоб уникнути кровопролиття. Напиши листа до Ахілла з наказом повернути все військо за місцем свого попереднього розташування. Щоб ми їх і не бачили в Олександрії. Писець! Іди сюди і записуй наказ нашого царя!

– А хто його повезе? – спитав Птоломей у неї, коли листа було складено і запечатане його особистим знаком. Він все ще перебував у смутку, подумки оплакуючи Береніку.

– Потін, – не вагаючись відповіла царівна, вже відчуваючи на своїй голові корону Єгипту. – Тільки нехай спочатку складе тобі присягу вірності.

– Я завжди був вірним нашому царю, – подав голос головний євнух.

– Зайвий раз поклястися у вірності буде не зайвим, – всміхнулася своїй тавтології Клеопатра.

– Я один не поїду, – заявив Потін після складення клятви, – треба, щоби хтось мене супроводжував. Мені потрібна охорона!

– Я дам своїх людей, – сказав Авл Габіній.

– Потрібні єгиптяни. Римлян можуть повбивати, а потім візьмуться і за мене. От якби був хтось з охорони палацу?

– Немає нікого, – доповів Авл. – Вони опиралися і були вбиті.

– Треба послати разом з ним Ефіїса, – це Клеопатра згадала про свого вчителя і коханця.

– Хто це? – спитав Птоломей.

– Він хранитель філії бібліотеки.

– Не дуже важлива особа. – скептично зауважив цар.

– То зроби його хранителем всієї бібліотеки, адже це він писав тобі листи, через яких ти знову на троні. От і віддячиш йому.

– Гаразд, покличте Ефіїса.

Його знайшли всього вимазаного сажею на згарищі храму Серапіса, де він намагався відшукати хоч щось із того, що не згоріло. Спроби були марними. Але знайшовся невеличкий сувій пергаменту, на якому Ефіїс прочитав слова, що виднілися крізь бруд: «Артеміда – заступниця знедолених і страждених». Він сприйняв це як добрий знак. Тому, коли його покликали до царя, був спокійним і впевненим у собі.

– Призначаю тебе головним хранителем бібліотеки, але за це ти маєш супроводжувати Потіна до наших військ, – оголосив йому цар свою волю. – Кого ти візьмеш в охорону?

– Єрманта, – зметикував Ефіїс, що сталася слушна нагода врятувати від можливих переслідувань своїх друзів. – Він начальник міської сторожі і завжди був вірним тобі. Разом із ним нехай поїдуть Кастор і Поллукс, командири портових служб охорони. Ці теж є вірними тобі і готові скласти присягу.

– Які вони схожі, – звернув увагу Птоломей під час урочистої клятви трьох командирів охорони міста, – треба когось із них призначити старшиною над головним портом Олександрії.

– Бо близнюки, – пояснив Ефіїс. – Вони дуже вірні в дружбі, як і міфічні герої.

– То хто з вас хоче бути командиром охоронців великого Олександрійського порту?

Близнюки уважно глянули на Ефіїса і той заперечно похитав головою. Вони теж промовчали, втупившись поглядом у підлогу.

– Великий царю, – перервав мовчанку Ефіїс, – дозволь їм залишитися на своїх місцях, адже служба у великому порту не дозволить братам часто зустрічатися, а близнюки не можуть довго жити в розлуці і хворіють, а то і вмирають. Для чого тобі мертві охоронці.

– Ну, гаразд, – засміявся цар вперше після повернення додому, – хай все буде як є.

– Чого ти не схотів, щоб хтось із нас став головним у великому порту, – запитав його Кастор, коли вони супроводжували Потіна з листом царя до полководця Ахілла.

– Бо хотів і далі бачити вас живими.

– Тобто?

– За останні чотири роки це вже третій переворот. І кожного разу гинуть ті, хто стоїть близько царя. Краще бути подалі, але живими. А Птоломеї сильно кашляє. Висновки зробіть самі.

– То ти, ставши головним хранителем, тепер у небезпеці?

– У мене є заступник.

– Чи заступниця? – і Кастор зареготав. Сміявся і Поллукс, а Єрмант тільки зобразив посмішку і промовчав.

– Чому це я маю вам вірити? – допитувався полководець Ахілл, приймаючи їх у своєму шатрі. – Звідкіля я знаю, що цей лист справді від Птолемея?

– Хіба ти не бачиш його печатку?

– А як це підступ римлян? Щоб змусити нас до замирення!

– Поганий мир краще доброї війни, – розпочав Ефіїс. – Римляни допомогли повернутися Птолемею на царство. Архелай і Береніка мертві.

– Хто ти такий? – урвав його Ахілл.

– Відтепер я головний хранитель бібліотеки. А до цього був хранителем її філії. Дозволь, я продовжу. Ти бачиш перед собою Потіна, якого добре знаєш. І який опікується справами царського палацу. Бачиш Єрманта, якого не знати не можеш. Оці близнюки – командири охорони портів Євнос і Малого. Ти їх теж можеш знати. («Та знаю» – пробурмотів Ахілл, але вже не перебивав). Ми всі свідчимо, що Птоломеї знову воцарився в Єгипті і що всі інші царі – мертві. Отже, згідно з нашими законами та традиціями ти маєш поклястися у вірності Птолемею і виконати його наказ.

– А як же римське військо?

– Вони відійдуть негайно, як тільки отримають наказ Авла Габінія. Він у мене з собою.

– То Авл уже в Олександрії?

– Так! Саме він керував загоном, що повернув владу Птолемею.

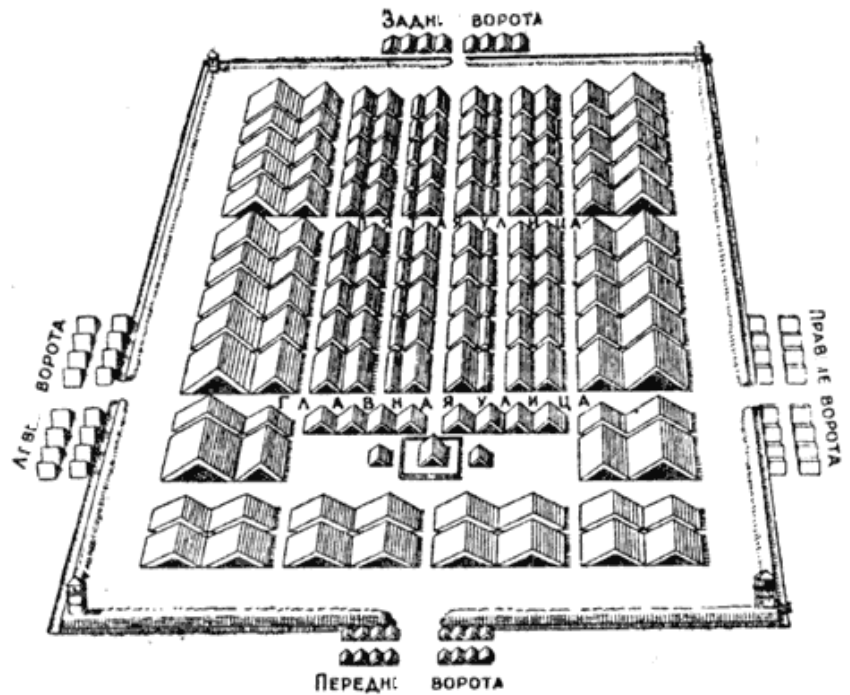
Остання звістка остаточно переконала Ахілла у правдивості несподіваної звістки, і він, викликавши командирів підрозділів, розпорядився, щоб війська поверталися на місця свого постійного розташування, а Ефіїс один поїхав до римського табору.

– Може і нам з тобою? – запитав Єрмант, але той відмовився.

– Ви не знаєте латини, а римляни зневажають всіх, хто не розмовляє по-їхньому. Можете потрапити у халепу. До того ж, ви озброєні, а я не озброєний.

Вже здалеку Ефіїс побачив прямокутний вал з вежами біля чотирьох воріт, орієнтованих по сторонам світу. Всередині валу були з геометричною чіткістю встановлені однакові намети.

«Яка різночуда відміна у порівнянні з єгипетським лагередом» – подумалося нашому герою. – «Там намети різні у всіх і стоять колом, навкруги намету командира кожного підрозділу. Та не варто забувати, що за цією чіткістю стоїть безжална машина пригнічення і грабунку. Це їх помилка знищила стільки рукописів, чого я їм ніколи не пробачу. Це римлянин убив Герона, щоб заволодіти секретом водяного насоса».

– Кво вадіс! – перебив його роздуми крик з вежі, що стояла на ворітках.

– Я йду до вашого командира з посланням від Авла Габінія! – вишуканою латиною озвався Ефіїс.

Це справило враження, і його в супроводі трьох легіонерів, провели до намету командира. Ефіїс мовчки подав пергамент і той почав читати. Читання затягнулося. Командир мружив лоба, тер потилицю, про щось думав, піднявши очі догори і ворушачи губами.

«Він погано знає письмо» – здогадався Ефіїс і запропонував:

– Дозволь, я тобі прочитаю?

– Ти знаєш латину? – зрадів той. – Читай, бо я так швидко просунувся з простих легіонерів на командирські посади, що не встиг як слід вивчити письмо. Тільки нікому не кажи про це, – додав він після того, як вислухав текст наказу. – Що ж, все пройшло чітко за планом: і проникнення під стіною у місто, і залякування вогнем, і знищення царя з царицею. Я бачу, ти вчений муж? – раптом переіменив він тему розмови.

– Так, я хранитель бібліотеки, – відповів Ефіїс, – а до цього був хранителем філії, яку помилково спалили пострілами з галер. Невже не можна було точніше прицілитися?! – дав він волю своїй досаді. – Невже важко було відрізнити царський палац від храму?!

– Не зводь наклеп на римські катапульти! – grimнув командир. – На відстані чотирьох стадій ми попадаємо в тарілку! Ми можемо збити шолома, не пошкодивши воїна! Постріли по храму велися навмисно, щоб виманити з палацу царя з царицею!

– А чому ж не стріляли по палацу?

– Таке було прохання Птолемея. Він страшенно боявся, що грецький вогонь пошкодить його дорогоцінні картини, гобелени, панно та одяг.

– Негідник! – не стримався Ефійс. – Пожалів ганчірки, щоб знищити знання!

– Політики всі падлюки, – зауважив римський командир. – Якби ти бачив, що робиться в Римі, то так не переймався.

Пригніченим повертався Ефійс до Олександрії.

– Ти чого такий сумний? – запитав його Поллукс. – Адже все закінчилося щасливо для нас, а ти ще й отримав підвищення!

– Їдьте самі, я вас дожену, – замість відповіді сказав він і повернув до будиночка своїх зустрічей з Клеопатрою.

Вже перший погляд на нього показав, що його підозри справдилися: у будинку все було розкидано і загиджено людським випорожненнями, ляда на кухні, що вела до підземного ходу була відкрита.

«Отже, це Клеопатра показала їм дорогу» – вирішив він і поїхав наздоганяти своїх товаришів, які повинні були доповісти царю Птолемею про наслідки своєї депутації.

За час їх відсутності в палаці вже було прибрано, для царя знайшли пристойну корону і він сидів на троні гордовито поводячи головою. Ліворуч від нього сиділа дружина, також у короні, а праворуч стояла Клеопатра, вся убрана в розкішні шати і обвішана золотими прикрасами так само, як вона була оздоблена в першу зустріч з Ефійсом.

В залі було багато жерців різних храмів, декілька римлян, на чолі з Авлом Габінієм. Всі вони лежали за столами, повними наїдків та вина.

– Приєднуйтеся до нашої симпосії, – наказав Птолемею, вислухавши доповідь Потіна та Ефійса. – Ви все зробили вірно і заслужили на відпочинок.

– Ти чого не пригощаєшся? – запитав у Ефійса Єрмант. – Дивися, щоб цар не образився. Візьми хоч для виду якоїсь їжі.

– Відчепися зі своїми настановами, – пручався Ефійс, спостерігаючи за поведінкою Клеопатри.

Та не відходила від трону свого батька, швидко зиркаючи в різні боки і не знімаючи посмішки з вперше нафарбованих губ.

Нарешті симпосія закінчилася, і гості почали розходитися, проголошуючи побажання в довгому і успішному царюванні. Ефійс став за колоною, біля входу в царські покої і дочекався, доки Клеопатра пройшла повз нього.

– Зачекай, нам треба поговорити.

– Не зараз.

– Ти маєш мені пояснити, це ти провела римлян під стіною.

– Ну, я, і що з того.

– Але ж вони знищили філію!

– Я про це нічого не знала, а з царюванням цих недоумків треба було кінчати. Згадай, що ти і сам писав царю у вигнанні. Отже в тому, що римляни повернулися винний і ти також! Йди собі, головний хранителю, мені ніколи.

І вона поспішила до гурту римлян.

– Авле, ти не познайомиш мене з оцим хоробрим капітаном, – вказала Клеопатра на стрункого Сіцілія Апполодора.

– А як же я, – спитав намісник Сирії пошепки на вухо.

– Твоє від тебе ніде не дінеться, а у мене державні справи, – так само тихо сказала царівна і голосно продовжила. – Чи це не ти керував галерами?

– Так, я.

– Хотілося, щоб ти мені показав, як працюють катапульти, бо я таких чудесних машин ще не бачила.

– Прошу на мою галеру. Там все і покажу.

Підморгнувши Авлу, царівна пішла за Сіцілієм, сіла в човен і дісталася галери, де капітан ескадри почав знайомити її зі своєю страхітливою зброєю.

– Оце рама, на якій укрплено ложку.

– Ложку? – здивувалася Клеопатра.

– Так називається оце заглиблення, в яке вкладають каміння, або ще щось, що має долетіти до ворога.

– Наприклад, що?

– Грецький вогонь...

– Це я бачила.

– Інколи, якщо ведеться осада, туди вкладають трупи тварин, що здохли від чуми, аби викликати хворобу в обложеному місті.

– Яка гидота. Але розкажуй далі.

– Оцей важіль накручує канати, які і рухають ложку, коли буде відпущено оце гальмо.

– Он який скрип я чула, коли сиділа на березі.

– Так. Ложка піднімається і вдаряється об оцю поперечину. Тоді все, що в ній лежить, вилітає і падає на ворога.

– Щось вітер став холодним, – зіщулилася царівна і притулилася спиною до Сіцілія. – Але ти продовжуй. Мені все цікаво.

– От воно летить... – затинаючись почав капітан. – Летить і падає..

Тут він набрався хоробрості і обійняв Клеопатру за плечі.

– Який ти дужий, – засміялася дівчина. – Але стояти тут недоречно, ще хтось побачить

Ходімо до твоєї кімнати

На другий день після симпосії, Ефіїс стояв перед галасливим натовпом вчених мужів з бібліотеки і вислухував їх думки щодо свого призначення головним хранителем.

– Ти занадто молодий, – казали одні.

– Ти не вберіг філію від пожежі, – казали інші і додавали. – Отже, так може статися, що не вбережеш і рукописи самої бібліотеки.

На всі ці звинуваченні він відповідав одноманітно:

– Така була воля царя.

– Він не мав права призначати тебе на цю посаду, адже я є вихователем його синів, – це вже Теодот, нинішній вихователь царських дітей, вставив свій голос у загальне галасування.

– Така була воля царя. Звернися до нього і застав змінити рішення.

– Я звертався, а він сказав, що бібліотека так розрослася, що не можна хранителю витрачати час ще й на виховання.

– Отже, така воля царя! – крикнув з усієї сили Ефіїс. – І доки вона не зміниться, я буду виконувати всі обов'язки головного хранителя. А ви будете мене слухатися, незалежно від вашого віку! А щоб запобігти можливим втратам від пожеж, я вимагаю, щоб у кожному відділі були складені списки рукописів, які потрібно виносити в першу чергу! Вже на завтра вони мають бути готовими. Окрім того, в кожному відділі мають стояти великі діжки з водою. Через тиждень я проведу перевірку і якщо хтось не виконає моїх вказівок, того буде звільнено! Всім ясно?!

Запала тиша, а потім всі почали розходитися, невдоволено бурмочучи. Із загального гомону долітали фрази: «Молодий...», «пожежа...», «теж видумав...», «кажуть, що він зробив царю велику послугу...», «це Клеопатра намовила батька...», «щось тут не так...».

Вдома його чекали інші, але не менш напружені розмови.

– Як же після такого лиха з філією, тебе призначили головним? – запитував його батько Філогнос, звертаючись скоріше не до сина, а до Єрманта й Кастора з Поллуксом, які теж прийшли побалакати про останні події.

– Думаю, що це була вимога Клеопатри, – сказав Єрмант і глянув на Ефіїса. – Не крути головою, всі знають про ваш зв'язок. Тільки ти не знаєш, що до тебе вона путалася з Авлом Габінієм ще в часи попереднього царювання Птоломея.

– А зараз, – додав Кастор, – вона провела ніч на галері, де капітаном Сіцилій Апполодор. А саме з римських галер летів вогонь на храм Серапіса.

– Для чого ви мені це кажете? – обхопив голову руками Ефіїс. – Що змінить у мені ці знання? Адже я її люблю...

– Ти голову не втрачай, – сказав Поллукс. – Тобі женитися треба, а не плутатися з розпусною дівкою, хоча і царської крові.

– Годі про це, – сказав Філогнос, – він дорослий чоловік і дасть собі раду. Мені цікаво інше, чому Клеопатра віддала тобі перевагу, адже вона може кохатися з різними чоловіками?

– Може тому, що я писав Птолемею у Рим? – припустив Ефійс.

– Ось воно! Так ти був провідником змови проти Архелая і Береніки?! Ось за які заслуги ти отримав підвищення! Тепер скажи, чому ти відрадив близнюків претендувати на посаду командира охорони великого порту?

– Я вже казав.

– То була неповна відповідь. Ти вважаєш, що Птолемея теж невдовзі скинуть?

– Може і не скинуть. Клеопатра припускає, що Тріфаєну отруїли.

– Тоді потрібно подумати, хто ця таємнича особа, що рухає навіть царями, як ляльками у вуличному театрі?

– Той, хто не змінив свого положення при дворі, – припустив Єрмант. – Ефійсе, хто це?

– З усіх придворних, тільки Потін та Теодот залишилися на місці.

– І кого вони просувають у царі?

– Мабуть, малолітніх синів Птолемея.

– Тоді зрозуміло, вони хочуть стати фактичними правителями при підлітках. Що ж, все сходиться, – підсумував Філогнос. – Треба всім вам, а особливо тобі, сину, триматися від палацу якнайдалі.

– Не знаю, як це мені вдасться, адже гроші на підтримку бібліотеки я маю отримувати зі скарбниці палацу.

Цього вечора серйозні розмови велися не тільки в домівках городян, але і в палаці.

– Проконсул Риму, Гай Юлій Цезар, як відшкодування за допомогу, яку тобі надали римські війська, – казав Сіцілій, подаючи Птолемею пергамент, наперед складений ще до відплиття з Італії, – наполягає на розміщенні трьох римських когорт на території міста.

– А якщо я відмовлюся?

– Що ж, ми взяли місто один раз, візьмемо ще. Але це не загроза. Рим бажає мати тебе за союзника, а не за ворога. А на словах проконсул просив передати, що твої величезні борги лихварю Рабірію він викупив і тепер ти винен проконсулу тридцять талантів золота! Але він може пробачити борг у відповідь на твою поступливість.

Інша розмова велася в покоях Клеопатри.

– Матусю, – казала вона, швидко походжаючи кімнатою, – мені вже не сила терпіти. Треба тільки скинути батька і я цариця!

– Не поспішай. Треба зачекати. У пустелі мисливець може просидіти в засідці тиждень, доки антилопи не підійдуть на відстань пострілу з лука. Так і тобі треба чекати. Нехай Птолмей розбереться з тим, якої шкоди державі завдали його старші дочки, нехай хоч трохи виправить стан речей. Нехай скарбниця поповниться золотом і сріблом. А ми тим часом придумаємо, як його звести.

– Хоч би швидше...

– Ось ти помітила, що він увесь час кашляє?

– Так.

– До вигнання він не кашляв. Узнай причину, знайди лікарів, щоб вилікували його.

– Мамо, ми ж хочемо вкоротити йому віку, а не продовжити?

– Узнаєш причину, від чого та напасть, тоді цю причину можна буде і підсилити... – повільно проказала мати і глянула дочці прямо у вічі.

– Мамо, яка ти мудра!

Того ж таки вечора головний євнух Потін розмовляв з полководцем Ахіллом:

– Тобі не здається, що часта зміна царів аж ніяк не вплинула на стан справ у Єгипті?

– Навпаки, вплинула дуже, бо армія тепер отримує менше коштів на своє утримання.. Я не можу купити дві нових балісти, хотілося ще придбати сотню колісниць, купити молодих коней...

– Годі, годі. Я знаю, що армія завжди потребує грошей, воює вона чи ні. Я про інше. Тобі не здається, що який би цар не був на троні, все вирішає не він, а інші люди? А ці інші не завжди вірно радять царю?

– Це так! Якби я міг вирішувати, то армія у нас була б могутнішою. Можливо, ми б придбали галери з катапультами, як у римлян. І тоді так просто вони місто не взяли б!

– От якби на троні сів царевич, ми могли б правити самі, чи не так?

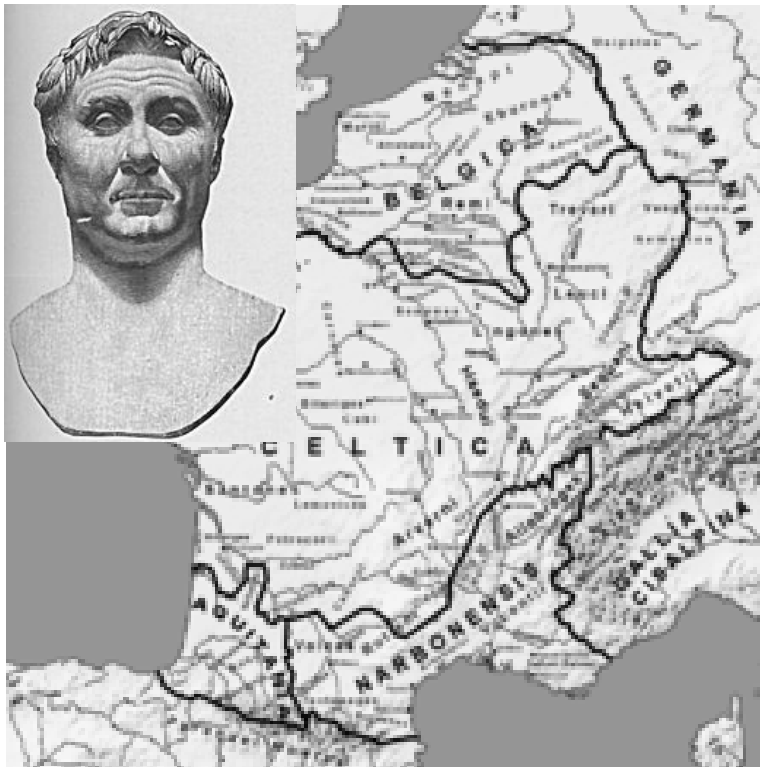
Ахілл задумався, потім підняв очі на Потіна і повільно кивнув.

Важкими думами в цей вечір переймалися не тільки в Олександрії.

– Проконсуле, – зайшов до Гая Юлія Цезаря Сіцілій Апполодор, якого він наблизив до себе після успіху Єгипетської кампанії, – тобі лист він намісника Іспанії, Гнея Помпея.

– Що, він і досі сидить у Римі, хоча я вже давно перебрався сюди, до Галлії, де мушу перебувати за наказом Сенату?

– Його оголосили головнокомандувачем з правом набирати війська, – сказав Гай прочитавши листа. – Він

пропонує мені розпустити військо, яке утримує Галлію, і приїхати до Риму на розправу через мої розпорядження по Єгипту.

– Але ж, проконсуле, – здивувався Сіцілій, – колись із Гнеєм та Крассом ви утворили тріумвірат, щоб спільно і на рівних правах керувати нашою республікою. Сенат і народ підтримали це рішення.

– А тепер, як видно, він хоче одноосібної влади. Це його відповідь на мій запит щодо отримання звання консула республіки.

– Так ти маєш повне право отримати це звання, адже пройшов усі потрібні посади.

– А Помпей раніше не обіймав ні посади претора, ні посади квестора, тобто не пройшов курсус гонорум – порядку проходження по посадах, – затвердженого нашими законами. Прийдеться нагадати йому про це у наступному листі. Може він зрозуміє, що і проконсулом не має права бути? Якби не консул Сулла, був би він і досі простим вершником.

– Ефіїсе, мій соколе, – увійшла Клеопатра до кабінету нового хранителя бібліотеки, – мені потрібні добрі знавці медицини. Нехай це будуть справжні учні Асклепія.

– А що, у палаці не знайшлося добрих лікарів? – механічно відповів Ефіїс, пильно вдивляючись у її очі. – Тобі для чого? Може щоб позбавитися наслідків поспішного злягання з капітаном римських галер?

– То ти все знаєш, – спокійно проказала вона.

– Я знаю і про Авла Габінія.

– Що ж, я не відмовляюся. Все це було, ну то й що?

– Як це що?! А хто тоді я для тебе?

– Ти мій любий бібліотекар і мій любий вчитель.

– А ті були любими вояками?!

– Не кричи, – тихо сказала дівчина і, підійшовши до нього, обняла й поцілувала за юдейським звичаєм у губи. – То була політика. Для того, щоб стати царицею мені, слабкій і маленькій, потрібно заручитися підтримкою різних сил. А римляни – це справжня сила! Підкупити їх я не могла, тому... – тут вона не показала і ще міцніше притиснулася до Ефіїса. – Хочеш, візьми мене прямо тут?

– А як хтось зайде? – нерішуче опирався Ефіїс. – Та й тут немає ложа.

– Двері ми підпремо, а замість ложа буде стіл. Не опирайся, мій любчику, йди до мене, – і вона впала навзнаки на стіл, завалений папірусами, тягнучи Ефіїса до себе.

– То ти знайдеш мені знавця медицини? – спитала вона, коли пристрасть бібліотекаря вщухла. – Мені потрібно лікувати батька, бо він дуже кашляє.

– Знайду, – мляво пообіцяв він, намагаючись розігнати туман в голові. – В бібліотеці працюють вчені з різних наук. Он хоч Епімаста спитай. Він якраз недавно прийшов.

– То я побіжу, – зістрибнула вона зі столу і вийшла, поправляючи одяг на ходу.

– Я Епімаст, чого тобі треба, дівчино? – так відгукнувся на розпитування Клеопатри хирлявий чоловічок з рідкою, немов цапиною борідкою. – Ти чиясь служниця? Якоїсь багатії пані?

– Я служу тільки самій собі та моєму батькові – царю Птоломею. Я Клеопатра.

– Вибач за мою зверхність, царівно, я чув, ти дуже вчена. Так чого тобі треба?

– Мій батько хворіє. У нього кашель.

– Так, так, – зацікавлено мовив Епімаст. – Як давно він у нього?

– Відтоді, як він повернувся з вигнання.

– Які ще ознаки хвороби?

– Він весь час нервує. Каже, що Трифаена з Беренікою занапали все господарство Єгипту і ...

– Мені це не цікаво. – увірвав він її. – Отже, ти кажеш, що нервує... А чим його лікують?

–Якісь порошки, припарки, настоянки від кашлю.

– Чи дають йому валеріану?

– Не знаю. А для чого вона потрібна?

– Щоб заспокоїти мозок, зробити людину більш розсудливою, менш нервовою.

– Так він же кашляє!

– Я припускаю, що кашель викликано постійним хвилюванням і простими настоянками його не вилікуєш. Спробуй порадити вашому лікарю настоянку валеріани на витяжці з вина.

– А що буде з моїм татом, якщо це не допоможе? – з удаваним хвилюванням спитала Клеопатра.

– Сила мозку людини така, що може сама її вилікувати. Але і водночас, тільки погані думки можуть вбити людину без усякого ножа чи меча.

– Тільки погані думки.. – стиха промовила царівна і, подякувавши вченому лікарю, подалася до палацу.

– Погані думки у нього будуть, – пообіцяла її мати, обдумавши слова вченого-лікаря. – Але потрібно, щоб ці думки йому навіював хтось інший, а не ти чи я.

– Тоді Потін?

– Еее, не спіши! Потін нам іще знадобиться, коли цар помре! Дай подумати. Це має бути хтось близький.

– Цариця?

– Птоломей її ніколи не слухав і не звертав на неї жодної уваги. Хтось інший.

– Тоді Ахілл!

– Гм, непогана думка. Та потрібен ще той, хто заставить його розповідати царю щось погане. І знову, це не ти і не я!

– Потін?

– Знову ти за своє?! – гримнула мати. – Ні, не він! От що,

Напиши йому листа

– Напиши, що знаєш, звідкіля взяти гроші на озброєння армії. Мені Потін переказував, що це наймиліша Ахіллова думка. І напиши, що цар теж про це знає, але не наважується їх узяти.

– І звідкіля Птоломей їх візьме?

– Ні звідкіля! – знову скипіла мати. – Нехай той вояка набридає царю. А цар буде хвилюватися. Може і докашляє до могили?

– А як підписати?

– Напиши, що ти єгиптянин, який вболіває за розвиток армії. Нехай думає, що це писав хтось із молодших воєначальників.

– Тоді я ще додам, що Птоломей став нерішучим у вигнанні і на нього потрібно тиснути постійним нагадуванням. Ну як?

– Добре. А я намовлю когось із євнухів підкинути йому папірус, коли він буде заходити до палацу.

– А чому, коли не він буде виходити?

– Бо може здогадатися, що це хтось із палацу.

– Пане, пане Ахілле, – цей вигук за спиною головнокомандувача заставив його обернутися, не заходячи до тронної зали. – З твого згортку папірусів випав оцей сувій.

Ахілл узяв у раба згорток і недбало запхнув його в середину згортку папірусів, який він ніс під пахвою. Він не збирався їх сьогодні використовувати, а хотів побалакати з царем про придбання двох бойових галер з катапультами на них.

– Грошей немає, – відповів йому Птоломей. – Нам хоча б знайти кошти на постійні витрати. А на переозброєння я не можу нічого виділити. Може наступного року...

– Як наступного? – гарячково заговорив полководець. – А на придбання нових колісниць?

– Теж немає. Користуйся тим, що є, бо державні кошти у кепському стані.

– Єгипет зовсім не захищений. А як на нас підуть бербери, араби, перси чи ще хтось?

– Нас захистять римляни.

– А потім загарбають остаточно! – ще дужче розпалився Ахілл і в запалі почав вимахувати руками. З сувою папірусів, які він тримав у лівій руці, випав і розгорнувся невеликий шматочок з грецьким текстом. Головнокомандувач вже хотів просто запхати його назад, але йому у вічі впало шанобливе звертання: «Великому державному діячеві і найкращому полководцю з часів Перікла, пану Ахіллу!» Він почав уважно читати, не звертаючи уваги на здивовані погляди царя. Мовчання затягувалося.

– У тебе все? – порушив мовчанку Птоломей. – Тоді йди собі, бо у мене є й інші справи.

– Ні, не все! – загорлав, як навіжений, Ахілл, даючи волю своїй люті, викликаній звісткою з підкинутого йому листа. – Я знаю, що ти маєш таємні запаси коштів, які не хочеш віддавати!! Але наше військо потребує негайного переозброєння!!!

– Немає у мене зайвих грошей! – підняв голос і цар. – Як будуть – дам, але не на галери! А на колісниці! І не в цьому році! А тепер іди геть!!

– Не піду, доки не даси! Військо потребує, а я маю захищати Єгипет!

– Дуже ти його захищав, коли мене скинула моя дочка!

– Це були внутрішні справи, у які я не втручаюся!

– А чому тоді ти втрутився, коли я намагався повернути собі свій трон?!

– Бо на нас пішли римляни! І якби у мене були галери з катапультами, обстрілу міста і пожежі не сталося б!

– Ти дурний! Невже тобі невідомо, що дві галери проти десяти нічого не зробили б! І ти дурний ще й тому, бо думаєш, що ті десять римських галер складають всю силу римлян? Та тільки Гай Юлій, правитель Галлії, має під своїм командуванням 200 кораблів, а Понтій, правитель Іспанії – всі п'ятсот!

– Дай грошей! – не вгавав Ахілл, не зважаючи на цілком слушні міркування царя. – Я не відступлюся!!

– Немає у мене нічого зайвого, – почав було Птоломей, але сильний напад кашлю спинив його слова. Кашляючи, цар зігнувся на троні, прикриваючи рота краєм одягу. До нього підбіг чоловік, в якому Ахілл упізнав лікаря, і почав давати хворому питво зі склянок із загнутим горлом.

– Цар нездужає, – виголосив лікар свій присуд і додав. – Тобі краще прийти іншим разом.

Ахілл уважно подивився на царя і помітив, що той дуже зблід і що на одязі залишилися сліди крові.

– Гаразд, – сказав він уже упівголоса й вийшов, з гордо піднятою головою.

– Перша спроба вийшла вдалою, – зробила висновок мати Клеопатри, коли вони з дочкою зустрілися через декілька днів після цих подій. – Цар все ще нездужає і всім заправляє Потін.

– То може стурбувати його ще раз? – поцікавилася царівна.

– Не поспішай. Треба вичекати, доки він знову сяде на трон, а поки уважно слідкуй за діями головного євнуха. І шукай помилок у його розпорядженнях. І все ретельно записуй.

– Ти хочеш, щоб наступні хвилювання прийшли з іншого боку? – здогадалася дівчина.

– Звичайно, адже після смерті царя нам буде вигідно, щоб оці двоє чоловіків залишилися при владі.

– А нехай би їх скинули!

– Краще мати справу з тими негідниками, яких добре знаєш, аніж із новими.

А у Галлії Гай Юлій Цезар отримав нового листа, тепер уже від Сенату, яким його позбавляли намісництва та звання проконсула. Вимагалось, щоби він розпустив свою армію та приїхав до Риму за присудом у своїх помилках.

– Отже, Помпей забрав ще більше влади! – вигукнув він, прочитавши наказ. – Якщо йому вдалося намовити Сенат діяти так несправедливо до мене, завойовника всієї Галлії, повернення до Єгипту дружнього царя, то на мене чекає смерть! Він хоче одноосібної влади! Так йому це не вдасться! Відправити накази по всім гарнізонам про загальний збір! Флоту зібратися біля берегів!

– Невже галли знову повстали? – забіг Сіцілій Апполодор, почувши звуки труб, що скликали військо до бою. – Куди йдемо, на північ?

– На південь! До Риму! – виголосив Гай, випроставшись у весь зріст. – Потрібно покласти край спробам Помпея захопити владу одноосібно – наша демократія у загрозі і ми повинні її захистити!

– Як, воювати із власними військами?

– З військами заколотника, що порушив наші священні закони!

– Але у його війську теж громадяни Риму?!

– Той, хто підтримує узурпатора, не може вважатися громадянином!

В Олександрії звістка про початок громадянської війни у Римі викликала різні почуття.

– Якщо переможе Помпей, Рим остаточно загарбає Єгипет і зробить його своєю колонією, як Сирію чи Юдею, – говорив Птоломей до Потіна, лежачи у своїй опочивальні, бо ще й досі нездужав. – А Гай мені казав, що хоче залишити Єгипет вільним, але дружнім Риму.

– Це добре, що римляни чубляться, – виголосив свій присуд Ефіїс, коли у батьківському домі за старим звичаєм зібралася на симпосію вся його рідня та Кастор з Поллуксом і Єрмантом. – Цю звістку я почув у палаці, де був у справах бібліотеки.

– Ти хочеш сказати, що коли Рим ослабне, то і нам буде легше? – запитав Єрмант, уважно глянувши на нього.

– Так! Нехай переб'ють своїх якомога більше.

– Ось як ти їх ненавидиш! – вигукнув Кастор, а Поллукс додав. – Це через Клеопатру, яка злягалася з римлянами ще до тебе?

– Я їх ненавиджу за спалену філію бібліотеки, за вбивство Герона і крадіжку його винаходів, за зухвальство, з яким вони себе поводять на наших вулицях! І за Клеопатру теж, – повагавшись додав Ефіїс.

– Щодо останньої, – сказав Поллукс, – дарма ти вважаєш її якоюсь жертвою підступних римлян. Вона все робить свідомо. І знає, чого хоче. І може легко спокусити будь-кого задля своїх інтересів.

– Мабуть, ти правий, – після роздумів погодився Ефіїс, пригадавши, скільки прохань царівни він виконував і що після цього слідувало. – І вона весь час твердить, що стане царицею.

– Недовго їй залишилося чекати, – сказав Філогнос, що мовчав до цього часу, – коли помре Птоломей, на його місце сяде старший син, а тепер подумайте, хто стане його дружиною?

– Звісно, що за єгипетським звичаєм, старша дочка померлого царя! – вигукнув Кастор.

– А яка його дочка тепер найстарша? – запитав старий мудрець і сам же відповів. – Клеопатра.

Ефїїс рвучко піднявся з місця й вийшов, супроводжуваний здивованими поглядами присутніх.

«Отже, все, що вона заставляла мене робити, було з однією метою – розчистити їй шлях до трону!» – з розпачем думав він. – «І смерть Тріфаєни від змії, і змова з римлянами про поновлення Птолемея на троні, після чого була забита друга дочка царя, а ще злягання з римлянами... І я їй у цьому допомагав. А Галактіон?» – раптом згадав він. – «Невже його зникнення теж справа рук Клеопатри? Треба повідомити царя про змію, пригріту на його грудях, доки не пізно...»

Але було вже пізно. Цар конав, його тіло безперервно струшував важкий кашель, на хустинках, що прикладали йому до рота, залишалася кров, чим далі – тим більше.

– Кого ти залишаєш по собі? – запитав у нього Потін з погано прихованим задоволенням спостерігаючи за агонією.

– Старшого, – прошепотів цар.

– А у жінку йому?

– Клеопатру...

– Я виконаю твою волю, – швидко вклонився головний євнух і притьмом побіг шукати Ахілла.

– Все виходить так, як ми хотіли, – повідомив він воєначальника. – Невдовзі я буду казати, що робити і ніхто мені не заперечить!

– Мам о, він ніяк не помре, – скаржилася у той же час царівна. – Все кашляє, але й не вмирає..

– Зачекай, прийде слухна година...

– Все чекати й чекати... Мені набридло. Давай впустимо йому змію до ліжка?

– Зачекай, кажу тобі! – гримнула мати. – Я щось придумаю.

Клеопатра присіла на стілець, кусаючи губи.

– От що, – промовила мати згодом. – Чекай звісток з Риму. І намагайся узнати їх першою. А потім біжи до царя і кажи, що Помпей переміг Гая!

– А якщо Гай переможе?...

– Хто б не переміг, – урвала її мати, – кажи, що Помпей. Птоломей боїться, що цей проконсул захоче зробити з Єгипту колонію, отже така звістка ще дужче похитне його здоров'я.

Тепер Клеопатра почала чатувати біля входу до палацу, щедро роздаючи гроші всім рабам і обіцяючи винагороду тому, хто перший повідомить її про переможця у збройному змаганні Гая з Помпеем.

Того дня вона походжала у торговому порту Евнос, чекаючи на корабель з оливками. Портові хлопчики уже знали щедрість царівни і намагалися першими побачити корабель, щоб отримати хоча б частку винагороди. Тому, коли завиднілися сині вітрила, до неї підбігло їх аж п'ятеро.

– Корабель із Риму, – галасували вони. – Винагорода! Давай винагороду за добру звістку.

– Ви її отримаєте, – проказала Клеопатра. – Усі отримаєте. Ось вам на всіх, – і кинула одну золоту монету у гурт. Доки корабель приставав, доки митники отримували платню, для неї було неабиякою втіхою спостерігати за бійкою через те, що отримані гроші було важко розділити на всіх.

– Капітане, – крикнула вона з берега, загляdivши огрядного купця, що вийшов на палубу. – Ти маєш звістку про війну Гая з Помпеем?

Той кивнув.

– Тоді нікому не розповідай, я тебе щедро винагороджу за неї, – сказала царівна, забігаючи по сходнях на корабель і розштовхуючи вантажників, які почали виносити важкі мішки і складати їх на причалі.

– Сідайте, царівно зручніше і слухайте про дивовижні події, – почав було купець, завівши її до своєї кімнатки на кораблі. – Цезар зібрав тільки 5000 піхотинців і 300 вершників. Помпей же мав 11 легіонів, 5000 кінноти і флот з 500 кораблів! Вони довго ганялися один за одним...

– Ти щось плутаєш, – перебила його Клеопатра, – При такій перевазі у військах, саме Помпей мав би ганятися за Гаєм!

– Віддаю належне твоєму гострому розуму, – кивнув головою купець і продовжив. – Помпей пішов з військом в Луцерію, потім у Брундізій, звідки переправився з військами в Дірахій. Цезар взимку приступив до переправи війська до Греції. Частина війська переправилася вдало, але легат Помпея Бібул спалив кораблі, на яких повинна була переїхати інша частина; в той же час Помпей тиснув Цезаря при Дірахії. Цезар пішов у Фессалію, куди пішов за ним і Помпей.

– Кажи вже швидше, хто переміг!

– У битві при Фарсалі, Гай Юлій Цезар переміг!

– Ось тобі за звістку, – кинула царівна мішечок із монетами, і не розповідай більше нікому, бо ці гроші я у тебе заберу! І твої оливки теж!

– Зачекай, – спробував було спинити її купець, – він, коли переходив річку, що розділяє Галлію і римські землі, то сказав такі слова: «Рубікон перейдено... Жереб кинуто...»

– Нехай кидає той Рубікон куди хоче, – і Клеопатра вибігла з корабля, не слухаючи більше теревені купця. Головна звістка їй було відома.

– Мені до батька! – крикнула вона охороні покоїв хворого царя і, не чекаючи дозволу, зайшла всередину.

– Тату, ти мене чуєш? – покликала вона. Повіки царя здригнулися, і ліве око блиснуло крізь них. – Гай програв битву Помпею і тепер на нього чекає суд! Мабуть відрубують голову, як вони це люблять. Або розіпнуть на хресті. А ні, розп'яття у них тільки для рабів і простих злочинців. А цьому, либонь, дадуть право покінчити життя самогубством.

Птоломей заворушився на ліжку, з рота пішла піна з кров'ю, він захрипів, кінцівки затрусилися, аж раптом хрип урвався і він застиг нерухомо. Тоді Клеопатра обережно підійшла до нього і перевірила наявність пульсу в руках, а

потім на шиї, користуючись знаннями, отриманими під час довгих штудій в бібліотеці. Цар був мертвий. Тоді вона розірвала свій одяг, подряпала обличчя і з гучним плачем вибігла з покоїв, викрикуючи:

– Великий цар помер! Я теж не хочу жити!

Вистава вдалася на славу. У палаці почалася метушня. Служники та охорона забігали. З'явився Потін з Ахіллом і почали розпоряджатися щодо поховання царя та призначення нового.

За декілька днів старший син царя був зведений на трон під іменем Птолемея XIII, а ще через тиждень цей дев'ятирічний хлопчик узяв собі дружину з титулом Теа Філопатор («Богиня, що любить батька») і таким чином

Клеопатра стала царицею

– Покличте до мене скарбника, – було перше повеління цариці, коли закінчилися свята з приводу утворення нової пари правителів Єгипту.

– Що ти задумала? – поцікавився Потін, який був присутній при цьому.

– Хочу розібратися надходженнями й видатками нашої держави.

– Невже ти, жінка, здатна все це зрозуміти?

– Більше за тебе. Я знайома з працями Аристотеля, в яких він ґрунтовно розказав про науку управління господарством і назвав це «ойкономією». А ти хоч читати вмієш, що прагнеш керувати державою?

Зціпивши зуби головний євнух відійшов від трону і пішов до Ахілла.

– Сталося не так, як ми хотіли, – повідомив Потін. – Клеопатра не дарма пропадала в бібліотеці і тепер хизується своїми знаннями і хоче керувати одноосібно, не слухаючи нікого.

– За нами сила – армія Єгипту, – відповів головнокомандувач. – Нехай трохи пограється у владу, а я підготуюся до встановлення нашого з тобою правління.

– Як це, ти не знаєш річний дохід держави?! – кричала Клеопатра на скарбника палацу. – Для чого ти тут сидиш? Ще за древніх царів у Єгипті завжди було відомо про всі доходи й витрати! До останньої зернини піддавалося обліку!! Викликати до мене головного хранителя бібліотеки!

– Ефіїсе, – почала вона без передмови, нехтуючи його демонстративною зневагою до церемоній у палаці, – ти мені розповідав, що колись працював у купця і добре вправлявся з грошима? А до того ще зміг визначити суму крадіжки з храму Артеміді?

– Було таке, – обережно відповів він.

– Мені потрібна від тебе така ж робота, але для всього Єгипту. Я не питаю твоєї згоди, – поспішила Клеопатра, побачивши, що Ефіїс намагається щось сказати. – Це наказ! І ти, як державний службовець, зобов'язаний його виконати.

– А якщо я відмовлюся?

– Тоді смерть і тобі, і твоїй рідні. А якщо проведеш повний облік – то буде тобі велика винагорода. Не дивися так на мене, я виконаю обидві свої обіцянки не вагаючись! Скарбнику, а йди-но сюди. З цієї хвилини Ефіїс є твоїм начальником, і ти маєш виконувати всі його накази. Твої підлеглі по всьому Єгипту повинні за короткий термін подати повні звіти про стан справ у господарстві країни.

– А як підписати цей наказ? – звернувся до неї писар, що занотовував всі слова цариці.

– Клеопатра, цариця Єгипту! Ось так!

– А як же цар?

– Ну, припиши знизу, під моїм підписом і його. Нехай все буде як належить по закону.

Приголомшений несподіваною зміною у житті, Ефіїс повільно вийшов з тронної зали слідом за головним скарбником, обличчя якого виказувало цілковите незадоволення.

– Покликати до мене командира охорони палацу! – продовжувала віддавати накази юна цариця. – З цієї хвилини ти маєш слухати тільки мене! – звеліла вона, коли той з'явився. – Не Потіна чи Ахілла, а мене! Ти їм більше не підкоряєшся, писарю, пиши наказ!

– А як Потін розсердиться? – запитав збентежений охоронець.

– То не твоя турбота. А тепер розкажи, як здійснюється охорона палацу? Чому твої люди нехтують своїми обов'язками?

– Ніхто не...

– Облиш! Я скільки разів само проходила повз охорону будь-куди, і ніколи мене не спиняли. Достатньо було посмішки! З цієї миті я вимагаю, щоб у палаці були такі приміщення, вхід до яких обмежено декількома особами, перелік яких я тобі подам! І хоча Потін є головним євнухом гінекею, я забороняю йому вхід до моїх покоїв! Йди й виконуй!

Потім до неї було покликано Мемнона, який досі передавав накази Клеопатри людям Галактіона – керівника служби безпеки Єгипту.

– Я призначаю тебе керівником служби безпеки – повеліла Клеопатра. – Галактіон виявився зрадником і був знищений! Накажи своїм людям припинити спостереження за римськими легіонерами. Натомість, мене цікавлять настрої серед армійських командирів. Нехай узнають, хто із них прихильно ставиться до мене, а хто вважає, що я недостойна бути царицею. У першу чергу визнай настрої в тих військах, що стоять навкруги Олександрії. Йди! Постій, ще одне, твоя платня буде збільшена у три рази. Задоволений? То служи мені вірно і знай, що доля Галактіона може спіткати й тебе, якщо зрадиш!

– Матусю, – сказала вона, зайшовши згодом до власних покоїв, – я роздала всі розпорядження.

– Тобі треба подбати про власну охорону, дочко. Ти втручаєшся у справи, які раніше вели тільки чоловіки. Тобі цього не пробачать.

– Думаю, що новий начальник охорони ласо дивився на мене...

– Спробуй його спокусити, але тільки один раз. А далі нехай живе надіями на повторення зустрічі. Так буде вірніше.

– Але ж він не зможе бути при мені весь час?

– І не треба. Нехай зі своїх людей виділить шістьох, які будуть охороняти тебе по двоє, міняючись через кожні чотири години. І візьми собі людину, що куштуватиме всі твої страви, адже Потін так просто не випустить владу зі своїх рук. Ахілл – теж. Він хоч і не підступний, але наказати застрелити тебе може, тому охоронці мають ходити поруч з великими щитами. Один попереду, а другий позаду.

У палаці завирувало. Цариця днювала у тронному залі, вимагаючи від підлеглих негайного виконання її розпоряджень. Вже дехто почав порівнювати її дії з діями батька, коли той зійшов на трон. Інші лаяли пихату вискочку, ставлячи їй у провину вимоги постійного донесення відомостей. Вона хотіла знати все про всіх, і у неї це почало виходити.

– Я зібрала тут найкращих воїнів нашої армії, – казала вона до командирів, які за поданням Мемнона виявили прихильність до цариці, – тих, хто піднесе славу Єгипту так, як це було за часів Рамзеса Другого! Готуйте ваші війська до нових звитяг. А ви знаєте, за рахунок чого війська Рамзеса отримували перемогу? Тому, що слухалися свого царя! Не дивіться, що я жінка – у мене знання більші за знання чоловіків! Ось ти, – вказала вона на одного з командирів зі скептичною посмішкою на устах, – ти знаєш, скільки обертів важеля катапульти відповідає якій відстані польоту каменя?

Той піднявся і сказав, дивлячись їй прямо в очі:

– Не знаю, але хіба це важливо? У мене є такі, що знають.

– А коли вони загинуть, хто наведе катапульту? Твоя зневага до знань? А ти, – вказала Клеопатра на іншого, – можеш точно визначити шлях на чартісі, визначивши відстань?

– У мене є знавець..., – почав той, але збагнувши загальний хід думок, додав, – а коли він загине, ми залишимося без поводиря.

– Ви все добре зрозуміли, що потрібно вчитися. Бо я, жінка, але знаю! І зможу керувати військом сама! Тому тримайтеся мене, виконуйте тільки мої накази.

– А як бути, коли ти накажеш одне, а головнокомандувач – інше?

– Робити те, що наказала я. А шановному пану Ахіллу скажете, щоб він звертався до мене за відміною моїх розпоряджень.

– Ти помітив, – казали один одному командири, розіходячись з наради, – як у неї горіли очі. Як зорі у безмісячну ніч! От у нас і цариця, таких ще не було!

– Ох, боюся, що на нас чекають суперечки з Ахіллом, – казали більш обережні, – недарма вона вимагала повної покори її словам.

– Такій коритися приємно...

Зосередження влади в одних руках, у руках Клеопатри, негайно помітив Потін.

– Дарма ми думали, що зможемо керувати Єгиптом самі, – сказав він Ахіллу при зустрічі. – Клеопатра прибрала до рук майже всю владу. У неї державні кошти, охорона палацу, служба безпеки...

– Військо в моїх руках.

– Не будь таким самовпевненим, хіба ти не знаєш, що вона зустрічалася з командирами частин, розташованих навкруги Олександрії, і закликала коритися тільки їй?

– Я їх зніму з посад і поставлю інших.

– І отримаєш ще більше прихильників молодій цариці, бо ображених дужче люблять, аніж успішних?! Не треба. Зачекай трохи, я щось придумаю... Ось воно! Треба спиратися на наші традиції! Не може жінка, хоч і цариця, одноосібно керувати державою! Я буду скликати збори громадян міста і жерців усіх храмів!

– О велика царице, – доповідав невдовзі Мемнон, – Потін скликає народ на площу перед палацом, щоб підняти його проти тебе, проти твого свавілля. Вибач за ці слова, але вони саме так кажуть.

– Хочуть позбавити мене влади? Я їм це не подарую!

Як розлючена ерінія, увірвалася Клеопатра до кімнати, де Ефіїс перевіряв стан скарбниці. Головний скарбник палацу сидів поруч зі стражденним виразом обличчя.

– Скільки він украв? – одразу запитала цариця.

– Чого ти так думаєш? – піднявся скарбник. – Я вів справи чесно.

– Я не тебе питаю. Ефіїсе, відповідай!

– За моїми підрахунками, – обережно почав головний хранитель бібліотеки, якому прийшлося пригадати навички, отримані під час служби у купця на Родосі, – близько десяти талантів золотом зникли невідомо куди.

– Як невідомо? – заверещав скарбник. – Їх брали царі на власні потреби і не казали, на які. Тому я й не записував...

– Хочу зауважити, – сказав Ефіїс, – що ти записував витрати царів і цариць навіть на придбання папірусу для вбиралень.

– Зрозуміло, – мовила цариця уважно дивлячись на скарбника, – Ефіїсе, віддай свої розрахунки мені – та йди до бібліотеки – ти мені вже не потрібен. Стій, – спинила вона його, – інших записів не існує?

– Ні. Я вів облік тільки в одному примірнику.

– То йди і поклич одного з моїх охоронців, що стоять за дверима.

Вона глянула на вояка, який зайшовши до кімнати, переминався з ноги на ногу, не знаючи, що робити.

– Віддай мені свого списа, – нарешті сказала Клеопатра, – і вийди за двері.

Спис був важким і не пасував тендітній статури цариці, та, як видно, її це не бентежило. Провівши пальцем по вістрі, вона швидко вперла його у груди скарбника.

– Кажи, куди ти дів такі великі кошти?

Скарбник сахнувся назад, але вперся спиною у стіну і завмер, відчуваючи, як вістря списа вже пройшло крізь одяг і дісталася тіла.

– Я все скажу, тільки не вбивай! – крикнув він. – У мене сім'я, діти. Я для них старався.

– Я питаю, де кошти, а не про твою сім'ю! Кажи негайно, або помреш!

– Скажу, скажу. Я переправляв зі знайомими купцями золото до Дамаску. Там є відомі лихварі Нілім та Бохрем, які зберігають їх у себе.

– Як ці гроші можна отримати?

– Вони на кожную суму виписували номочедію. Пред'явник цього документу може отримати гроші негайно.

«Знайомі імена» – подумала Клеопатра. – «А, пригадала, я читала про них у спогадах Філогноса, батька мого бібліотекаря. Це ті самі лихварі, через яких йшли перські гроші на діяльність їх секретної служби»

– Де номочедію? Віддавай негайно.

– Он у тій скрині.

– На всі десять талантів?

– Ні. На вісім. Документи на два таланти знаходиться у мене вдома.

Задоволено кивнувши, Клеопатра щосили налягла на держак списа. Почувся хрускіт і лезо, розсунувши ребра, розкраяло серце скарбника, що тріпотіло у сподіванні помилування. Цариця уважно прослідкувала за його виразом обличчя і, дочекавшись, поки очі не закотилися, а цівка крові не потекла з посинілих губ, висмикнула списа. Тіло важно впало на підлогу і під ним почала розливатися калюжа крові. Клеопатра метнулася до скрині і уважно переглянула документи. Скарбник не збрехав – номочедію були на вісім талантів золота.

– Викличте сюди свого командира, – крикнула вона крізь двері.

Почувся тупіт важких сандалій – це один із охоронців притьмом кинувся виконувати наказ такої маленької, але грізної цариці.

– Він хотів мене вбити, – повідомила Клеопатра командира охорони палацу, і тут грайлива посмішка майнула на її обличчі, – напав на мене зі своїм каламом, і я ледве відбилася. А ти знаєш, небезпека збуджує? Ось і у цього мерця статевий орган піднявся. – Вона підняла краєм списа одяг мерця. – А тебе не збуджує? Ось зараз, негайно...

Вона мацнула рукою по краю одягу охоронця і відчула, що має рацію...

Злягалися вони на підлозі, поруч з мерцем, тіло якого вже почало вклякати.

– Ну годі вже, – відштовхнула вона від себе збуджено до краю вояка, – якось іншим разом, а зараз візьми ще трьох, ні двох своїх вояків і ходімо до будинку цього негідника. – Цариця копнула мертве тіло і першою вийшла з кімнати.

– Де твій чоловік тримає свої документи? – запитала вона, увійшовши до будинку скарбника разом з озброєними вояками.

– Я не знаю, – сказала жінка, тремтячи усім тілом.

– Кажи, або вб'ємо твоїх дітей!

– У нас немає дітей.

«Збрехав» – подумалося цариці, але вона продовжила:

– Тоді ми уб'ємо тебе! Дай свого меча! – вихопила вона з піхов меча у командира охоронців палацу і приставила до горла жінки, надрізавши шкіру.

– Скажу, скажу, – крикнула та, відчуваючи, як кров полилася їй на груди, – он у тій скрині в кутку.

– Пильнуйте її, – наказала Клеопатра і почала нишпорити у вказаному місці. Номочедію були під сподом незначних папірусів, виписаних, як і попередні, на пергаменті і скріплені декількома печатками червоного і синього кольорів.

– Вбити її, – наказала цариця. – та всіх, хто є в домі – рабів, кухарів, служниць.

Засліплений жагучим статевим потягом, начальник охорони виконав все сам і підійшов до неї, витираючи закривавленого меча об пеплос мертвої господині дому.

– Тепер продовжимо? – з надією запитав він.

– Трохи згодом. А зараз біжи до міської охорони і повідом, що ти проходив повз цей будинок і помітив, що тут забито хазяїв. Але перед цим тіло скарбника перенеси сюди. Скажеш, що грабіжників ти не застав.

– Писця у мої покої, – наказала вона, повернувшись до палацу. – Пиши і перепиши це десять разів: «До тебе звертається твоя цариця. Настав час зібрати війська, що знаходяться у твоєму підпорядкуванні і підготувати їх до походу на Сирію. Вір мені і ти піднімешся до головнокомандувача. Вирушати негайно, як тільки будеш готовий. Цей лист спали, Цариця всього Єгипту, Клеопатра».

– На чиє ім'я ці листи? – запитав писець подавши готові копії.

– Я сама напишу, – відповіла цариця, – а це тобі винагорода, – і видобувши з кошика змію, вона кинула її на шию писцеві.

За декілька хвилин він вже лежав нерухомо з почорнілим обличчям. Клеопатра прибрала змію до кошика і задоволено всміхнулася:

– Ніхто не може протистояти мені! Покликати до мене Мемнона! І приберіть оце тіло, – звеліла вона євнухам, що зайшли до кімнати, – цей дурник вирішив понишпорити у моєму кошику, а там живе гадюка.

– О царице, – вклонився Мемнон, – біля палацу вже зібрався натовп.

– Хто веде промову?

– Теодот – вчитель царських синів.

– Його підтримують?

– Так.

– З цим я упораюся сама, а ти рознеси оці листи моїм прихильникам у війську. Тільки не сам, а надішли когось, хто повідомить, які

Війська вирушили до Сирії

На майдані перед царським палацом стояла юрба збуджених чоловіків, перед ними Теодот викрикував свої гасла, хизуючись красномовством:

– Не можна дозволити, щоби жінка керувала царством! Це супроти наших звичаїв і законів! Треба вимагати її покори чоловікові! Бо й ваші жінки перестануть вам коритися! І настане хаос! Держава розвалиться!

Як видно, поганий приклад, що його надає цариця жінкам, справив враження на натовп, в якому почали лунати крики, все дужче й дужче.

– Шановні городяни, – продовжував Теодот, – будемо стояти тут доти, поки цариця не віддасть владу царю!

– Клеопатро, – сказав Потін зайшовши до тронної зали, – твоє одноосібне керування скінчилося, у місті почався бунт, народ проти тебе! Тобі хочеться, щоб люди розгромили палац і тебе вбили?

– Ой, ні! – почала вдавати переляк цариця. – Треба зробити все, щоб люди заспокоїлися і продовжили працювати! Що ж робити?

– Ти повинна все робити, як я скажу.

– Згодна, ти тільки скажи, і я все зроблю!

– З цього часу – підпис царя ставиться перед твоїм!

– Я згодна.

– Всі державні рішення я приймаю, а ти підписуєш!

– Гаразд.

– Тоді я піду й оголошу це народу.

– Йди, йди, – сказала упівголоса йому в спину Клеопатра, – подивимося, куди ти зайдеш потім.

Другого дня в тронній залі сидів малолітній Птолемеї XIII поруч з Клеопатрою, трон якої поставили нижче за трон царя. Поруч сидів Потін з Ахіллом. Мова йшла про виділення коштів на переозброєння війська.

– Війську потрібні нові колісниці, – поважно проказував головнокомандувач, – окрім того, треба закупити більше катапульт.

– Ми збираємося когось завойовувати? – з наївним виразом обличчя спитала цариця.

– Нам це потрібно для оборони!

– Але ж і колісниці й катапульти – це наступальна зброя?

– Що ти розумієш, жінко?! Мовчи і слухай!

– Скільки коштів потрібно для переозброєння? – спитав Потін.

– Тридцять-п'ятдесят талантів золотом.

– Новий скарбник каже, що у скарбниці тільки сорок талантів. Десять із них піде на витрати охорони міста та портів. Ще десять – на потреби палацу. А скільки потрібно на поточні потреби війська?

– Двадцять п'ять талантів.

– Ось бачиш, грошей на переозброєння немає, – переконливим тоном почав Потін, але головнокомандувач скипів:

– Для чого ти мені це кажеш? Чи варто було тоді братися керувати державою, коли знову у тебе немає ніяких грошей!!! Знайди!!! Он, таємна служба, що вона робить? Для чого їй платити?!

Під крики двох царедворців Клеопатра мовчки піднялася і вийшла з тронної зали, прикриваючи широким рукавом глузливу посмішку. А через три

дні, під час обіду, раб, що куштував перед нею страви, раптом ухопився за живіт і впав на підлогу. З рота у нього пішла густа чорна піна, кінцівки було зведено судомою, очі вибалушилися. Помер він за хвилину.

– Треба тобі, дочко, тікати, – порадила мати Клеопатрі. – Бо цей натяк більше, аніж прозорий.

– Як натяк? Мене хотіли отруїти!

– Ти думаєш, що той, хто доручив підсипати отруту, не знав, що перед тобою її куштує інша людина? Знав. Тому, це натяк, щоби ти стереглася, і що далі на тебе чекає ще гірша доля.

– Тоді я знаю, куди податися. А як же ти, мамо?

– За мене не хвилюйся. Коли ти тільки почала правити, Потін прибігав до мене і просив тебе вгамувати. Я відповіла, що ти стала неслухняною і що ми з тобою майже вороги, бо ти порушуєш давній закон, за яким керують тільки чоловіки.

– Мемноне, – давала розпорядження Клеопатра керівнику таємної служби, – незважаючи на те, що у мене відібрали владу, ти маєш коритися тільки мені. І твої люди теж.

– А чому, це? – зухвало відповів він. – Я служу тим, хто платить. А тепер мені платитиме малий Птоломей, а не ти.

– Гаразд, тоді Потін отримає листа з описом твоєї допомоги римлянам, під час царювання Тріфаєни й Береніки! І замість платні ти отримаєш зашморг! До речі, і платні ти теж ніякої не отримаєш, бо Потін з Ахіллом вирішили скасувати платню таємній службі. Тому, вибирай! І не забудь, що коли я знову сяду на царство, твоя платня ще збільшиться.

– А ти сядеш?

– Не сумнівайся. І дуже скоро. Мені допоможуть римляни. Як і моєму батькові. А тепер, як я бачу, ти вже зробив свій вибір. Тому негайно знайди корабель, що відпливає до берегів Сирії, у Сідон чи Тір, мені байдуже, в який порт він зайде. Ось тобі гроші – йди! Зачекай! Хто з командирів згодився відвести війська до Сирії?

– Ніхто. Всі побоялися.

– Нічого, я їм це пригадаю...

Наступна її розмова була з командиром охорони палацу:

– Збери всіх моїх охоронців, нехай вони візьмуть якнайбільше зброї та одягу, і ти сам теж озбройся як слід та приходьте в Малий порт сьогодні вночі.

У той же порт раби криючись віднесли всі речі цариці. Свої коштовності вона одягла на себе, а найцінніше – векселі дамаських лихварів – поклала за пазуху. Далі нишком вибралася з палацу. У порту її зустрів командир охорони палацу:

– Царице, для чого такі приготування?

– Я від'їжджаю до Сирії. І ти зі своїми людьми – теж.

– А як же мої обов'язки по охороні палацу?

– Знайдуть іншого. І не забувай про мою обіцянку ще однієї зустрічі наодинці. В чужому царстві нам буде легше усамітнитися... А коли я знову

сяду на трон – ти станеш головнокомандувачем! А тепер, Мемноне, відійдемо вбік. Ти маєш надіслати до мене у Дамаск двох людей для постійного обміну відомостями. Ось гроші.

У цілковитій темряві, бо Клеопатра заборонила палити вогонь, вони зійшли на торговий корабель, який вранці відплив до Тіру, а надвечір вже причалив до цього сирійського порту. Переночувавши, вони найняли коней і в обід вже були у Дамаску, де Клеопатра винайняла найбагатші кімнати, які могли надати місцеві барелі спіті.

Зникнення Клеопатри спричинило неабияку метушню у палаці.

– Як вона могла втекти? – кричав Потін на охоронців. – Де ваш командир?

Цього теж не знайшли.

– Отже все було задумано наперед. Викличте всіх командирів охорони воріт та портів!

Але жоден з командирів нічого не знав про царицю.

– Де твоя дочка?! – горлав Потін на матір Клеопатри.

– Не знаю, бо вона вже давно все чинить на свій розсуд, – спокійно відповіла та. – А тобі замість криків, треба подумати, як це приховати від народу.

– Це ще чому?

– Бо вона стала царицею по заповіту Птолемея XII! І доки вона жива, нинішній цар – Птоломей XIII – не має права брати за жінку собі іншу дівчину. А за нашими звичаями, царювати без дружини не можна!

– Велике діло! Маємо ще одну дочку старого царя від іншої наложниці – Арсиною! Оголосимо Клеопатру мертвою, а царя одружимо з Арсиноюю.

– А як вона жива і подасть про себе звістку? Ти не боїшся нового народного повстання?

– Не боюся! Народ послухає мене!

Звістка про нову царицю Єгипту швидко досягла Дамаску, де Клеопатра вже пересвідчилася, що лихварі справді готові обміняти свої номочедія на десять талантів золотом.

– Тепер я багата! Пошліть когось до римського намісника з проханням мене прийняти у невідкладній справі!

– Як вас представити? – запитали її у передпокоях намісника.

– Цариця Єгипту, Клеопатра!

Авл Габіній, який лежав на подушках, аж підскочив, почувши це ім'я.

– Приведіть негайно! – крикнув він і пішов назустріч Клеопатрі, яка заходила до залу прийомів, вся увішана золотими прикрасами.

– Рада тебе бачити, Авле.

– Я теж дуже радий. Як справи?

– Ось, вирішила зробити візит до дружньої країни. А в цей час мої недоброзичливці здійснили переворот, оголосили мене мертвою і оженили царя на моїй сестрі. Єгипет знову просить допомоги від Риму. Дай мені війська для сходження на трон.

– Без відома Сенату, я не можу починати такі важливі дії.

– Я чула, що Сенат вже нічого не вирішує? Що Гай Юлій Цезар, перемігши Помпея, став диктатором і все вирішує сам? А Сенат тільки приймає до відома і не заперечує? То звернися до нього, нехай допоможе. Він сам казав моєму батькові, що хоче мати Єгипет дружньою державою, а не колонією. А Потін із Ахіллом, напевне знову відвернуться від Риму. До речі, вони планують переозброїти єгипетське військо наступальною зброєю – колісницями й катапультами. Діяти треба негайно, доки це не сталося.

– Гаразд, я напишу йому.

– Скільки потрібно часу, щоб отримати відповідь?

– Місяць, або й два. Гай зараз веде військову кампанію у Греції з прихильниками Помпея і навряд чи захоче розпорошувати військо для двох справ водночас.

– Я не можу стільки чекати. Я наберу своє військо, дай дозвіл на це!

– Ти маєш стільки грошей?

– Я цариця! І маю царську казну! – відповіла вона, гордо піднявши голову і глянувши Авлу прямо у вічі. – Тієї дівчинки, яку ти знав, вже немає!

Влітку Клеопатра наwerbувала військо, на чолі цього війська розбила табір на єгипетській межі, недалеко від фортеці Пелусій; там же розташувався з військом і її брат, перегороджуючи шлях найманцям до Єгипту. Звісно, що справжнім керівником єгипетського війська був Ахілл. У Клеопатри головнокомандувачем було призначено колишнього начальника охорони палацу. Але це призначення було задля годиться. Всі військові рішення цариця приймала сама. Війни, як такої, не було. Війська стояли одне проти одного і чекали, чим все закінчиться.

– Ти віддав мої листи командирам, що виявляли до мене прихильність? – запитувала вона у Мемнона, який теж прибув у ставку Клеопатри.

– Віддав, але вони відмовляються переходити на твій бік. Обіцяють тільки, що вразі початку бойових дій, вони не будуть воювати проти тебе.

– Ось іще одна причина подякувати їм згодом...

А у єгипетському таборі Ахілл читав донесення з Олександрії.

– Потін повідомляє, що приплив гонець від Помпея? – повідомив він малолітнього царя. – І що Помпей просить захисту від Гая.

– А Помпей звідкіля? – вперше проявив цікавість до політики цар-хлопчик.

– Теж римлянин. У них із Гаєм були суперечки, щодо верховенства, як оце у тебе з Клеопатрою.

– А чим вони закінчилися?

– Помпей був розбитий вщент. Утік до Греції, але і там його військо рознесли на друзки.

– Тоді не варто з ним дружити, – почав проявляти політичну мудрість хлопчик. – Дружити треба із сильними.

– Але, якщо ми його підтримаємо, то матимемо важіль впливу на Рим! Треба нам їхати до міста і там все вирішувати.

– Ахілл із Птолемеєм поїхали з війська, – доповіли Клеопатрі.

– Може зараз слухна нагода вдарити по ним? – запитав її новий головнокомандувач.

– Не поспішай, я чекаю на допомогу з боку римлян. Можливо все обійдеться без бою. Недарма ж мій брат разом із Ахіллом так поспішали. Отже у місті на них чекає якась важлива звістка військового характеру. Інакше Ахілл не зрушив би з місця.

– Де зараз Помпей? – перше, що спитав Ахілл у Потіна, увійшовши до палацу в Олександрії.

– У морі, біля маяка. Чекає на дозвіл висадитися на берег.

– Що ж нам робити? Прийняти?

– Стратити і піднести голову Гаю, – втрутився молодий цар. – Римляни люблять рубати голови. Он як вони вчинили з Беренікою та Археласом. Він буде задоволений і ...

– Якщо ми його приймемо, то буде чим торгуватися з Гаєм, – сказав Ахілл і очікувально глянув на Потіна.

– Треба подумати як слід, – відгукнувся головний євнух. – Давайте зважимо всі вигоди від кожного рішення. Якщо ми його стратимо, то Гай буде задоволений і це означатиме, що Єгипет тримається Риму, як свого захисника. Якщо приймемо, то...

– То вони ще раз захоплять місто з моря, як це вже робили одного разу, – задумливо відгукнувся Ахілл. – І наше військо, яким би великим воно не було, не зможе протистояти легіонерам завойовника Галлії та переможця Помпея.

– Я ж казав, що його треба стратити! – задоволено вигукнув Птолемеї XIII і витер носа рукавом своєї царської хламиди.

Рішення було негайно втілене у життя. Як тільки Помпей зійшов зі свого корабля, на нього кинулися дужі воїни і вмить забили прямо на очах у всього його оточення. Осіб, що його супроводжували, було ув'язнено. Тіло Помпея поховали під стіною міста, неначе якогось волоцюгу.

А за два дні у порту Олександрії вже з'явилися кораблі переслідувачів, яких вів Гай Юлій Цезар. Його зустрічав Ахілл, несучи на золотій тарелі голову Помпея і приязно всміхаючись.

– Що ви наробили?! – неочікувано заволав Гай. – Для чого ви стратили цю прекрасну людину, цього великого полководця і державного діяча!!

– Твій ворог – наш ворог, – обережно відповів головнокомандувач єгипетських військ.

– О, Юпітере, – здійняв очі догори диктатор Риму, – позбав мене від послужливих дурнів, а від ворогів я позбавлюся й сам. Яка гірка доля у тебе Помпее? – сказав він дивлячись у мертві очі свого давнього суперника. – Ти не загинув у бою, а був забитий, неначе якийсь раб! Де його тіло?

– Поховали під стінами міста.

– Велю там же поховати й голову і на місці поховання збудувати храм богині неминучої долі – Немезиди!

– На які кошти? – втрутився Потін, що до цього стояв позаду, а тепер пропхався у перші ряди царедворців. – Скарбниця Єгипту порожня.

– Знайдете! Коли ваш попередній цар гостював у Римі, він заборгував тридцять талантів золотом. Його розписки лихварю Рабірію я викупив і тепер Єгипет винний цю суму мені!! Тому, побудова храму буде здійснена на ваші кошти. І в короткий термін!!

Він пішов до палацу, а слідом, карбуючи крок, рухалися його легіонери у повному озброєнні. Слідом підтюпцем подався і головний євнух.

– Що у вас діється? – почав він розпитувати молодого царя. – Знову якісь родинні чвари?

– Клеопатра захотіла керувати сама, без мене, – відповів Птолемеї XIII, відчувачи, що з цим чоловіком треба поводити себе по-дорослому.

– А ти хотів, щоб вона тобі корилася? – іронічно запитав Гай. – Ти хоч читати вмієш?

– Звичайно, я знаю грецьке письмо.

– А єгипетське?

– Ні. Та це й не потрібно, бо всі єгиптяни знають нашу мову.

– Що ж спробую вас розсудити раз і назавжди. Дай мені тільки час. – про-
рік Гай і вийшов з тронного залу, залишивши всіх гублячись у здогадках про його наступні дії.

– Сіцілій, – покликав Гай свого постійного помічника. – Здається, ти добре знайомий з Клеопатрою? Приведи її до палацу, нам треба поговорити.

– Так вона ж воює з царем? Її привозити сюди небезпечно.

– Вигадай щось.

Клеопатра зустріла Сіцілія, сидячі на подобі трону і убрана в усі свої прикраси.

– То, Гай допоможе мені зійти на трон? – запитала вона після привітань.

– Спочатку хоче поговорити. Він доручив привести тебе до палацу. Тільки я не знаю, як це зробити?

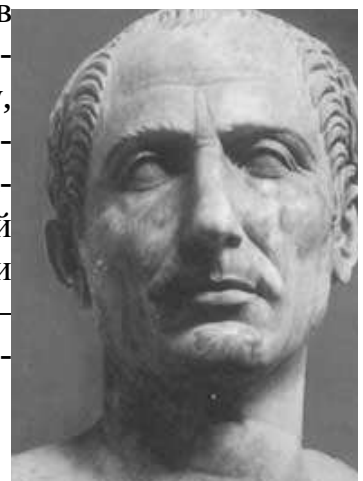
– Не хвилюйся, я знаю як. Роби, що скажу.

До Олександрії вони дісталися вночі на рибальському човні, найнятому Мемноном. Потім Сіцілій проніс Клеопатру у спокої Цезаря, заховавши її

У великому мішку

– Так ось ти яка, – вимовив латиною Гай Юлій Цезар, з цікавістю глянувши на тендітну, гостроносу жінку, що вибравшись із мішка, гордо випросталася у весь свій невеличкий зріст. – То що може схилити мою думку на твою користь? – продовжив він грецькою мовою.

– На моїй стороні право наслідування, – відповіла та латиною, – а також заповіт мого батька, Птолемея XII! І ти, як представник республіки, де все діється за вашими законами, маєш у Єгипті поважати наші закони, та все робити за ними.

– Ти знаєш латину? – замість відповіді запитав диктатор Риму.

– Я знаю ще шість мов та письмо. Окрім того, я знайома з медициною за працями Гіппократа, з механікою, за працями Герона, з поетикою, філософією, балістикою...

– Годі, годі, – здивовано перебив її він, – такого знавця я не зустрічав і у Римі! Де ти набралася таких знань?

– В нашій, найкращій і найбільшій у світі бібліотеці!

– Тобто, єгипетську ти теж знаєш?

– Звісно, що так. І зможеш перекласти ці написи на стінах палацу?

– «О великий Озірісе» – почала вона, дивлячись на одну зі стін. – «Даруй нам світло і воду для дітей твоїх».

– Досить, я вже вірю. Тобі у провину закидають свавільне одноосібне правління Єгиптом. Ти не слухалася нічийх порад, спробувала розколоти військо, відшукуючи прихильників, вимагала, щоб вони всі підкорялися тільки тобі. А за вашими законами всім керує цар, а не цариця.

– Часи великих царів Єгипту вже пройшли! Зараз їх корону приміряють неосвічені невігласи та жирні сибарити. Прийшов час, який вимагає, щоб на чолі держави стояла освічена і вольова людина! І стать тут не має ніякого значення. Хоча, – тут вона замовкла на хвилину і, підійшовши до Гая, поклала руки на його груди, – зараз це може мати неабияке значення...

– Я вимагаю в першу чергу страти Потіна, як головного рушія всіх заколотів, – проказала вона, лежачи на ліжку разом з оголеним Гаєм, коли пристрась вщухла. – Дурник Ахілл тільки виконує його накази...

– Я прийняв рішення поновити Клеопатру на троні, як царицю Єгипту, – виголосив свій присуд наступного ранку Гай у залі для прийомів. – Вона має всі права згідно заповіту свого батька.

– Де той заповіт? – втрутився Потін, сподіваючись, що про слова помиряючого царя знає тільки він та Ахілл, – покажи його!

– Ось, – витяг диктатор сувій пергаменту, – його було складено ще під час перебування Птолемея XII у Римі. Як бачиш, на ньому особиста печатка царя!

– Зрада! – скрикнув малий цар і вибіг з палацу на площу. Там він почав кричати, зірвавши свою корону і вимахуючи нею на головою:

– Громадяни Адександрії! Римляни хочуть знову посадити Клеопатру на трон! Це зрада наших звичаїв! Не може жінка керувати державою! Треба викинути цих зайд з нашої землі! Всі до зброї!!!

Натовп, що зібрався перед палацом, загудів, почулися схвальні крики, де-хто почав жбурляти каміння у легіонерів, що охороняли палац.

– Шановні громадяни Олександрії! – вигукнув Гай з-за спини молодого царя вишуканою грецькою мовою. – Я тільки виконую волю вашого попередньо-

го правителя. Ця воля записана на пергаменті і скріплена його печаткою. Ось подивіться!! Хто писемний, підійдіть до мене, нехай підтвердять мої слова!

Його дії вплинули заспокоїливо, особливо після того, як жерці деяких храмів кивнули головою, ознайомившись із документом. Люди почали розходитися.

– Я тобі цього ніколи не прощу!!! – з ненавистю дивлячись на сивочолого, але по юнацькому стрункого, Гая, вигукнув молодий цар і побіг у свої покої.

– Здається, тут починається те саме, що було у Римі, – пробурмотів Гай собі під ніс, – коли ми з Помпеем билися за владу. Що ж, я маю досвід, а вони – ні. Оголосити бойову готовність! – виголосив він до своїх підлеглих, – направити до Авла Габінія у Сирію вимогу про підкріплення військом! Виконувати негайно!

– Піднімай війська! – репетував Птоломей XIII. – Ахілле, ти чуєш, я наказую! Потіне, зроби щось, аби знищити Клеопатру у її таборі біля Пелусія. Ти ж обіцяв, що вона помре, ще коли жила в палаці? Чому вона й досі жива?!!

– Таки вірно вона називала цього євнуха зрадником, – сказав Гай, вступивши до зали у супроводі озброєних вояків. – Наказую припинити заколот і виконати останню волю твого батька, шмаркачу!!

Тут у супроводі інших римських вояків до зали зайшла Клеопатра і сіла на трон, сяючи переможною посмішкою. Трон негайно оточили легіонери, не даючи змоги кинутися на неї розлюченому цареві.

– Які ще ти маєш звинувачення щодо Потіна? – запитав у неї Гай.

– Він не протидіяв заколоту Тріфаєни й Береніки проти свого батька! – негайно відгукнулася вона. – А коли начальник секретної служби Єгипту, Галактіон, почав підозрювати його в цьому, наказав стратити бідолаху. Для цього він має власну невеличку армію і я можу вказати, де ті розбійники переховуються.

– Маєш щось сказати у своє виправдання? – звернувся Гай до головного євнуха, але той зацікавившись, почувши, що всі його секрети відомі Клеопатрі.

– Отже, смерть зраднику! – і за помахом диктатора легіонери зарубали Потіна і негайно витягли із зали його тіло, яке ще тріпотіло в останніх судомах і корчах. Швидкість, з якою було виконано наказ, не дозволила навіть заперечити цьому вироку. Першим оговтався молодий цар. Він вибіг у двір палацу і почав скликати єгипетських воїнів. До нього приєднався Ахілл і за мить, вони утворили кільце, що захищало царя.

Слідом вийшли та вишикувалися легіонери.

– Припиніть опір! – наказав Гай, вийшовши слідом за своїми воїнами.

– Навіть, якщо вони зараз припинять, почнуться таємні дії, інтриги, чвари, протидія твоїм наказам, – сказала Клеопатра, вийшовши слідом за ним і взявши його за руку. – Якщо ти хочеш мати Єгипет, як дружню державу, накажи їх стратити.

– І ти керуватимеш одна?

– Ні. У цього молодого задерикуватого півника – нинішнього царя – є молодший брат. Я візьму з ним шлюб і буду правити по заповідях мого батька та

за твоїми наказами, мій повелителю, – вона провела долонею по його грудях і почала опускати її нижче.

Гай задумався, відсторонивши її руку і потираючи своє чоло. Його роздуми перервав спис, якого кинули з єгипетських лав. Зброя ледве не влучила римлянину у груди, пройшовши під пахвою і подряпавши бік до крові. Це допомогло прийняти рішення:

– Знищити їх усіх! – коротко наказав Гай і різанина почалася.

Легіонери рівним строєм почали наступати на єгиптян. Ті заметушилися, стали кидати списи, але ці наскоки легко були подолані під надійним захистом великих римських щитів. Тоді розпочалася стрілянина з луків, через голови римлян, що становило загрозу життю Гая та Клеопатри, яка, не боячись небезпеки йшла слідом, з цікавістю визираючи з-за римських шоломів на збройну сутичку.

– Тестудо! – крикнув диктатор і негайно декілька воїнів підійшли до них, піднявши щити над головою.

«Черепаха» – подумки переклала цариця латинське слово. – «Накриваючись щитами, римський стрій тепер схожий на цю рептилію».

Передні ряди вже зійшлися і до Клеопатри долітав стукіт мечів об мечі та щити, крики поранених, які падали під ноги легіонерів. Задні ряди добивали таких, ріжучи горло короткими мечами, які вони називали «гладіус».

Гай увесь час спостерігав за Клеопатрою, дивуючись її спокою, з яким вона переступала через мертві тіла, не жахалася диких криків та шуму бою. Раптом вона нахилилася і відвела край туніки у єгиптянина з перерізаним горлом.

– Що тебе так зацікавило? – спитав полководець.

– Я давно помітила, що смерть викликає у чоловіків статеве збудження, – відповіла та. – Дивись, і у цього, хоча кров струменем цебенить із горла, але статевий орган збуджений! Цікаво, а як у тебе? – і вона безсоромно засунула руку попід одяг Гая. – Ось і ти теж збуджений!

Відступаючи під тиском римських військ, єгиптяни задкували на південь, наближаючись по міських кварталах до озера Мареотіс. Уже проминули Юдейський квартал і їм залишився тільки шлях по останній, перед озером, вулиці.

Доки воїни відбивалися, їх головнокомандувач Ахілл, почав смикати ворота та двері будівель, городи яких прилягали до озера.

– Ми ще можемо знайти човна і втекти від них, – крикнув він молодому царю. – Ти теж шукай відчинені двері.

Хлопець почав гамселити щодуху у найближчі двері, кричачи щосили:

– Пробі, рятуйте, відчиніть, нас переслідують.

Двері прочинилися і на порозі став Філогнос. Так, це була його домівка і він, сам колись гнаний з рідного дому, не міг залишитися байдужим до воцаріння про допомогу.

– Що трапилося? – тільки і встиг він спитати, коли Ахілл пробіг через будинок у двір, збивши чуйного хазяїна з ніг. За ним слідував цар.

– Вони хочуть втекти човном через озеро! – скрикнула Клеопатра, помітивши зникнення своїх ворогів у чужому домі. Ні, не зовсім чужому, бо вона одразу пригадала, чий це будинок.

– Лівий фланг, натискай! – крикнув Гай і сам побіг за спинами легіонерів, які прорвали хитку єгипетську оборону і кинулися слідом за втікачами через будинок у двір, що межував з берегом озера. – У полон не брати! – віддав римлянин останній наказ, зникаючи у дверях.

Вибігши у двір, він помітив, що біля берега вовтузиться молодий цар, намагаючись відв'язати човна, прип'ятого до великого дерева. Ахілл у цей час відбивався від легіонерів, що насадили з усіх боків.

– Рубай линву! – крикнув він озирнувшись, і негайно пропустив влучного удару по правій руці. Його меч випав і за мить він був уже на землі, поруч зі своїми воїнами, що полягли давши йому змогу прожити зайву хвилину.

Цар ускочив у човен, відштовхнувшись щосили, та встав у повний зріст, спостерігаючи за подіями у дворі. А там не поспішаючи з'явилася Клеопатра, яка стала поруг із Гаєм і посміхнулася своєму братові.

– Лучників! – крикнув римлянин, але вона спинила його плавним рухом руки.

– Це не потрібно, бо у човні немає весел, а без них він далеко не запливе.

– Звідкіля ти знаєш?

– Та вже знаю. Не забувай, що я цариця Єгипту і маю знати все!

Відсутність весел помітив і Птоломей. Він безпорадно озирнувся і спробував гребти руками. Клеопатра весело сміялася, зловтішаючись його безпорадністю. Цар заметушився і зачепившись за щось у човні, упав у воду.

– Рятуйте! – крикнув він.

– Нехай тебе крокодили врятують! – дзвінко відповіла Клеопатра.

Та крокодили цього разу не поспішали. Жалюгідні спроби вибратися з води нічим не закінчилися – цар потонув.

– Він не вміє читати і навіть не вміє плавати, – процитувала Клеопатра відомий грецький вислів. – Невігласам туди й дорога!

Вона озирнулася і пішла до будинку, звідкіля вже виходили легіонери. Де-хто ніс різні речі.

– Накажи їм все повернути, – попросила цариця у римлянина.

– Чого це ти турбуєшся за чужим майном?

– Бо це будинок головного хранителя бібліотеки. Тут живуть і його батьки. До речі, а що з ними?

Вона пройшла у середину і побачила, що перед олтарем Артеміди лежить зарубана стара жінка. Це була Магара – давня домоправителька у домі Філогноса. У гінекеї Клеопатра побачила зарубану Катерину, яку смерть застала під час перебирання одягу у великій скрині. Хазяїн дому, Філогнос, лежав на порозі. Він стогнав, намагаючись піднятися.

«Не можна залишати такого свідка» – подумала Клеопатра і, глянувши на Гаю, провела великим пальцем по горлу. Той негайно встромив свого меч у груди великого знавця і доброї людини, яка пройшла через силу поневірянь, а

смерть знайшла на порозі власного дому. Його душа білою чайкою полетіла, гнана волею Артеміди, наздоганяти душі Катерини та Магари у їх шляху до вічного притулку в Аїді.

– Накажи прибрати у домі всі ознаки перебування римлян, – звернулася Клеопатра до Гая, – і швидше йдемо звідсіля, бо через смерть цих людей може початися новий заколот.

Дорогою вони зустріли Єрманта, який біг перевірити, чи не постраждав його будинок під час бою.

– Стій, – спинила його Клеопатра, – я знову сіла на трон і тепер цариця! Ти маєш виконувати всі мої накази. І ось перший. Ти маєш подбати про достойне поховання родини Ефіїса.

– Що сталося?!!!

– Птоломей та Ахілл зі своїми вояками забігли до їх будинку, всіх мешканців забили і намагалися втекти на човні. Але за допомогою моїх римських друзів, вдалося помститися за смерть цих людей.

– То цар теж мертвий?

– Так. Отже, невдовзі прибуде похоронна команда, яка прибере трупи, а ти розпорядись прибрати у домі і підготуй поховання. Гроші я також надішлю. Похорони мають бути пишними, достойними честі цього великого вченого!

– Гаразд, – тихо відповів Єрмант, приголомшений цією звісткою. Він, сирота, мав цих людей за найближчих родичів. З їх смертю в його душі утворилася чорна пляма відчаю, яка залишилася на все життя.

– Іще одне, повідом Ефіїса про всі події, а завтра я чекаю тебе і всіх командирів міської сторожі у палаці. Ви отримаєте накази! Йди!

Зігнувшись, неначе він ніс якийсь тягар, пішов бравий командир охорони воріт Сонця до будинку Філогноса. Постояв навколішки біля тіла хазяїна будинку, поклав його на спину, склав небіжчику руки на животі і зайшов у дім. З тілом Магари він вчинив так само, прошепотівши: «Тепер ти мовчазна і не лаєшся». Обличчя його скам'яніло, тільки вилиці грали на щоках, неначе розлючені звірята. Та зайшовши у гінекей і помітивши тіло Катерини, він глухо заридав, заревів неначе поранений звір, припавши до тіла, як до своєї матері, яку він ніколи не знав.

– О, Артемідо, за що їм така жахлива смерть?!!

Трохи оговтавшись і витерши сльози долонею, він склав Катерині руки і вийшов на двір. Там він почав уважно оглядати місце бою, положення тіл. Помітив і борсання крокодилів недалеко від берега. Далі пішов і став на порозі дому, очікуючи обіцяну похоронну команду.

Та першими прибігли Кастор з Поллуксом.

– Хто це зробив? – запитали вони одноголосо, після того, як оплакали смерть своїх названих батьків.

– Клеопатра сказала, що єгиптяни, але я легко розрізняю рани, нанесені єгипетським мечем. Всі рани скоєно коротким римським мечем «гладіусом». Що ж пильнуйте за домом, чекайте поховальну команду, а я піду до Ефіїса.

– Добре, що хоч цього дня наших дітей у них не було. Бо бігали до діда з бабою мало не щодня. Тепер не будуть...Уже ніколи не будуть...

Тихою ходою дістався Єрмант до бібліотеки і зайшов всередину. Ефіїс був у власному кабінеті і привітав незвичного відвідувача веселим вигуком:

– Що, ти теж хочеш набратися мудрості віків?

Замість відповіді, Єрмант підійшов впритул до головного хранителя, поклав йому руки на плечі і сказав, пильно дивлячись у вічі:

Твої батьки й Магара – мертві

Неначе грім вдарила ця звістка Ефіїса. Руки у нього затерпли, горло перехопила судома, а на очах виступили сльози, які ставали дедалі ряснішими і котилися невпинною рікою, вимиваючи з душі любов до батьків, бажання опанувати нові знання, силу волі.

– Як це сталося? – насилу вимовив він.

– Під час чергового перевороту, викликаного Клеопатрою, римляни гналися за Птолемеєм й Ахіллом. Ті забігли у двір твоїх батьків, бажаючи переписати Мареотійське озеро. Далі незрозуміло, бо Клеопатра сказала, що то були єгиптяни, але на їх тілах рани тільки від римського меча.

– Вам гроші на похорон батьків посилає цариця Клеопатра, – виголосив євнух із палацу, зайшовши зненацька у кімнату і подаючи великий гаманець із грошима.

– Бери гроші й поховай батьків як слід, – сказав Єрмант. – На тризну зберуться всі, хто їх любив і поважав. Будь втіхою для твоїх сестер – їм тепер ще тяжче, аніж тобі...

Філогнос, Катерина й Магара, за вимогою Ефіїса були поховані на некрополі в однім із бокових відходів від великої гробниці. Саме там колись Філогнос зі своїм малолітнім сином заховав від римлян паровий двигун Герона. Сестри Ефіїса так ридали, що без пам'яті попадали додолу і їх чоловіки – Кастор та Поллукс – виносили їх на руках.

На тризну прийшло багато людей: сусіди, філософи з бібліотеки, писці з палацу. Коли закінчилися урочистості і всі пішли, залишилися тільки ті, хто вважав померлих ріднею. Ефіїс просидів всю церемонію з міцно стиснутими губами і зморщеним лобом. Його неначе обходили слова співчуття.

– Я буду мститися, – вперше після похорон розтулив він губи. – Я помщуся всім римлянам і це буде метою всього мого життя!

– Ти не зможеш подужати цей добре налагоджений механізм, – озвався Єрмант. – Я давно спостерігаю за ними і знаю, що їх закони, зброя, військові порядки є найкращими в Ойкумені. Що ти, один, зможеш їм протиставити?

– Скільки зможу, стільки й знищу! А в першу чергу, оцього Гая Юлія Цезаря. Якби він не втручався у справи Єгипту, цього б не сталося!

– Ти не зможеш і підійти близько до нього зі зброєю, – скептично сказав Кастор.

– А коли й підійдеш, то навряд чи зможеш його перемогти у бою на мечях,
– додав Поллукс. – їх добре цьому навчають.

– Я почну вчитися. Єрманте, ти мені допоможеш? А ви, хлопці, навчите мене влучній стрільбі з лука?

– Якщо це тебе розрадить, будь ласка, – відповів за всіх Єрмант. – Коли починаємо?

– На десятий день по смерті, коли їх душі перестануть блукати по землі. Збиратимемося тут. Двір великий, а через високий паркан сусіди нічого не побачать.

– Ну, покажи, як ти рухаєшся? – звелів командир охорони воріт Сонця головному хранителю бібліотеки, коли вони зішлися на перше заняття. – Ось тобі палиця, вдавай, що б'єшся з римлянином.

– Досить, мені все зрозуміло, припини, – звелів Єрмант згодом. – Ти став досить таки незграбним під час сидіння у приміщенні серед папірусів. Оскільки ти хочеш нападати на римлян один. («Так ви ж зі мною не підете» – похмуро озвався Ефїїс). Звісно, що не підемо, бо йти голіруч на кам'яний мур дурна справа. Але якщо ти вже вбив собі в голову думку про помсту, я навчу тебе бою один на один. Запам'ятай, справжній бій не тягнеться довго. Два-три удари мечем і стає зрозуміло, як можна вразити суперника. Потім випад – і суперника поранено. Ось тепер його треба добити. Ти на це спроможний? Духу вистачить?

– Тепер вистачить.

– Ти б перевірів спочатку свою впевненість на тваринах. Он скільки бігає собак по вулицях. Спробуй зарубати хоч одну. Піди до м'ясника і навчись проштрикувати тушу свині одним ударом. Ось тобі меч.

– Такий короткий. Ще менший за римський.

– Для тебе якраз. Потім почни колоти свиней, вони в момент смерті дуже схожі на людей – так само борються за життя до останнього.

– Але ж тварини не винні?

– Воїни, яких ти хочеш убивати, теж не винні. Вони пішли на службу добровільно, сподіваючись на постійне харчування, добру платню та довічне утримання після закінчення двадцятип'ятирічного терміну служби. І тільки виконують накази своїх командирів.

– Отже, мститися потрібно тільки їх командирам?

– Схоже, що так. Але й серед них є такі, що вибилися на гору з простих легіонерів. Он той же Помпей, через якого почалася ця веремія, теж починав саме так.

– Що ж, буду рубати верхівку, – зробив висновок Ефїїс.

А у палаці йшли приготування до урочистостей з приводу сходження на трон малолітнього Птолемея IV, який мав узяти шлюб з Клеопатрою VIII. Весь цей час вона проводила разом із римським диктатором, який дедалі більше захоплювався цією надзвичайно розумною і такою вправною у ліжку, жінкою.

– Я не можу вбивати собак, – поскаржився Ефїїс під час наступної зустрічі з Єрмантом. – У них людські очі. Я спробував штрикнути одного пса, але він так здивовано й ображено на мене глянув, що я не зміг...

– А коли людина на тебе гляне? – кепкував Єрмант. – Ти теж відійдеш і будеш рюмсати? А як у тебе зі свинями?

– Тут краще. Головне, не дивитися їй у вічі. Я підманюю їх їжею, і коли вони починають чавкати, кидаюся, захоплюю ліву передню ногу, перекидаю на бік і встромляю оцього меча межи ребра, прямо в серце. Потім треба деякий час стримувати тріпотіння – і все. Мене вже хвалять за вправність.

– А не питають, чому це такий пан, як ти, ріже свиней?

– Кажу, що це моя примха. І даю грошей, щоб мовчали про мої забавки.

– Отже спритності у тебе додалося. Це добре. І жорстокість деяка з'явилася. Та цього мало. У бою сам на сам, треба дивитися тільки в очі ворога, не відводячи погляду ні на мить. Тільки так можна передбачити всі його рухи. То ж, починай різати собак, дивлячись їм прямо в очі. Іще одне, почни полювати. Спочатку на крокодилів, а потім, разом з іншими – на бегемотів.

Після закінчення урочистостей, царська чота разом із гостями, серед яких був і Гай Юлій Цезар, на чотирьохстах кораблях попливли по Нілу у весільну подорож. Справжньою метою була перевірка діяльності всіх військових гарнізонів та спроба зібрати більше податків у зубожілу царську казну.

На цей час Ефіїс майже повністю закинув бібліотечні справи і віддався своєму бажанню навчитися військовим наукам, раніше відомим йому тільки з книжок.

– Натягуючи тятиву, – казав йому Кастор, – ти маєш врахувати відстань – чим далі твій ворог, тим вище піднімай стрілу. Також вітер – чим від дужче дме з боку, тим більше до вітру повертай свого лука. А ще свій рух.

– Який ще рух? Я ж стоятиму?

– Не завжди. Прицільну стрільбу можна вести і з колісниць, і на бігу, і сидячи на дереві, що розхитується.

– А іще можна стріляти по невидимій цілі, а також у темряві на звук, – додав Поллукс. – Кожен випадок заставляє лучника застосовувати різні способи. Лізь на дерево. Та не сам, а з луком і стрілами!

Він з братом почали розхитувати гілку, на яку заліз Ефіїс, заставляючи бібліотекаря поціляти у невеличкий каганець, засвічений на березі озера.

Декілька місяців проминули, як один день. Ефіїс засмаг на сонці, коротко обстриг колись довге волосся (бо як сказав Єрмант, «за твої патли можна легко вхопитися і завдати тобі шкоди»), на зап'ястку лівої руки з'явився шрам від постійного удару тятиви, раніше тонкі пальці стали вузлуватими і навчилися чітко тримати рукоять меча.

– Прийшов час навчити тебе справжнього смертельного бою, – виголосив Єрмант одного разу. – Дивись, твій короткий меч, ще коротший за римські гладіуси, дуже добрий у ближньому бою, коли тіла бійців майже притуляються одне до одного.

– А хіба гладіуси не для цього ж?

– Їхні мечі розраховані на бій у строю, коли сусід допомагає сусіду, тому відстань у римському строї більша – на довжину меча. Іще одне – римляни ру-

бають. А твій меч годиться для того, щоб колоти. Так само, як ти колов свиней – одним ударом.

– Як же я підійду так близько? Мене раніше уб'ють.

– Ти повинен наскочити зненацька і прийняти удар зверху. Для цього потрібно захистити голову, плечі і ліву руку.

– Чим?

– Шоломом – голову, товстою шкірою – плечі і щитом – руку. Замість щита можна використати навіть одяг, намотаний у товстий сувій. Але краще, постійно носити мідну чи бронзову пластину, прив'язану до бічної сторони зап'ястка.

– А як же римські нагрудні панцирі?

– Між шоломом і панциром є великий просвіт. Ось туди і штрикай.

– А як з першого разу не вийде? Якщо римлянин мене не підпустить одразу так близько?

– Тоді ти маєш нахилитися і вдарити його по незахищеній частині ноги. Між поножами і пластинами, що захищають чресла, є великий проміжок. Він неодмінно відволічеться на рану – ось тобі привід для зближення і ціль для удару. Ти можеш навіть впасти разом з ним, але зробити свою справу.

– І увесь час дивитися в очі?

– Так. Доки вони не вкриються смертельною імлою. Якщо йому на допомогу прибіжать інші – краще тікай. Якщо вас застануть лежачими, прикинься мертвим. Ти будеш залитий чужою кров'ю. Намагайся не подавати ніяких ознак життя, коли тебе штрикнуть списом – це у римлян така перевірка, чи живий іще. Тебе можуть потім роздягти і забрати меч, але, якщо виживеш – знайдеш собі інший.

З того часу легіонери почали зникати у ночі, особливо, коли вони поверталися з чергової пиятики. Спочатку їх командири вважали, що це дезертирство, бо ніяких слідів не залишалося. Але одного разу на вулиці була помічена калюжа крові, присипана піском. Легіонерам заборонили ходити поодиночці, навіть у вільний час. Тоді почалися постріли з лука. Деякі спроби були вдалими – вояки гинули від попадання в око чи у шию.

– Я вимагаю від міської охорони ретельніше слідкувати за вулицями, позбавляти їх від злодіїв! – кричав Гай на Клеопатру, коли вони повернулися з подорожі.

– Ти хочеш, щоб мої каліки охороняли кращих воїнів світу? – спитала у нього цариця. – А їм самим буде не соромно за це? Нехай стережуться.

За час подорожі, вона стала повнішою, рухи набули плавності, але розум залишався гострим і допитливим.

– Я припускаю, що це хтось із колишніх прибічників Потіна й Ахілла, – додала Клеопатра після деяких роздумів.

Та після арештів і страти декількох підлеглих Ахілла злочини проти римлян не припинилися. Наказавши посилити охорону, Гай відбув на війну із залишками військ Помпея, що отаборилися на землях колишнього, зруйнованого римлянами Карфагену.

– Що ти робив усі ці місяці? – спитала Клеопатра у головного хранителя бібліотеки, викликавши його до себе. – Ти якось змужнів, потемнів. Це на тебе так вплинуло горе за батьками?

– Так, – коротко відповів він, дивлячись на неї спідлоба. – Але у бібліотеці все спокійно, книжки зберігаються, переписуються, вчені пишуть нові. А ти що, вагітна?

– Так, – гордо сказала вона і нарешті змогла вилити свій тріумф, – я вагітна від Гая і якщо народжу хлопчика, то стану царицею Риму!

– У Римі немає царів, там демократія.

– Тоді я намовлю Гая стати царем. Він і так уже диктатор і не слухає рішень того дурного Сенату. Я стану його дружиною!

– Отже, твої дівчачі мрії збулися, ти стала царицею Єгипту...

– Це не мрії, це – був план. Я все зробила, щоб досягти цього. Труїла, оббріхувала, лягала під потрібних людей, – і вона почала в подробицях вихвалитися своїми вчинками, дивлячись прямо в очі Ефїїса, який не йняв собі віри. Невже оця дівчинка була спроможна на такі жахіття? Невже він її любив? А вона тільки використовувала своє тіло для досягнення власної мети?

– Я більше нікого не зможу полюбити, – сказав він, розповівши Єрманту про цю зустріч. – Такого підступу від неї я не очікував! Думав, що це її помилки.

– Може ще колись зустрінеш хорошу дівчину? – припустив той і сам же відповів. – Для тієї справи, якою ти тепер зайнявся, жити тобі недовго. Що ж лишайся самотнім, тоді на тебе ніхто не зможе вплинути через рідню.

Цариця народила таки хлопчика, якого назвала Цезарем, але всі у палаці звали його Цезаріоном – такий він був схожий на Гая.

– Збери найкращі рукописи з бібліотеки, – звеліла вона одного разу Ефїїсу, – Їх потрібно перенести у порт і розташувати в пакгаузах, готовими для перевезення.

– Що сталося? Для чого?

– Гай хоче, щоб у Римі теж була бібліотека, не гірша за Олександрійську. Він надішле кораблі. Я теж від'їжджаю. До речі, ти теж збирайся, бо разом зі мною і

Ти їдеш до Риму!

Кінець першої частини

Частина друга. РИМ-ГЕРКУЛАНУМ

– Збери бібліотеку і сам готуйся – ми їдемо до Риму, – ці слова Клеопатри ніяк не відбилися на загрубілому, обпаленому сонцем, змужнілому обличчі Ефіїса.

– В який термін? – тільки і спитав він, і цариця вкотре помітила різючі зміни у його поведінці.

– Чого ж ти не кричиш, що бібліотеку вивозити не можна? – лукаво спитала вона.

– І ти відміниш свій наказ?

– Ні. Але, все таки, чому?

– Ти сама відповіла на своє запитання. – відповів головний хранитель, дивлячись з-під лоба на ту, котру колись так шалено кохав. – Я взяв собі за правило не хвилюватися через події, на перебіг яких ти не можеш вплинути. Так легше жити.

– Тоді легко і швидко готуй частину бібліотеки до перевезення через море. Все, що підготував, вивозь до порту і накопичуй біля причалу. Маєш місяць, не більше!

– Скласти окремий каталог книг, які мають копії, – коротко розпорядився Ефіїс, прийшовши до бібліотеки. – Потім копії загорнути у пергамент і запечатати воском. Коли все буде готове, чекайте на наступні розпорядження.

Суворість головного хранителя вже давно помітили і вчені, що працювали в бібліотеці, і служники, які господарювали у її приміщеннях. Тому підготовка до перевезення через море дорожочіних папірусів почалася без зайвий балачок.

– У першу чергу збирайте копії тих документів, які мають ще декілька копій, – продовжував Ефіїс роздавати вказівки. – Ні в якому разі не кладіть нічого, що стосувалося б природничих наук: географії, механіки, фізики. І покличете мені головного майстра каталогу.

Той прийшов зі жмутком паперів, держачи за вухом калам.

– Ти зробиш два каталоги, – звелів головний хранитель. – Перший – зі справжнім переліком того, що покладено до згортків. Другий – з переліком найцінніших робіт Герона, Анаксагора та інших механіків і географів. І ніяких запитань, – додав він у відповідь на здивований погляд свого помічника.. – І нікому, чуєш, нікому про це не кажи. Перший каталог тільки для мене!

– Мені потрібні приміщення для зберігання майна бібліотеки, – повідомив Ефіїс начальника порту, завітавши до нього другого дня. – Це наказ цариці!

– Я не маю чистих будівель, – відповів той і запропонував, – ходімо, покажу.

Вони вирушили вздовж довгого ряду сараїв, в яких сновигали люди, вносячи та виносячи різний крам.

– Ось тут зберігалася риба, тут – бавовна, а у цьому приміщенні – ми тримаємо скот, – показував начальник порту, енергійно вимахуючи руками. – Я не знаю, що тобі й запропонувати?

– А де зберігаються дрова для маяка? – поцікавився Ефїїс. – Це приміщення мені б підійшло, адже дрова сухі, от і рукописи не намокнуть.

– Ось тут. Але куди я подіну дрова – ця будівля постійно зайнята новими надходженнями, бо маяк повинен горіти щоночі!

– Знайдеш якесь інше! Вирішено, нові поставки ти вже будеш завантажувати до інших будівель, а це звільняй! І негайно! Я накажу заповнювати його вже з наступного дня.

– Я виконав твій наказ, – доповів головний хранитель бібліотеки цариці Клеопатрі через декілька днів. – Рукописи пакуються, приміщення у порту знайдено. Думаю, що встигну все зробити у зазначений тобою термін.

– Гарзд, хвалю, – посміхнулася вона, А і Ефїїсу на хвильку здалося, що перед ним та сама дівчина, яка вперше прийшла вчитися різним наукам у бібліотеці. – Ти тільки за цим і прийшов?

– Ні. Хочу знати, як довго я буду відсутній в Олександрії?

– Доки ти будеш потрібен. Я не знаю, може і назавжди...

– Тоді потрібно призначити нового головного хранителя.

– Кого ти хочеш?

– Нинішнього головного укладача каталогів. Він краще за всіх знає і бібліотеку і вчених, що працюють у ній. Якщо ти призначиш його, я буду спокійний там, у Римі.

– Мені байдуже, який ти там будеш...

– Якщо я буду хвилюватися, то не зможу давати тобі добрі поради, отже, не байдуже! То я можу повідомити, що ти згодна призначити,,,?

– Та згодна, йди вже, ти мені набрид!...– з досадою скрикнула Клеопатра, але додала. – Напишеш і принесеш наказ, я поставлю печатку.

– Іще одне, – почав Ефїїс і поспіхом додав, помітивши іскри гніву у її очах, – Останнє запитання.

– Ну, каже вже, – буркнула цариця повертаючись до групи римських воїнів, що якраз заходили до тронної зали.

– Які саме книжки треба вивозити у першу чергу?

– Чекай, зараз пригадаю, – неуважно відповіла вона, починаючи посміхатися римлянам, які урочисто підходили до її трону, – Гай казав, що його цікавить все про воєнне знаряддя. Знаєш, балісти, грецький вогонь, катапульти, історичні розвідки про полководців старих часів...

– Регіна Клеопатрос! – почувся урочистий голос одного із прибулих, який вимовляв латинські слова з деякою штучною ясністю – Диктатор Риму, Гай Юлій Цезар наказав повідомити тебе, що від неза-

баром прибуде до Олександрії, і що після тижневого відпочинку, ви відправитеся до Риму!

– А прибічників Помпея вже подолано? – теж латиною спитала цариця.

– Так! І в Римі буде величний тріумф на честь цієї перемоги. Тепер знову настане спокій у наших теренах!

«Отже мої міркування справдилися» – думав Ефіїс ідучи з палацу до бібліотеки. – «Які ці римляни передбачувані. Не треба було і до оракула ходити аби зрозуміти головну мету перевезення бібліотеки до Риму – Гай хоче, щоб римляни мали нові пристрої, які дозволять загарбати ще більше земель, тільки швидше і з меншими втратами!»

– Готуйся прийняти посаду головного хранителя, – повідомив він укладача каталогів, – цариця згодна. Незабаром, я відбуваю разом із нею до Риму і невідомо, коли повернуся. Вона сподівається, що ніколи.

Той ухопив за руку Ефіїса і почав трясти, не в силах вимовити бодай слово.

– Я не знаю, як віддячити за таку ласку? – Нарешті спромігся він вимовити, подолавши хвилювання.

– Віддячиш, слухай уважно. Допоки, не кажи ані про від'їзд, ані про твоє призначення. Друге. Всі наукові праці по мистецтву ведення війни та новим видам озброєння прибери з каталогу. Натомість, включи їх у той другий каталог, ти мене розумієш?

Той кивнув і знову уважно глянув на Ефіїса, розуміючи, що це не остання дивна вказівка на сьогодні.

– Самі рукописи заховай якнайдалі і всім кажи, що вони були у згортках, призначених для вивезення до Риму.

– Там же багато! А як помітять, що кількість згорток менша, за список другого каталогу?

– То роби згортки з папірусом без тексту! Не мені тебе вчити... Далі. Самі рукописи заховай за межами бібліотеки. Я тобі покажу у некрополі добру схованку. Але роби це вночі і тільки з довіреними людьми. І ще одне, щоб не сталося, кажи, що рукописи по військовій науці були у згортках і копій ми не робили! Дивись, не заплутайся!

– Не думай, що я дурний. Все зроблю, як ти скажеш! Які ще будуть вказівки?

– Роби все, аби римлянам ніколи не дісталися праці грецьких вчених із точних наук! Бреши, міняй місцями сувої, плутай каталог, але наші північні «друзі» повинні читати тільки твори грецьких поетів, письменників та драматургів.

– А книги про релігійні таїнства можна видавати?

– Це давай у першу чергу. Нехай милуються. А до речі, підготуй мені папіруси з єгипетськими способами дурити людей. Як ворожити, як узнавати свою долю по зорям, як готувати еліксир життя, тощо.

– Буде готово!

– І не думай, що я не знатиму про твої справи. Коли щось зробиш не за моїм наказом, приїду і вб'ю тебе!

І таким холодом повіяло на бібліотечного служника, що він знітився і вийшов мовчки, несучі в душі неясну тривогу, яка потім не полишала його все життя.

Цезар вступав до Олександрії під звуки сурм, що розносилися по всьому місту. Люди побігли у порт, аби не пропустити видовище урочистого сходження диктатора Риму на берег. Йому на зустріч вийшла Клеопатра, вся убрана в золоті прикраси. На руках вона тримала дитину.

– Вітаю тебе, мій володарю! – вигукнула цариця, – Ось твій син! Дитинко, привітай тата. – І вона помахала ручкою дитинчати. Те скривилося і заплакало. Урочиста мить була зіпсована, але Клеопатра швидко передала сина няньці і запросила гостей до палацу.

– Коли вже їдемо до Риму? – нетерпляче спитала вона після закінчення свят, лежали у ліжку разом з Гаєм. – Мені так набридла Олександрія...

– Незабаром, – відповів той, у черговий раз думаючи про тайну привабливості цієї гостроносої, тендітної жінки. – Я маю підготувати тріумф як слід. А бібліотеку вже можна забрати? Ти розпорядилася?

– Так, мій герою. Найцінніші папіруси чекають твоєї волі у порту. Я ще беру з собою головного хранителя, щоб він дав ладу тим рукописам у Римі. Хочеш, я покличу його.

– Не треба. Розпорядися, щоб він був готовий до переїзду одразу після прибуття вантажної галери з Риму.

– Я пошлю євнуха...

– Велика цариця Клеопатра повеліває тобі, головний хранителю, – урочисто промовляв євнух до Ефїїса, – передати каталог зібраних книг до палацу. Також, з цієї миті тобі і твоїм людям забороняється входити до приміщення у порту, де зберігаються книги, призначені для відправлення до Риму. Там буде поставлено римську варту.

Обличчя головного хранителя потемніло від гніву: «Отже римляни вже й на нашій землі простягають свої загребуші руки до наших знань, – думав він, відпустивши євнуха. – Що ж, я їм цього не подарую...»

Відбуття Гая Юлія Цезаря до Риму було вже не такими урочистим. Клеопатру почали брати сумніви щодо його намірів, адже, як вона знала, диктатор вже давно був одружений на римлянці. За їхніми законами не можна було брати ще одну жінку, доки не розлучився з першою.

– Про це не варто й думати, – переконував її Гай у відповідь на ці міркування, які вона без вагань виклала йому під час прощання. – Я легко розлучуюся і візьму шлюб з тобою. Окрім твого титулу, який безумовно принесе мені додаткову славу, ти першою народила мені

сина, ти розумна і освічена, не те, що та пихата римлянка. Думаю, що я легко умовлю Сенат на шлюб із тобою.

– Знову той Сенат! – скрикнула Клеопатра. – Ти ж диктатор, то стань царем, як я. І не слухай нікого, окрім голосу власного розуму!

– Все не так просто у Римі, – задумливо мовив Гай. – Але твої слова мені до душі. Я подумаю про це дорогою. А ти швидко збирайся, я надішлю корабель до Олександрії одразу по прибуттю, а сам готуватиму тобі урочисту зустріч.

Серед невеликої купи людей, що цікавилися відплиттям, стояв і Ефїїс. Але замість того, щоб витріщатися на пишні шати диктатора та його причту, він уважно дивився на будівлю, де лежали книги з бібліотеки. Біля дверей стояли два легіонери. Через деякий час їх змінили інші, яких привів ще один вояк.

Того ж вечора до охорони підійшов чоловік, закутаний у римську тогу, тримаючи в руці невеличкий каганець.

– Кво вадіс! – крикнули з темряви одразу два голоси. – Інтердіктум!

– Я знаю, що заборонено, – так само латиною відізвався чоловік, – але ж я не який набудь паршивий грек чи брудний єгиптянин – я римлянин, як і ви.

– Чого ти хочеш?

– Я узнав, що вас, бідолашних до ранку поставили отут оберігати якісь двері, до яких немає нікому діла.

– Звідкіля ти знаєш? – трохи насторожено спитав один із легіонерів.

– Сидів у їхній корчмі, яку недолугі греки називають барелі спіті, коли до неї зайшли легіонери, вбрані так само, як і ви. Я зрозумів, що ви з однієї когорти, підсів, щоб випити із ними. От вони й вибовкали, що ви двоє програли у кості і за це пішли на нічне чергування. То я приніс вам випити та поїсти.

– Отже Фортуна не зовсім відвернулася від нас! – зраділи вояки і зовсім заспокоєні підійшли ближче. – Давай, що приніс, бо ми вже змерзли.

Чоловік розгорнув клунок, який ніс за плечима, і перед вояками з'явилися жбан вина, м'ясо та хліб.

– Їжте та пийте, – промовив він і озирнувся довкола. Навкруги була тиша. Тільки здалеку було чути перегукування вартових, що оберігали підступи до порту.

– А як тебе звати, добрий чоловіче? – озвалися вартові, випивши та поївши все принесене.

– Сано Сапієнтіс, – відповів той, трохи подумавши, бо йому пришлося подумки перекладати своє ім'я – Ефїїс, тобто розумний, та ім'я свого батька, – Фіілогнос, тобто, любитель знань, на латину. – Я прибув сюди у торгових справах із... – тут він знову завагався, але

швидко пригадавши чартіс Апенінського півострова і невеличкий порт на березі Тірренського моря, мовив, – із Геркуланума. Ви там бували?

– Ні, – відповіли легіонери. – Ми завербувалися на службу з іншої провінції – із Капуї. Не приходилося бувати?

– Теж ні. Але то нічого, головне, що ми римляни, а отже, ми скрізь у світі знайдемо своїх!

– Це вірно, – вже кволими голосами підтвердили вояки і посідали на землю, покинувши щити.

– Постережи за нас, доки ми відпочинемо, добрий чоловіче, – сказав один із них, поклавши голову на руків'я свого меча. Інший вже спав, розкинувши руки, неначе вражений блискавкою.

– Мас лібертатус, – іронічно повторив за ними останні слова Ефїїс і розчинив двері, які так недбало оберігалися. Відійшовши у пільму, він повернувся з амфорою, вміст якої вилив на стоси папірусів та пергаментів. Далі узяв каганець і глибоко зітхнувши, кинув його на те, що все життя любив і оберігав. Вогонь одразу зайняв олію, вилиту на книжки. Ефїїс швидко затяг сплячих вояків до приміщення, заніс туди залишки вечері та зачинив двері.

Вже виходячи з порту він почув тривожні крики вартових, які помітили полум'я, що виривалося з дверей та даху. Тоді головний хранитель бібліотеки зняв із себе тогу і залишився у грецькому одязі. Трохи постоявши осторонь, він повільно пішов до свого кабінету у бібліотеці, де приліг на підлогу і спробував трохи задрімати. Спочатку йому не спалося, але коли він прокинувся від вигуку майстра каталогів, що забіг у кімнату, сонце стояло вже високо. А вигукнув той про те, що

Приготовлені книжки згоріли

– Які саме згоріли? – вдавав зацікавленість Ефїїс.

– Ті, що лежали в порту!

– Що ж поробиш, видно так захотіли боги...

Після цієї фрази каталожний майстер замовк і уважно глянув на свого керівника.

– А винуватих знайшли? – продовжував Ефїїс, вдаючи, що він не помічає запитання у погляді помічника.

– Якраз зараз римляни проводять слідство.

– Треба їм допомогти...Ти пам'ятаєш мої настанови про те, що робити далі?

– Так. І все зроблю. І всім скажу, що то воля богів!

У порту пахло горілим. Вогонь, що зайнявся у книгосховищі, перекинувся на сусідні сараї. Охорона порту, як змогла, врятувала де-що з них. У першу чергу вивели овець та іншу худобу. Але тканини та зерно деяких купців було попсовано вогнем.

– Кво вадіс! – спинили його легіонери на підході до центра пожежі.

– Це головний хранитель, – почувся голос, за яким Ефіїс упізнав Кастора. – Пропустіть – це його майно.

– Це власність Риму! – ламаною грецькою заперечив йому інший голос.

– Риму чи не Риму, не має значення, – розсудливо мовив головний хранитель і рушив до гурту. – Як це сталося?

– Ніхто з моїх нічого не бачив, – відповів Кастор. – Раптом запалахкотіло, та так сильно, що годі й було щось врятувати.

– Це не дивно, бо папіруси довго зберігалися в сухому приміщенні, – відповів Ефіїс, уважно дивлячись на римлянина, що проводив розслідування. – А від чого ж вогонь?

– Оце якраз і мені цікаво, – озвався слідчий. – Хто б міг його запалити?

– Якщо охорона порту нікого не помітила, то винуватці були в середині порту. Ви розбирали згарище?

– Ще ні.

– То розпорядись це зробити. – спокійний голос, владна манера триматися, логічні висновки Ефіїса заставили римлянина підкоритися. Він пішов до легіонерів, що купчилися осторонь, і коротко наказав:

– Дисцепто!

– Дивись, тобі все зрозуміло? – спитав згодом Ефіїс, вказуючи на залишки людських тіл та глечик, що стояв між ними.

– А які твої висновки? – обережно запитав слідчий.

– Вони залізли до сховища, щоб погрітися. Випили вина, послули, а вогонь з каганця перекинувся на книжки. От все й пропало. А твоя думка яка?

– Сапієнті сат, – відгукнувся римлянин і переклав грецькою – розумному досить! Думка така сама. Так я й доповім командирі. Недбалість при виконанні службових обов'язків.

– Твої римляни перепилися і знищили найціннішу частину бібліотеки, – повідомив Ефіїс Клеопатру.

– Вони такі ж мої, як і твої, – огризнулася та. – Рішення про римську охорону прийняв Гай.

– Тоді я тобі вже у Римі не потрібен, адже розбирати нічого? А я вже й наказ приготував про призначення мого наступника на посаду головного хранителя. Порвати його?

– Ні. Наказ залишається в силі. Давай, я поставлю печатку. Ти їдеш зі мною, бо мені якось лячно там бути без поради.

– То візьми свою матір, ти ж казала, що вона багато в чому була розумнішою за Потіна та Ахілла разом узятих?

– Матір залишається тут, щоб керувати державою. Звісно, що не сама, – додала цариця, помітивши запитальний вираз обличчя свого

колишнього коханця. – Через нового головного євнуха. Але той вже буде їй коритися повністю, не так, як той пузатий Потін.

– А що я там буду робити?

– Гай накаже і тобі понавезуть цілі стоси книжок – буде тобі справа.

– А його гніву ти не боїшся, що не вберегла бібліотеку?

– Він впаде на його ж таки воїнів.

З сумом у душі пішов востаннє Ефіїс до бібліотеки, скликав всіх служителів та вчених і оголосив про волю цариці.

– Ми повинні подякувати тобі, Ефіїсе, – сказав один із присутніх, – за твою роботу. Ти хоч і не навчав царських дітей, («А Клеопатру» – почувся шепіт з кутка і всі голови повернулися на цей голос, але нічого вже не було більше сказано), хоч і не зробив видатних відкриттів у науці («А його робота з Героном» – знову почувся той же шепіт, та на нього вже ніхто не зважав, бо всі слухали сивобородого вченого), але багато зробив для того, щоби нам було спокійно працювати, щоби книжки переписувалися, щоби каталог вівся акуратно і точно, щоби кошти з палацу дозволяли нам займатися наукою.

Низько поклонився Ефіїс у відповідь на ці слова, але розмову повів зовсім про інше:

– Скажіть мені, мудрі люди, чому Рим такий могутній? Чому його влада простягається все далі й далі? З яких джерел береться ота постійна впевненість у своїй правоті?

– Вони не поважають інших народів, – крикнув хтось із задніх рядів.

– Але ми, греки, теж не дуже поважаємо єгиптян, – заперечили йому, – а юдеї, он, так взагалі вважають себе народом, якого обрав бог Саваоф. Це на кшталт нашого Зевса.

– То може вони вродилися дужими, що перемагають усіх.

– Знов не те. Адже у римські війська беруть не тільки тих, хто народився на Апеннінському півострові. Будь-хто може завербуватися до війська. Я знаю греків, що служать там.

У натовпі почулися голоси: «А я – хетів та скіфів», «А я – вірмен і даків».

– То чому ж Рим такий могутній? – знову спитав Ефіїс вже не сподіваючись на якусь обґрунтовану відповідь.

– Через свої закони! – тепер уже дзвінко залунало з того ж кутка і всі нарешті розгледіли просто вдягненого чоловіка, на правій руці якого не вистачало трьох пальців.

– Доведи.

– Згадаймо недавні події, коли Гай змагався з Помпеем за право керувати державою. Жоден з них не прагнув стати царем. Ні, вони обидва хотіли, щоби Сенат визнав їх за правителів. Якби у цей час якийсь ворог напав на Рим, я певен, що вони об'єдналися б, щоби відбити напад.

– Переконливо, але не достатньо.

– А як тобі легенда про Муція Сцеволу, який спалив свою руку, щоб довести свою правоту перед законом? І таких легенд багато. Нездарма ж однією з головних богинь у римському пантеоні є Феміда – богиня права. У нас, у греків такої богині немає.

– Іще доводи?

– Децимація. Кара військового підрозділу за боягузтво. Коли страчують кожного десятого. У римлян дуже відома легенда про юнака, який проявив хоробрість у бою, але під час децимації на нього випала страта. Той юнак з гордістю підставив свої груди під меч каталіктора, хоча йому пропонували життя. Ось як римляни поважають і дотримуються своїх законів.

– Іще!

– Через військову службу будь-хто може піднятися до самих верхів і навіть стати сенатором, тобто одним із правителів Риму. Той же Помпей – вихідець з простих легіонерів!

.– Переконливо, – мовив Ефїїс, – а ти хто такий є?

– Я пішов у науку до історика Ектактеса. Я при бібліотеці уже давно ...

– Як видно, наука пішла тобі на користь. А чи не запізно ти почав вчитися?

– Я служив у єгипетському війську, а прийшов сюди після поранення в бою проти ефіопів.

– Як тебе звати?

– Оливья Філо.

В задумі вийшов Ефїїс з бібліотеки і пішов до батьківського дому, в якому не був від самої їх загибелі.

– Ефїїсе, зачекай, – почувся вигук за його спиною.

– Що сталося? – обернувся він до нового знайомця, який наздоганяв його, відсапуючись на ходу.

– Візьми мене з собою до Риму.

– З чого це тобі захотілося?

– Я відчуваю, що з твоєю появою там почнуться дивні справи і хочу, як історик, бути в гущині подій.

– На що ти натякаєш? – насторожився Ефїїс.

– Я знаю майже про всі твої справи з Клеопатрою. Мені відомо, що саме тобі належить ідея парової машини і знаю, що Герон її таки виготовив. Відомо також і про останні події зі зникненням римських воїнів...

Він не договорив, бо Ефїїс швидким рухом вихопив короткий меч з-під одягу, затяг Оливью за ріг будинку і приставив гостро заточене лезо до його грудей.

– Ти шпигун з палацу чи римський найманець? – зі стриманою люттю запитав він.

– Я історик. І те, про що я казав, відомо тільки мені. Дещо я узнав через спогади твого батька, дещо – з розповідей учасників подій, дещо – з власних спостережень.

– Ти шпигував за мною?!!

– Шпигують тоді, коли хочуть на цьому заробити. Я ж хочу здобути славу у прийдешніх поколінь. Коли вже не буде нікого з учасників нинішніх подій. Тому прошу – візьми мене. Я знаю, ти ненавидиш римлян, ти хочеш помститися Гаю за згорілу бібліотеку, за смерть батьків. Я хочу тобі допомагати у цьому. Я зроблю все, аби ти досяг своєї мети.

– Чому я маю вірити тобі?

– Я можу скласти найстрашнішу клятву.

– Поклянешся життям своєї рідні, дітей?

– Я сирота і не одружений. Можу поклястися тільки своїм життям.

– А своєю душею зможеш поклястися?

– Так. Нехай мені довічно горіти у пекельному вогні Тартару, якщо я брешу!

– Ні. Ти складеш клятву перед домашнім олтарем Артеміді.

Повільно відчинивши двері отчого дому, зайшов Ефіїс до вітальні і став перед олтарем. Статуетка Артеміді була трохи вкрита пилом, але каганець під нею і досі жеврів.

Оливья став на коліна перед олтарем і ще раз урочисто проказав свою клятву. Він хотів піднятися, але Ефіїс спинив його:

– Зачекай, нехай богиня подасть мені знак, – і теж став на коліна.

Вони вклякли на деякий час, і раптом вогонь у каганці спалахнув, сягнувши голови статуї і згас.

– Дякую тобі, матінко, що почула мене, – прошепотів Ефіїс і, піднявшись з колін, хотів узяти бронзове зображення богині, але та виявилася вмурованою у цеглу довгим стержнем, що виходив з її основи. Під час розхитування статуетки, від передньої частини олтаря відпала цеглина, за якою відкрилася ніша.

– Знайома скринька, – прошепотів Ефіїс, виймаючи з отвору важкий предмет і відкриваючи кришку. Скринька була повна срібних тетрадрахм.

– Це срібло, дароване богинею твоєму батьку, – озвався Оливья. – Я читав про це у його спогадах.

– Виходить, що Артеміда вважає мене достойним успадкувати ці гроші,

– сказав Ефїїс, глянувши на нього і дивуючись такій обізнаності. – Слухай, коли ти хочеш бути зі мною, то на тебе теж чекають випробування. А ти майже безрукий.

– Я навчився володіти мечем лівою рукою. Мене вчив один знайомий шульга.

– То залишався б у війську?

– Е-е-е, ні, мені краще у бібліотеці.

– Але ж тепер на тебе очікують пригоди? Прощавай спокійне життя.

– Це буде не служба царю чи правителю, а служба музі історії – Клію! Отже моє покликання – бути з тобою і зберегти твої діяння для наступних поколінь!

– Що ж, гаразд. Мені і справді потрібен помічник. Але не забудь, що твоя клятва Артеміді – назавжди. Якщо ти її порушиш – на тебе впаде гнів богині, який буде переслідувати твою душу в Аїді довічно!

– Я чистий у своїх помислах, тому у майбутнє дивлюся спокійно. І, як твій помічник, дозволь тобі подати першу пораду.

– Кажи. І надалі, без усяких там «дозволь», «чи можна», «як ти думаєш» одразу висловлюй свою думку. Це дозволить нам приймати рішення швидше, особливо у скрутні моменти.

– Оце срібло краще тут обміняти на золото. У Римі срібло дешевше за золото, а у нас навпаки.

– На скільки дешевше?

– Цього я не знаю, але можна знайти лихварів, які знають.

– Ось тільки, чи захочуть вони поділитися своїми знаннями?

– Більше всього їх серед юдеїв. У тебе є знайомі з Юдейського кварталу?

– Ні, Тобто, є одна. Це Мірка, дружина Єрманта.

– Мірко, це мій помічник Оливья, – представив Ефїїс безпалька своїй сусідці. – У тебе є знайомі лихварі?

– Овва, – вигукнула та, – ми не бачилися від дня поминок по твоїм батькам, і ти приходиш зненацька і одразу до діла! Розкажи, хоч, як твої справи?

– Їду з Клеопатрою до Риму і беру оцього помічника.

– А бібліотека?

– Згоріла. Тобто не вся, – виправився Ефїїс, побачивши на її обличчі здивування, – тільки та частина, яку планували перевезти до Риму.

– То ти про пожежу в порту? Я про неї знаю. А при чому тут лихварі?

– Я маю срібло і хочу поміняти на золото. Кажуть, – тут він поглянув на помічника, – що срібло у Римі дешеве, а у нас дороге.

– Я знаю одного лихваря. Коли я жила одна у прислугах, то він інколи казав до мене ласкаве слово, а то і давав поїсти.

– Веди до нього. Обіцяю, що додому ми тебе проведемо.

– От іще, – пирхнула Мірка, накидаючи на голову хустку, – я й сама не боюся ходити містом, адже всі знають мого чоловіка. Якщо мені заподіють шкоду, варта воріт Сонця неодмінно помститься!

– Давиде, агов, – крикнула вона, ставши перед непоказною хатинкою в Юдейському кварталі. – Відчини, до тебе люди прийшли у справі!

– Люди чи гої? – почувся голос з-за дверей. Заскрипіли засувки і відчинилося маленьке віконце, з якого визирнуло обличчя вже немолодого чоловіка. Ефїїс мимоволі посміхнувся: якою разючою антитезою до його славетного тезки була зовнішність цього лихваря.

– Впусти до хати, ці люди тебе не скривдять, – арамейською продовжила Мірка.

– А-а-а, це Мірка. Колись маленька шмаркачка, а тепер поважна пані, – відповів Давид теж арамейською, не відчиняючи дверей. – Чому я маю вірити слову жінки?

– Бо це головний хранитель бібліотеки з помічником. Відчиняй і впусти їх до хати.

– А чого вони хочуть?

– Щось спитати про ціну золота та срібла.

– Дивно. Вони вчені, а цікавляться, як проходять

Лихварські оборудки

– А може ти на цьому щось і заробиш? – навела останні аргумент Мірка, який справив негайне враження.

– Ну гаразд, заходьте, – лихвар відчинив двері і став на порозі пропускаючи гостей та пильно видивляючись, чи не слідкує хтось на вулиці за його будинком.

– Розкажи про різницю цін на золото та срібло у Римі та Олександрії, – вимовив Ефїїс арамейською, чим здивував хазяїна. Брови у того поповзли вгору, але мозок лихваря діяв без затримки, тому він негайно відповів:

– Я нічого про це не знаю. Я скромна людина, живу тихо йдїть собі...

– Я бачила, як ти робив обмін срібла на золото, – втрутилася Мірка.

– Треба було тебе побити камінням за те, що ти злигалася з гоєм! Казав же наш рабин, що треба, а я, дурний, був серед тих, хто всіх відмовив наш кагал від цього вчинку. Ось так ти віддячуєш за моє добро!

– Розкажуй, Давиде, – ще раз попросила Мірка.

– Годі умовлянь, – сказав Ефіїс і вихопив з-під одягу свій короткий меч, який за останні місяці вже став для нього більш звичним знаряддям аніж калам. Лівою рукою він ухопив лихваря за залишки волосся на потилиці і притулив вістря до горла бідолахи, який потерпав через жіночу підступність.

– Розповідай, бо заріжу як курча.

– Дякую, що не як поросся, – не втрачав присутності духу Давид, – бо це було б образою для мене.

– Стій, – почувся голос Оливї. – Я знайшов купу папірусів, серед яких є грецькою мовою. Тут все про гроші, то може просто глянути на них і ми все зрозуміємо?

Ефіїс озирнувся і зі словами: «Тримай і стережи» кинув свого меча помічників, спостерігаючи за його діями. Той легко піймав зброю за руків'я лівою рукою і, підійшовши до лихваря, приставив меча до його грудей. Схвально кивнувши, Ефіїс оглянув документи, знайдені у шафі.

– Ось тепер мені все зрозуміло, – сказав він згодом, – можеш відпускати Давида.

– Що тобі зрозуміло?

– Поясню дорогою.

– Грабіжники! – зарепетував лихвар, зрозумівши, що він залишиться живим. – Пробі, рятуйте! Сторожа!!!

Як не дивно, міська сторожа з'явилася негайно.

– Мабуть, він їх підгодовує, – пробурмотів Ефіїс, стаючи перед командиром, який вже почав витягати меча. Та упізнавши головного хранителя бібліотеки, застромив його назад у піхви.

– Що у тебе вкрали? – спитав вояк у лихваря.

– Ось, – той почав метушитися по кімнаті, – вони рилися у шафі.

– І щось узяли?

– А вони читали мої записи...

– І щось узяли? – терпляче, як на міського охоронця, повторив вояк.

– Вони узнали ціну золота і срібла! – як з катапульти вистрелив Давид.

– І щось узяли? – монотонно продовжував свої розпити командир.

– Якусь річ? Гроші, шафу?

– Нічого, але ж вони узнали...

– Якщо нічого не взяли, то чому ти кличеш охорону без потреби? Заплатиш за нашу турботу по срібняку на кожного.

– Хіба я мало вам платив раніше? – заверещав лихвар. – Ось така ваша служба? А тепер іще платити?!! Може хоч по золотому візьмете?

– По срібняку! І не торгуйся, бо іншого разу не прийдемо!

– Ви мене розорили, – верещав лихвар, віддаючи гроші.

– Красти знання – це справа вчених, – з посміхом сказав один із охоронців, а інший додав, – і за це їх тільки хвалять та возвеличують.

– А чому ти був такий приятний до мене раніше? – спитала Мірка, яка спостерігала всі події мовчки.

– Та-а-а, – протяг Давид, – думав, що коли ти трохи підростеш, то візьму до себе у служниці, а потім і в постіль...

– То ти, негіднику, хотів все мати задарма? – скипіла Мірка, плюнула йому межи очі і пішла собі геть, гнівно поводячи плечима.

– То може я куплю у вас срібло? – це запитання спиною Ефїїса та Оливью, що вже було рушили слідом за жінкою.

– Скільки даси? – повернувся до нього Ефїїс.

– Одну золоту монету за три срібняки.

– П'ять! – відрубав бібліотекар.

– Три з половиною!

– П'ять!

– Три і три чверті!! – мало не благальним тоном крикнув лихвар, але Ефїїс засміявся і повторив:

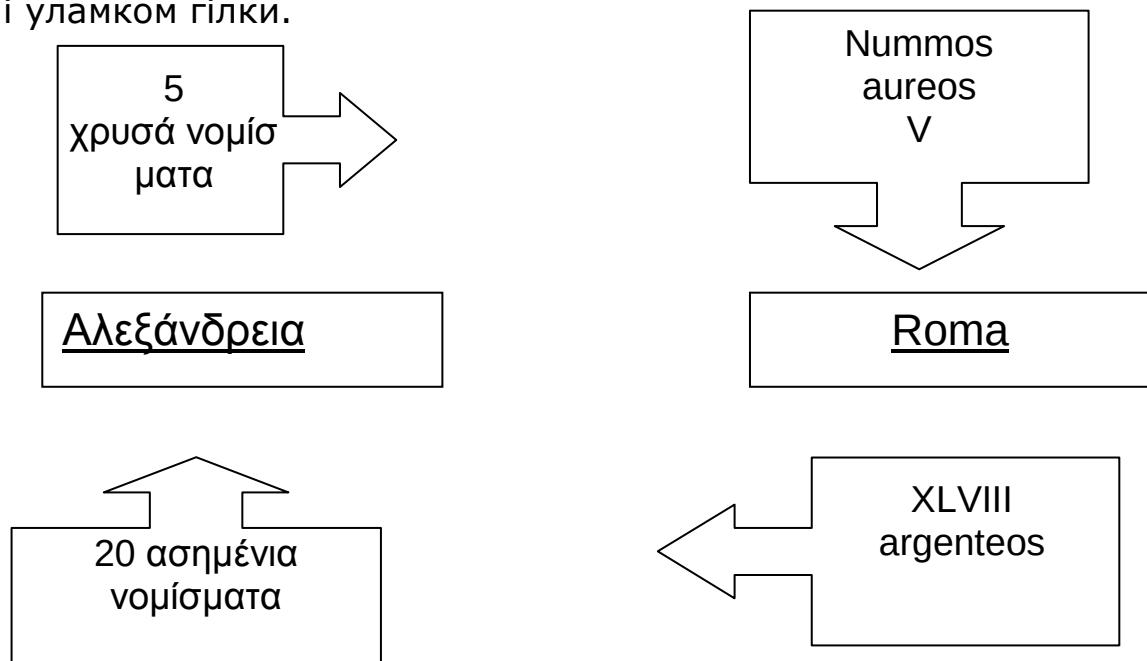
– П'ять! А то і шість!!! Ходімо, Олив'є, ми з цим чоловіком не домовимося ніколи. Колись тебе, Давиде, уб'є твоя жадібність.

– Поясни, чому ти не пристав на його пропозицію.

– Давай одійдемо трохи далі. Ось тут добре. Слухай, не дарма Давид не хотів казати про вартість золота і срібла. Бо в Олександрії за одну золоту монету дають п'ять срібняків такої ж ваги, а у Римі – дванадцять! Уявляєш, як наживаються лихварі?

– Ні, ніяк не второпаю, що це означає.

– Дивись, я тобі все намалюю, – і Ефїїс почав креслити прямо на землі уламком гілки.

– Оце ліворуч – Олександрія. Нехай у мене є двадцять срібних монет. Я їх поміняю на п'ять золотих, кожна з яких буде вагою такою ж, як і срібна, і повезу до Риму. Там ці п'ять монет я зможу поміняти на сорок вісім срібних! Зрозумів? Я мав двадцять, а стало сорок вісім!

– Он воно що? – нарешті допетрав Оливья. – Так ось чому існують лихварі! Бо в різних місцях обмін золота на срібло не однаковий! Ефіїсе, ти зробив важливе історичне відкриття. Його треба назвати твоїм іменем!

- Той шлях, що я обрав для себе, вимагає тайни.
- То нехай хоч наступні покоління узнають про тебе?!
- Мені тепер вже немає діла до майбутнього – я живу сучасним...

Деякий час вони йшли мовчки.

- Ти латину знаєш? – першим порушив мовчання Ефіїс.
- Знаю. Розмовляю, читаю й пишу.
- Добре, бо у Римі нам прийдеться вдавати із себе римлян.
- Не обов'язково. Якщо нам дадуть статус «цівес факті» – громадян за законом, ми можемо не приховувати своє грецьке походження. Там зараз багато таких, як ми – зайд. Особливо греків.

– Але тоді я не зможу приймати участь у політиці так, як в Олександрії. Тому мені потрібно вдавати із себе людину благородного походження.

– У Римі це називається «нобілітатіс» або «хомо новус». Думаю, що останнього статусу буде досягти не важко. Більшість купців його має.

– Отже, прийдеться зайнятися купецькою справою. І чим ми будемо торгувати?

– Грошима! – вигукнув Оливья. – Ти ж розгадав тайну лихварів, отже можна буде їздити з Риму до Олександрії й назад, отримуючи постійно більше монет від того, що було на початку.

– А чи не зашкодить це Єгипту? – засумнівався Ефіїс.

– Ні! Навпаки, це зашкодить Риму. Ось послухай, коли ми вивеземо до Риму чотири золоті монети, то назад привеземо сорок вісім срібних. Тобто, ми вивеземо дорогоцінних металів у дванадцять разів більше, аніж привезли. Тобто, від таких обгородок Рим біднішатиме!

– Тепер залишилося тільки придумати, як ми втечемо від Клеопатри у Римі? Адже вона хоче постійно мати мене при собі.

– І чи вона погодиться взяти окрім тебе ще й мене.

– Це моя справа.

Біля отчого дому їх зустрів євнух з палацу:

– Цариця Клеопатра кличе тебе негайно.

– Прибув гонець з листом від Гая, – повідомила вона, як тільки Ефіїс увійшов до тронної зали. – Галера вже стоїть у порту, і ти маєш збиратися якнайшвидше.

– Я хочу взяти собі помічника.

– У мене буде досить євнухів та служниць – бери кого схочеш!

– І вони знають письмо? Розмовляють латиною? Мені потрібен помічник для облаштування бібліотеки.

– Це зайві витрати. Не дам.

– А якщо я не проситиму грошей на його утримання?

– Це що, дух Анаксагора – колишнього головного хранителя бібліотеки? – пожартувала Клеопатра, але її очі залишилися серйозними.

– Дух не зможе носити сувої папірусу, робити копії. Мені потрібен помічник і я зможу його прогодувати без тебе.

– Це якась жінка?

– Ні, це колишній воїн твоєї армії. Після важкого поранення він пішов у бібліотеку вчитися на історика, а тепер хоче побачити твій триумф поруч з Гаєм і описати це у своїх історичних записках. Вважає, що з твоїм переїздом історія Єгипту буде творитися у Римі.

– А він правий! Я вирішила: ти їдеш як головний хранитель майбутньої бібліотеки у Римі, а отой, як його, («Оливья Філо» – підказав Ефіїс), так! Він їде як мій особистий історіограф! Писець, пиши наказ, а ти поклич того Оливью.

– Якийсь він непоказний, – сказала Клеопатра, оглядаючи свого історіографа.

– Ти береш історика, а не коханця, – відгукнувся Ефіїс.

– Колись я мала гарного вчителя, в обох значеннях цього слова... Я хочу перевірити здібності цього чоловіка. Ану пиши, «Я, цариця Клеопатра, народилася від царя Єгипту Птолемея XII та цариці берберської...». Чекай, так у тебе немає пальців на руці? Як же ти писатимеш? Ефіїсе, кого ти мені привів?

– Не хвилюйся, о велика царице, – нарешті озвався Оливья, що стояв до цього мовчки, бо його спантеличило несподіване призначення. – Двома пальцями, що залишилися, я пишу досить вправно і навіть каліграфічно. Ось подивись, – і він подав списаний аркуш папірусу.

– Непогано, навіть гарно, – похвалила Клеопатра.

– А я ще й латиною умію.

– Тоді пиши: «Регіна Клеопатрос імпераре...». Стій!

«Ось я придумала, нехай Гай стане повелителем Риму», – показала вона про себе, – «Тобто імператором. Слово ж таке дзвінке, так і проситься на язик!»

– «Цариця Клеопатра велить...» А що далі?

– Потім, потім, готуйтеся обидва та одягніться як слід, щоб не було мені соромно перед Гаєм. Гроші на новий одяг видасть скарбник, ідіть.

– Як це тобі вдалося? – спитав Оливья, коли вони вийшли з палацу.

– Повторив твої слова про славу у віках. Краще подумай, як поміняти срібло на золото і провезти його так, щоб ніхто не помітив і не вкрав. Одразу кажу, що скринька не годиться.

– Думаю, що у порту Евнос ми знайдемо достатньо лихварів, а щодо зберігання грошей, то я читав, що скіфи шиють сорочки з вели-

кою кількістю кишень, в які вкладають металеві бляшки. Ці сорочки слугують їм замість кольчуги. А ми вкладемо туди монетки.

Напередодні виходу в море Ефіїс зібрав усю свою рідню на симпосію у батьківському домі.

– А де Артеміда? – одразу поцікавилися його сестри – Сірігма та Лоуді.

– Я забираю її з собою.

– Це добре, нехай вона оберігає тебе.

– Хто цей чоловік? – майже водночас запитали Кастор та Поллукс, вказуючи на безпалого супутника свого родича.

– Це мій помічник. Звати Оливья Філо.

– Хороша людина, – озвався Єрмант. – Він проявив велику хоробрість у бою з ефіопами. Мені так казали.

– Не треба мене хвалити наперед, – озвався Оливья. – Нехай, коли я справді стану Ефіїсу у пригоді...

– Насправді, ти вже став, – виголосив Ефіїс. – Сподіваюся, й надалі станеш.

– Братику, ми вже не побачимося ніколи, – заголосили сестри, коли прийшла пора прощатися. – Ти їдеш так далеко у невідому країну, до чужих людей.

– За мене не хвилюйтеся, – заспокоював їх Ефіїс, хоча очі у нього зволожилися, – я знаю латину, буду у причті цариці, що зі мною може статися?

– Але ж ти почав.. – хотіла було щось сказати Сірігма, але Поллукс, її чоловік, штовхнув ліктем у бік і вона замовкла. Всі знітилися, запала тиша і з цього мовчання Ефіїс зрозумів, що рідня знає про його таємні справи, схвалює, але турбується за життя.

– Мене оберігатиме Артеміда, – повторив він слова своїх сестер і додав, – я отримав від неї знак, коли я востаннє молився перед олтарем. Будинок, коли схочете, продайте – мені він ні до чого.

Він відкликав Єрманта у бік і пошепки сказав:

– Перед продажем повиловлюй біля берега римські обладунки і зброю, щоб на вас нічого не подумали.

Плавання протікало спокійно. Галера йшла то під вітрилами, то на веслах. Клеопатра диктувала Оливью початок своєї історії, а Ефіїс стояв біля керманіча і пригадував, як вправно керував своїм кораблем Петрас-Механікус.

Одного дня завиднілися береги Італії, і Оливья, який не відходив від Клеопатри, сказав:

– Царице, ти пливеш шляхом твого батька. Йому було добре у Римі. Хай же боги подарують тобі таке ж легке життя!

Його слова перебив голос керманіча:

– Підходимо до порту

Остія

– Дивно, я не бачу на березі Гая, – сказала Клеопатра після уважного спостереження за натовпом зустрічаючих. – Де Гай? – крикнула вона, як тільки корабель підтягнули линвами до портової стінки.

– Він чекає на тебе, о велика царице, під стінами Риму, щоб увійти до міста разом і почати триумф. – почувалася відповідь з берега. – Для тебе приготовлено особливо урочистий віз, прикрашений квітами та золотим орнаментом в єгипетському стилі.

– Ну й вигадник, – сказала Клеопатра упівголоса, настрої якої помітно поліпшився після звістки, що на неї чекають. – Тримайтеся весь час поруч, – наказала вона Ефїїсу та Оливї.

Та якби вони й хотіли кудись подітися, то не вийшло б, адже після вивантаження всіх речей цариці, було утворено обоз, оточений з усіх боків щільними лавами легіонерів. Їх командир пересвідчився, що все на місці, і дав наказ вирушати. Коли стали видні стіни Риму, обоз спинили і для цариці розклали розкішний намет. Інші ночували просто неба.

На другий ранок до табору приїхав на баскому білосніжному коні сам Гай, убраний в золотий вінок, розшиту золотом тогу та пурпуровий плащ. Він рвучко зайшов до намету цариці і близько години не виходив.

Вийшов він з вінком, що з'їхав на бік, але із задоволеним виразом на чисто виголеному обличчі. З боку Рима під'їхав великий віз, як і обіцялося, прикрашений у єгипетському стилі, або як висловився з цього приводу Ефїїс, як римляни собі уявляли єгипетський стиль. Клеопатра зійшла на воза і наказала іншим іти слідом. Воза тягнули чорношкірі раби, символізуючи владу Єгипту над сусідніми народами.

Заграли сурми, і триумф почався. Слідом за диктатором несли бойові трофеї, вели полонених, дорогоцінні речі, захоплені в бою. Обабіч дороги стояли римляни, які схвальними вигуками зустрічали появу нових і нових чудес. Коли щось їм подобалося особливо, вони починали плескати у долоні, чим здивували не тільки Ефїїса, але й Клеопатру.

– Вони неначе кличуть якогось раба, – крикнула вона Гаю, намагаючись подолати гамір людського на-

товпу.

– У Римі це ознака захвату, – відгукнувся той, не забуваючи вітати народ владним помахом руки. – Тобі іще прийдеться вивчити багато нових звичаїв, якщо хочеш стати тут своєю.

– Уся ця пишнота накрадена у завойованих народів, – казав у цей час Ефіїс Оливї, – а ці негідники ще й вихваляються награбованим.

– Га, що? – неуважно відгукнувся його новий товариш, із великою цікавістю спостерігаючи за урочистою ходою. – Про це я неодмінно напишу у своїх книгах, – відповів він Ефіїсу.

– Я кажу, що це все награбоване.

– Звісно, що так, але ж в історії найвидатнішими особами є якраз ті царі, що вбили більше всіх людей.

Процесія підійшла до гарної арки, уквітчаної та вкритої зображеннями сцен з перемогою Гая Юлія Цезаря, і пройшла під нею, опинившись на великій площі.

– Це форум, – повідомив Оливья Ефіїса. – Місце зустрічі влади з народом.

– Ти хочеш сказати, що влада прислухається до простих людей? – з недовірою запитав той.

– Я хочу сказати, що цей звичай можливо нічого і не значить, але його дотримуються непорушно.

Гай виголосив урочисту промову, а Клеопатру разом з її супутниками доправили на край міста, де серед дерев стояв палац.

– Ось тут ти і будеш жити зі своїми людьми, – сказав Гай, увівши Клеопатру у велику залу. – Можеш поставити свій трон і поводитися, як цариця.

– Я і є цариця, – гордо відповіла та. – Ти мені його даруєш?

– Так, це все твоє, і палац, і зелений сад навкруги нього. Розкошуй тут або гуляй по саду.

– А коли мені щось знадобиться?

– Навкруги саду буде постійно чатувати охорона. Скажеш, що тобі потрібно і вони принесуть.

– Як твій радник, – почав Ефіїс розмову з царицею, коли Гай пішов, а раби почали обставляти покої привезеними речами, – хочу сказати, що ти, як і ми всі, опинилася у клітці.

– Я це вже зрозуміла, – відповіла вона, мружачи лоба, – Потрібно прояснити стан справ, але не зараз. Нам потрібно облаштуватися, відпочити. Треба перевірити, чи здоровий мій син, бо я його не бачила з часу прибуття у порт.

– Тоді, з твого дозволу, ми з твоїм історіографом пошукаємо шпаринки у золотій клітці.

– Давай обійдемо по периметру саду, увесь час, розмовляючи латиною, – запропонував він Оливї, – щоб охорона нас не остерігалася. Ми повинні створити образ вчених, заглиблених у свої думки. По-

чинай щось казати, а я буду оглядати можливі напрямки для втечі звідсіля.

– Краще розмовляй ти, а я буду тільки вставляти слова згоди чи заперечення. У мене є військовий досвід, тому шукати прогалини в охороні саду буду я.

Так вони обійшли увесь сад, який виявився чималим. Оливья складав чартіс саду, відмічаючи на ньому розташування вартових.

– Обклали сад дуже добре, – сказав він згодом, коли вони підходили до воріт, – вартують по троє, на відстані прямого погляду. У разі тривоги, напевне, що один із вартових піде перевіряти обставини, а інші – чатувати, остерігаючись нападу.

– А угловинка в кінці саду? – запитав Ефїїс. – Тобі не здалося, що можна пройти по ній?

– Даремні сподівання. По її краям стоїть підсилена варта і я певен, що в гущавині угловини ховається засідка.

– Кво опортере? – почулося запитання від воріт і до них підійшов легіонер у добре начищених і підігнаних по фігурі обладунках.

– Чого нам треба? – перепитав Ефїїс латиною. – Зараз нічого. Ми вчені, що прибули разом з нашою царицею. Нам усе цікаво, от ми й оглядаємо сад і хотіли б оглянути місто. Мене звати Ефїїс, а цього чоловіка Оливья Філо. Я бібліотекар, а він історіограф.

– Мене звати Марцелл, – відгукнувся римлянин. – Я командир когорти, якій доручено охороняти ваш спокій.

– Я бачу, ти видатний воїн, – підлестив йому Оливья, – коли отримав таку важливу посаду.

– Так, – гордовито відповів Марцелл, – мене висунуто на цю посаду за бої з прихильниками Помпея.

– А не жаль було вбивати своїх? – поцікавився Ефїїс.

– Вони порушили наші закони, отже є зрадниками і підлягають страті!

– Ти був правий щодо важливості римських законів для могутності Риму, – сказав Ефїїс Оливьи, коли вони відійшли від охоронця. – Доки вони їх дотримуються – вони непереможні.

– Якщо ти хочеш мститися, потрібно добре вивчити закони і звичаї Риму. Ворога краще бити на його землі, це я кажу не тільки про Рим, але і про закони.

– Бібліотеку треба збирати, починаючи зі списків римських законів, – повідомив Ефїїс Клеопатру. – Живучи отут, ми зобов'язані їх дотримуватися, але спершу маємо вивчити.

– А як щодо шпаринки?

– Її немає. Нас обкладено, як лева в пустелі – з усіх боків.

– Немає шпаринки, але є ворота. Буду вимагати від Гая права вільно ходити містом. Я цариця!

– А для нас?

– Звісно, й для вас.

– Римські закони і того, хто на них розуміється, – повторив Марцелл вимогу цариці. – Щось іще?

– Право вільно пересуватися Римом!

– Ви і зараз можете пересуватися по місту у супроводі моїх людей.

– Тоді я негайно їду до Гая! Готуйте паланкін!

– Краще я його викличу сюди і поки ти збираєшся, він уже буде тут.

– Клич!!!

Диктатор прийшов разом із чоловіком, якого представив як знавця законів, що має посаду актуарія при Сенаті.

– Я цариця і не потерплю, щоб мене тримали, як мавпу в клітці!!!

– дала волю своєму гніву Клеопатра. – Я бажаю ходити, де схочу, коли і куди схочу!!! Я не твоя бранка!! Єгипет, не колонія, а союзник Риму!!!

– Не сердься, – почав умовляти її Гай. – Це робиться тільки задля твого ж таки добра.

– Яке це добро, тримати мене бранкою?!!

– Я не хотів казати, але моя дружина узнала про наші стосунки і хоче твоєї смерті.

– Мене це не лякає, я з дитинства жила у палаці, де небезпека чатувала на мене кожної хвилини. Це мене не лякає. Думаю, і тебе теж. Впевнена, що є ще причина, кажи!

– Римський плебс невдоволений твоїм приїздом.

– Тобто, брудні селюки, погонщики ослів, повії, ткалі можуть вказувати славетному диктаторові Риму?! – насмішкувато прорекла Клеопатра.

– Звісно, що ні, – з удаваною посмішкою відповів Гай, – але вони можуть спробувати зашкодити тобі, проникнувши до цього палацу, або під час твоєї прогулянки на вулиці.

– То вчинимо так. Ти представиш мене своїй дружині, а я сама розберуся, чи хоче вона мені зашкодити. А щодо твого плебсу, то я його не боюся. Давай виїдемо на форум разом і подивимося, що буде?

На форумі у цей час людей було мало. Та коли паланкін з Клеопатрою поставили на узвишші і вона піднялася у ньому в увесь зріст, з провулків та вулиць почали надходити все більше і більше людей. Спочатку вони розглядали жінку у незвичному для них вбранні, оздобленому численними прикрасами. Потім люди почали гомоніти поміж собою, хтось її упізнав і гомін переріс у крик і ось уже перший камі-

нець влучив в раба, що стояв поруч. За ним полетіли й інші, грязюка і лайно. Клеопатра закривалася хусткою і раптом крикнула:

– Громадяни Риму!

Латина в устах чужинки здивувала і напад припинився.

– Я цариця Єгипту, Клеопатра! Я прибула до Риму, щоб засвідчити союзницькі стосунки наших держав. З Єгипту до Риму надходить пшениця і золото, і ваша держава багатіє від цього. Частиною цього золота я поділюся з вами.

І, видобувши з мішечка дрібні золоті монети, вона почала жбурляти їх у натовп. Люди кинулися їх підбирати. Зчинилися бійки. А Клеопатра продовжувала:

– Той, хто першим кинув у мене камінь, не хоче багатства Риму. Він проти цього. Отже, він порушив римські закони і підлягає смерті. Вкажіть на нього і влада Риму покарає винуватця.

Люди розступилися, вказуючи на миршавого чоловіка. Клеопатра озирнулася і глянула на Гая, що лишався до цього осторонь. Той махнув своїм легіонерам і вони потягли з площі бідолаху, що репетував, як несамовитий.

– З плебсом я вже упоралася, – сказала цариця Єгипту. – Тепер веде до твоєї дружини, хочу побачити, яким лайном кине вона у мене.

– Якби ти не була б жінкою, – сказав у захваті диктатор Риму, – ти була б великим оратором і демагогом. У кого ти навчилася так обходитися з натовпом?

– У мене був прекрасний учитель, Гай Юлій Цезар, який вгамував Олександрійських городян, коли ті протестували проти мого поновлення на троні.

Взаємний обмін компліментами не заважав просуватися у бік палацу Гая, і незабаром вони входили у нього.

У залі для прийомів стояла поважна матрона, пильно вдивляючись у ту, що заповонила всі думки її чоловіка.

– Мені було дуже цікаво познайомитися з дружиною такого славетного полководця, – почала розмову Клеопатра. – Мені здається, що поруч із ним знаходиться не менш видатна і високоосвічена жінка.

– Жіноча справа – народжувати дітей і вести домашнє господарство, – відповіла та з брезклим виразом обличчя.

– Але ж, коли ваш чоловік удома, йому мало б бути цікаво поговорити про якісь науки, політику...

– Про які науки?

– Можливо про географію, адже воєначальнику потрібно знати розташування різних країн, а може про механіку, бо всі сучасні війни ведуться за допомогою механічних пристроїв, або...

– Я нічого про це не знаю, – спробувала її перебити жінка, обличчя якої побіліло від ненависті.

– ...А може про історію, з якої відомо про перемоги різних царів та воєвод, – продовжувала Клеопатра і раптом, немов тільки-но почувши слова дружини Гая, сказала з наївним виразом обличчя – Не знаєш ніяких наук? Тоді ти, мабуть, тишиш свого чоловіка спадкоємцем, сином, який продовжить великі діла його батька?

Жінка рвучко піднялася і майже бігом вийшла із зали.

– Для чого ти її дражнила? – запитав Гай.

– Щоб бути впевненою, що її потрібно остерігатися. Тепер я певна.

У цей час дружина Гая, жмакаючи в руках, майже рвучи на шматки дорогоцінну тканину, сказала служниці:

Негайно поклич мені Локусту

– До тебе, царице, проситься командир охорони, Марцелл, – доповів Клеопатрі євнух, що служив біля неї.

– Запроси.

– Клеопатро, з міста прийшов чоловік, який запевняє, що його послуги тобі конче потрібні, причому негайно. – доповів Марцелл.

– Ти пропустив у звертанні мій титул!

– Вибач царице, але моя помилка викликана тільки поспіхом...

– Ти все робиш швидко? – запитала Клеопатра, уважно оглядаючи молодого командира і легко посміхаючись.

– Стараюся швидко, – відповів той, не помічаючи двозначності цього питання. – За це мене й підвищили на посаді.

– Гаразд, уже, клич.

– О велика царице, – почав прибулець низько вклоняючись. Це був немолодий чоловік у досить простому вбранні. – Я пропоную тобі послуги нашої гільдії куштувачів їжі.

– Що за гільдія? – здивувалася Клеопатра, а Оливья, що стояв поруч, почав гарячково записувати про нові, раніше незнані сторони життя у Римі.

– В неї входять тільки громадяни Риму – всі дуже достойні люди з гарними манерами, які куштують їжу перед тим, як її почне їсти поважна особа.

– Скільки коштує така послуга?

– Сто сестерцій на місяць та в разі смерті куштувача – допомога його сім'ї у розмірі двадцяти п'яти денаріям однією платнею.

Клеопатра запитально глянула на Ефїїса, який в іншому кінці тронного залу переглядав пергаменти із римськими законами і підняв голову, зацікавлений цією розмовою.

– Це близько п'ятдесяти драхм за місяць та майже одна міна за смерть куштувача, – швидко підрахував він.

– Послуги гільдії мені не потрібні, – прорекла Клеопатра, – у мене є куштувачі, які мені нічого не коштують.

– Наша гільдія також надає послуги у пошуку отруйника та замовника, – повідомив голова гільдії.

– Як буде треба, тебе покличуть, а тепер іди собі.

– Ви тільки скажіть Марцеллу, а він нас знайде...

Легковажність, з якою вона вислуховувала пропозиції гільдії куштувачів, змінилася тривогою, коли протягом тижня, незважаючи на перестороги, заборону стороннім заходити до кухні, заборону подавати їжу цариці окрім довірених служниць, у палаці померло четверо рабів, що куштували їжу перед тим, як її скуштує Клеопатра. Напруга зросла, коли втік раб, призначений наступним куштувачем.

– Царице Клеопатро, я мушу перед тобою вибачитися за зіпсованого раба, – доповів їй Марцелл. – Мої легіонери його не змогли затримати і ненароком убили.

– А яким шляхом він тікав? – спитав Оливья.

– Він побіг через угловину в кінці саду, але там я поставив чотирьох легіонерів, які змінюються що чотири години. Він вискочив зненацька і вони подумали, що це збройний напад...

– Отже, спочатку вбили, а потім почали розбиратися? – спитала Клеопатра з іронією, до якої примішувалася гіркота. – Поклич до мене голову гільдії куштувальників.

У цей час Оливья промовисто глянув на Ефїїса, і той кивнув у відповідь, мовляв, ти був правий – засідка там таки була.

– Скільки ти візьмеш за розслідування? – запитала Клеопатра у голови гільдії, який, відчуваючи, що його тепер не виженуть, тримався значно впевненіше.

– Двадцять п'ять денаріїв.

– Це близько ста драхм, – негайно повідомив Ефїїс.

– Занадто дорого! – почала торгуватися Клеопатра. – Я дам четверту частину.

– Тоді ми не будемо проводити розслідування, я тільки повідомлю ім'я отруйниці, а далі вже ваша справа.

– То це жінка? – задумливо промовила Клеопатра. – Звідкіля я знатиму, що це ім'я справжнє?

– Я візьму тільки половину від зазначеної тобою суми, а як буде відомо замовника, ти мені віддаси решту.

– Згодна. Кажи!

– Локуста! Давай мої гроші.

– Залишишся тут до кінця розслідування, бо ще вибовкаєш десь... Марцелле, негайно поклич сюди Гая! І накажи стерегти оцього римлянина, доки я не дозволю йому йти.

– Він вільний громадянин, і я не маю права його затримувати.

– Йому відомо про злочин державної важливості, – подав голос Ефїїс. – І згідно закону про злочини проти державних осіб, ти зобов'язаний його затримати до в'яснення всіх обставин.

– Ось ти вже й став у пригоді, – упівголоса зреагувала цариця і голосно додала, звертаючись до Марцелла. – Ти чув? Виконуй!

– Який іще злочин проти державної особи? – з таким запитанням прибув Гай Юлій Цезар, помітно невдоволений тим, що його викликають кожного разу, неначе він слуга Клеопатри.

– Цей чоловік, – вказала цариця на голову гільдії куштувальників, – стверджує, що мене намагалася отруїти якась Локуста. І справді, у мене вже померло чотири раби, куштуючи мої страви. Ти не здогадуєшся, хто б міг її найняти?

– Спершу узнаємо, хто їй тут допомагав? – була рішуча відповідь диктатора. – Всі слуги на місці?

Кинулися перевіряти і не знайшли одну з покоївок цариці. Легіонери, що стояли в охороні саду стверджували, що ніхто повз них не проходив.

– Вона десь у палаці, шукайте, – сказав Гай.

– Або за межами, – втрутився Ефїїс. – Ти занадто довіряєш своїм легіонерам. Можливо її хтось випустив і сховав у місті. Хто з них має власне приміщення?

– Легіонери живуть у казармах, а от починаючи з деканів – мають власні комірчини.

– Я вчитав у ваших законах, що після служби у двадцять п'ять років, легіонер має право одружитися, а до цього часу – ні?

– Це так, – неуважно відповів Гай, думаючи про те, як залагодити цю неприємну справу.

– Тоді треба шукати пропалу покоївку у будинках тих, хто незабаром має закінчити службу.

– Марцелле, хто з твоєї когорти має власне житло і підпадає під цю категорію?

– Один декан і один центуріон, – була нехайна і чітка відповідь.

– Провести обшук!

Командир когорти вибіг з тронного залу, неначе випущений з катапульти камінь, а диктатор з царицею Єгипту повели тиху розмову.

– Якщо підтвердиться, що це твоя дружина найняла отруйницю, можеш її вбити і одружити ся зі мною, – казала Клеопатра.

– Вона зі знатного роду, тому я не можу діяти такими методами – наші закони поблажливі до злочинців-патриціїв.

– І що ти вчиниш? Так і будеш дивитися, як вона робить спроби убити мене? Для чого я тоді сюди приїхала? Щоб умерти від отрути якоїсь розжирілої матрони? Для цього я тобі потрібна?!

– Не треба таких слів, ти мені справді потрібна. Я розведуся з нею. Але не раніше, аніж буде доведений злочин.

– Тоді ти повинен будеш повідомити про нього?

– Не можна, це зганьбить мене самого. Я вчиню інакше.

В іншому кінці зали радилися: Ефїїс казав Оливї:

– Потрібно готуватися до втечі з цієї клітки.

– Куди спішити? Тут відбуваються такі цікаві події...

– Після викриття отруйниці, Клеопатра заживе цілком спокійно, адже окрім жінки Гая, всім іншим вона не стоїть на заваді. Тому пригоди у цьому палаці зміняться на щоденне одноманітне життя.

– Тоді ми маємо отримати право на вільне життя. Адже зараз, ми не більше як слуги цариці.

– Гроші зроблять усе...

– Ми знайшли служницю, – забіг Марцелл, перервавши обидві бесіди, – вона переховувалася у приміщенні центуріона Гальби.

– Його затримано? – відвернувся від цариці диктатор.

– Так.

– Привести сюди!

– Я хотів оженитися на ній після закінчення служби, – відповів заарештований, сміливо дивлячись Гаю в очі.

– Тобто, ти свідомо порушив закон, – констатував той. – Іще ти порушив наказ, нікого не випускати без дозволу твого командира. Знаєш, що за це...

– Знаю, смерть, – спокійно відповів Гальба. – Та вже краще смерть, аніж терпіти стільки років військову службу. Я втомився і думав так: або мені пощастить і решту життя я проживу спокійно, а коли ні, то все швидко закінчиться.

– Лікторе, – заревів роздратований такою проявою непокори диктатор Риму, – оцього стратити. Майно віддати до власності когорти. Когорту піддати децимації!

– Але ж, диктаторе, – спробував вступитися Марцелл за своїх воїнів, – децимація проводиться тільки на війні! А ми тільки охороняли мирних людей...

– У державних справах немає миру – завжди війна! Децимація і негайно!! Ти думаєш, ніхто не знав про його наміри? Чи сподіваєшся, що стоячи на посту разом із ним, легіонери не бачили, що він виводить за межі оточення служницю цариці?!! Децимація!!! І твою когорту я заміню на іншу! Викликати до мене Главка!

– Але ж...

– Іще одне слово – і ти станеш у шеренгу для розрахунку тих, хто підлягає до страти! Виконуй!

Новоприбула когорта обеззброїла воїнів з когорти Марцелла. Їх заставили вишикуватися по десятках, і ліктор-військовий кат почав свою страшну лічбу, обходячи ряди легіонерів, що стояли у привітному, квітучому зеленому саду, який похитуванням гілок та співом пташок закликав до життя. Ефіїс спостерігав за стратою визируючи з-за плеча Клеопатри, що стояла на балконі другого поверху палацу. Її ніздрі розширилися, вона вся тремтіла, стискаючи поручні так, що побілили пальці.

А на зеленій галявині походжав ліктор з двома помічниками, відлічуючи кожного десятого. Помічники зривали з того нагрудний пан-

цир і ліктор акуратно встромляв меча межі ребер точно у серце. Більшість сприймала страту незворушно, але дехто кричав і пручався, у деяких розслабляло шлунок і сморід людських випорожнень нарешті досяг балкона. Крики смертельного болю тих, кого страчували, теж не додавали приємності, тому Клеопатра пішла, велівши привести до неї служницю.

– Я сама проведу допит, – заявила вона і всілася на своєму троні.

– Ось тобі виконання римських законів у дії, – сказав Олив'я Ефіїсу, бо вони так і залащилися спостерігати за стратою, помічаючи, як у Марцелла почервоніло обличчя від ледве стримуваної люті, від того, що гинуть нізащо, перевірені у чисельних боях воїни. Труп Гальби лежав осторонь, спливаючи кров'ю від рани у грудях. Ще більше крові лилося під ноги легіонерів, які продовжували стояти, тамуючи дрижаки в колінах і очікуючи своєї долі.

– Це ти підсипала отруту? – спитала цариця у своєї покоївки. Та мовчала.

– Не мовчи, адже тобі сподіватися більше ні на кого – твого Гальбу вже стратили. – По цих словах покоївка роздерла собі обличчя і заридала.

– Тобі теж прийдеться померти, але ти можеш виторгувати собі легку смерть, якщо розкажеш, хто тобі дав отруту?

– Якась жінка, – крізь сльози, затинаючись на кожному слові відповіла служниця, вид якої одразу втратив колишню привабливість.

– Ім'я?

– Не знаю, та вона обіцяла грошей. Ми з Гальбою... – тут сльози не дали їй продовжувати, вона довго стояла перед своєю царицею, намагаючись стримати ридання. – Ми хотіли побратися і придбати будинок десь у селі, а у нього накопичення невеличкі, їх не вистачало. А ця жінка пропонувала так багато, що нам би вистачило на все життя...

– Вам їх і вистачить: Гальбі вже, а тобі трохи згодом... Ти змогла б упізнати ту жінку? – бідолашна кивнула, не в силах сказати ще хоч слово.

– Що у тебе? – до зали зайшов диктатор після закінчення екзекуції.

– Якась жінка намовила її. Вона може упізнати замовницю.

– Заарештувати Локусту!

Нові охоронці палацу притьмом кинулися виконувати наказ грізного командира.

– Що ти зробиш тепер із тією когортою? – поцікавилася Клеопатра.

– Відправлю воювати в Юдею. Якщо не можуть спокійно жити, нехай махають мечами!

– А хіба Юдея ще не римська? Сирія уже давно під римським протекторатом.

– Її цар Ірод понабудував фортець і досить вдало захищає свою територію.

– Невже ти не міг зламати опір?

– Не хотів розпорошувати сили. Тепер когорта Марцелла підсилить римську міць.

– Ми привели Локусту, але вона кричала, що її арештовують незаконно і ці крики підбурили деяких громадян звернутися з протестом до Сенату, – повідомив Главк. – Дехто з них прийшов до воріт саду і вимагає, щоб Локусту звільнили.

– Де вона сама?

– Ось, – і до зали ввели жінку, яка не переставала верещати про свої права вільної громадянки Риму.

– Це вона? – запитала Клеопатра у свої покоївки-злочинниці. Та тільки кивнула головою.

– Що? – здійняла ще більший крик Локуста. – Мене звинувачує рабиня!

– Скільки ти їй обіцяла за мою смерть? – звернулася Клеопатра до отруйниці.

– А ти хто? – спитала Локуста, спантеличена спокійним тоном жінки, що єдина сиділа у цьому залі. Навіть диктатор Риму стояв поруч з її тронем.

– Я цариця Єгипту, Клеопатра. Відповідай!

– Нічого я тобі не скажу.

– Тоді дай відповідь мені, хто тобі замовив її смерть? – спитав Гай Юлій Цезар. – Мене ж ти знаєш?

– Я не скажу!

– Скажеш, – спокійно заявила цариця і наказала, – принесіть сюди

Кошик з моїми улюбленцями

– Ми не маємо права її катувати – вона вільна громадянка, – тихо сказав Гай. – Не порушуй наших законів.

– О, не турбуйся, вона все скаже сама і по добрій волі. Ніхто її й пальцем не торкне.

Служниця принесла кошик, з якого Клеопатра видобула яскраву, червоно-чорну змію і кинула її до ніг Локусти. Та відсахнулася, але щити легіонерів не дали їй можливості відсуватися далі.

– Кажи правду і я заберу цю змію, – знову ласкавим тоном почала Клеопатра. – Можеш мовчати і помреш у страшних муках.

– Я скажу, скажу. Тільки заберіть гадину, – закричала отруйниця, дивлячись виряченими очима на змію, що поволі наближалася до її ніг.

– Спочатку правда, а потім – змія!

– Дружина Гая Юлія Цезаря – ось замовниця!

- Скільки вона тобі пообіцяла заплатити?
- Вона розрахувалася одразу, та заберіть же змію!!
- Скільки дала?
- Сто сестерцій! Змія!!
- Не дуже високо вона мене цінує, Гаю. Я б дала у тисячу разів більше, аби ти жив! Скільки ти обіцяла моїй покоївці?
- Сто дупондіїв! Та заберіть же...
- Це у чотири рази менше, – сказав Ефіїс, зрозумівши погляд Клеопатри.
- Отже ти чужими руками хотіла жар загребти? – продовжувала допит цариця, милуючись жахом Локусти. Та скрикнула і втратила свідомість, упавши мало не на змію.
- Забери, бо вона її вкусить, – це вже занепокоївся Гай.
- Не вкусить, бо ця змія не отруйна. Я з нею граюся вже багато років. – відповіла Клеопатра і пошепки додала, – наш синочок теж її любить.
- Далі вона повела розмову голосно, так, щоб її чули усі присутні в залі:
 - Отже, ми маємо свідчення про замах на отруєння. Відомі виконавці і замовники. Які будуть твої дії, диктаторе?
 - Я передам справу до суду і вимагатиму смерті Локусті.
 - Потрібно два свідки, – почувся голос Ефіїса. – Я це вичитав у ваших законах. Кого ти поставиш за свідка? Звинувачений і потерпілий – не можуть свідчити.
 - Я сам свідчитиму. А ще мої легіонери.
 - Вони твої підлеглі і не можуть давати показання, інакше тебе звинуватять у тому, що ти їм наказав. Ти теж не можеш бути свідком.
 - Тоді ти сам будеш ним.
 - Я теж не можу, бо не маю статусу вільного громадянина Риму.
 - Тоді оця служниця.
 - Вона рабиня. Її слова не можуть бути взятими до уваги.
 - Гаю, ось як твої закони діють проти тебе, – втрутилася Клеопатра. – От якби ти був царем, як я, то не думав би про закони, а діяв би на власний розсуд.
 - Я можу свідчити, – почули вони голос із того ж кутка, де сидів Ефіїс. – Я вільний громадянин, актуарій Сенату. Тільки не добре, що свідчення отримані внаслідок залякування вільної громадянки міста.
 - Ти вважаєш їх не правдивими? – жваво поцікавилася Клеопатра. – Тоді скажи, для чого було обстріхувати дружину диктатора Риму? Звідкіля взялися точні суми оплати за вбивство? І у мене є ще один свідок – це голова гільдії куштувальників їжі. А без залякування не було б правди! А ти заслужила легку смерть, – звернулася вона до своєї покоївки. Цариця махнула рукою і двоє євнухів накинули зашморг на шию жінки і, потягнувши щосили, задушили її так швидко,

що коли тіло, що тріпотало в останніх конвульсіях, впало на підлогу, в ньому вже не було ані іскри життя.

– Чи дозволить мені звернутися, о диктатор Риму, – почав Оливья після того, як трупи винесли та відіслали зайвих осіб. – Як ти відрізняєш вільну людину від раба? Адже одяг раба у багатих хазяїв інколи кращий, аніж декого з бідних, але вільних людей?

– Я спитаю у нього.

– А коли він збреше?

– Він назве мені свій дім і я завжди можу пересвідчитися у магістратурі міста, чи справді така людина володіє цим домом.

– А як він назве справжнього хазяїна дому, але ним не буде?

– Громадяни міста мають право носити меч! Клеопатро, твій історіограф занадто допитливий! Вгамуй його!

– Не сердься, мій любчику, ходімо краще у мої покої. А цей чоловік пише мою історію, отже йому все цікаво.

– Ти прагнеш залишити слід в історії?

– А ти хіба ні? Але ти вже залишив, а мені ще потрібно багато здійснити, щоб слава про моє ім'я залишилася на віки!

У своїй опочивальні Клеопатра, не чекаючи доки рабині вийдуть, потягла Гая на себе і вони впали на пухке ліжко.

– Ти ще одного не зробив для вічності, – прошепотіла вона коханцю на вухо, – ти не став властителем Риму, тобто імператором. Ось тоді твоє ім'я прогримить у віках, неначе грім у горах!...

– Диктатор не назвав ще одну ознаку вільної людини, – говорив актуарій Сенату до зацікавлених Ефїїса та Оливїї. – А саме право носити тогу.

– На мій погляд, це не дуже зручний одяг, – зауважив Оливья. – У довгих її краях можна заплутатися і впасти.

– Така показова незручність підкреслює багатство вільної людини, адже її всюди носять у паланкіні.

– Ти хочеш сказати, що чим більше рабів оточує когось, – спитав Ефїїс, – тим більш впевнено себе почуває будь-яка людина на вулицях Риму?

– Звичайно, адже раби мають ще й розганяти юрби жебраків. Так, ці жебраки є вільними, – додав актуарій, помітивши недовірливий погляд заїжджого грека, – вони вільні, але жебраки. Окрім них є ще загроза пограбування. Не дивись на мене так, ці грабіжники теж вільні люди. Але не хочуть просити, а віднімають силоміць.

– І що ми маємо робити, аби отримати статус вільних людей у Римі?

– Ви маєте зареєструватися у магістраті. Але вони це зроблять не задарма і на підставі листа від якоїсь відомої особи.

- А якщо ми попросимо тебе? Не задарма, звичайно.
- Ви ставите мене у незручне становище, адже ви є підлеглими іншої держави.
- Наші держави є дружніми і союзницькими. Це по-перше. – Почав Ефїїс.
- І прямо зараз відбувається об'єднання перших осіб наших держав, це, по-друге, – додав Оливья, широко усміхаючись.
- А ми тобі заплатимо стільки, що тобі буде незручно відмовлятися, це, по-третє, – поставив останню крапку Ефїїс. – І зроби це сам. За це отримаєш додатково. І не розголошуй нікому. За це тобі перепаде ще якась дешиця.
- А на які імена мені виписати реєстраційні документи? – тільки й спитав актуарій, трохи ошелешений такою несподіваною пропозицією від вчених мужів, яких, здавалося, нічого окрім історії й не цікавило.
- Запиши зараз, щоб не переплутати. Мене звати Сано Сапієнтіс – це латинська форма мого імені. А мого друга, – тут він задумався, але швидко знайшов відповідну форму звертання, – друга звати Пробус Содаліс.
- Мені ще потрібно вказати місце постійного проживання.
- Геркуланум, – пригадав Ефїїс свою вигадку перед римською охороною призначеної до вивозу частини бібліотеки у порту Олександрії. – Ми будемо торгувати товаром, якого багато в Єгипті і мало у Римі.
- Отже я вас запишу як «вершників» з купецької гільдії. Давайте гроші.
- Отримаєш, коли принесеш відповідні, записані на пергаменті, посвідчення. Дамо тобі тільки на витрати у магістраті.
- Я бачу, ви, греки, свого з рук не випустите, – тільки й сказав актуарій, виходячи з палацу.
- А під тогою зручно носити зброю, – прорік Ефїїс, дивлячись йому у спину. – Можна ще й обладунки натягти і ніхто й не помітить.
- Ведіть Локусту до мого дому, – наказав Гай своїм воїнам, а сам поїхав уперед, щоб підготуватися до розмови. Для цього він покликав дружину у залу для прийомів гостей.
- Що за гості будуть сьогодні? – спитала вона, прийшовши.
- Такі гості, яким ти будеш дуже рада, – посміхаючись відповів диктатор. – Зачекай трохи і ми добре розважимося. А ось і вони, – зауважив він, коли до зали ввели Локусту.
- Що це за люди? – верескнула дружина, упізнаючи отруйницю.
- Це мої легіонери, а ото твоя добра приятелька. Бачиш і вона тебе упізнала. Он як закрутилася.
- Ти вже заплатила їй за службу? Сто сестерціїв вже приготувала? Плати зараз, бо потім буде пізно.
- Я не знаю, про що ти говориш!!!
- Не кричи. Локусто, хто тебе викликав до пані?

– Якась служниця, така білява, видно з германців, – відповіла та, сподіваючись на помилування у разі, якщо вона все розповість.

– Привести всіх служниць пані! – grimнув Гай і його воїни побігли до жіночої половини палацу, зганяючи всіх, хто там знаходився.

– Яка з них? – запитав у Локусти хазяїн, коли всіх служниць стусанами заставили вишикуватися в один ряд.

– Оця, – показала вона рукою, яка трусилася від знесилення.

– Інших – геть, оцю підведіть ближче.

За мить зала спорожніла. Залишилася тільки дівчина, яку попід руки підтягли до крісла Гая.

– Це ти ходила викликати Локусту до пані?

– Я, – відповіла білявка, – я все роблю за її наказом.

– Як ти її знайшла?

– Я вже була у неї раніше, коли пані хотіла...

– Мовчи! – піднялася зі свого крісла дружина. – Гаю, припини ці розпитування. Вони принижують мою гідність!

– А наймати отруйницю, щоб посварити Рим з Єгиптом тебе не принижувало? Ти втрутилася у державні справи і маєш за це відповісти!

– Знаю я твої справи, аби затягти у ліжко якусь жінку...

– Ти теж стала зі мною у шлюбі вже не цнотливою – адже це твій другий шлюб? Та це не має значення. Ти визнаєш, що наказала отруїти Клеопатру?

– Ну і що? Ця зарозуміла дівка все хизувалася знаннями та сином...

– Отже, визнаєш, – визначив диктатор Риму. Потім глянув на легіонерів, які утримували служницю, і показав вказівним пальцем у свої груди. Один із них видобув з піхов меча і встромив у серце служниці. Та впала, заливаючи кров'ю мармурову підлогу, яка була викладена із зображенням родового символу роду Юліїв – слона.

– Локусту відведіть до в'язниці і накажіть стерегти до суду. Самі теж ідіть. – У залі, де сиділо подружжя запала тиша. Її перервав голос хазяїна:

– Ось що я зроблю. Я подаю позов до суду про розлучення з тобою. Ти погоджуєшся на нього без отримання права на частку мого майна. Залишишся з тим, з чим прийшла. За це я мовчатиму на суді про твій злочин проти держави. Зрозуміла? Збирайся негайно і щоб до вечора ти вже вибралася з мого палацу!...

За три дні актуарій повернувся і вручив Ефїїсу та Оливї пергаменти, на яких було виписано їх нові імена. Документ було завірено печаткою магістрату, тому працівник Сенату отримав належну суму і пішов задоволений.

– Він не зможе завжди мовчати про наш новий статус, – вимовив Оливья, переглядаючи пергамент.

– Доки ми тут живемо, як ув'язнені, – мовчатиме, а от коли з'явимося на вулицях, може й ні, – відповів Ефїїс. – А скоро нам тут буде нічого робити, ось тоді й подумаємо про таку можливу загрозу нашому вільному життю у Римі...

– Пиши, – диктувала Клеопатра Оливїї, коли узнала про майбутнє розлучення Гая Юлія Цезаря з дружиною, – у своїй глибокій мудрості я вирішила для прискорення процесу розлучення Гая з дружиною, заставити дружину діяти проти мене. Для цього я навмисне її ображала перед чоловіком, показуючи її неосвіченість та неспроможність народити йому спадкоємця.

– Вибач, царице, що перебиваю, але чому рід Юліїв, до якого належить Гай, має таке прізвисько «Цезар»?

– Це йде від його славетного предка, – жваво відгукнулася вона, радо демонструючи свою обізнаність, – він під час другої Пунічної війни Риму з Карфагеном, спромігся убити бойового слона. А «слон» карфагенською мовою буде «цезар». Так це прізвисько стало ознакою тієї гілки великого роду Юліїв, до якої належить і Гай. А на чому я спинилася?

– Ти ображала дружину...

– Вірно. Вона вискочила вся розлючена і майже одразу сталася пригода з отруєнням, яка виявила справжню замовницю мого вбивства. Ось так я прибрала зі свого шляху ще одну перешкоду.

На судове засідання з приводу розлучення Гай прийшов у пурпуровій мантиї та золотому вінку. Дружина, навпаки, була одягнена скромно і невибагливо.

– Назви причину свого розлучення? – запитав голова суду. – Може вона тобі зраджувала з іншими чоловіками, чи погано вела господарство, чи багато витрачала грошей?

Диктатор Риму піднявся зі свого місця, уважно поглянув на дружину, яка зіщулилася від цього погляду, і відповів так, що подальші розпитування припинилися і рішення про розлучення на умовах, які вимагав Гай, було прийнято миттєво:

Дружина Цезаря поза підозрою

– Називаючи себе Цезарем, він хоче приєднати своє ім'я до імені славетного предка, – так прокоментував цю фразу Оливїя. – Що ж, його самоповага зростає просто на очах. Ще трохи, і він пристане на умовляння Клеопатри зробитися володарем Риму.

– І тоді його буде ще важче дістати, – сказав Ефїїс, поправляючи свій короткий меч, який постійно носив під одягом.

– Ти і зараз цього не можеш зробити, адже він постійно оточений вірними йому легіонерами.

– У мене були добрі вчителі, і за мене йому помститься хтось інший, – відповів Ефїїс, спостерігаючи за метушнею у залі для прийо-

мів. – Бачу, скоро він з'явиться тут, щоб показати нашій цариці, який він вірний своєму слову. Сказав, що розведеться, і розвівся.

– Йому, либонь, не зрозуміло, що за ниточки цієї інтриги смикала Клеопатра? Але ж треба віддати належне її сміливості, Ефїсе. Чи ти так не вважаєш?

Їх розмову перервав диктатор Риму, який з великим причтом увійшов до зали. Пурпурна мантия та золотий вінок, здається, стали вже звичним його атрибутом. Супутники диктатора були одягнені теж пишно.

– Я вже знаю про розлучення, – випредила його Клеопатра, зіпсувавши всю наперед підготовлену урочистість оголошення про судовий вирок. – А як справи з судом над Локустою. Не забувай, якби не моя обережність, сьогоднішньої зустрічі не було б.

– Там справа затягується, – з деякою досадою відповів Гай, – суд не бажає виносити смертельний вирок. Мовляв, коли вбивство не сталося, то злочин не такий вже й великий.

– У тебе сила. Застав їх прийняти свою волю. Стань нарешті повелителем Риму. Імператором! Врешті решт, у Риму були ж раніше царі! Чому ти не хочеш стати ним? Повновладним правителем? Невже ти, переможець галлів, Помпея, володар Африки, боїшся своїх громадян?

– Ні, не боюся. І я це скоро доведу, – і так само стрімко диктатор вийшов, як і зайшов. Його охорона і супутники поспішили слідом, відштовхуючи одне одного ліктями у вузьких дверях зали у спробі бути якнайближче до свого лідера і покровителя.

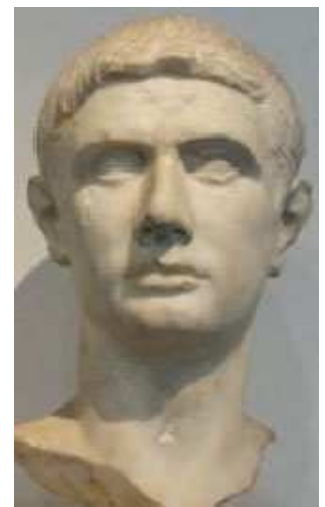
– Цікаво, серед цих підлабузників є такі, що раніше були його ворогами? – поцікавилася Клеопатра у Оливї.

– З того, що зміг узнати, більшість якраз і була. Але як тільки Гай став диктатором, вони перекинулися на його бік. Думаю, що однією з причин була його великодушність. Він багатьом пробачив протистояння.

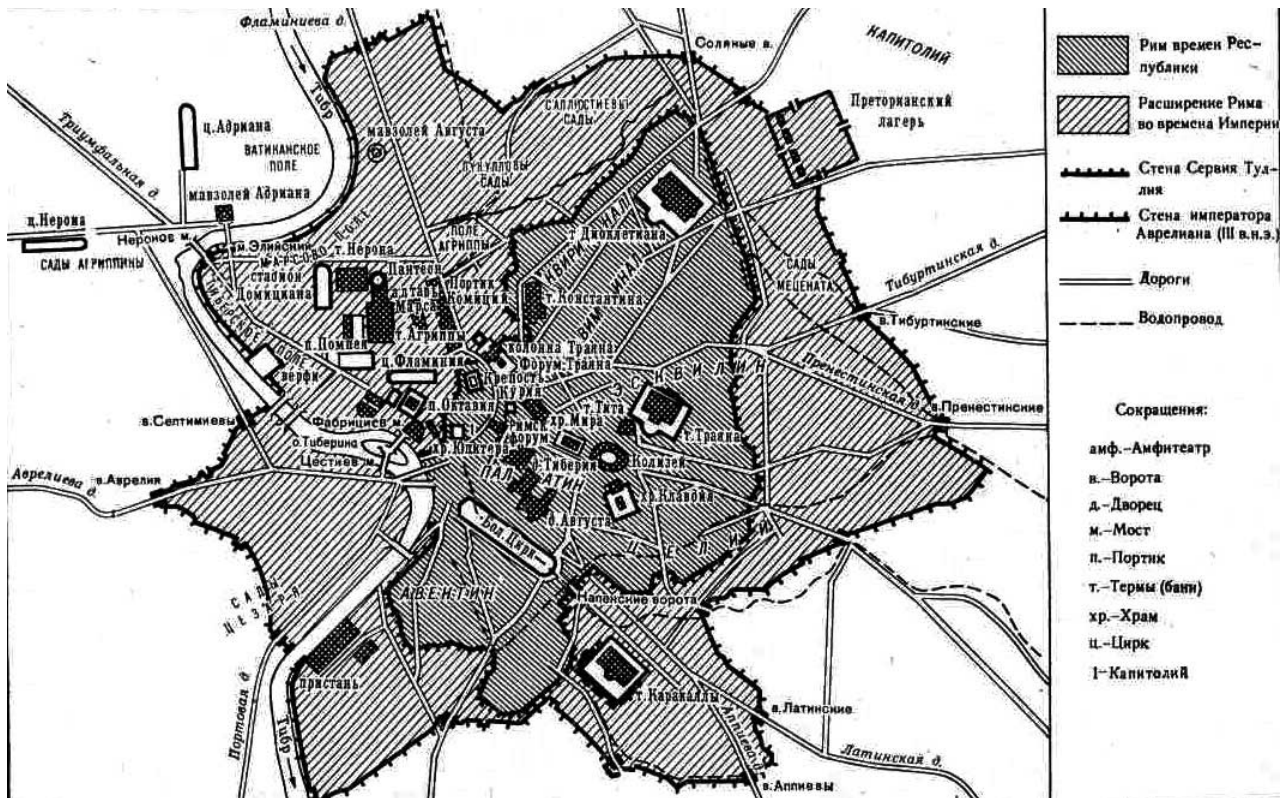
– Або розрахував, що поганий мир краще доброї війни.

– Мабуть, твоя правда. Наприклад, Марк Юній Брут. Це він дужче всіх штовхався у дверях. Під час протистояння Помпея і Гая Юлія Цезаря, воював на боці Помпея, але після його поразки у битві під Фарсалою, став на бік Гая. І той прийняв колишнього противника, підвищив його до посади намісника Цезальпінської Галлії.

– Можливо, це через те, що Гай був деякий час коханцем його матері і навіть називав Марка «сином»? – припустила Клеопатра. – Але той, хто зрадив раз, зрадить і вдруге. Я не довіряла б йому.

- Ось я й знайшов мою зброю. – висловився Ефіїс, коли історик передав йому розмову з царицею. – Тепер її треба нагострити.
- Будеш шукати з ним зустрічі?
- Ні. Буду шукати точильника, який загострить цей тупий меч. А для цього нам потрібна воля. І гроші.
- Останнє у нас є.
- Як тільки ми вийдемо звідсіля, гроші потечуть, як вода у Тибрі. Треба починати гендлювання золотом і сріблом.
- А де ми оселимося?
- Поглянемо на чартіс Риму. Ми живемо в садах Цезаря, що відокремлені річкою Тибр від усього міста. Жити треба там, звідкіля можна було б швидко втекти, отже це має бути якась окраїна. Думаю, що пристань на Тибрі є найкращим місцем. Звідтіля втекти можна хоч на човні, хоч портовою дорогою до Остії, а далі – морем. І від садів Цезаря близько.
- А сторожа на воротах нас пропустить?
- За гроші – так. Тут, як і у нас, все продається і купляється, тільки у Римі цього вже не соромляться.
- То коли ми це зробимо?
- Під час чергового виїзду до міста. Одягни тогу, а під неї заховай якнайбільше документів, римські закони, чартіси міст та країн і, звичайно, ж, не забудь наше золото.
- За це не турбуйся. А що понесеш ти, окрім золота?
- Меч, обладунки і вільну праву руку на випадок небезпеки...
- Чого це ви так вирядилися, неначе римляни? – здивувалася Клеопатра, оглянувши своїх супутників перед виходом до міста.

– Хотемо мати вигляд, який відповідав би твоїй пишній процесії, – відповів Ефіїс. І справді, сама цариця була вдягнена як єгипетські фараони і навіть її слуги були у золотих прикрасах. Що ж до самої Клеопатри, то золото висіло на ній, вкриваючи майже повністю все тіло.

– Тоді одягніться, як єгипетські жерці з храму Озиріса!

– Своїм одягом ми хочемо підкреслити твоє єднання з Римом, твоє бажання завоювати довіру і приязнь римського народу, твоє бажання стати римлянкою, кращою за них, стати царицею Риму!

– Переконливо.. Ну, добре, йдіть так.

Процесія просувалася до форуму, римляни почали утворювати щільні натовпи обабіч дороги. Ефіїс та Оливья почали задкувати, пропускаючи вперед всіх, хто йшов за царицею.

– Прорсус, – почули вони голос легіонера, який охороняв тил процесії, – проходьте вперед, не затримуйтеся.

Друзі презирнулися і зрозуміли, що цей вояк їм не знайомий.

– Ми вирішили, що з царицею Клеопатрою нам більше не по дорозі, – поважно сказав Ефіїс.

– Краще ми підемо на засідання сенатської комісії по торгівлі, – додав Оливья і, відсторонивши щит, яким легіонер затуляв їм дорогу, вони спокійно і поважно пішли у бокову вулицю.

– Здається нам це вдалося легше, ніж сподівалося, – мовив Оливья, коли шум, що супроводжував процесію, зтих.

– Тепер ми маємо забути наші грецькі імена і відгукуватися тільки на латинські, – відгукнувся Ефіїс, поправляючи під широкою тогою

ремені від обладунків, які намуляли йому плечі. – Клич мене Сапієнтіс, а я тебе зватиму Содаліс.

– Але чому ми маємо називатися іменем роду, хоча й вигаданого, а не власними, хоча теж вигаданими, іменами – Сано та Пробус?

– У римлян такий звичай. Дивись, наш знайомець Гай сам себе називає Цезарем. Командири когорт, що охороняли нас у саду Цезаря, також називаються по родовим, а не власним іменам. Отой страчений Гальба мав власне ім'я Северус. Марцелл – Лавін, Главк – Турн. І так далі.

– Переконав, Сапієнтісе.

– То йдемо до пристані, Пробусе!

Розпитуючи дорогу, а більше покладаючись на положення сонця, вони побачили будівлі пристані коли сонце вже сідало. Обабіч дороги росли дерева, а під ним – густий чагарник, що повністю закривав собою стовбури дерев.

– Прискоримо крок, – звелів Ефіїс, але довго йти не прийшлося. Позаду них почувся свист, на який відгукнувся свист попереду. Майже водночас з-під чагарнику піднялися і стали напереріз троє людей з переду і четверо із задуг.

– Засідка! – скрикнув Оливья грецькою.

– То це греки! – закричали грабіжники латиною. – Їх і шукати ніхто не буде! Биймо їх!

– Рухаємося уперед! – скомандував Ефіїс, видобуваючи з-за пазухи свій короткий меч. – Ти йдеш позаду і тільки відбиваєш напад. Діставай свого меча! – За цими словами він витяг ще й статуетку Артеміді, взятую з батьківського дому, ухопивши її за довгий стержень, яким вона була вмурована у каміння.

– Ге, то вони збираються битися, – глузливо вигукнули передні нападники, – і як це вони зможуть зробити? Адже їм заважатиме сало, яким вони обросли аж до брів!

Незважаючи на кпини, вони повитягали свої мечі і приготувалися до бою. Ефіїс швидко оцінив обставини і побачив, що нападник, який стояв праворуч від нього має дерев'яного ціпка замість меча. Тому, побігши на середнього розбійника, він різко кинувся праворуч і відбивши статуеткою Артеміді удар, заколов першого, і, крутнувшись вліво, встромив лезо під пахву того, що стояв всередині. Той заточився і почав падати, хапаючи руками повітря. Прикриваючись його тілом, як щитом, Ефіїс вдарив статуеткою в лоба третього, ошелешивши його. Добити третього та переізати всім горло він встиг за якусь мить і озирнувся, дивлячись назад.

Четверо задніх спинилися, не розуміючи, що сталося, адже крики припинилися, а на дорозі залишилися стояти дві постаті, яких було погано видно у темряві ночі, що впала як завжди на півдні, несподівано.

– Гратісе, – погукав хтось із них, – кого поранено?

– За мною, – прошепотів Ефїїс до Оливїї, повільно йдучи на них. Потім затулив рота тогою і невиразно сказав латиною, – ось підійду і скажу.

– Гратісе, це ти? – пролунало тривожне запитання, коли вони вже були на відстані декількох кроків. – Що це ти нап'яв на себе?

– Ти – лівого, я – правого! – крикнув Ефїїс і звичним прийомом заколов першого, потім встромив вістря меча у його сусіда. Але той не впав і почав наступати, вимахуючи довгим мечем. Ефїїс відбив перший удар статуеткою і нахилився, щоб вразити коліно нападника, але той відступив і вдарив мечем по спині. Меч розрізав тогу і скреготнув по обладунках. Від удару Ефїїс поточився і впав, але встиг рубонуту по щиколоткам ворога. Той закричав від болю, впустивши свого меча. Тоді стрімким ударом знизу Ефїїс розпоров тому черево і кинувся на поміч Оливїї, який досить вправно лівою рукою відбивав спроби вразити його одразу двома мечами. Стрімкий рух мечем зверху вниз, і однин із двох упав, затуляючи руками рану на шиї. У цей момент інший провів свою зброю під мечем Оливїї і вдарив йому в живіт. Оливья упав, але Ефїїс негайно покінчив з останнім грабіжником, перерізав усі горлянки і підійшов до друга, який вже пробував піднятися з землі.

– Тебе поранено?

– Анїтрохи, меч ударив в сувої з римськими законами, розірвавши декілька з них. Я впав від поштовху, а не від рани. Сапієнтісе, нам треба втікати, бо незабаром дорогою має пройти загін міської сторожі. На що ти там дивишся?

– Ага, пригадав таки нашу угоду називатися новими іменами, – іронічно зауважив Ефїїс, розглядаючи мертві тіла, – як тільки відчув, що смерть поруч. Дивися, оці двоє схожі на нас з тобою.

– Але у схожого на мене на руках всі пальці.

– Вже ні, – відповів Ефїїс, відрубуючи зайві, – скидай свою тогу, все одно вона вже забруднилася у крові.

– Зрозуміло, ховаємо кінці у воду, як то кажуть.

– Ні, виставляємо хибні кінці з грязюки. Нехай хапаються за них і думають, що нас забито.

Вони швидко звільнили від лахміття обрані трупи, натягли на них свої тоги і вже хотіли йти далі, як далекий тупіт ніг заставив їх насторожитися.

– Сторожа! Ховаймося у чагарник, – вирішив Ефїїс.

Тупіт почувся ближче, крізь гущавину гілля було видно світло від смолоскипів, тиша розірвалася грубими голосами:

– Вони зовсім подуріли, – казав один голос, – раніше просто грабували, а тепер убивають.

– А у цих подорожніх при собі нічого і не було – під тогами голе тіло. Ані гаманця, ані коштовного намиста.

– Чекай, чекай, а скільки було грабіжників?

– Семеро. Коли ми домовлялися з ватажком про розподіл здобичі, я помітив іще шістьох.

– А тут два подорожніх і п'ять наших знайомих.

– Отже двоє з тих, що залишилися живими, забрали всю здобич і втекли.

– А як же наша частка?

– Я знаю, до кого вони все понесуть продавати, за мною!

– Зачекайте! – це вже був голос командира. – Трупі подорожніх потрібно віднести для упізнання. Лаштуйте ноші з ваших списів. І не бурчіть! – прикрикнув він. – Зовсім розбестилися на цій службі. А як узнає хтось про наші змовини з грабіжниками – закінчиться все швидко і назавжди!

Поступово тупіт вояків, які вирушили до міста, затих, і друзі вийшли на дорогу.

– Тепер нам дорога тільки до річкової пристані, ходімо, Содалісе.

Діставшись пристані, вони почали стукати у двері однієї з хиж, з якої було чути голоси.

– Чого вам, – почулося з середини.

– Нам потрібно до Остії і негайно, – промовив Ефїїс.

– Хіба не можна зачекати до світанку?

– Купецькі справи не знають ані дня, ані ночі.

З дверей висунулася скуйовджена голова:

– Заплатите золотий асс?

– Домовилися, де твій човен?

– Оно, скраю, сідайте в нього, а я візьму весла.

– Спатимемо по-черзі, – сказав Оливья, – ти лягай першим, бо більше втомився, а я тебе розбуджу, як засіріє на небі.

Але прокинувся Ефїїс вже тоді, як човен заходив до морського порту і сонце стояло високо на небі.

– Чому ти мене не розбудив?

– Мені не хотілося спати, тому я записав усі наші пригоди та поговорив із човнярем. Він каже, що міська сторожа часто змовляється з грабіжниками і робить вигляд, що їх не помічає. Не задарма, звичайно.

– До якого причалу вас підвезти? – запитав перевізник.

– До того, де є крамниця з одягом, бачиш, ми зовсім обдерлися в дорозі.

– Що далі? – звернувся Оливья до Ефїїса, коли вони придбали пристойний одяг і змогли спокійно постояти на видноті, не боячись недоброзичливої уваги.

– Прийдеться нам тікати ще далі.

– Чому? А як же твоя помста?

– Помста зачекає, адже цю страву потрібно вживати холодною. Але я можу її не дочекатися, якщо нас схоплять.

– Ми не залишили свідків.

– Насправді їх ще багато. Рахуй: перевізник, який неодмінно розповість своїм товаришам про двох обдертих, але багатих купців; продавець одягу; інші люди в порту. Якщо співставити пригоду на дорозі з Риму до пристані з нашим виглядом, можна дійти висновку, що ми теж про це щось знаємо.

– Тоді шукаємо корабель і повертаємося до Олександрії?

– Ні, це дуже далеко. Треба знайти ближчу схованку. От що. Нехай за нас вирішить Артеміда. Спитаємо, який корабель відходить зараз, на нього і сядемо. Це й буде шлях, вказаний богинею.

– Тоді ходімо до он того корабля.

– Чому до нього?

– Мені сподобалося його вітрило з тризубом. Це означає, що вони поклоняються богу морів – Посейдону. Римляни звать його Нептуном.

– Наш корабель пливе до Ардеї, Анциуму, Цирцей, – почав керманич корабля перераховувати порти, куди він збирався зайти, але його просторікування урвало просте запитання:

– Який останній порт буде на твоєму шляху?

– Геркуланум.

Друзі презирнулися і, кивнувши одне одному, сказали майже водночас:

– Ми підемо з тобою до останнього порту.

Коли корабель вийшов у море, вони умостилися на палубі і дозволили собі трохи відпочити, після тривожної ночі. Ефіїс витяг з-за пазухи статуетку своєї богині.

– Дивись, – схвильовано вигукнув він, – хоча я відбив нею не менше чотирьох ударів меча

Статуетка Артеміди зовсім не ушкоджена

– Я починаю боятися Артеміди, – відгукнувся на це Оливья. – А як ми колись не вгадаємо її волю, і вона нас покарає?

– Треба відчувати її знаки і слідувати ним, як оце ми зробили зараз. Я завжди так діяв, ще більше – мій батько.

– Я пам'ятаю. Читав.

Коли судно заходило в інші порти, друзі залишалися на ньому, не показуючись портовим службовцям. Вони все більше спали у відведеному для них кутку. На п'ятий день подорожі завиднівся невеличкий порт Геркуланума.

– Давай зайдемо у стабулюм, – запропонував Ефіїс.

– А що це таке?

– Це як наша барелі спіті, тільки на латинський лад.

– Я можу надати вам кімнату, навіть дві, – відповів власник постоялого двору. – А де ж ваші раби?

– Ми хочемо купити нових, бо старі нам уже набридли і стали неслухняними, – за обох відповів Оливья. – Де у цьому місті ринок невольників?

– У нас його немає, але невдовзі прийде корабель з новими рабами для продажу у Помпеях. Якщо домовитеся з власником товару, вам продадуть. У нього бувають такі гарні дівчата...

– Нас це не цікавить.

– А ви часом не коханці? – раптом насторожився хазяїн. – Тоді вам краще виїхати звідсіля, бо у нашому місті не люблять збоченців. Краще тоді їдьте до Помпей – там це люблять.

– Ми ділові партнери, – відповів Ефїїс, уважно поглянувши на хазяїна, – і нас цікавить тільки можливість наживи, так само, як і тебе.

– А що ви пропонуєте?

– Золото. А за нього хочемо срібло. У тебе є, я купую.

– За яким курсом?

– Десять до одного.

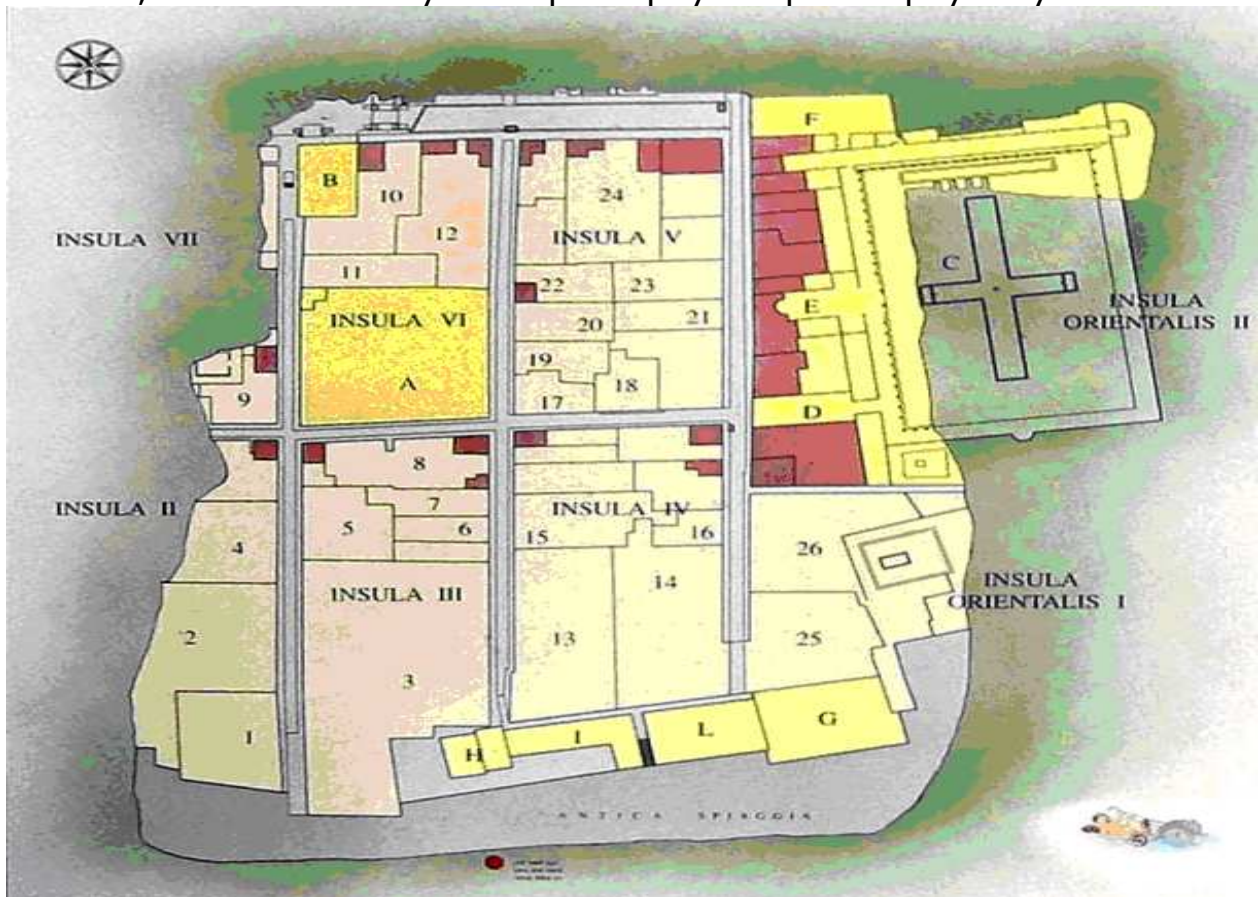
– Ти що, – штовхнув Оливья Ефїїса ліктем, – Хіба можна торгувати так дешево? У Римі ми можемо обміняти дванадцять до одного!

– Зате при обміні по такому курсу у нас не буде конкурентів, чи не так, хазяїне? Всі понесуть срібло тільки нам.

– Я перший можу здійснити обмін. Діставайте ваші терези.

– Зачекай трохи. Нам потрібно знайти пристойне житло, яке ми навіть згодні придбати. У тебе є щось на прикметі?

– Є, – і хазяїн стабулюма розгорнув чартіс Геркуланума.

– Наше місто розподіляється на інсули, розділені вулицями, – почав він, але Ефїїс перервав його, запитавши:

– Нам потрібен будинок, захищений з усіх боків, із внутрішнім двором, недалеко від порту. І щоб туди було проведено чисту воду, а також налагоджено відведення нечистот.

– Я бачу, ви добре знаєтеся на розкішних будинках. Тоді можу вам запропонувати будинок Гальби.

– Якого Гальби? – зацікавився Оливья.

– Квінта Септемврія Гальби. Він помер, а його родичі хочуть продати будинок і розділити гроші між собою.

– А Северус Гальба не його родич?

– Його. Але він давно вже тут не був, з того часу, як пішов служити у військо. Скоро вже має вийти на пенсію.

– Не вийде. Його страчено у Римі за злочин.

– Яке горе, а що за злочин?

– Не виконав наказ командира, – втрутився Ефїїс у цікаву для історика, але таку беззмістовну розмову, – я хочу оглянути цю споруду.

– Ви будете задоволені, – почав свою розповідь хазяїн стабулюма, який, як видно, був у цьому містечку зосередженням ділових знань. – Все як ви хотіли: і захист ззовні, і водопровід, і внутрішній двір.

– Ми купляємо, – сказав Ефїїс, якому дуже сподобався невеличкий басейн із лавою перед ним. – А як щодо кухні, комор та інших службових приміщень? Є кімнати для рабів?

– Все це є і знаходиться у найкращому вигляді.

– Тоді йдемо до магістрату. Нам все одно потрібно було б туди зайти для реєстрації.

– Тут записано, що ви купці із Геркуланума, – здивувався службовець магістратури, – але ж ви тільки-но прибули сюди і у місті вперше?

– Ми давно хотіли осісти у якомусь маленькому місті, – відповів Оливья, роздивляючись фрески на стінах, – бо шум Риму нам набрид. Тут і сім'ї собі заведемо. У місті є достойні дівчата на виданні?

Справу облаштували досить швидко, спадкоємці маєтку обіцяли прийти за грошима другого дня, але право на володіння будинком перейшло до друзів негайно.

– Ось тут я поставлю нашу богиню, – сказав Ефіїс, вказуючи на стіну, біля вхідних дверей, на якій виднілася ніша. – Мабуть тут стояли їх домашні боги – лари, – а тепер постане Артеміда.

– Нам потрібні слуги, щоб вести хазяйство у такому великому будинку.

– У першу чергу нам потрібні терези. Ми мало не острамилися, коли хазяїн стабулюма запропонував негайно продати нам срібло. Прийдеться одному із нас поїхати до Помпей за ними. У великому місті купівля терезів не викличе підозри.

– Я поїду, – зрадів Оливья, – треба ж узнати, що за розпуста розквітла там?

– Тобі потрібна жінка?

– Мені потрібні знання, будь-які і про будь-що. Без цього істориком не станеш.

– Гаразд, їдь, але гроші залиш тут. Я знайду для них схованку.

Повернувшись за два дні Оливья помітив, що будинок прибрано, з кухні долітає приємний запах їжі, яку щойно приготували, перед статуєю Артеміди жеврів каганець так само, як це було в батьківському дому Ефіїса. Він відімкнув вхідні двері і запросив історика:

– Тепер на невизначений час це буде нашим домом, який і зігріє, і захистить нас. Ти привіз терези?

– Так. Ось, тримай. І ще маю багато вражень від Помпеї. Місто і справді значно більше за Геркуланум. І людей там значно більше.

– А як щодо розпусти? – запитав Ефіїс зі скептичною усмішкою.

– Там є будинок розпусти, який вони називають «люксурія до-мус» або «люпанарій». У ньому повії злягаються з чоловіками за гроші. Я зайшов у середину і був вражений фресками на стінах залу: там були зображені всі відомі способи злягання не тільки чоловіків з жінками, але й чоловіків із чоловіками!

– Справді? Тоді я розумію жителів нашого міста. Таке неподобство і справді викликає відразу. Що іще цікавого ти бачив у Помпеях?

– Головною цікавинкою там є не те, що у місті, а що за містом, але добре видно з будь-якої вулиці: вулкан!

– Зачекай. Вулканом римляни називають нашого бога ковальства і вогню – Гефеста. То його й видно з міста?

– Ні. Цим словом називають гору, з вершини якої постійно видніється дим а то й полум'я. І ця гора має назву Везувій.

– Тобто, такі гори є ще десь, раз оця має власну назву?

– Як видно, є. Завойовані римлянами землі настільки великі, що всіх чудес на них не перелічити.

– Ти мене зацікавив. Треба знайти якісь відомості про такі гори.

– А ще краще, відвідати її. Жителі Помпей називають цю гору своєю благодійницею, адже попіл, що сиплеться з неї, заставляє землю родити краще. Вони за рік збирають по три врожаї овочів та по два – винограду і пшениці.

– Це як Ніл для єгиптян...

Розмову перервав галас з вулиці. Вони вийшли на ганок і запитали у поважного городянина, який поспішав разом із іншими до порту:

– Що трапилося, шановний?

– А-а-а, це нові власники будинку Гальби, – замість відповіді, сказав той, – і як вам хазяйнується?

– Ти не відповів на запитання.

– Кажуть, ви міняєте золото на срібло і дуже дешево...

– Ходімо й ми до порту, – миролюбно сказав Оливья, – цей поважний чоловік не хоче з нами розмовляти. Ти мені не розповів, хто прибирався і готував у домі?

– Заплатив за оренду рабів і вони все залагодили.

– А золото?

– Заховав. Пам'ятаєш, де ми знайшли срібло? Отак і у нашому домі можна знайти золото. Тільки тепер не потрібно виламувати стіну, а тільки натиснути на важіль. Та про це згодом. Дивись,

Прибув корабель з рабами

– Отже, не тільки ми потребуємо робочих рук?

Корабель вже прип'яли до причалу линвами, раби поволі сходили на берег під наглядом декількох охоронців. Збоку стояв власник живого товару і оглядав натовп, визначаючи найбільш заможних покупців.

– Кого ми купимо? – запитав Оливья у Ефїїса.

– Нам потрібен розпорядник, сторож, куховарка та прибиральниця.

– Тобто, четверо?

– Може обійдемося й двома-трьома.

Рабів вишикували в один ряд і торг розпочався. Рабовласник спочатку показував наймолодших і дужих рабів, за придбання яких точилася суперечка, що дозволило підіймати ціну.

– А чого ти не торгуєшся? – захвилювався Оливья. – Розберуть найкращих, а нам залишаться найгірші.

– Старі, не означає найгірші. Нам потрібні такі раби, для яких наш дім став би і їх домом. Молоді напевне захочуть втекти, а старі прагнуть тільки спокійного життя, яке ми їм і забезпечимо.

– А сторож? Це повинен бути сильний чоловік!

– Ми самі сильні, а сторож має бути уважним і не соньком!

– Звідкіля оці раби? – запитав він згодом у рабовласника, коли бажаючи придбати рабів розійшлися.

– Які саме? – запитав той, розглядаючи несподіваного покупця.

– Оті, що скраю, – Ефїїс вказав на чоловіка, одяг якого складався тільки з брудної пов'язки на стегнах, а спина помережена від заста-

рілих та свіжих рубців, завданих палицями та батогами наглядачів. Він підтримував жінку, старшу за себе, яка мала вигляд дуже хворої людини. Біля ніг жінки лежав не ворушачись маленький хлопчик. – Це сім'я?

– Ні, вони зустрілися на кораблі.

– Чому вони разом?

– Я покарав жінку за лінощі, а отой вступився, вдарив наглядача, який мав дати їй десять батогів, то прийшлося дати їх йому, а потім ще й додати за непокору.

– А дитина?

– Він скоро помре і не вартий твоєї уваги. Хочеш, я тобі покажу інших?

– Зачекай Я з ними побалакаю. – Ефіїс підійшов до купки нещасних і запитав латиною. – Звідкіля ви?

Вони промовчали, з чого Ефіїс зробив висновок, що латину вони не знають. Тоді він запитав грецькою і жінка відгукнулася ламаною мовою:

– Я з Вірменії, а оцей чоловік – скіф.

– А дитина?

– Його привезла на корабель мати і продала рабовласнику у порту Піреї.

– Отже хлопчик — грек? – зрозумів Ефіїс, повернувся до чоловіка й запитав скіфською мовою.

– Ти звідкіля?

– Ти знаєш нашу мову? – замість відповіді запитав той. – Як ти її вивчив?

– Моїм найкращим другом був і є скіф. Тепер відповідай!

– Я був у міській сторожі в Афінах. Тільки почав служити як...

– Продовжуй. Як ти попав у рабство?

– Не хочу згадувати...

– Зрозуміло, тебе продали товариші, чи не так?

– Так, – і він опустив голову.

– А де ти народився?

– У Тавриді.

– Я купляю всіх трьох, – звернувся Ефіїс до рабовласника, – точніше двох, а дитину беру задарма.

– Чекай, чому це задарма? – занепокоївся той, припускаючи якийсь хитрий підступ, зміст якого він не зміг зрозуміти, а отже, і втратити прибутки.

– Бо дитинча зовсім знесилене, скоро помре і йти пішки до Помпеї не в змозі. Ти не отримаєш за нього навіть мідної монети. Скільки ти хочеш за оцих двох?

Жвава торгівля, на яку сподівався рабовласник не відбулася, бо Ефіїс одразу зменшив запрошену ціну у двічі і не погоджувався на

інше, пояснюючи, що купляє два напівтрупа і одного раба, схильного до непокори.

– Ти їх все одно не продаси, – пояснював він спокійним переконливим тоном, дивлячись у вічі торгівцю живим товаром. – Я тобі роблю велику послугу, і ти маєш бути мені вдячний навіть за ті гроші, що я пропоную.

Далі, не чекаючи згоди, він тицьнув гроші у руку рабовласнику і підійшовши до обраних рабів, звелів скіфською мовою:

– Ти бери дитину, а жінка піде сама. Я вас купив.

– Дивний вибір, – пробубонів Оливья латиною, йдучи позаду, – ти купив щось непотрібне.

– Вони нам будуть вдячні за те, що я не роз'єднав їх. Скіфу нікуди тікати, жінка, напевне, вміє готувати їжу, а дитину ми вилікуємо. Зайди у крамницю і придбай для них якийсь одяг.

Відімкнувши двері будинку, Ефїїс спочатку провів їх на кухню:

– Їжте скільки схочете, але не переїдайте, бо буде вам погано, – сказав він грецькою мовою і показавши на жінку, додав, – вона тут буде розпоряджатися. Що ти вмієш готувати?

– Я знаю вірменські, грецькі та юдейські страви, адже служила у одного пана в Азії, який любив смачно поїсти.

– Чому ж він тебе продав?

– Він помер, а його діти сказали, що не бажають утримувати мене до смерті.

– Як тебе звати?

– Сірануш.

– Гаразд, годуй дитину. А тебе як звати? – спитав він скіфською мовою у свого раба, який недовіжливо озирався довкола.

– Борислав. Ти дозволяєш їсти досхочу?

– Так. Ходи за мною.

Вони вийшли з кухні, і Ефїїс показав на дві невеличкі комірчини поруч.

– Це ваші коміртки, у яких будете відпочивати. Далі по коридору відхоже місце і умивальня. Покажеш усе Сірануш. – Тут він побачив Оливью, який заходив у дім зі жмутком одягу. – Як помиєтесь, одягнете оце. Далі, у домі нашийники рабів можете знімати, але за цими дверима ви маєте бути тільки у них. Цей дім називається домом Гальби. Мене звати Сано Сапієнтіс, а іншого хазяїна – Пробус Содаліс. До завтра всі можете відпочивати, а потім я розповім про ваші обов'язки.

– Ти якийсь занадто добрий. За цим щось криється?

– Ти який занадто допитливий, для раба, – усміхнувся Ефїїс, – так, криється, але повір, вам у нас буде краще ніж деінде. Іще одне, – додав він, коли той зібрався йти, – тікати тобі нікуди, адже латини ти не знаєш і будь-хто упізнає в тобі раба. І навіть якщо доберешся до Афін, там на тебе чекає ще один продаж у рабство, адже коли зрадили раз, зрадять і вдруге!

– Це я й сам розумію...

– Содалісе, – звернувся Ефїїс до друга латиною, – порядкуй удома, а я навідаюся до лікаря, тут же є такий?

– Є. Але він лікує тільки вольних людей.

– Я щось придумаю, – вимовив Ефїїс і вийшов з дому, кинувши наостанок, – замкни за мною.

Біля дому лікаря нікого не було, але двері було відчинено. Ефїїс зайшов всередину і побачив статуетку Асклепія. Він уклонився їй і почув голос з іншої кімнати:

– Заходьте і скажіть, на що скаржитесь?

Зазирнувши туди він побачив літнього вже чоловіка з випещеним обличчям, огрядного, але такого, що не втратив своєї рухомості.

– Мій компаньйон був у далекій дорозі, упав з коня і дуже побився. Потрібна твоя допомога. Це ти лікар?

– Я. Назви себе, громадянине.

– Сано Сапієнтіс. Я придбав віллу Гальби. Мого хворого друга звати Пробус Содаліс. Тоді збирайся і йдемо!

– Куди поспішати? Може спочатку пообідаємо і поговоримо про те, за якою ціною ти куплятимеш срібло?

«Вже другий геркуланець питає мене про це» – подумав Ефїїс, а вголос сказав. – Швидше збирайся і візьми усяких ліків, бо коли він помре, ти ніколи не побачиш мого золота!

Лікар крикнув, зайшла рабіня, якій він наказав зібрати ліки, і вони вирушили. Позаду рабіня несла великий кошик з різними травами, мазями, пігулками та медичним інструментом.

– Заходь, – запросив Ефїїс до кухні.

– Але, як я бачу, твій компаньйон здоровий, – сказав лікар, вказуючи на Оливью, що спостерігав за рабами.

– Інші, ні. Оглянь їх усіх і вилікуй.

– Що?! Я не лікую рабів, це нижче моєї гідності! Ти знаєш, яких поважних осіб мені приходилося лікувати? – скрикнув лікар і хотів було вийти, але наткнувся спиною на вістря ефїїсового меча і завмер.

– Спробуй зробити ще один крок, – запропонував йому Ефїїс з-за спини, – і тобі вже ніколи не прийдеться лікувати ніяких осіб. Починай лікувати і негайно! Почни з дитини! І допоки не вилікуєш, житимеш тут! Твоя рабіня – теж!

Невдоволено бурмочучи лікар нагнувся над непритомним дитям, чорні кучерики якого розметалися на підлозі. Його рабіня, навпаки, схвально глянувши на Ефїїса, заходилася обмивати рани

– Він голодний і виснажений, але майже неушкоджений, – виніс присуд лікар, – добре харчування, спокій. Послухай, Сапієнтісе, невже ти купив рабів, щоб забезпечити їх пристойним лікуванням і житлом? Щось не віриться.

– Гаразд, я признаюся тобі, – мовив Ефїїс посміхаючись, – я їх узяв майже задарма. Коли ти їх вилікуєш, матиму цілком справних

рабів, яких зможу продати значно дорожче! Не дивись на мене так, гроші, яких я не доплатив рабовласнику, сплачу тобі за лікування. Чим ти невдоволений?

– Тим, що це раби...

– Лікуй мовчки, бо мій гострий аргумент теж наготові, як і золотий.

– Він тобі не пробачить знущання, – сказав Оливья, відвівши Ефіїса вбік.

– А мені байдуже.

– А як розповідь комусь?

– Побойться. Тоді до нього ніхто не піде лікуватися. Мовчатиме. А от рабиня може розбавити серед інших рабів і це дійде до їхніх хазяїв. Треба з нею побалакати окремо. Зроби це, а я приготую кімнату для лікаря.

– Обіцяла мовчати, – повідомив згодом Оливья.

– Малий оглянутий, ліки я дав, оця стара напоїла його гарячим молоком, – повідомив лікар, – хто наступний, оцей поротий раб?

– Ні, тепер оглянь стару.

– Я сама її огляну, – озвалася рабиня лікаря, – нехай мій пан огляне того здорованя.

– А тут і дивитися немає на що. Накладеш на рани пом'якшуючі мазі і мінятимеш їх вночі і вдень. Загоїться за тиждень. І всім добре харчування. Ти сам їм будеш підносити їжу, Сапієнтісе?

– Іронія – це гумор безсилах, – відгукнувся той, анітрохи не сердячись на нього, – скажи, як тебе звати, адже я назвав себе, а ти – ні.

– Гоберній Гіпаргус, але всі називають мене доктор Гіпаргус.

– А твою рабиню?

– Авенар.

– Дивне ім'я, не латинське.

– Вона вірменка.

– Як і моя рабиня. Тоді вони порозуміються. Ось твоя кімната, відпочивай, але не забудь перевірити стан хворих уночі. Не намагайся втекти.

Вночі Ефіїс прокинувся від скрипу дверей і одразу вхопився за свій меч. У світлі місяця він побав скуйовджене волосся свого нового раба.

– Гей, Сапієнтісе, – покликав той поганою грецькою мовою, – лікар тікати.

– Говори скіфською, я тебе зрозумію, – промовив Ефіїс і вийшов з кімнати у внутрішній двір. Там, перед дверми, що вели на вулицю стояв доктор Гіпаргус і колупав замок якимось своїм медичним інструментом.

– Не виходить? – запитав Ефіїс. – То може краще тобі заснути? І виконати мої вимоги без заперечень?

Лікар випростався і пішов до своєї кімнати, гордо піднявши голову, прорікши:

– Обсеквар ві, сед дігнітатіс пердас! (схиляюся перед силою, але не втрачаю гідності).

– Бориславе, ти добре вчинив, розбудивши мене, – звернувся Ефїїс до свого раба. – Але надалі повинен звати мене не по імені, а просто паном, особливо, на людях. Латиною це буде «домінус». Коли інші пани будуть тобі щось наказувати, кажи «туум домінус», тобто, «твоя воля, пане», але не виконуй нічого, а повідом мене. Тільки я маю над тобою владу.

– Туум домінус, – відгукнувся раб і додав, – рабиня лікаря сказала, що ти нас вилікуєш і продаси, це правда?

– Ні. Я купив вас для своєї справи. А сказав так тому, що латиняни не розуміють простих людських відносин. У будинку мого батька все було не так: наші раби жили у нас, як рідня. І ви так житимете, якщо ми порозуміємося.

– Сірануш теж так сказала. Вона не повірила словам Авенар.

– Отже вона мудріша за тебе.

– Вона полюбила того хлопчика, як рідну дитину, дякую, що ти піклуєшся про нього.

– Віддячиш роботою.

– Якою?

– Ти вже її розпочав сам. Робота сторожа вночі. А вдень допоможеш Сірануш, коли вона попросить.

Друга ніч і день пройшли спокійно. Сірануш вже почала потихеньку поратися на кухні, задоволена новим одягом. Бориславу було байдуже, у що він одягнений, його гнітило тільки носіння нашійника раба, коли він виходив з кимось із хазяїв на вулицю. Третьої ночі всі були розбуджені криком маленького хлопчика:

– Мама! – кричав він відчайдушно, наголошуючи на останньому складі. – Мама!

Сірануш, яка спала у тій же кімнаті, почала щось лагідно проказувати до нього, потім узяла дитину на руки і почала заколихувати, співаючи тужливу вірменську пісню. Хлопчик затих, а рабиня Авенар сказала Ефїїсу, який теж вийшов у внутрішній двір будинку:

– Це пісня про розлуку з матір'ю вірменського героя, який все ще відчуває потребу в її ласкавому слові та у лагідних руках. І хоча він має могутню силу, перед силою матері він і досі мала дитина.

– Його крик означає, що він прийшов до тями, – висловився лікар і повернувся до своєї кімнати. – Значить, одужує, – донеслося вже через двері.

– Дякую тобі за турботу про Сірануш та дитину, – сказала Авенар і поцілувала руку Ефїїсу, – ти не такий, як усі.

Вона пішла, а Ефїїс подякував Артеміду за те, що в цю ніч небо вкрите хмарами, тому чужа рабиня не побачить

Сльози на його очах

– Прийшов час зайнятися обміном золота на срібло, – повідомив Ефїїс історика, який діяльно допомагав лікарю та його рабині, встигаючи записувати перебіг хвороб та ліки, які було застосовано.

– Нехай, раби одужають, тоді й почнемо, – неуважно відповів він, дивлячись, як Авенар вправно перемотує спину Бориславу, пов'язками, просоченими цілющою маззю.

– Тоді прийшов час розпрощатися з лікарем. Поклич його сюди.

– Нарешті, – були перші слова доктора Гіпаргуса, коли він увійшов до кімнати Ефїїса.

– Ось тобі гроші, як бачиш, це золото. Всім кажи, що лікував мого компаньйона Содаліса, який позбувся трьох пальців на правій руці. Коли надумаєш поскаржитися у магістрат, що тебе тут утримували силою, я розповім, що ти лікував рабів – тоді ти втратиш своїх клієнтів.

– Я знайду, кому поскаржитися, – сказав лікар, виходячи з дому.

– Це загроза? – насмішкувато поцікавився Ефїїс, стоячи на ганку.

– Як тільки зі мною чи з моїми людьми щось станеться, то перед тим, як шукати винних, спочатку уб'ю тебе. Іще, твоя рабиня має приходити щодня аби закінчити лікування. Грошей ти отримав більше, ніж якби лікував якогось багатія, то приходитиме вона без додаткової оплати.

– Я вже приготував кімнату для торгівлі, – повідомив Оливья, – дивись, ось тут стіл на якому встановлено терези, тут скриня, з якої ти будеш діставати золото, у цю – складати срібло, а на цьому папірусі записуватимеш, хто скільки дав.

– Тоді ти стоятимеш біля дверей кімнати і впускатимеш по одному, – відповів Ефїїс і гукнув, – Бориславе, а йди-но сюди! Стоятимеш на ганку з дубцем і будеш впускати до двору тільки тих, хто прийшов міняти срібло на золото.

– У нашійнику? – похмуро запитав раб.

– Так! Кожного, хто прийде, питатимеш «Кво опортере?», це означає, «Що треба?». А у двір нехай заходять тільки ті, хто відповість «Пермудо аргентум е аурум». Зрозумів? Повтори!... Так,... непогано.

– А як скажуть щось інше?

– Тоді замкнеш вхідні двері і покличеш когось із нас.

Чутки про вигідний обмін срібла на золото швидко розійшлися по Геркулануму і за декілька днів потік бажаючих здійснити конвертацію валюти зменшився. Але срібла нанесли не достатньо для поїздки до Єгипту. Друзі вже подумали, що їх задум провалився, коли почали прибувати люди з Помпей.

– Ось тепер маємо достатньо, аби їхати в Олександрію за золотом, – сказав одного дня Ефїїс, підраховуючи монети, зібрані за день.
– А що це за гармидер на вулиці?

Від вхідних дверей долинали вигуки, серед яких вирізнявся крик Борислава: «Нон аргентум – нон інтро». Він повторював цю фразу, відштовхуючи дубцем огрядного пана, що навідав на нього за підтримки двох рабів. Спостерігаючи цю картину з-за спини раба, Ефїїс, що вийшов на крик, упізнав у тому чоловікові неввічливого геркуланумця, що не відповів йому на привітання місяць тому, коли прийшов корабель з рабами. Дочекавшись, поки штовханина не переросла у бійку, Ефїїс ухопив огрядного нахабу за одяг і, смикнувши, затяг до внутрішнього двору. Не обертаючись на нього, підскочив до одного з рабів забіяки і вдарив у лоба руків'ям меча.

– Замкни двері і нікого не впускай без мого дозволу, – повелів він Бориславу, який встиг зацідити дубцем в іншого раба. Підійшовши до нападника, що лежав долілиць і лементував, Ефїїс підтяг того до басейна і занурив його голову у воду. Потримавши трохи, витяг і спокійно запитав:

– Чим можу прислужитися шановному пану? Вибач, не знаю, як тебе звати? Здається, ми зустрічалися колись?

– Гальба, – відповів той відкашлюючись і витираючись краєм одягу.

– Так Гальба ж помер? Чи ти ожив?

– Не треба жартів. Я теж з роду Гальба, але після продажу цього дому, моя рідня не дала мені навіть мідяка. Я вимагаю своєї частки!

– Звернися до рідні, бо я тобі теж нічого не дам!

– Вони сказали, що ти їх надурив і заплатив менше. То віддай те, що не доплатив, мені.

– Це брехня. Договір про купівлю зареєстровано у магістраті міста. Іди геть!

– Ти можеш дати не грошима, а якимось майном, – продовжував умовляння новоявлений спадкоємець.

– Іди геть! А як іще прийдеш, отримаєш те, що вже мають твої раби: вийди, подивись на їхні здобутки. – з цими словами Ефїїс потяг того до дверей і виштовхав на вулицю. – Глянь, які гарні прикраси вони отримали. Бориславе, коли цей пан ще навідається, бий його не питаючи! Не бійся, – додав він, помітивши недовірливий погляд свого раба, – за твої дії відповідатиму я, а не ти.

– Я тобі цього не подарую! – заверещав Гальба, але помітивши різкий рух Ефїїса у свій бік, кинувся тікати, біжучи підтюпцем і озируючись з помітним страхом.

– То скоро ми вирушимо до Олександрії? – запитав Оливья, коли вони знову зібралися в кімнаті для торгівлі золотом, або як вони її прозвали «ауреум».

– Можемо, хоч і зараз, – відповів Ефїїс, – та ти вже, либонь, забув, що ми втекли з царської служби та ще й перевдягли мерців у свій одяг? А як вісті про нашу смерть дійшли й туди?

– То що робити?

– Нам потрібно змінити свій вигляд.

– Як змінити? Одягти римську одіж?

– Це теж, бо під нею гірше видно наші скарби, розташовані на тілі. Треба відпускати бороди. Маємо покинути грецьку звичку голитися. А тобі ще й потрібно щось зробити зі своєю скаліченою рукою.

– Зовсім відрубати? – посміхнувся історик.

– Якось змінити. Що на неї одягти, щоб вона менше привертала уваги. Але щоб і далі ти міг писати.

– Придумав. Я піду до чоботаря.

– Так тобі ж на руку...

– Але він має справу зі шкірою. Нехай вигідає якусь заміну.

– Вірно. Щоб застібалася на передпліччі ремнями, як сандалії, а з назовні щоб стирчали ще три пальці.

– Малий хлопчик отямився, – перервав їх розмову Борислав.

– Як тебе звати, – спитав грецькою мовою, яка тепер була у постійному вжитку в домі Гальби, Ефїїс.

– А де моя мама?

– Далеко, але колись ти її побачиш. А поки що поживеш із нами. Так як же тебе звати?

– Ангел. А коли мама прийде? – і дитина знову зарюмсала, шмигаючи носом та витираючи сльози кулачком.

– Заспокойся, тобі тут буде добре, Сірануш, а дай-но йому меду, нехай поласує. І заспокоїться. А ти, Бориславе, йди за мною.

– Нам потрібно виїхати на деякий час, – почав Ефїїс, коли вони утрюх з Оливьєю усамітнилися в «ауреумі». – Ти залишаєшся сторожити дім, Сірануш і Ангела.

– Як довго вас не буде?

– Щонайбільше – місяць.

– Як ми знайдемо їжу?

– Я заплачу вперед і вам будуть приносити.

– А якщо ви не повернетесь взагалі? Нас продадуть іншим хазяям?

– Можливо. Але ми повернемося, адже наша подорож не важка і цілком безпечна. Хто б не прийшов – двері не відчиняй і кажи «Домінус – но» і додавай «Ціто реді», тобто, «Скоро повернуться».

– Я так і латину вивчу...

– Коли ми повернемося, будете вчити латину всі...

– Домінусе, ти такий вправний в бою – я ж бачив, як ти відбив напад того здорованя зі слугами, для чого тобі я?

– Розповім згодом, почекай.

– А й справді, для чого тобі Борислав? – запитав Оливья у Ефїїса, коли вони нарешті змінили свій образ на зарослих бородою до брів, купців, винайняли корабель, що прямував з Геркуланума до Олександрії, одягли нагрудники з нашитими на них кишнями для монет, сховали під одягом зброю та насолоджувалися тимчасовим покоем на палубі.

– Для моїх планів тебе одного не вистачить. Потрібні ще люди. Віддані, розумні, дужі. Борислав – з таких.

– Але ж він раб.

– Я вивчив римські закони. Раба можна відпустити на волю. Деякі з нинішніх поважних римлян мають серед своїх предків колишніх рабів.

– То відпустив би одразу, перед відїздом.

– Це його остання перевірка. Якщо зможе за місяць утримати дїм, тоді й отримає волю.

– Ви маєте гроші для викупу? – підійшов до них керманіч корабля.

– Викупу від кого, за що? – поцікавилися друзі.

– Нас переслідують сицилійські пірати.

– Скільки кораблів, – поцікавився Оливья.

– Один, але на ньому знаходиться їх ватажок – Капуто Каніс. То найлютіший з усіх. Коли що не по його волі, він одразу вбиває.

– Скільки людей на тому кораблі?

– Для чого це вам, я ж кажу, що вони нікого не жаліють.

– Скільки! – грізно запитав Ефїїс.

– Два десятка буде.

– Йди собі, керманічу, у нас буде чим відкупитися від розбійників. Оливья, стоятимеш у мене за спиною, тримаючи меч правою рукою де у тебе пристебнуті запасні пальці.

– Ти хочеш битися? – із захватом вигукнув Оливья і піднявся на ноги.

– Так. Цим шляхом ми будемо подорожувати часто, отже потрібно показати, що нас зачіпати не можна. А тепер пильнуй і не давай нікому зайти мені за спину.

Піратський корабель підійшов впритул і з нього стрибнуло четверо піратів. Двоє з них міцно прив'язали обидва судна линвами, кинутими їх товаришами. Інші двоє підійшли до керманіча, про щось спитали і той одразу вказав на наших друзів.

– Я так і думав, – прокоментував цей жест Ефїїс.

– Про що ти думав, – запитав Оливья, стоячи у того за спиною з мечем у лівій руці.

– Що керманіч навмисне проклав курс таким чином, щоби піратам було легко грабувати корабель. Може йому потім віддають якусь частку. Або, – і тут розмову було перервано запитанням, заданим на ламаній латині:

– Давай гроші, або помреш.

– Ти хочеш сказати, що ти мене уб'єш, коли я не віддам тобі свої статки?

– Давай гроші, – повторив пірат, наставляючи вістря свого меча Ефіїсу в груди. Той сміливо підійшов упритул і став так, щоб вістря торкалося його одягу і сказавши «Ну, ріж», блискавично встромив свого короткого меча тому в шию. Ухопив тіло, що почало осідати на палубу і штовхнув на іншого, вдаривши того у груди мечем з-під пахви першого розбійника.

– За борт, – і за цією командою Оливья вхопив одне, а Ефіїс друге мертве тіло і перекинули на протилежну від піратського корабля сторону. Їх дії залишилися непоміченими, бо велике вітрило не було згорнуте, а вільно хиталося під вітром з боку в бік.

– Ріж під лопатку, – спокійно вимови Ефіїс, підходячи до двох інших розбійників. – Тепер розрізай линви і скидай тіла за борт.

Команда корабля завмерла, а керманіч закрив голову руками, вже не сподіваючись вижити після таких рішучих дій. Кораблі почали розходитися, коли пірати стали галасувати, їх керманіч знову підвів своє судно впритул, вдаривши бортом об борт. В ту ж мить ще шестеро розбійників стрибнули на палубу, розмахуючи кривими мечами.

Ефіїс, намотавши на руку канати, що потрапили йому на очі, кинувся на піратів, захищаючись линвами, як щитом, і точно встромляючи жало меча поміж шиєю та грудьми нападників. Оливья слідував за ним назирці, застерігаючи від спроби зайти зі спини. Несподівана відсіч з боку здавалося б звичайних купців призвела до негайної загибелі п'ятьох. Ефіїс вже насадив на шостого, коли з піратського судна дзенькнула тятива, стріла вдарилася у його груди й відскочила від обладунків, захованих під одягом. Войовничий бібліотекар негайно обеззброїв останнього розбійника і закрився ним, як щитом.

– Стріляйте ще, – крикнув він, – я приготував для вас добру мішень!

– Відпусти його і ми порозуміємося, – почувся голос звідтіля і до борту підійшов низенький чоловік, загорілий, як ефіоп.

– Стань замість оцього на перешкоді стрілам – і ми порозуміємося.

– Я Капуто Каніс!

– А я Сано Сапієнтіс. Скільки у тебе ще залишилося людей? Надсилай всіх сюди.

– Ні, не буду. Ми прості рибалки і не хочемо крові, а ти зарізав дев'ятьох моїх людей. А у них же сім'ї, діти.

– То чого б твоїм рибалкам не рибалити?

– Я зрозумів. Вибач мене за напад, я присягаюся, що ніколи більше не нападну на твій корабель, тільки відпусти цього хлопця – це мій єдиний племінник.

– Збрешеш! Ось, що, твій родич залишається моїм бранцем, доки я не повернуся назад. Ось тоді ти його й отримаєш.

– Але ж...

– Я не питаю твоєї згоди! Керманичу, став вітрила і не барись, бо тебе може заскочити та ж доля, що й оцих дев'ятьох!

Подальше плавання пройшло майже непомітно, оскільки Ефіїс та Оливья розпитували свого бранця про піратські справи і незчулися, як керманич оголосив, що вони заходять у порт Евнос.

– Нас можуть упізнати, – мовив Ефіїс, – тому ти підеш шукати Поллукса, а я зв'яжу оцього горе-небожа та чекатиму на вас біля отих будівель. Бачиш дахи, вкриті очеретом? От біля них.

Чекати прийшлося не довго. Тільки-но Ефіїс присів навпочіпки біля вказаного місця, як почув швидкі кроки і з-за рогу вибіг Поллукс. За ним ледве встигав Оливья, поправляючи на ходу свою тогу.

– Ефіїсе! – крикнув Поллукс. – Ти живий! А нам повідомили, що ви

Обоє загинули

– Не кричи так, – засміявся той, обіймаючи названого брата, – ми тепер римляни. Сано Сапієнтіс та Пробус Содаліс. Проведи нас таємно до свого дому, там і поговоримо.

– Сірігма буде така рада! А вона бідолашна вже скільки місяців носить по тобі жалобний одяг...

– Нехай носить і далі, бо хтось може здогадатися, що ми живі.

– А що з нашим бранцем? – запитав Оливья.

– Лежить зв'язаний на палубі у затінку, щоби пекуче Олександрійське сонце не зіпсувало ніжне тіло піратського племінника, – посміхнувся Ефіїс. – Поллуксе, йди уперед і підготуй сестру до несподіванки, аби ваші сусіди не почули галасу, коли ми прийдемо.

– Братику, мій ріднесенький, – умиваючись щасливими сльозами, приникла до його грудей Сірігма, коли він із другом увійшли до оселі Поллукса. – А ми тебе вже й оплакали. Вже й попросили у Артеміди доброго місця в Аїді... А тебе й не впізнати: бородатий, у римському одязі.

– Артеміда мене береже, – посміхнувся Ефіїс, – а щодо бороди, то це якраз для того, аби мене не упізнали. Сестричко, збігай до Лорді та Мірки, скажи, нехай вони з чоловіками завітають до вас сьогодні увечері – мені так хочеться всіх вас побачити. Тільки жалобу не знімай. І їм про це скажи.

– Зроблю, зроблю, мій ріднесенький. А чому б нам не зібратися у батьківському домі? Мірка за ним слідкує, та і Єрмант навідується.

– Мало часу минуло від того, як ми «загинули». Нехай все вляжеться, а тоді у вас купить той будинок римлянин на ім'я Сано Сапієнтіс.

– Не чекав, не чекав, що ти будеш іще й досі живий, – промовляв Єрмант, останнім після всіх родичів та друзів, що зійшлися на симпозию у дім Поллукса, обіймаючи Ефїїса, – не чекав, що грамотій виявиться таким вправним бійцем.

– Я вмію добре вчитися, отже наука бою мною теж опановано ґрунтовно.

– Та що все про бій та смерть, – вигукнула Мірка, – Ефїїсе, розкажи, як там у Римі? Нам усім цікаво.

– Місто трохи більше за нашу Олександрію, – почав Ефїїс, прилігши на лаву біля столу, – у ньому так само багато людей, різних мов і звичаїв, але у них немає царя, а все вирішують збори старійшин з найбагатших родин – Сенат.

– А греки там є?

– Є й багато. Вони отримують статус купців і вільно торгують.

– А ти вже узнав, чому Рим перемагає усіх? – спитав Кастор, який зацікавлено слухав оповідача.

– Узнав, але про це краще розповість Оливья – мій новий і вірний друг.

– Я й раніше припускав, – почав Оливья, – що причиною сили Риму є дотримання законів, а тепер точно у цьому впевнився. Але є ще одна причина – це можливість міняти свій статус протягом життя.

– Це ж як?

– Ось був якийсь раб, що добре прислужився своєму власнику, і його відпускають на волю. Якщо він розбагатіє, то стане купцем, і, навіть, може стати сенатором. Якщо не він, то його нащадки. Римська історія має силу таких прикладів.

– А що там за пригода з піратами? – це вже Поллукс пригадав чутки, що пішли у порту, після прибуття судна з Геркуланума.

– Було й таке. Та Ефїїс з ними швидко упорався і захопив одного у полон.

– Де він зараз?

– Зв'язаний лежить на тому кораблі й досі.

– То віддайте його нам, у службу охорони порту, бо чутки про сицилійських піратів вже не вперше нас турбують. Якщо ці розбійники перекриють торгові шляхи з Риму, Єгипту буде сутужно вижити.

– Цікаво, а на військові кораблі вони колись нападали? – запитав Ефїїс, вражений якоюсь своєю думкою. Він навіть сів на лаві, нахилившись до Поллукса.

– Я не чув про таке. Ні, напевне, що ні.

– А озброєні римські галери часто сюди приходять?

– Дуже часто. Майже щотижня.

– З якою метою?

– Не знаю, нехай Кастор відповість, бо у порт Евнос вони не потикаються, частіше заходять до малого порту.

– Вони постачають гроші та зброю для своїх військ, що розташовані в Олександрії та навкруги неї, – відповів Кастор.

– А купці присутні при вивантаженні суден?

– Присутні? Згадав, завжди приходять купці, особливо юдейські. Вони отримують невеличкі скрині.

– А перед відбуттям суден ці ж люди теж приходять?

– Не пам'ятаю. Може й приходять.

Розмови тягнулися до пізньої ночі. Коли вже всі почали розходитися по домівках, Ефїїс раптом піднявся і покликав Оливью.

– Ходімо, проведемо їх до дому.

– Та не треба, ми й самі дійдемо, – почав було Кастор, але Ефїїс так виразно поглянув на нього, що той замовк. Після того, як Кастор з Лоуді попрощалися з ними, провели додому й Єрманта з Міркою. Проходячи повз двері батьківського будинку, Ефїїс провів по ним рукою, прошепотівши: «Я помщуся за вас, мої рідні, чого б це мені не вартувало».

– Будемо прощатися? – запитав Єрмант, стоячи на порозі свого дому.

– Ти, Мірко йди, – відповів Ефїїс, – а ми ще трохи прогуляємося.

– Як далеко, – напружено спитав командир охорони воріт Сонця, – Я одразу збагнув, що ця прогулянка не звичайний прояв ввічливості.

– Коли нас спинить нічна варта, скажеш, що супроводжуєш двох поважних римлян, от і все. Ходімо.

– Це будинок Давида, – сказав згодом Оливья, коли вони проминули декілька вулиць і зайшли у Юдейський квартал. – Отого купця, що повідав нам вартість золота та срібла.

– Єрманте, стань осторонь і не втручайся. Оливья, ми маємо розмовляти тільки латиною, – з цими словами Ефїїс почав щосили стукаючи у двері.

– Чума на ваші голови, – почувся голос із середини будинку арамейською мовою. – Припиніть гуркіт і дайте спокій старій людині.

– Ти шахраював при розрахунках і маєш за це відповісти, – проказав Ефїїс крізь двері. – Відчиняй, бо я покличу легіонерів і спалимо всю твою халупу.

Двері зарипіли і відчинилися. З неї спочатку показалася рука, що тримала невеличкий каганець, а потім визирнуло заспане, але насторожене обличчя Давида. Ефїїс негайно заштовхнув його у середину і причинив за собою двері.

– Він його уб'є? – спитав Єрмант у Олив'ї. – Дуже рішуче він узявся до справ. А я можу стати свідком злочину?

– Ти став полохливим. Це зовсім не схоже на того хвацького вояку, яким ти виглядаєш у спогадах Філогноса.

– Я такий і є, але тепер у мене сім'я, будинок, спокійна робота. Я не хочу це втратити.

– Не хвилюйся, нічого не станеться. Вони просто поговорять, як старі друзі.

– Чого ж тоді він не назвався?

– Бо минулого разу вони трохи посварилися.

Єрмант притулив вухо до дверей і почув верескливий, але від цього ще більш виразний, голос хазяїна будинку та тихі звуки слів, що вимовляв Ефїїс. Час спливав, але незваний гість все не виходив. Раптом почулися кроки, двері відчинилися і на поріг вийшов Ефїїс, посміхаючись від якихось своїх думок:

– Ходімо до якоїсь барелі спіті, – звелів він, – не будемо тривожити сон наших рідних. А тобі Єрманте, подяка за допомогу. Знову ти підставляєш своє плече у мить найбільшої скрути, як колись моєму батькові.

– Я ж нічого не зробив, – зніяковів Єрмант від такої похвали. – Постояв і все.

– Ти нічого не запитав і це головне!

Вони обнялися і розійшлися в різні боки.

– Розкажуй, – нетерпляче попросив Оливья, коли вони влаштувалися в кімнаті, винайнятій у невеличкій барелі спіті. – Що вдалося узнати?

– Це наша остання подорож до Олександрії, – відповів Ефїїс, укриваючись з головою. – Це все, що я можу сказати. Спи, бо завтра у нас важкий день.

З головою, сповненою думок і запитань, Оливья довго не міг заснути, а коли Морфей обійняв його, прийшлося підніматися від енергійного струшування за плечі.

– Уставай, сонько, прийшов час міняти наше срібло на золото. Ти ще пам'ятаєш, у кого ми міняли минулого разу?

Крекчучи, Оливья піднявся з ліжка і вони, не снідавши, подалися здійснювати свої купецькі оборудки.

– Тепер швидко до малого порту, – скерував дії Ефїїс, коли з обміном було покінчено. – Після полудня відходить римська галера, на якій ми й повернемося.

– А чому не на тому кораблі, на якому ми прийшли?

– Бо так швидше. Ти не забув, що наш дім охороняє тільки один раб і той може втекти. Тоді ми опинимося перед розграбованою і пустою оселею.

У малому порту вони зустріли Кастора, який хотів було підійти, але помітив знак Ефїїса і пішов в інший бік. Римська галера стояла біля найзручнішого місця причалу. Біля сходен, кинутих з неї на берег, стояв вартовий у повному озброєнні.

– Поклич вашого командира, – сказав Ефїїс, підійшовши впритул до охоронця.

– Його немає на кораблі, – була коротка відповідь. – І відійди подалі, бо узнаєш міць мого меча.

– Тоді поклич його заступника. І розмовляй ввічливо з громадянами великого Риму, бо узнаєш міць наших законів.

– Чого вам? – визирнув з-за борту легіонер з ознаками командира когорти.

– Хочемо заплатити за доставку нас додому? Це можливо? Скільки буде коштувати?

– Таке рішення приймає тільки командир. Зачекайте, він скоро прийде.

– Біжи у порт Евнос, – звелів Ефїїс Оливї, – та передай нашого бранця Поллуксу. Але скажи, щоб його залишили живим. Нам потрібен заручник, який би стримував діяльність сицилійських піратів.

– Так ти ж сказав, що це наша остання подорож до Олександрії? Для чого нам стримувати піратські дії?

– Життя довге, а заручник на щось згодиться у майбутньому..

– А ти не хочеш попрощатися з рідними?

– Довго прощатися – довго побиватися, – відповів Ефїїс і зітхнув, пригадавши, що це була приказка його няньки Магари.

– Командире, – гукнув у цей момент голос з галери, – оці купці просяться на корабель до Риму.

Ефїїс повернувся і побачив до кого звертався легіонер. Це був високий чоловік з уже досить великим черевом і червоним обличчям, яке набуло такого забарвлення не тільки від сонця, але й від непомірного вживання вина. Від нього й зараз тхнуло, як з барила.

– Хто такі?

– Купці з Геркуланума, – стримано всміхаючись мовив Ефїїс.

– Що везете?

– Нічого.

– Ти мене надурити хочеш? Купці і без товару.

– Товар був, коли ми його привезли і залишили на розпродаж. Через місяць повернемося за грошима. То скільки візьмеш за доставку додому?

– Я у Геркуланум заходити не буду, а йду прямо в Остію.

– То не біда, звідтіля ми легко доберемося. То скільки?

– Золотий аурей! І будете спати на палубі. У разі тривоги лізете до трюму, де сидять раби-веслувальники.

– Гаразд. Ми вже можемо зійти на борт?

– Давай гроші й заходь.

– Біжи до Поллукса, – звелів Ефїїс Оливї, – а я спробую розговорити цього череваня. І затримаю відхід, щоб не відпливли без тебе.

На борт він зайшов після того, як навідався у портову барелі спіті і приніс звідтіля посудини з вином і пивом.

– Не бажаєш пригоститися? – запитав він у командира галери. – Бо так спекотно, що в горлі зовсім пересохло.

– Коли відпливемо, зайдеш у мою кімнату на кораблі, тоді й побалакаємо, – відповів той і почав пильно спостерігати за підготовкою до відплиття.

– Вітрило згорніть, як слід! – Кричав він на легіонерів, – рабів нагодуйте перед виходом, бо з північним вітром нам довго прийдеться йти на веслах! Керманич на борту? Добре, нехай стає до справи, як тільки почнеться приплив, виходимо.

Віддавши накази, командир став поруч з Ефіїсом, який виглядав Оливью, і став пильно стежити за прилеглими до порту вулицями. Аж ось вигулькнула знайома Ефіїсу постать Давида, який ніс невеличку скриньку, згинаючись під її вагою. За знаком командира, скриньку взяв один з легіонерів і відніс на корму, а командир підійшов до Давида, і вони про щось тихенько поговорили, після чого командир повернувся на корабель, прив'язуючи до пояса тугий мішечок.

– Ми скоро відходимо, де твій компаньйон? – звернувся він до Ефіїса.

– Он біжить, почекай трохи.

Вже зовсім стемніло, після виходу корабля з порту пройшло багато годин, коли до друзів, що влаштувалися на палубі, підійшов легіонер і покликав Ефіїса до командира корабля.

– Ти мене вірно зрозумів, – мовив той, побачивши в руках Ефіїса амфору з вином та глек з пивом. – Ось кухоль, наливай спочатку пива. І собі теж.

– Скільки тобі платить Давид за перевезення золота? – запитав Ефіїс згодом, коли пиво та вино були випите.

– А що тобі до цього? – п'яно посміхнувся командир, намагаючись триматися рівно у своєму кріслі.

– Отже ти не відмовляєшся, що робиш це?

– Ну ти й хитрун! Вивідав. Ха-ха! Так знай же, що з цієї оборудки я отримую тільки десяту частину, а все інше йде до Риму. Отже, я нічого не чиню без дозволу своїх начальників. Ну йди вже, я спати хочу.

Де на веслах, а де під вітрилом, галера дісталася Остії на четверту добу плавання.

– Шукаємо корабель до Геркуланума? – спитав Оливья.

– Ні, спочатку глянемо на дії командира нашої галери. Станьмо осторонь.

А там повторилося майже те саме, що й в Олександрії. Тільки тепер командир віддавав скриньку непримітному чоловічку, який одразу подався геть. Ефіїс з Оливью пішли за ним назирці. Чоловічок привів їх до будинку, який дивовижним чином нагадував дім Давида.

– Що ти задумав? – спитав Оливья у Ефіїса.

Замість відповіді той постукав у двері і щось проказав хазяїну арамейською мовою, коли той прочинив двері. Його впустили в сере-

дину, і двері зачинилися. За хвилину Ефіїс уже вийшов, посміхаючись і заявив:

– Я ж казав, що це була остання подорож до Олександрії. Тепер їздитимуть інші, а нам буде менше клопоту. Тепер ходімо купляти човна.

Ошелешений такою швидкістю вирішення справ, Оливья змовчав. Але не змовчав тоді, коли Ефіїс придбав великого човна, якого можна було б назвати маленьким кораблем.

– На такому кораблі, либонь, Язон ходив за золотим руном!

– Згода, – відгукнувся Ефіїс, – то назвемо його Арго. А ось і наша команда: це стерновий і він же кібернетос на ім'я Марко Наута. І його команда: двоє синів Велокс та Гарруліс, а також куховарка і його дружина Меєк.

– То у нас на утриманні буде ціла сім'я? Де ми грошей наберемо?

– За це не хвилюйся. На життя вони будуть заробляти собі самі.

– Тобто, як самі?

– Щоб не стояти у порту Геркуланума, вони возитимуть вантажі вздовж узбережжя.

– А житимуть же де?

– Оцей корабель і є їхній дім. Я купив його досить дешево у кредиторів Марко. Він його побудував, але викупити так і не зміг.

– Не сумнівайтеся, пане, – озвався Марко, – ми служитимемо чесно.

На цих словах розмови затихли і човен, чи то б пак, маленький корабель, вирушив до Геркулануму, тримаючись близько до берега. За дві ночі вони дісталися порту і вирушили до дому.

– Зачекай, – мовив Ефіїс, – я навідаюся до знайомого хазяїна стабулюму, чи не сталося чогось за нашу відсутність?

– А я піду прямо додому.

Швидким кроком діставшись дому Оливья здивовано зупинився, бо у будинку були

Розчинені зовнішні двері

Оливья прислухався, але з дверей не долітало жодного звуку. Він обережно зайшов у внутрішній двір, але й там було пусто. Тільки дзюркотіння води у невеличкому басейні порушувало тишу. Оливья дістав меч з-за пазухи і повільно пішов до олтаря Артеміди. Каганець горів, як завжди, і таємна схованка теж не була розкрита. Раптом почувся дитячий плач, що переходив на стогін. Він кинувся на звуки і знайшов маленького раба непритомним, усього покритого саднами від ударів і зовсім голого. Помацавши тім'я лівою рукою, безпальний історик відчув сильний жар.

– Сірануш, Бориславе! – гукнув Оливья, але його голос одиноко пролунав у пустому домі.

– Що сталося? – почувся крик із двору і до кімнати рабів забіг Ефїїс.

– Нікого немає, двері відчинені навстіж, Ангел непритомний від побоїв, але потаємна схованка не знайдена.

– А хазяїн стабулюма запевняв мене, що все тихо. Нічого, я з ним ще розберуся. Іще щось украдено?

– Я не дивився, – відповів Оливья і заходився обтирати дитину мокрими ганчірками та напувати.

– Розкрадено всі запаси їжі та весь новий одяг, – сказав згодом Ефїїс, – виходить, що ця дитина – єдиний свідок. Зачекай мене, я скоро.

– Хазяїн вдома? – запитав він у рабині Авенар, що відчинила двері будинку доктора Гіпарргуса на його стукіт.

– Так, – відповіла вона, широко всміхнувшись. – Зі щасливим прибуттям, пане. Пан Оливья здоровий?

– Відвідувачі в домі є? – не відповідаючи запитав Ефїїс.

– Нікого, а що...?

– Збирайся, знайди всі ліки від побиття і свої власні речі та йди до мого дому – малого хлопчика дуже побито, а мені потрібно, щоб він розмовляв.

– Як же це допустив Борислав? – ахнула Авенар. – І чи відпустить мене хазяїн?

– Ніколи теревенити, збирайся, я все вирішу за тебе! – палко вигукнув Ефїїс і пішов шукати хазяїна будинку. Той сидів у кріслі, п'ючи вино з кубку і обернувся на звук кроків.

– Що тобі треба? – неприємно спитав лікар у Ефїїса, який рішучим рухом підняв того з місця за барки і як слід струсонув.

– Як його звати? – тільки й спитав бібліотекар-утікач

– Я не винуватий, – заверещав лікар, борсаючись у дужих ефїїсових руках. – Це він сам придумав.

– Розповідай спокійно, – звелів Ефїїс, затуливши йому рота долонею і прислухаючись до звуків у домі. Було тихо. – Ти один удома?

– Тільки Авенар – інших немає.

– Гаразд, розповідай. Не бійся, я тебе не вбиватиму.

– Коли я сказав, що мені є кому поскаржитися, – почав лікар дрижачим голосом, – я мав на увазі Гальбу.

– Знову той Гальба! – вигукнув Ефїїс. – Він же мертвий!? А інших родичів я знаю, бо купляв у них будинок. Хоча, ні, був іще один, що заявляв на свої права...

– Светоній Семпрус, – перебив його лікар, – народжений від вільновідпущениці син власника будинку. Родина його не визнала, тому він потрапив у клас вершників-купців.

– І чим займається? Чим торгує?

– Як і ти, золотом.

– Він один такий торговець у Геркуланумі? – зацікавився Ефїїс.

– Один. У Помпеях теж є його міняльна лавка.

– То що придумав Светоній?

– Коли я сказав йому, що ти мене образив...

– А сказав як? – перебив промову лікаря Ефіїс.

– Ні. Він запропонував помститися тобі, взяв з мене десять золотих ауреїв, як він казав, за роботу, і наказав мовчати. Я не думав, що все буде так жахливо! – викрикнув лікар, помітивши, як звузилися очі відвідувача.

– Тобто, ти знав, що той Семпрус напав на мій будинок і мене пограбував?

– Знав.

– А чому не повідомив у магістрат?

– Я боявся, що мене визнають спільником.

– Ти і є спільник. І я можу негайно зажадати від тебе покриття моїх збитків. А це три раби, одяг і харчі на три місяці!

– Як ти це доведеш? – вперше усміхнувся лікар. – У суді тобі не повірять.

– Суд не відбудеться. Я просто заріжу тебе і візьму що схочу, – і короткий меч, з яким Ефіїс майже поріднився, уп'явся в шию доктора Гіпаргуса.

– Тебе знайдуть, – прохрипів лікар, вириваючись без усякого успіху із залізних пальців Ефіїса.

– Я перший оголошу, що бачив, як побіг злодій і назву його прикмети. Слідство вирішить, що це якісь раби-втікачі.

– Не вбивай, я зроблю все, що ти схочеш... – знову заверещав лікар і до Ефіїса долетів сморід його випорожнень.

– От і добре. Слухай. – почав наш герой, затуляючи носа краєм одягу. – зараз ти швиденько помиєшся, і ми підемо у магістрат, де ти визнаєш, що я заплатив тобі за рабиню Авенар золоту монету і вона тепер моя. Далі, ти підеш до Светонія і скажеш, що я лютую через пограбування і шукаю винуватих. Далі, ми з тобою підемо до командира охорони міста і засвідчимо, що бачили в різні часи рабів-утікачів, які грабують Геркуланумські помешкання. Я розповім про своє, а ти теж скажеш, що у тебе пропали якісь речі. Зрозуміло?

Не маючи сили заперечувати, лікар тільки ствердно кивав головою.

– Як він себе почуває? – запитав Ефіїс, повернувшись після відвідувань лікарем усіх названих йому осіб.

– Погано, – відгукнулася Авенар, – весь горить, дуже виснажений. Я дивуюся, що він іще й досі живий, адже пролежав без пам'яті не менше двох діб. А що сказав мій хазяїн?

– Сказав, що ти добре впоралася, адже відтепер я твій хазяїн. І допоки не знайдеться Сірануш – будеш господарювати вдома. Але, головне, ти маєш вилікувати малюка!

– Так ти сказав, що у Геркуланумі все спокійно? – звернувся Ефіїс до хазяїна стабулюма, заскочивши його зненацька у ту мить, коли той вже хотів зачинятися.

– Спокійно... – хазяїн відступив у глибину приміщення, намагаючись уникнути натиску Ефіїса.

– А те, що мене пограбували, на твою думку, звичайна річ?

– Я про це нічого не знаю...

– Про те, що я з компаньйоном від'їжджаю, знав тільки ти, бо саме тобі я дав грошей на харчі для рабів.

– Хтось міг помітити вас у порту.

– Але т й хтось не міг знати, що ми їдемо надовго. А пограбування сталося два-три дні тому! Кому ти про це розповів? – Ефіїс узяв того за горло і почав поволі стискати, уважно дивлячись, як очі у невдахи вибалушуються, обличчя синіє, а язик поволі висувається з рота, випускаючи піну. – Хіба ти не знаєш, що за таку звістку дехто міг би дати непогані гроші. Скільки тобі дали? – тут він відпустив шию і дав хазяїну віддихатися.

– Два золотих ауреї, – відповів той, дивлячись вовком на непрошеного гостя і потираючи шию.

– Светоній Семпрус?

– Він. Хочеш їх відняти?

– Залиш собі. Але ти негайно відрядиш рабів до мого дому з харчами на три місяці і даси їм наказ усе по прибирати і наготувати їжі на тиждень, бо моїх рабів, з твоєю допомогою, покрали. Іще одне. Підеш до командира охорони порту і поскаржишся, що якісь злодії тебе обікрали. Назвеш те, що доставиш у мій дім. Виконуй, бо іншого разу я не спинюся і задавлю тебе як курча!

За декілька днів у Геркуланумі вже усі знали, що невідомі злодії грабують маєтки городян. До Ефіїса декілька разів заходив командир охорони міста, щоб розпитати подробиці пограбування. Після цих відвідин месник пішов до лікаря, а потім до стабулюма, нагадуючи їх хазяям про домовленості. Дитина все була без пам'яті, але Авенар запевняла, що найтяжче минуло і що Ангел виживе.

– Прийшов час діяти, – покликав одного вечора Ефіїс Оливью, який так заглибився у свої записки про подорож до Олександрії, що нічого навкруги не помічав. – Не може якийсь Семпрус залишитися безкарним.

– Люди одразу вкажуть на тебе, бо всі пам'ятають, як він рвався до нашої оселі і як ти його вигнав взаший.

– Помиляєшся. Не вкажуть. Слухай уважно, що будемо робити.

Тієї ночі у чотирьох будинках стався напад, правда без неприємних наслідків. І хоча вхідні двері було ушкоджено, злодіям не вдалося нічого украсти. Їх відігнали озброєні раби та гавкіт собак, яких у Геркуланумі тримала кожна сім'я. Другого дня тільки й було розмов

про цю пригоду. Магістрат вирішив збільшити кількість нічних охоронців міста у двічі.

– Тепер нам нічого не вдасться подіяти, – зауважив Оливья, прийшовши з вулиці, де він збирав плітки городян щодо нападу. – Всі причаїлися, озброїлися, а тут іще й нічну варту збільшили.

– Чим більше страху, тим більше безладу, – відгукнувся його друг, змотуючи тугу лину з гаком, яку він приніс з купленого нещодавно човна. Потім він заходився різати м'ясо та вимочувати його у жовтуватому розчині. Далі все склав у мішок і промовив. – Наступної ночі діятимемо окремо. Ти знову турбуватимеш городян у інших частинах міста, щоб нічній варті було що робити.

– А як вони мене заскочать?

– Ти громадянин міста. Твоє слово має вагу! Скажеш їм, що бачив декількох злодіїв, які побігли по дорозі на Помпеї. Нехай ловлять. А сам іди додому й чекай на мене.

Виконавши всі доручення і здійнявши галас у різних кутках міста, Оливья з нетерпінням чекав на повернення Ефїїса. Не спала й Авенар, хоча їй нічого не розповідали. Не в силах далі терпіти невідомість, Оливья зійшов на дах будинку і уважно поглядав у напрямку дому недруга. Хвилини тягнулися як години. Та ось вдалині спалахнула заграва, загавкали собаки, спочатку далекі, а потім і ближні. Оливья став на ганку і широко прочинив двері.

– Допоможи, – почувся тихий голос з-за рогу вулиці. Оливья побіг на голос і прийняв на руки жіноче тіло.

– Неси в дім, а я допоможу Бориславу.

– Авенар, ось тобі ще робота, – покликав Оливья, занісши у дім непритомну Сірануш і опускаючи її на підлогу.

– А ось іще, – додав Ефїїс, тягнучи на попід руки знесилоного Борислава.

– Домінусе, – почувся його слабкий голос, – щось маю сказати.

– Може, як одужаєш? – озвався Ефїїс.

– Це важливо. Я всього не зрозумів, але Сірануш підказала. У Помпеях ти теж маєш ворогів. Вони діяли спільно... – тут голос раба затих, очі закотилися і тільки хрипке дихання, яке виривалося з його грудей говорило, що його дух іще не вирвався з тіла.

– Вони виглядають зовсім знесиленими, – мовив Оливья, – де ти їх знайшов?

– Борислава було прикуто до колеса, що подає воду на поле, а Сірануш... може я помиляюся, але здається її постійно ґвалтували і не давали їсти.

– Ти не помиляєшся, домінусе, – відгукнулася Авенар, стоячи на колінах біля непритомної рабині. – Але я спробую її вилікувати.

– Якщо потрібні якісь ліки – ти тільки скажи. Оливья, ходімо до ауреуму, поговоримо.

– Ну, розповідай швидше, – гарячкувато почав Оливья, зачинивши двері, – що там було? Як ти пробрався до будинку?

– Про це потім. Спочатку про головне. Де записи, які ми вели при обміні золота на срібло?

– А-а-а, зацікавився нарешті, – посміхнувся історик, – так знай же, що я облаштував ще одне таємне сховище, де все збереглося. Зможеш знайти?

– Мені ніколи гратися в твої ігри, показуй.

Трохи ображений такою сухою вимогою, Оливья підійшов до дверей і відсунув на них невеличку дощечку. Під нею показався згорток папірусів, який він мовчки подав Ефїїсу. Так само мовчки той почав уважно переглядати записи, потім подав половину документів другу і звелів:

– Шукай ім'я, схоже на Квінтіліс чи Квантілус.

– Знайшов, – майже одразу вигукнув Оливья, подаючи йому папірус. – Квінтіліс Секстілус з Помпей. Міняв чи не найменше з усіх. Пригадую, ти ще тоді спитав у нього, чи варто було долати таку відстань, аби поміняти так мало.

– Оце і є наш ворог у Помпеях. Прийдеться тобі знову туди збиратися.

– Та розкажи ж, що було!

– Ну, слухай, – сказав Ефїїс, прилягаючи на лаві, – я перекинув отруєне м'ясо через паркан і зачекав деякий час. Спочатку чув, як собаки гризлися за нього, потім заскавучали і затихли. Тоді кинув гак на стіну і переліз через неї, чіпляючись за линву.

– І ніхто тебе не побачив?

– Здається всі спали... Ні, хтось мене бачив, бо метнулася якась тінь... Не було часу на роздуми... – вимова Ефїїса стала уривчастою, голова від втоми схилилася на лаву. – Прийшлося зарізати тих рабів, що нападали разом із Семпрусом. Зайшов до нього... питав, хто ще з ним був.. він мовчав... як штрикнув у груди... почув ім'я Квінтіліс... забрав усі папери, поклав за пазуху, знайшов наших... – тут його очі заплющилися і міцний сон охопив втомлене тіло.

Оливья, трохи подумавши, примостився спати біля дверей, що вели на вулицю, міркуючи про себе: «Якщо хтось захоче зайти, спочатку розбудить мене». Але ніч минула спокійно. А як засіріло на небі, у двері постукали.

– Кво опортере? – негайно відгукнувся історик, продираючи очі.

– Міська сторожа.

– Що сталося? – з цими словами Оливья визирнув у шпарину ледве прочинених дверей.

– Знову пограбування. Тепер з убивством.

– Кого вбили?

– Светонія Семпруса. І дім його спалили.

– Який жах. А чого ви прийшли до нас? – тут хороший настрій дався взнаки, бо історик пожартував. – Боїтеся ходити вулицями і хочете, щоби ми вас захистили?

– Ваші раби, яких було украдено, повернулися? – замість відповіді, запитав командир охорони.

– Яка вам справа до наших рабів? – почав тягнути час Оливья, гарячково розмірковуючи, що ж відповісти.

– Сусіди чули вночі вигуки з іменами ваших рабів.

Тут позаду Оливьї почулися кроки і на ганок вийшов Ефїїс, відсторонивши Оливью і наказавши йому зачинити за собою двері.

– Де ваші раби? – знову почав командир охорони.

– Не повторюйся, я все чув. Коли вночі здійснювся галас, я прокинувся і вийшов на вулицю.

– І не побоявся? – повернув насмішку командир охорони.

– Від вас же ніякої користі, – негайно зреагував Ефїїс. – Недалеко від дому знайшов непритомних своїх рабів. Ми з Содалісом затягли їх у дім.

– Нам потрібно їх допитати.

– Якщо не помруть, допитаєте. Я сповіщу вас, коли ті отямляться. Зараз їх лікує наша нова рабиня. А про що хочете спитати?

– Де їх утримували?

– Я й сам хотів би знати. Я спитаю і вам передам, бо латини вони все одно не знають, тільки грецьку, тай ту погано.

Охоронці пішли, а Ефїїс повернувся у дім.

– Зачекаємо, доки Борислав зможе ходити, – звернувся він до Оливьї, – а потім навідаємося

До Помпей

Одужання йшло важко. Першим отямився Борислав і заходився оповідати історію нападу на будинок:

– Я їм кричу через двері «Кво опортетере», як ти мене навчив. А вони щось кричать своє, не збагну, що. Тут мене хтось як вдарить у потилицю і забив памороки. Коли я очуняв, мене вже тягли у дім того Семпруса.

– О якій порі дня це було? – спитав Ефїїс, кусаючи травинку.

– Надвечір. Сонце вже сіло, але вогонь ще не запалювали.

– А у криках нападників, чи не чув ти якесь ім'я?

– Все кричали «Гальба, Гальба».

– А сусіди, виходить, нічого не чули, – звернувся Ефїїс до Оливьї, – а як ми завели рабів у будинок, то почули й тиху розмову?

– Може існує якась шпаринка між домами, через яку все чути?

– То пошукаємо.

Ретельне обстеження спільної стіни нічого не дало. Ефїїс став посеред двору, розмірковуючи, де б іще пошукати, коли його увагу

привернув сусідський дах. Точніше, віконце на ньому, через яке ви-
зирає дивний пристрій, схожий на амфору без дна, широка сторона
якої була повернута у його бік. Він зробив знак своєму другу і пішов
до ауреуму.

– Я знайшов «шпаринку», – повідомив Ефїїс Оливью. – Цей при-
стрій часто використовували єгипетські жерці, щоб підслуховувати
про що говорять прихожани у храмах. А ще, для того, щоб провіщати
волю богів з вуст статуй.

– Давай негайно підемо і ...

– Не варто. Якщо ми знаємо їх тайну, а вони про це не відають,
то можемо вдатися до хитрості.

– А хто ці люди? Ти щось чув про них?

– Не встиг познайомитися, а дарма. От якби я наслідував приятну
звичку свого батька завжди спершу знайомитися з сусідами, може ні-
чого б і не було... – Ефїїс замовчав, пригадуючи рідних і жага помсти
знову спалахнула в ньому так, неначе їхня смерть сталася от-от. –
Давай міркувати, як логіки. Наших недругів у Геркуланумі знищено.
Але нас продовжують підслуховувати. Борислав перед тим, як знеп-
ритомніти сказав, що маємо ще ворогів у Помпеях. Отже наші сусіди
куплені помпейськими ворогами. І ми можемо їх обдурити.

– До твоїх міркувань можу додати, що нічна сторожа теж куплена
ними. Інакше вони звернули б увагу на крики серед ночі. А що ти на-
думав?

– Вдамо, що знову відїжджаємо надовго.

– Ти хочеш зробити засідку у нашому домі?

– Тобі не подобається?

– Мене турбує не бій, який нам прийдеться витримати з невідомо-
ю кількістю ворогів, а те, що чекати на нього прийдеться довго.

– З чого ти взяв?

– Дивись. Поки ми збиратимемося, а робити це треба не поспі-
шаючи, як і минулого разу, пройде тиждень. Далі, нам треба бути ві-
дсутніми хоча б днів зо три.

– А це для чого?

– Щоб сусіди пересвідчилися, що ми таки відбули у невідомі краї.
Потім, до Помпей їхати один день. Готуватися до нападу вони будуть
не менше одного дня. Їхати сюди, два дні.

– Чому два, а не один?

– Щоб напасти увечері, треба за день приїхати у передмістя Гер-
куланума, наступного дня пересвідчитися, що нас немає і увечері ви-
рушити на справу.

– І скільки виходить?

– Два тижні. І де ми весь цей час будемо ховатися?

– На «Арго»! Відпливемо на очах у всіх з клунками та амфорами.
На базарі закупимо їжі на місяць. Хай усі знають, що нас довго не бу-
де вдома.

– Бориславе, – сказав Ефїїс своєму рабу, стоячи у дворі обличчям до сусіднього дому, – ми із Содалісом скоро знову їдемо у справах, а ти вартуватимеш дім. Тільки дивись, стережи як слід, щоб не було як минулого разу.

– Домінусе, я ж іще слабкий, – пробелькотів вражений скіф, – ледве себе ношу по землі, де ж мені відбивати напад?

Тут його було взято за одяг і потягнуто у будинок.

– Я це сказав, щоб сусіди почули, – вимовив Ефїїс, б'ючи по столу різкою так, що аж луна йшла. – А ти кричи, неначе тебе б'ють!

Від слабкості Борислав і кричати не міг як слід, але його знову було витягнуто на двір і Ефїїс закричав:

– Щоб стеріг! Бо заб'ю до смерті!!

Інша розмова була з керманичем «Арго».

– Марко, ти знаєш поблизу якусь бухту, щоб сховати там корабель на два тижні?

– Знаю і не одну. Тільки їх часто використовують сицилійські пірати.

– У них ватажком не Капуто Каніс?

– Так.

– Я з ними домовлюся. Ця бухта має бути якнайближчою до Помпей. І пришли мені одного свого сина, такого, щоб зміг багато пройти пішки.

– Прийде Велокс, він дужчий і хитріший.

– Бери курс на Олександрію! – гучно скомандував Ефїїс, коли всі збори було закінчено і вони зійшли на власний корабель.

– Вітер не дуже підходящий, – відгукнувся керманич, – тому йтимемо довго.

– Нам треба якнайшвидше! – вигукнув Ефїїс, а стиха додав, – Як заїдемо за горизонт, повертай до знайомої бухти.

– Марко, а де наш старший? – спитала дружина керманича.

– Наздожене нас згодом, не хвилюйся.

– По морю?

Той тільки посміхнувся і глянув на Ефїїса. Але бібліотекар-утікач задумливо дивився на вітрила.

– Треба тобі зробити їх косими, – проказав він згодом, – на Нілі вже давно з такими ходять, а на морі, чомусь і досі з прямими.

– Якими такими косими? – запитав Марко, з натугою повертаючи стернове весло.

– Я навчу. Поки стоятимемо у бухті, переобладнаємо корабель і випробуємо його на ходу. Ти знайдеш іще стернові весла? Або якісь дошки?

За такими розмовами вже надвечір корабель зайшов у вузьку бухточку на південь від Геркуланума. Керманич підвів його під самий берег де росли похилені над водою сосни.

– Меєк, готуй обід, – звелів він і звернувся до Ефіїса. – Треба пройти берегом і глянути, чи не стоять тут пірати?

– Гаразд. Оливья, ходімо.

Вони видралися на пагорб, що бовванів над бухтою, і уважно оглянули довкола. Вогнів не було.

– Тепер пройдемо берегом.

– Давай до берега підійдемо з боку суші, – запропонував Оливья, – якщо хтось там причаївся, то він слідкує за морем.

Вони спустилися з протилежного боку пагорба, продралися крізь кущі, які густо поросли під соснами, і вийшли на протилежний бік бухти.

– Дивись, – прошепотів Ефіїс, смикаючи друга за одяг. Він вказав рукою на густу купу дерев і присів за кущі, тягнучи Оливью за собою. Попереду на березі моря у присмерку виднівся рух невідомих людей, які сиділи навпочіпки, затулені від моря бортом великого човна, витягнутого на берег.

– Он чого ми нікого не помітили, – прошепотів на вухо другу Оливья, – своє багаття вони затулили високими каменями.

– Думаєш, це пірати?

– Або ті, хто від них ховається.

– Зачекаємо.

Вони лягли на жорстку висохлу траву і завмерли. Невідомі мовчки завершили трапезу і звернули увагу на протилежний берег бухти, де відсвіт вогню на кухоньці Меєк падав на прибережні сосни. Люди тихо загомоніли поміж собою і Ефіїс вловив слово «здобич», сказане на вже знайомій йому піратській говірці.

– Ходімо, – рвучко піднявся він з-за куща, не ховаючись, попрямував до гурту піратів. Ті негайно піднялися і у світлі молодого ще блілого від вечірньої зорі місяця в руках тьмяно заблищали ножі, мечі та шаблі. Ефіїс ніяк не проявив свого стурбування, а підійшовши ближче, промовив недбалим тоном:

– Капуто Каніс обіцяв мені спокій будь-де. Той корабель, на якого ви вже націлилися – мій. Отже ідіть геть з цієї бухти. І негайно! Та передайте Капуто, що він може і не дочекатися свого небожа ніколи!

Пірати припинили свої спроби оточити гостей, випросталися, і один із них крикнув застудженим голосом:

– Назви себе!

– Сано Сапієнтіс! І не кажіть, що моє ім'я вам невідоме! Збирайтеся і щоб вас тут не було за півгодини!

– Куди ми вночі підемо? Дозволь хоч до ранку перебути.

– Іч, як ви заговорили? А перед цим збиралися грабувати! Штовхайте човен і геть з цієї бухти!

Невдоволено бурмочучи пірати покидали свої речі у човен, стягли його з піску у воду і відійшли на веслах.

– Що б ти робив, якби вони не знали твого імені? – запитав Оливья, захоплено стежачи за подіями.

– Бився б.

– А якби вони тебе подужали?

– Що ж, така моя доля. Мене на світі тримає тільки жага помсти. Думаю, саме через це Артеміда дарує мені своє благовоління.

– Ти усвідомлюєш, що після твоєї загибелі загинемо й ми усі? Невже тобі байдуже, чи житимемо ми, чи ні?

Відповіддю на ці гарячі слова був тільки легкий кивок голови.

За декілька днів, протягом яких Ефїїс наполегливо займався переоснащенням корабля, створивши косе вітрило з прямого та приладнавши декілька дощок до бортів судна. А надвечір прийшов старший син керманіча – Велокс. Тихенько переговоривши з ним і наказавши мовчати, Ефїїс звернувся до керманіча Марко:

– Наута, завтра з ранку будемо вправлятися з новим вітрилом.

Новий день почався з суперечки. Керманіч ніяк не міг второпати, що тепер від берега можна відійти навіть тоді, коли вітер дме з моря. Та згодом все владналося: він стояв біля стернового весла, а його діти натягали линви, прив'язані до широкої частини вітрила і пропущені через блок. За декілька днів вони набули потрібної вправності і відпливли до Геркулануму.

– Приставай за містом, Меєк нехай наготує їжі на декілька днів і відпусти зі мною своїх синів.

– Я не хочу, щоб мої діти загинули.

– Вони ні в якому разі не підуть у бійку, не хвилюйся. Вони мають тільки дещо розвідати. Хлопці, відправляйтеся на помпейську дорогу і чекайте, коли проїдуть люди у супроводі нашого сусіда. А ти, Оливье, ходи зі мною.

Вони пройшли ярком, густо порослим кущами та дикими маслинами і спинилися під високим деревом.

– Ось тут і чекатимемо на звістку. А ти поки що повправляйся залізати на оцю пінію. Бачиш, одна гілка підходить прямо до стіни будинку.

– Чий це будинок?

– Наш. Я давно примітив можливість потрапити додому ззаду, та не було нагоди використати.

– Давай зараз же й переліземо.

– Щоб нас побачили сусіди? Зачекаємо тут.

Вночі прийшли діти керманіча, поїли і знову пішли чатувати на дорозі. Було видно, що їм подобається пригода. Друзі лягли спати прямо на землю, аж їхній сон було перервано поверненням молодшого – Гарруліса.

– Вони проїхали. І хочуть почати одразу. Я все почув.

– Де Велокс?

– Іде назирці.

– Гаразд. Йди до нього. Коли побачите, що вони справді збираються напасти, свисніть і чимдуж біжіть шукати нічну сторожу, викрикуючи, що дім Гальби знову грабують. Оливья, полізли!

Ефїїс швидко видряпався на стіну і допоміг перебраться у двір своєму другу.

– Йди до дверей, які вони неодмінно почнуть ламати і допоможи Бориславу утримати їх цілими, а я... – він не договорив і кинувся на дах будинку, піднявшись по приставній драбині.

У домі всі спали, тому Оливья пішов будити скіфа:

– Бориславе, уставай, на дім скоро нападуть!

Той підскочив, як ужалений, непевними рухами намагаючись ухопити свого дубця.

– Не хвилюйся, тепер ми з Сапієнтісом у домі, отже все буде гаразд. Ходімо до дверей. Сапієнтіс наказав нам з тобою їх утримувати.

– Тоді і я з вами, – почувся голос з іншої кімнати.

– Авенар, – упізнав Оливья голос нової рабині, – це не жіноча справа.

– Кволий і безпалько – добрі охоронці, – насмішкливо вигукнула вона, – та я одна зможу замінити вас обох!

Вже без суперечки вони утрюх підперли вхідні двері і стали наготові. Довго чекати не прийшлося: знадвору почувся протяжний свист і майже негайно у двері почали гупати.

– Припиніть! – крикнув Оливья через двері. – Я викличу нічну сторожу!

– Ламайте! – замість відповіді почувся невідомий голос з вулиці.

– Нічого вам не буде, з рабами треба тільки силою.

– Я хазяїн цього дому! – крикнув Оливья. – Вільна людина, приписаний до вершників, як купець. Мене звати Пробус Содаліс!

Стукіт припинився, але після вигуку: «Раб бреше, немає там хазяїв» стукіт розпочався з новою силою. Раптом почувся зойк, потім іще один і далі крик власника, вже знайомого владного голосу: «Мене підстрелили». По цьому стукіт припинився. Прислухаючись до звуків з вулиці, Оливья не помітив, як позаду з'явився Ефїїс, оперезаний луком з натягнутою тятивою і тримаючи в руках свій меч.

– Відкривай двері, – коротко наказав він і вискочив на вулицю, як тільки його наказ виконали. Звідтіля він затяг у двір чоловіка, пораненого в плече. Стріла й досі стирчала з його тіла. – Тримай оце, я зараз. – З вулиці почулася біганина, крики: «Он туди він побіг». Потім захеканий Ефїїс затягнув у двір ще одного чоловіка, махнув рукою і у двері зайшли сини керманича «Арго».

– Зачинай двері знову. Та підпри їх як слід, бо це ще не кінець наших пригод, я чекаю ще на одних вояків.

Оливья визирнув на двір і побачив одного забитого і двох пораниених стрілами рабів.

– А з цими що робити?

– Нехай ідуть, куди хочуть, мені байдуже. У нас попереду

Суд

– З ким ти хочеш судитися? – спитав Оливья, дивуючись, що його хвацький товариш раптом вирішив скористатися законом, а не мечем.

– З оцими двома, а також із тими, хто зараз прибіжить, тому двері причини міцніше. – вимовив Ефїїс і знову видряпався на дах.

Справді, незабаром у двері знову постукали, але цього разу їм відповідав Ефїїс з даху.

– Припиніть стукати і чекайте на позов до суду! – гукнув він щосили, перехилившись донизу і оглядаючи нічну сторожу.

– Ми повинні провести слідство про напад, – крикнув командир охорони, піднявши голову і підтримуючи свій шолом, щоб не впав.

– Ми його вже провели самі і затримали винуватця. Зустрінемося у суді. А будете ще стукати, – додав він, побачивши, що до його слів не хочуть прислухатися, – я пригощу вас стрілою. Думаю, вам сподобається ця нічна страва.

Дзенькнула тятива, знадвору почувся здивований вигук, спричинений попаданням у погруддя, захищене обладунками. Стукіт припинився і після коротких перемовин поміж собою охоронці пішли геть.

– Мертвяка заберіть! – гукнув їм услід Ефїїс і спустився у двір. – Авенар, що з пораненим?

– Стрілу я витягла, хоча він верещав як жінка, змастила рану сумішшю трав та мінералів, заживе за тиждень.

– Скажи сусіде, – підійшов колишній бібліотекар до неушкодженого бранця, – скільки тобі заплатили, щоб слідкувати за нами. І хто був перший.

Той стиснув губи, пориваючись утекти, але меч Оливїї біля горла, не давав такої змоги.

– Прибери меч, – звелів Ефїїс і підійшов ближче, – не бійся, тебе не вбиватимуть, кажи. Оцього, – кивнув він на пораненого керівника нападників, – не бійся, його вина очевидна і суд не буде довгим. Отже...

Той почав говорити, але Ефїїс перервав гарячу сповідь словами:

– Скажеш все це на суді. І я тобі не буду мститися. А як не скажеш – прощайся зі своїм домом – спалю!

Далі він пішов до ауреуму і довго писав на пергаменті. Далі приклав свою печатку і печатку Оливїї і покликав синів Керманича:

– Хлопці, перелізайте через паркан і йдіть до «Арго». Нехай ваші батьки заспокояться, що ви живі.

– Ми хочемо з тобою, – почали канючити хлопчаки, але він їх урвав.

– Ваша справа ще не закінчена, передасте батькові оцей документ. Нехай зранку він віднесе його до магістрату і віддасть у суд. Як

це зробить, хай повертається на корабель і заводить його до порту. А ви принесете мені від нього звістку, як усе було. А тепер, полонених зв'язати і спати. Та не так! – Прикрикнув він на Оливью, – не за кисті, а за лікті. Цей єгипетський спосіб надійніший.

– Уставай Сапієнтісе, – збудив Ефїїса Велокс, торсаючи за плече. – батько відніс позов до суду. Там обіцяли вже назавтра зібрати засідання.

– Корабель вже у порту?

– Давно, ми ще уночі тихенько зайшли у порт, – засміявся хлопець, – коли портова сторожа побачила нас уранці, ото здивувалися. Кажали, що при такому напрямку вітру ніхто не зміг би зайти у порт.

– Швидко він збагнув переваги косого вітрила...

День пройшов у підготовці до суду, відпочинку, розмовам.

Наступний день почався зі стукоту у двері.

– Відчиніть, це вартіві, яким наказано провести вас до суду.

– Ідіть уперед, а ми за вами, – звелів Ефїїс тягнучи за собою зв'язаного бранця. Сусід вільно йшов поруч. Позаду виступав Оливья, вбраний, як і Ефїїс, у свій найкращий одяг.

– Назвіться, – звелів їм суддя, коли вони постали перед трибуною, за якою сиділо декілька поважних старців. – Проти кого ви позиваєтеся і чому ви зв'язали вільного громадянина?

– Сано Сапієнтіс та Пробус Содаліс – купці.

– Чим торгуєте?

– Золотом. Міняємо його на срібло.

– За якою пропорцією? – зацікавився суддя. Інші старці на трибуні теж уважно глянули на доповідача.

– Чотири до одного.

На трибуні почалося жваве обговорення такої новини, яке урвав суддя.

– Поясни суть свого позову.

– Я звинувачую Светонія Семпруса з Геркулануму та Квінтіліса Секстілуса з Помпей у нападі на наш з Содалісом будинок, у грабунку нашої власності, захопленню наших рабів, перешкоджанню нашій торгівлі.

– Чим доведеш свої слова?

– Свідченнями нічної охорони.

– Покличте їхнього командира. Ви підтверджуєте слова позивача?

– Ні. Я про це нічого не знаю. Можу тільки сказати, що до появи оцих двох у місті було тихо.

– Я вимагаю підтвердження слів лікаря Гіпаргуса. Чи не він казав, що його пограбовано так само, як і нас? – втрутився Ефїїс

– Так, – опустил голову командир нічної сторожі.

– А чи не скаржився власник стабулюма на те саме?

– Так, – ще тихіше відповів охоронець

– То чому ти хочеш вказати на нас, як на найбільших винуватців пограбувань, адже ми постраждали чи не найбільше?

– Ти починаєш вести суд замість мене, – втрутився суддя. – То може одразу ти й наведеш усі докази.

– Гаразд. У своїх доказах я спиратимуся на один із головних принципів нашої юриспруденції «Бенефіціум квуї» – «Кому вигідно?». Ви одразу помітили, що я міняю срібло на золото у вигідних пропорціях. Ті двоє, кого я назвав, теж займаються такою торгівлею, але у пропорції дванадцять до одного. Коли я почав торгівлю, вони втратили клієнтів. Ось вам і причина. А тепер ще один свідок – це мій сусід. Розкажи, хто тебе найняв слідкувати за нашим домом?

– Першим – Светоній Семпрус.

– Ти бачив, як він грабував мій дім?

– Так. Перший грабунок здійснювали його раби. А він керував.

– Хто ще був твоїм замовником?

– Оцей Квінтіліс Секстілус, що стоїть тут зв'язаний.

– Ти підтверджуєш, що він теж намагався мене пограбувати?

– Так.

– Отже, наочно підтверджено, що цим людям було вигідно за будь-яку ціну, припинити нашу торгівлю. Але це ще не все. Хочу спитати у командира нічної охорони, чому ти не завадив грабунку ані в перший, ані у другий раз?

– Ми не встигали, – промимрив той, не піднімаючи голови.

– А чи не заплатили вам за вашу неспішність?

Охоронець змовчав.

– Здається, все зрозуміло, – вимовив суддя, – зачекайте на вирок. Скажи, Сапієнтісе, ти будеш позиватися проти сусіда та командира охоронців?

– Ні, ці люди могли й не знати, для чого їм платять за щось, на перший погляд, зовсім безневинне.

Вирок, як і передбачалося, був оголошений невдовзі: винними у грабунках визнано звинувачених, проти першого, у зв'язку зі смертю справу припинено, а другому заборонили займатися торгівлею і зобов'язали виплатити величезну пеню на користь позивача і меншу – суду. Сусід відбувся тільки пенею суду, а командира нічної охорони позбавлено його посади і переведено у прості охоронці. Додому друзі йшли задоволені.

– Тепер я зрозумів твій план, – говорив Оливья по дорозі до дому, озираючись, чи не підслуховує хтось, – ти знищив усіх, хто міг би нам заважати у торгівлі. А не боявся, що нічого не вийде?

– На подібне запитання та на те, що слідує за моєю відповіддю, я вже тобі відповідав, коли ми у бухті чатували на піратів. Не запитуй мене більш ніколи. Просто йди моїм шляхом і допомагай, чим зможеш. А тепер за роботу – нам потрібно наміняти срібла. Готуй «ауреум».

Цього разу торгівля пішла іще швидше. Люди, почувши на суді про вигідний обмін розповідали іншим, ті – іншим. За короткий час запаси золота скінчилися. Ефіїс розпорядився поповнити запаси харчів, бо знову готується подорож морем.

– А як нападуть? – озвався Борислав.

– Тепер уже ніхто нас не зачепить. Всі вороги покарані.

– Знову до Олександрії? – спитав Оливья і сам же відповів, – знаю, знаю, до Остії.

Завдяки новій вітрильній оснастці дісталися туди за два дні. Ефіїс узяв скриньку з золотом і зайшов до знайомої хатинки у порту.

– Через два тижні можна заходити за золотом, – сповістив він Оливью, вийшовши звідтіля за годину.

– Чому ти віриш юдеям? А як надурять?

– Мені видали номочедію на всю суму. Звісно, що ми вимушені заплатити за ці послуги, але наше срібло попливе на військовій галері, отже буде у безпеці. Там його поміняють на золото і доправлять назад, знову таки під охороною. І юдеї не надурять, якщо не дурити їх самих. Тепер ми маємо час для відвідин Риму. Треба ж узнати, як ідуть справи у мого кровника?

– То попливемо до Риму по Тібру на «Арго»?

– Е, ні. Занадто примітний став наш кораблик. Краще наймемо човна з веслярами і накажемо чекати нас на пристані.

Діставшись Риму під вечір, друзі пішли шукати місця, де б можна було б спинитися на ночівлю. Але всі стабулями були переповнені. Їм вдалося винайняти поганеньку кімнатку у корчмі, яка називалася «Домус доліум», поблизу Форуму.

– Ходімо, повечеряємо, – потяг Ефіїс Оливью у залу, де сиділо багато римлян, які пили вино та пиво, розмовляли, лаялися.

– Ти впевнений, що зможеш чогось з'їсти у цьому гармидері? У мене від криків шлунок так і підстрибує.

– Зате окрім їжі ми можемо отримати знання, бо, як казала моя нянька, що у тверезого на умі, те у п'яного на язиці.

Друзі присіли скраю довгого столу, замовили їжу та трохи вина.

– Поглянь, – штовхнув Оливья Ефіїса ліктем у бік, – чи це не наш друг-актуарій? Тікаємо, поки він нас не упізнав?

– Навпаки, поклич його до нашого столу.

Почувши своє ім'я, служитель Сенату почав здивовано озиратися, шукаючи знайомі обличчя. Але упізнав він своїх знайомих, тільки підійшовши впритул до столу.

– То ви живі? Як це вам вдалося відбитися від розбійників? Оце так новина, неодмінно повідомлю царицю Клеопатру і Цезаря!

– Не поспішай, присядь до столу і поїж, випий вина, а ми поки що розкажемо тобі про наші пригоди.

– Дякую, бо за весь день у Сенаті ніколи було й окрайця хліба вкусити. Оце йшов додому і пригадав, що там теж немає нічого. Вирішив чогось перекусити і тут така зустріч!

– То вип'ємо за зустріч, – запропонував Ефіїс, наливаючи з глечика повний кухоль вина і подаючи його знайомцю. Той випив до дна і почав жувати м'ясо, що лежало на дерев'яній тарілі перед ним.

– Ну, розповідайте, – промимрив він, з натугою пережовуючи шматки недовареної їжі.

– Особливих пригод у нас і не було. Коли ми відбилися від грабіжників, то вирішили почати купецьку справу. Отож поїхали до Олександрії, привезли сюди товар і продали. Ото й уся історія. Краще ти розкажи, що тут у Римі діється?

– Ну-у-у, Цезар розвівся з дружиною...

– Це ми знаємо. А з Клеопатрою одружився? До речі, чому ти його називаєш Цезарем? Адже це тільки родове прізвисько?

– Він сам себе так величає, то і всі почали. – сказав актуарій, відповідаючи на друге запитання. – А, ні, не одружився. У нього тепер немає часу на весілля.

– Якась війна?

– Ні. Власне возвеличення.

– Так це й ми пам'ятаємо, що без пурпурної мантиї та золотого вінка він на людях вже не з'являвся..

– Тепер він на людях сідає на золотий трон, який носять за ним скрізь. Коли приходить у Сенат, теж сидить на своєму троні.

– Зачекай, здається він таки пристав на умовляння Клеопатри зробитися царем Риму? Хіба це по закону?

– Ти питаєш так, неначе сам бував у Сенаті. Про це точаться постійні суперечки. Хтось доводить, що не по закону, а хтось каже, що раз Цезар забезпечив Риму мир і нові землі, то має право на будь-які почесті.

– І хто ж проти його возвеличування?

– Гай Кассій Лонгін. Ох він і кричить, що наша демократія не потерпить, щоби особа, яку на посаду диктатора висунув Сенат, почала повелівати самим Сенатом.

– А Брут? Як він себе поводить? Адже колись він воював проти Цезаря у військах Помпея?

– Мовчить. Ні за, ні проти.

– Але він і досі ходить у причті Цезаря?

– Так.

Розмова ще довго точилася навкруги Цезаря та його ближніх, актуарій п'янів все дужче й дужче, доки не спробував заснути прямо за столом, поклавши голову у тарілку з недоїдками.

– Ходімо, ми проведемо тебе до дому, – сказав Ефіїс, поклав руки сенатського служителя собі на плечі і, тихенько звелівши Олив'ї розплатитися і забрати їхні речі з кімнати, вийшов на вулицю.

–Тобі треба трохи прийти до тями, – казав він, тягнучи майже не-притомного чоловіка до берега Тібру, – ось зараз обмиєш обличчя у воді і тобі полегшає.

– Що ти задумав, – наздогнав його Оливья з клунком речей.

– Пильнуй, щоб нас ніхто не побачив. – з цими словами Ефїїс підвів до води сп'янілого чоловіка і озирнувшись довкола, швидко занурив його голову у воду. Тіло нещасного звели судоми, він почав борсатися, але ця беззвучна боротьба закінчилася перемогою Ефїїса.

– Знімемо одяг і пустимо тіло у воду.

– А одяг?

– Прив'яжи до нього камінь і втопи. Так його не скоро знайдуть.

– Отже, жити у Римі нам не прийдеться?

– А для чого я, на твою думку, наказав забрати наші речі. Гайда на пристань і до Остїї, а звідтіля – додому у Геркуланум.

– Дивись, у нього під одягом сховано багато паперів.

– Це забери, вдома переглянемо.

– А чи варто було чинити так жорстоко? Він же п'яний був, може нічого й не згадав би на завтра?

– Ти й досі мене не розумієш? Я сповнений люті не тільки до Гая Юлія Цнезаря, я ненавиджу всіх римлян, всіх без виключення! Я бажаю їм загибелі і буду цьому сприяти по міри моїх сил! Я використаю всі можливості, щоби повбивати їх якнайбільше! Я буду брехати, підлещуватися, щоби устроити свого меча їм у горлянку! Я буду наклепами заставляти їх убивати одне одного! Я ж багато разів тобі казав, що Рим та римляни користуються здобутками грецької науки, зневажають нас і нашу віру. Навіть наших богів вони переіменували, всіх вважають варварами, а самі чинять як останній варвар! А що вони зробили з моїми батьками? А з Героном? А скільки греків стали рабами римлян?! Майже вся Греція є тепер колонією Риму! Ніякої милості від мені їм чекати не прийдеться. Я сповнений холодної люті, яка сильніша за короткоплинну гарячу лють. Моя лють і далі житиме мої сили, надихатиме на нові вчинки проти Риму, я буду скаженням вовком, що увірвався в овечу кошару!!!

Доки вони вночі добралися до пристані, плутаючи малознайомими римським вулицями та уникаючи нічної сторожі, доки розбудили веслярів та умовили їх погрозами та грошима негайно відправлятися до Остїї, пройшло багато часу. І коли нарешті їх човен вийшов на середину ріки, у світлі Місяця вони побачили, що черевом донизу пливло до моря мертве

Тіло актуарія Сенату

– Розбійники не сплять, – меланхолійно зауважив один із веслярів, – як оце й ви. Що вас жене серед ночі?

– Гроші, – відповів Ефіїс, чим повністю задовольнив їхню цікавість. Далі пливли у тиші.

– Що робитимемо, доки з Олександрії нам привезуть золото? – поцікавився Оливья на другий день, після прибуття до Геркулануму. – Всіх місцевих ворогів ми подолали, золота для обміну немає, відпочивати не хочеться...

– Я хотів би дослідити це незвичне для мене явище – вулкан, – відгукнувся Ефіїс, що якраз закінчив вправи з мечем у внутрішньому дворі будинку Гальби. – Зберемося, наймемо воза та й поїдемо. Згода?

– А як це вкладається у твої плани помсти?

– Знання не буває зайвим і додає у мої плани нові пункти.

У двоколісну гарбу, яку вдалося найняти за декілька срібняків, поклали побільше сіна, яке мало піти як на корм двох волів так і для м'якості їзди.

– Візьміть малого з собою, – попросила Сірануш, – він уже майже одужав, а як погуляє на волі – то й зовсім на ноги стане.

– Для чого нам оце маля? – заперечив Ефіїс. – Я не хочу бавитися з дитинчам. Не вмію його годувати, підтирати носа...

– Він усі вміє сам і харчується тим же, що й ми. Не дивися на його зріст – дитині вже шість років, йде сьомий. Він буде порядкувати з харчами: викладати їх з мішків, різати, мити посуд.

Малий Ангел стояв поруч і у його чорних оченятах світилося таке бажання відправитися у подорож, що Ефіїс погодився.

– Нехай їде, може філософом стане.

Дорога до Помпей, що стояли близько Везувію, тягнулася вздовж оброблених полів. У небі висвистували жайворонки, по дорозі сновигали ящірки. Оливья правив волами, біля нього примостився й малюк, вбираючи нові враження. Ефіїс приліг на купі сіна. Одноманітність шляху, гарні краєвиди, пахкотіння польових трав раптом нагадали йому подорож із дядьком Проторусом до Мілету. Тоді вони подорожували з метою викрити підступні дії персів у Ефесі, рідному місті нашого героя. Нинішня подорож не викликала напруженого чекання небезпеки. Навпаки. Тому дрімота легко здолала Ефіїса, і він спав доти, поки його не збудив вигук Оливьи.

– Уставай, ми вже у Помпеях.

– Треба пошукати знавців Везувію, – промовив Ефіїс, протираючи очі, – не варто їхати туди навмання.

– Як ми їх шукатимемо? – скептично зауважив Оливья. – Адже тут немає бібліотеки.

Та вони помилялися. На базарі, куди Оливья пішов за свіжими овочами, йому одразу розповіли про чоловіка, не сповна розуму.

– Він лазить по Везувію і збирає на ньому каміння, – казала торговка капустою, обважуючи Оливью, – і каже, що це дуже цінні речі. Пхе! Я такого каміння можу знайти на будь-якій дорозі.

За словами жінки, той чоловік жив біля самого підніжжя вулкану. Розпитавши дорогу, Оливья спрямував волів до гори, що височіла над краєвидом, і ставала дедалі більшою, по мірі наближення до неї.

– Дозвольте зайти, – постукав Ефіїс у ворота невеличкого будинку, оточеного з усіх боків високою стіною. З двору відгукнулося гавкання собак. Згодом хвіртка зарипіла і з неї визирнув непримітний чоловік, худорлявий, лисий, з червоним обпеченим на сонці обличчям.

– Поклич хазяїна і скажи, що приїхали люди, що цікавляться його дослідженнями вулкана.

– Я і є хазяїн, – озвався чоловік, і приязна посмішка засяяла на його обличчі, – дуже радий бачити людей, які цікавляться наукою про вулкани. Заводьте ваших волів у двір, і я з радістю поділюся з вами своїми відкриттями.

– Покличте рабів, щоб нам допомогли.

– Я їх не маю. Було двоє, та коли вони почали скаржитися, що їм важко лазити по горі, то я їх відпустив на волю.

Після привітань і знайомства – чоловік назвався Мортіусом – вони повсідалися під деревом, що росло біля невеличкого потоку, який протікав через двір маєтку, і почалася жвава розмова.

– Я скучив без однодумців, – казав Мартіус, смакуючи вино, привезене гостями, – нікому не цікаво знати про вулкан, хоча саме через нього наша долина має такі родючі землі.

– А від чого з цієї гори йде попіл? – перебив його Оливья.

– Під землею бушують такі сили, яких на поверхні не побачиш. – відповів хазяїн. – Вони намагаються вирватися назовні, але земна товща їх не випускає.

– То це вхід до Тартару, запечатаний Зевсом?

– Не думаю, – посміхнувся вчений, – адже такий самий вулкан є на Сицилії. Отже входів два? Але у легенді сказано тільки про один. Моя гіпотеза полягає у тому, що каміння на глибині розігрілося від великого тиску, який здійснює на нього каміння угорі.

– Ти відкидаєш божественне походження підземного вогню?

– Я відкидаю тільки неуттво... Та слухайте далі. Коли підземний жар стає таким великим, що від нього плавляться і верхні шари каміння, то він виходить назовні.

– І тоді викидається попіл?

– Не тільки. Інколи викидається й розпечене каміння, або навіть рідке, як розплавлене олово, тільки червоне й пекуче. Якщо ви підете на гору, побачите круглі брили – це каміння розпеченим вилітає з жерла вулкану. Іще можете знайти кам'яні ріки. Це застиглий камінь, який виливався, як вода!

– Наскільки небезпечними є вулкани? – нарешті озвався й Ефіїс.

– Якщо довгий час розжарене каміння не вилітає з вулкану, всередині утворюється високий тиск, який може спричинити викидання розплавленої маси, неначе води з фонтану.

– А як узнати, коли це станеться?

– Цього тобі не скаже ніхто. Мабуть боги міцно бережуть тайни життя і смерті людей. Та я помітив, що під внутрішнім тиском частина вулкану всередині ями на його вершині (я її називаю кратером, тобто судиною для вина, але такою великою, що з неї, либонь, п'ють тільки боги) поступово підіймається. Чим вищий підйом, тим дужчий викид.

– І який зараз підйом породи?

– Досить високий. Якщо підете на гору та спуститеся до кратеру, то побачите мої відмітки на сусідній скелі. Я ще попрошу, щоби ви зробили нову і поставили там дату.

Розмова поступово перейшла на інші теми.

– Це твій син? – запитав Мортіус, вказуючи на Ангела, що метушився біля столу, підливаючи вино та подаючи страви, приготовлені дбайливою рукою Сірануш.

– Ні, це мій раб. Та годі про це. Якщо ти дозволиш, ми переночуємо у тебе і вдосвіта підемо поглянемо на гору.

– Залишайте ваших волів тут, але на горі стережіться, я там часто зустрічав розбійників. Та мене не зачіпають, бо я у цих краях вважаюся божевільним.

Сходження на гору почалося після засвоєння настанов Мортіуса про можливу небезпеку і обіцянки поводити себе обережно.

– І краще залишіть дитину у мене, бо ходити по Везувію небезпечно.

– Залишишся у хазяїна? – спитав грецькою мовою Ефїїс у малюка.

– Ні, ні, я тільки з тобою, – вчепилася дитина у його одяг і не відпускала доти, поки вони не відійшли на значну відстань від дому.

– Треба перепочити, – заявив Оливья, коли після декількох годин важкого підйому вони опинилися на галявині, яка з одного боку закінчувалася прямовисною стіною, що спадала майже до підніжжя вулкану, а з іншого, була оточена густими деревами, обплетеними виноградною лозою. – Тут і пообідаємо.

– Гарне місце, – вимовив Ефїїс, оглядаючи краєвид, що відкривався перед ним з висоти вулкану, – видно далеко навкруги, а нас не помітно.

Пообідавши, прилягли спочити, та маля довго не могло лишатися нерухомим, тому почало нишпорити попід деревами, шукаючи виноградні грона.

– Дивись, що я знайшов, – підніс Ангел Ефїїсу солодку китицю. Той сів і тільки-но хотів узяти з рук дитини її скромний подарунок, як з кущів почувся дзенькіт тятиви і водночас із грудей дитини вистромилася стріла, пронизавши майже повністю ніжне тіло. Ангел упав на

руки Ефіїсу, прошепотівши : «Патерас...», неначе кличучи батька, щоб той захистив його від наруги. За мить смертельна втома загострила риси дитячого обличчя й останній подих вирвався з простромлених грудей, які завмерли у своїх гарячкових спробах продовжити життя дитини ще хоч на мить.

Зціпивши зуби кинувся Ефіїс у кущі і побачив, як по крутій звивистій стежці від нього тікає стрілець з луком, надітим через ліве плече. Зрозумівши, що слідувати за втікачем марно, він перестрибнув через два повороти і впав прямо на злодія. Вони покотилися вниз, Але Ефіїсу вдалося вчепитися у корені дерев і загальмувати падіння. Нападник був непритомним, тому, вхопивши його за руку, наш герой потяг його вгору, до галявини, яка ще за мить до цієї події здавалася такою затишною.

– Що нам тепер робити? – зустрів його запитанням Оливья, стоячи навколішки над мертвим тілом.

– Мститися!

– Ми не знаємо скільки їх, то може спочатку...

– Скільки б не було! Ці негідники вбили малого, до якого я ставився як до сина! На якусь мить, купляючи рабів, мені примарилася можливість утворити щось на зразок сім'ї! Тепер все пропало! Ці негідники такі ж римляни, як й інші, і їхня доля – смерть від мого меча! – Відповів Ефіїс, прив'язуючи ще непритомного розбійника до дерева. і ляскаючи його по щоках. За деякий час той розплющив очі і закричав від дикого болю – у нього поламана плечова кістка стирчала з-під шкіри, спливаючи кров'ю, що пульсуючими поштовхами виривалася з рани.

Штрикаючи мечем у груди та ятрячи рану, Ефіїсу вдалося узнати, що це колишній раб їх недруга з Помпей – Квінтіліса Секстілуса, що вчинив напад на їх будинок.

– Я пристав до розбійників, а оце хотів показати, що недарма вони мене годують. Відпустіть, пане, я Юпітера за вас молитиму. Я ж не заподіяв вам школи? Тільки раба вбив. Я відкуплюся.

– Грошима, добутими у пограбуваннях? Краще скажи, де вони ховаються? Тоді, може й відпущу.

– Треба спуститися у кратер, йдучи по оцій стежці. На південній стінці кратера видно великий камінь. За ним і є вхід до печери, що тягнеться аж до підніжжя Везувію.

– Чекай тут, ми перевіримо. Ходімо, Оливье.

– Ти назвав мене справжнім ім'ям, – дорікнув його історик, ідучи слідом за своїм побратимом. – А як він викаже?

– Не зможе. І припини балачки та дістань меча. Діємо як завжди: я попереду, а ти прикриваєш мою спину.

По витоптаній розбійниками стежці вони швидко піднялися до краю кратера і розпочали спускатися, притримуючись за круті схили гори. Діставшись великого каменя, що прикривав вхід до печери,

Ефіїс подав знак Олив'ї обходити камінь з правого боку, а сам пішов з лівого, зазираючи у печеру. Звиклі до цілковитої безпеки, розбійники не чатували входу, тому він спокійно зайшов усередину і почав роздивлятися, мружачи очі, щоб швидше звикнути до напівтемряви печери, яка після яскравого сонця, здавалася майже чорною.

– Ти хто такий? – озвався голос із кутка. – Прийшлий? Чий раб? Утікач?

– Так, – спокійно проказав бібліотекар і пішов убік голосу. Біля напівкруглої стіни на купі дрантя лежав добре озброєний чоловік.

– Хочу тобі поклонитися, щоб і мене прийняли до гурту, – продовжив Ефіїс і, підійшовши впритул, справді поклонився, блискавичним рухом встромив меч у незахищену обладунками шию і закрив рота долонею, щоби інші не почули передсмертного харчання.

– Гей, Латро! – почувся вигук із глибини. – Що там за новачок?

– Я тобі й сам покажуся, – обізвався Ефіїс і рушив вглибину, тримаючись рукою за стіну. – Йди сюди, Латро звелів тобі віддати мою здобич.

– Хто він такий, щоб командувати? – вигукнув розбійник, раптово виникаючи зовсім з іншого, аніж очікував Ефіїс, боку. Тому його удар не був смертельним. Вигукнувши : «Оніс(зрада)!» – жертва невситимого меча упала додолу, затискаючи руками горло. Критися вже було пізно, тому Ефіїс з криком: «Артеміда, допомагай» ринувся далі, намагаючись вражати супротивників одним ударом.

Першого вдалося звалити одразу, але у момент, коли він намагався дістати другого, отримав сильний удав дубцем по правій руці, яка одразу заніміла і перестала слухатися. Схопивши меч лівою рукою, Ефіїс відступив назад, придивляючись до нападника. Це був підстаркуватий чоловік, який теж відступив, побачивши, що удар не звалив нападника з ніг. Так вони стояли, доки зненацька не з'явився Олив'я, штрикнувши розбійника у спину.

– Зачекаймо тут, – звелів Ефіїс, – моя правиця не діє.

Прислухалися. Але було тихо. Раптом тишу розірвав крик пораненого:

– Ось повернуться наші, вам відплатять за все!

– Так ти не помер? – здивувався Олив'я. – А я ж поціляв у серце!?

– У мене воно праворуч...

– Де всі інші? – приступив до старигана Ефіїс. – Кажи, тоді житимеш.

– А не обдуриш?

– Клянуся Юпітером!

– Вірю. Пішли назбирати харчів.

– Скільки їх?

– П'ятеро чи шестеро.

– Звідкіля будуть заходити?

– Звісно з низу.

– Гаразд, ти отримав своє життя. У Аїді.

З цими словами Ефіїс забив бранця, як колись різав свиней, одним ударом у серце, що стукотіло у надії вижити, поціливши у правий бік.

– Ти ж клявся ...? – прохрипів розбійник і помер.

– А і справді, не годиться гнівити богів, – озвався Оливья.

– У мене одна богиня – Артеміда. А римські боги мені не боги! Краще ходімо лаштувати засідку.

Вони спустилися донизу через потаємний хід, туди, де виднілася пляма сонячного проміння, і стали по краях проходу.

– У мене рука ще й досі не діє, прийдеться все робити лівою. Тому ти ставай з лівого боку, а я стану з правого.

– А ми їх подужаємо?

– Вони потомлені, і руки будуть зайняті. Тому впускай усіх і нападай іззаду.

Розрахунок справдився, але за останніми двома їм прийшлося гнатися аж до виходу печери у кратері. Друзі теж отримали численні поранення, особливо постраждали руки, якими вони прикривалися від ударів мечів. Нарешті скривавлені і захекані вони полягали на осонні відпочити.

– Зате рука почала діяти, – сказав Ефіїс згодом, встаючи на ноги.

– Я піду поховую Ангела та відпущу бранця, а ти позбирай усю зброю, замотай у дрантя і заховай так, щоб знайти його змогли тільки ми. Харчі, придатні для довгого зберігання теж поклади туди.

– То ти сподіваєшся...? – почав Оливья.

– Так, – урвав його Ефіїс і пішов угору до місця загибелі свого маленького раба. Спека зробила свою справу – тіло малого почорніло і розпухло. Над ним кружляли мухи. Ефіїс мечем викопав невеличкий рівчак, поклав туди тіло і закидав його камінням так, що утворилася невеличка могила, став навколішки і попросив Артеміду захистити душу малого в Аїді. Раптом йому на думку спало останнє звертання до нього, як до батька і серце защеміло від туги:

«За це я теж помщуся» – подумав він і відв'язав бранця, який був без пам'яті, зомлівши на сонці.

– Ти хотів, щоби я тебе відпустив, то я тебе відпускаю, лети, куди хочеш, – з цими словами він скинув пораненого розбійника у прірву і повернувся у кратер.

– Тіла повиягуємо у кратер, щоб у печері не смерділо, – розпорядився він, побачивши, що забиті вже обеззброєні. – Переночуємо тут, а на ранок повернемося до Мортіуса.

– Поховав? – спитав Оливья. – А він тебе татом назвав.

– Я пам'ятаю. Не рви мені серце і без тебе його немов гарпії гризуть.

– Давай зробимо відмітку, як того просив Мартіус.

Другого дня, ще сонце тільки піднялося над обрієм, вони вже стукали у ворота знавця Везувію.

– А де ж малий? – запитав той, відчиняючи ворота.

– Розбійники, – коротко відповів Ефїїс і заговорив про інше – Ми зробили нову відмітку. Вона вища за попередню на лікоть. Що це означає.

– Оце так! Такої висоти я ще не пам'ятаю!

– Що це значить?

– Тільки одне – сила землі піддається силі підземного жару. Скоро й переможе зовсім. Тоді чекаймо на виверження.

– Воно буде сильним?

– Дужчим за усі попередні! – захоплено вигукнув вчений, якого зовсім не зацікавили подробиці загибелі малого раба.

Зате Сірануш, почувши про смерть Ангела, скрикнула і впала без пам'яті, щось бурмочучи крізь памороки.

– Це я винна, – переклала Авенар з вірменської.

До тями куховарка вже не прийшла, а коли друзі повернулися з Остії із повною скринькою золота, Борислав повідомив, що

Сірагнуш померла

– Мені час починати, – повідомив одного дня Ефїїс Оливью, коли торгівля золотом в обмін на срібло закінчилася. – Я заберу частину грошей з собою до Риму, а ти продовжиш міняльну справу один.

– Це мені знову прийдеться їздити до Олександрії? Адже ті юдеї, що возять міняти срібло та золото, знають тільки тебе.

– Я тобі розкажу, як з ними мати справу. Але ти маєш вивчити хоч трохи арамейську мову та письмо.

– Вони ж розуміють і грецьку і латину?

– Якщо ти хочеш, щоб тебе не надурили при розрахунках, тобі прийдеться вдавати із себе служника багатого юдея, що виконує його доручення.

– То увесь цей час ти вдавав прислужника?

– Так.

– Чи варто було так принижуватися? Показав би їм меч... Врешті-решт, вони ж підписували номочедіа!?

– Це нічого не значить. Юдейська віра дозволяє їм дурити людей, вірних іншим богам, складати будь-які клятви в ім'я інших богів і навіть зголошуватися вірними цих богів. Потім вони каються перед своїм богом, і він їм пробачає ці гріхи.

– Отже і ти зчинив за юдейською вірою, коли клявся розбійнику Юпітером, що залишиш його живим?

– З ворогами треба діяти саме так!

– Виходить, що юдеї вважають ворогами увесь світ?...

– Слухай далі, – урвав його Ефіїс. – Дурити одновірців їм заборонено. Юдеї навіть мають таке свято, під час якого вони просять пробачення перед одновірцями, коли хтось із них когось надурив. Тому номочедія треба складати арамейською і балакати з лихварем із Остії – теж арамейською. Для нього ти будеш довіреною особою багатого юдея на ім'я Манасія з Геркулануму.

– А як вони когось надішлють перевірити, чи є такий у нашому місті?

– Я сказав, що він живе у будинку Гальби і переховується під іменем Пробус Содаліс. Тому дивись, не називай себе так при них. Їм назвеш своє справжнє ім'я, а ще краще, не називайся ніяк. За тебе говорять гроші та номочедію.

– Так ось що розповів тобі лихвар Давид з Олександрії? А я все гадав, що за тайни він повідав під страхом смерті?

– Та ні. Від нього я дізнався тільки ім'я лихваря з Остії, що має угоду про перевезення скриньок на військових кораблях. Все інше вичитав у бібліотеці. Прийшлося засвоїти не тільки святу книгу юдеїв – Тору, але й прочитати тлумачення до неї – Талмуд.

– Підеш до лихваря, а я на тебе тут почекаю, – сказав Ефіїс Олив'ї, подаючи тому важку скриньку зі сріблом, коли після нетривалої підготовки з арамейської, вони прибули до Остії власним кораблем.

Бібліотекар присів на купу канатів, уважно спостерігаючи за дверима, куди зайшов Олив'я. Той вийшов не скоро, витираючи піт із чола:

– Все гаразд, але мене спитали, чому замість вправного гою, шановний Манасія прислав шлемазла?

– І що ти відповів? – посміхнувся Ефіїс.

– Промимрив, що так звелів наш пан. А що таке «шлемазл»?

– Невдаха. Так він узяв гроші та номочедія?

– Так. Хоча я трохи плутався у лічбі арамейською, коли перераховували та зважували монети.

– Так ось чому він тебе назвав шлемазлом... Що ж, давай прощатися. Мені до Риму, а тобі назад до Геркулануму.

– Як я знатиму, що з тобою?

– Надсилатимеш листи до того стабулюма, де ми зустрічалися з актурарієм Сенату. А я буду направляти послання до Остії, щоби їх забирав Марко Наута, або й ти сам.

– А чому не у Геркуланум?

– Якщо мені прийдеться тікати, не варто, аби хтось знав де саме я сховаюся.

– А як листів довго не буде?

– Тоді їдь до Риму і починай розпитувати у власника того стабулюма. Він або знатиме, де я, або що зі мною.

– А як ти загинеш?

– Тоді дій на власний розсуд, але не забувай мститися Риму за сплюндровану грецьку мову, науку, віру!!! Ти клявся Артеміді, а вона зради не пробачить!!!

Вони обнялися, і кожен пішов своєю дорогою: Ефіїс найняв човна до Риму, а Оливья, зійшовши на «Арго» і звелівши відпливати, довго дивився на берег, який поступово зникав у далині.

– Де знайти лихваря Рабірія? – запитав Ефіїс наступного ранку, снідаючи в обумовленому стабулюмі у його хазяїна.

– Тобі він у борг не дасть, – відгукнувся хазяїн, розглядаючи скромний одяг нового постояльця, що винайняв чи не найменшу кімнатку минулого вечора. – Можу назвати імена інших лихварів. Ті може й повірять тобі...

Ефіїс підняв голову від кухля вина, уважно глянув на хазяїна, трохи подумав і спокійно відповів:

– У мене до нього доручення від мого пана – Пробуса Содаліса з Геркулануму. Сам я звуся Сано Сапієнтіс. Отже, розкажи як знайти Рабірія, а я тобі платитиму за всі звістки від мого пана які будуть надходити до тебе та за звістки від мене до пана Содаліса. – по цих словах він подав дрібну золоту монету хазяїну і вичікувально глянув на нього.

– Живи тут вічно! – радісно вигукнув хазяїн, вбачаючи у такому початку дня хороший знак – ще й сонце як слід не зійшло, а вже перша монета лягла у його гаманець. – Звісно, що я буду радий розказати тобі про все, що знаю.

За півгодини Ефіїс стояв перед палацом Рабірія, оглядаючи пишний портик та високі сходи.

– Я хочу бачити Рабірія, – звернувся він до раба, що чатував перед входом у палац найвідомішого у Римі лихваря.

– Якщо тобі потрібно взяти у борг, у нього є помічники, – відгукнувся раб, навіть не глянувши на прохача.

Ефіїс озирнувся і, не побачивши нікого навкруги, міцно вхопив раба за вухо і пригнув до землі.

– Біжи до пана і скажи, що прийшла людина, яка хоче віддати йому на зберігання золоті монети на суму не менше як півтора золотих таланти!

Від дужого копняка раб поточився і впав на порозі. Далі притьмом піднявся і кинувся всередину. Невдовзі він вийшов із якимось чоловіком, який покликав Ефіїса за собою.

– Де твої гроші? – звернувся чоловік, увівши нашого героя до невеличкої кімнати без вікон, вхід до якої охороняли дужі нубійці.

– А ти Рабірій? – запитанням на запитання відповів бібліотекар.

– Щось ти дуже молодий для нього.
– Я теж не знаю, хто ти такий? – спокійно відповів чоловік
– За мене скажуть мої гроші. То ти Рабірій?
– Ні, я його помічник.

– Чи можу я довіряти тобі?

– А Рабрію ти б повірив?

– Так. Я знаю, що він позичав великі гроші єгипетському царю Птолемею. І знаю суму позики. Якщо ти її мені назвеш, довірюся й тобі.

– Сто талантів. Цей борг потім викупив наш диктатор Гай Юлій Цезар, – відповів помічник лихваря і зі здивуванням побачив, що його клієнт замість відповіді почав стягати тогу. – Що ти робиш, тут не лазня?

Але він замовк, бо під тогою була вдягнена небачена раніше молодим лихварем шкіряна сорочка з кишенями, повними золотих монет. Окремо на шиї висіли піхви з коротким мечем.

– То ти весь цей тягар носив на собі? – не йняв він віри своїм очам. – Як же ти витримав? Тут же більше таланту!

– Мені допомагала віра та бажання, – відповів Ефїїс, позбавляючись нарешті від своєї шкіряної сорочки, яка довго слугувала йому за гаманець. – Отже, я хочу, щоб оці гроші зберігалися тут і видавалися за моїм номочедію. Який відсоток ти візьмеш за зберігання?

– Нічого. Твої гроші будуть зберігатися без оплати. Більше того, раз на півроку ти зможеш перевірити суму і отримати два відсотки лишку!

– Чи зможе це робити довірена особа?

– Так. Ти назвеш мені таємні слова, які скаже твоя довірена особа, ось тоді ця особа зможе розпоряджатися цими грошима.

– Не седе маліс! – виголосив Ефїїс, – «Не відступай перед нещастями» – ось мої таємні слова!

– Я записав. Не забудь ставити їх на своїх номочедію, бо інколи замість мене, тебе буде обслуговувати інший помічник пана Рабрія. Іще одне, з кожної виданої суми ми беремо одну десяту відсотка, тебе це влаштовує?

Закінчивши справи з лихварем Ефїїс знову завітав у стабулюм і присів за дальнім від входу столиком, який був поруч з виходом на кухню.

– Як справи з Рабрієм? – помітив його хазяїн.

– Вирішив усе, що хотів. Тепер мені потрібно знайти палаци Гая Кассія Лонгіна та Марка Юнія Брута.

– У них ти теж будеш просити грошей? – поцікавився хазяїн, якого новий постоялець цікавив все дужче. – Як у Рабрія?

– Твоя цікавість може вартувати тобі... – Ефїїс не договорив, але виразно глянув на нього. – Я платитиму тобі не тільки за відомості, але й за відсутність цікавості. То де їх палаци?

– У такому вбранні тебе не впустять. У них останній раб вдягається краще за тебе.

– Тоді знайди мені гарний одяг і, – тут Ефіїс пригадав свої розмови з актуарієм Сенату, – і допоможи винайняти рабів, які б несли мене у паланкіні.

– Якщо ти багатий – купи. Дешевше буде.

– Мені вони потрібні тимчасово, а потім я їх не продам. Шукай найманців.

– Тоді й одяг тобі потрібен теж тимчасово?

– Звісно. І якісь прикраси.

Другого дня, довідавшись, що Сенат засідати не буде, Ефіїс вирушив у справах. До будинку Гая Кассія Лонгіна прибув багатий паланкін, який несли четверо дужих, чорношкірих рабів-нубійців, а попереду біг іще один, який розштовхував натовп.

– Скажи шановному пану Лонгіну, – повідомив Ефіїс раба, що вибіг назустріч, – до нього прибув купець із Тарквінії і просить зустрічі у невідкладній справі. Поспіши, – додав він, тицьнувши йому в руку золоту монету, і знову запнув полог паланкіну, з-за якої визирав.

Після довгого чекання, Ефіїса провели до невеликої кімнати, уставленої шафами, повними згортоків документів.

– Чого тобі треба? – почувся кволий голос з кутка.

Ефіїс підійшов ближче і побачив, що на лаві лежить горілиць чоловік зі скуйовдженим волоссям і в залитій вином тозі.

– Не зважай на мій вигляд, – сказав чоловік, – у нас було оргія з сенаторами, і мій кабінет, єдине місце, де ти не побачиш п'яниць та блювотиння.

– Ти Гая Кассій Лонгін?

– Так. А ти хто?

– Мене звати Сано Сапієнтіс.

– Промовисте ім'я. І чого ти хочеш? Кажі швидше, бо у мене болять голова після вчорашнього. Май на увазі, що я прийняв тебе тільки тому, що мій дід родом із Тарквінії. Як там справи?

– Я знаю твій родовід, – відгукнувся Ефіїс, сідаючи навпроти без запрошення. – І прийшов просити допомоги щодо зменшення податку для тих купців, які ввозять вино і оливи із Тарквінії до Риму.

– Такі справи швидко не робляться. І не задарма...

– Я знаю про це. Купці з мого міста назбирали грошей і готові платити. Але тільки після прийняття такого закону.

– А ви не надурите потім?

– Я бачу, що ти хоч і патрицій, але торгуєшся, як купець, – посміхнувся Ефіїс. – Ні, не надуримо. Адже ти зможеш протягнути рішення про скасування цих пільг в разі, якщо ми не заплатимо.

Тут хазяїн палацу сів на лаві й уважно подивився на гостя.

– А ти теж мало схожий на простого купця.

– Мій батько дозволяв мені читати досхочу, не обтяжуючи купецькими справами.

– Про яку суму йдеться?

– Я думав, що в Сенаті вже є якась такса на подібні речі?

Лонгін задумався. Піднявся з лави і походив трохи кабінетом, старанно обминаючи лаву, на якій сидів Ефіїс.

– Ти й про це знаєш, – промовив він згодом. – Недарма тебе послали до Риму. Тоді мені потрібен задаток.

– Скільки? – незворушно запитав гість і озирнувшись, додав. – Звели подати папірус чи пергамент, і я випишу номочедію на Рабірія на потрібну суму.

– Ти й до цього готовий?! – із захватом промовив Лонгін. – Боявся, що я накажу рабам тебе пограбувати?

– У купецькій справі треба передбачати всі можливі ситуації... До речі, за моє номочедію ти напишеш розписку, яку завіриш власною печаткою.

– І що, написати, з якою метою я беру ці гроші? – іронічно освідомився хазяїн. – Ти думаєш, чого просиш?!

– Напишеш, що береш у борг на три місяці, а коли не повернеш у строк, то пеня складатиме таку ж суму, як і борг.

– Ох ти й хитрун, – раптом розсміявся Лонгін. – Ти мені подобаєшся. Не бажаєш пообідати разом?

– Якщо домовимося, чому б і ні?

– Домовимося!

Закріпивши домовленість письмово, Лонгін запропонував пообідати за межами свого палацу.

– У мене ще не вивітрився сморід після вчорашньої оргії. – пояснив він.

«Або у цих палатах немає ані шматка хліба, – подумав Ефіїс. – Та й грошей теж замало, інакше він би так швидко не погодився на стовідсоткову пеню».

Прийшлося запрошувати Лонгіна до свого паланкіну і прямувати до одного з найбільш відомих серед патриціїв Риму стабулюмів, де готували розкішні страви.

– Друже, – обіймав згодом вже геть сп'янілий Лонгін, обіймаючи свого супутника, що заплатив за всі наїдки і напої, – ти не встигнеш і проспатися після сьогоднішнього обіду, коли отримаєш прийнятий закон.

Ледве скараскавшись набридливого п'яницю, Ефіїс дістався своєї оселі та всівся писати листа.

– Віднесеш його у канцелярію Цезаря, – звелів він хазяїну свого стабулюма, – тільки не кажи від кого. Додай тільки, що цей лист треба подати на розгляд Цезаря терміново.

Через два дні до стабулюма зайшли пообідати писці Сенату, жваво розмовляючи поміж собою. Ефіїс, що сидів в облюбованому ним кутку, уважно прислухався до їхньої розмови.

– І як Цезар довідався? – казав один із них. – Адже він не бував у Сенаті вже давно, а коли хотів його відвідати, то повідомляв наперед.

– І всі, як один показали на Лонгіна, – підхопив другий, – тому прийшлося виправдовуватися особистими інтересами своєї сім'ї.

– Та цей викрутиться завжди. Ось і Брут його підтримав.

– І що це йому дало?...

На другий день після цих подій розкішні ноші вже стояли біля ганку палацу Лонгіна. Цього разу раб одразу провів багатого купця до хазяїна. Той зустрів гостя із засмученим виразом обличчя.

– Дорогий друже, – промовив Гай Кассій Лонгін, простягаючи гостю обидві руки, –

Закон не прийняли

– Спочатку все було добре, – розповідав хазяїн гостю, який скептично позирав на нього, – я домовився із очільниками різних сімей, обіцяючи згодом підтримати закони на їхню користь. Та перед самим голосуванням приперся Цезар, який почав вимагати повторного розгляду закону у його присутності. Почувши, що після прийняття закону на користь Тарквінії скарбниця Риму недоотримає купу грошей, скипів, довго кричав, що тільки він піклується про Рим, а інші намагаються поставити наше славне місто на коліна, і таке інше...

– Коли ти зможеш повторити спробу? – перервав просторікування Ефіїс.

– Тепер не скоро.

– Отже більше, аніж за три місяці?

– Розумію, до чого ти ведеш, але прошу відстрочки. Я неодмінно протягну цей закон...

– Не вірю. Невже сенатори, залякані Цезарем, погодяться розглядати його повторно, ба, ні, утрете?

– Ти правий, якби не Цезар...

– А чого ви його так боїтеся? Адже якраз Сенат і призначив його диктатором?

– Так, він перебрав на себе багато влади. Але ж на його боці армія! Він легко може наказати розігнати Сенат, і ніхто за нас не вступиться!

– Як це, розігнати Сенат?! – з удаванню люттю підскочив на місці Ефіїс. – Розігнати підвалини нашої демократії, та він гірший за варварів?! Це у них там царі. А Рим сильний голосом народу!!!

– Ти правий, мій освічений друже, я бачу, дарма батько дозволяв тобі читати досхочу, – захоплений цим запалом відповів Лонгін. – Я вже давно веду боротьбу за зменшення влади Цезаря, але маю надто мало прихильників у Сенаті.

- А чому вони не хочуть тебе підтримати?
 - Їм байдуже. Буде Цезар властителем Риму чи просо консулом – їм все єдино!
 - Виходить, що Сенат нагадує мою отару – куди цап поведе, туди і вівці підуть?
 - Саме так
 - А ти чому не хочеш стати цапом і вести всю отару за собою?
 - Бо за деякий час цапа міняють на іншого...
 - Ти боїшся за власне життя?
 - Звісно.
 - То знайди цапа-відбувайла. Невже нікого не маєш на прикметі?
- Умов когось більш популярного за тебе виступити на чолі опозиції Цезарю.
- Є один. Його звати Марк Юній Брут. (Тут Ефіїс ледве стримався, щоб не вигукнути : «Ага!») От він популярний, але не хоче втручатися у боротьбу з Цезарем.
 - Теж боягуз?
 - Що ти, ні! Він хоробрий, досвідчений вояк.
 - Так він же воював проти Цезаря у військах Помпея?! – вигукнув Ефіїс. – Як же йому вдалося стати його прибічником?
 - Може його матуся постаралася? Вона була деякий час коханкою Цезаря... От і посприяла синочкові...
 - Чекай, чекай, – вдав Ефіїс, що пригадує якусь історію. – Чи не Брута Цезар називав сином?
 - Було й таке.
 - І як же цей хоробрий воїн терпить знущання над законами Риму? І зневагу до себе особисто? Як можна терпіти оте «синку» від ґвалтівника своєї матері.
 - Вел сапієнтіссімус ераре потест– і наймудріший може помилятися, – засміявся Лонгін, доткнувши приказцу, в якій чулося ім'я його гостя, – вона сама залізла до його ліжка, бо хотіла перевірити чутки, що Цезар невтомний коханець.
 - Я бачу, що й Цезарю вона теж сподобалася, раз він пробачив її сина?
 - Чекай, чекай, – раптом задумався Лонгін, – твої запитання навели мене на думку, як переконати Брута.
 - То візьми мене з собою.
 - У Сенат тебе не допустять, а першу спробу я почну саме там. Але мені потрібні ще гроші. Даси?
 - Ні, не дам. Ми уклали угоду, то використай те, що маєш.
- За декілька днів потому, під час перерви засідання, Лонгін почав частувати сенаторів вином, примовляючи:
- Куштуйте вино із Тарквінії востаннє, бо возити його до Риму через надмірне мито стало не вигідно.

Сенатори пили, жалкували, що більше не покуштують такого напою, співчували Лонгину, примовляючи, що через Цезаря потерпіла твоя мала Батьківщина, а ти ж мабуть їм обіцяв допомогу...

– Чого ж ви тоді не підтримали мене? – запитував Лонгін у кожного з них, але у відповідь отримував тільки похитування головою. Тут він помітив Брута, який навмисне намагався прослизнути повз гурт ласих до дармового вина senatorів.

– Ось людина, що не побоялася Цезаря! – вигукнув Лонгін. – Підійди друже і покуштуй вино, якого тепер не привезуть до Риму! Один ти та я намагалися цьому зарадити, але оці хороші люди, що зараз його споживають, не підтримали нас!

– Дякую за запрошення, – ввічливо, але стримано відповів Брут, – але я не буду. Не годиться затьмарювати розум під час обговорення законів.

– А нам тепер розум не потрібен, за нас все вирішує Цезар! – виголосив Лонгін і уважно поглянув на співбесідника.

– Ти вважаєш, що його втручання у надання митних пільг для Тарквінії не означало турботу про скарбницю міста?

– Ні. Адже ті суми які б не добрала скарбниця через скасування мита, надійшли б через податки на продаж інших товарів, які б жителі Тарквінії все одно купляли б у Римі. За рахунок цього, може ще й більше грошей збагатило б місто. Думаю, йому хотілося показати, що він таки абсолютний властитель Риму – імператор!

– Ти натякаєш, що окрім нас з тобою його всі бояться?

– А то ні? Пригадай, що спочатку всі були згодні, а як прийшов Цезар – проголосували проти. Думаю, що і ти б проголосував теж проти, але ти людина слова – раз дав, то вже не відступиш.

– Мене більше всього занепокоїв стан цієї провінції, – відповів Брут, – вони і справді так бідують?

– Якщо ти не віриш моїм словам, приходь сьогодні після засідання до мого дому, там познайомишся з купцем звідтіля.

– Я прийду, як стемніє...

– Ось познайомся, – сказав Гай Кассій Лонгін, піднімаючись назустріч гостю, якого він із тарквінським купцем уже давно чекали, – це Сано Сапієнтіс, купець з моїх рідних місць.

– Марк Юній Брут, – відрекомендувався гість і, поглянувши на пишно убраний стіл, на якому екзотичні страви стояли поруч зі звичайними, римськими, додав, – дарма ти все це приготував, я не хочу наїдатися на ніч.

– Це все підготував оцей купець.

– Судячи зі столу, вони там добре живуть...

– Дозволь пояснити, о, славетний нащадок роду Брутів. – втрутився Ефіїс, помітивши, що пишній стіл виглядає занадто підозріло, – всі ці страви приготовлені у моєму місті і тварини та рослини, з яких вони приготовлені, вирощуються також там. Але привозити їх до Риму

ми не можемо через високі мита. Наша громада через земляка хотіла послабити побори, але нічого не вийшло. То ж нам нікуди дівати плоди наших трудів, а отже, ми бідні, на багатій землі...

– Давай покуштуємо, – запропонував Лонгін, запрошуючи Брута за стіл, – як не з'їмо, все одно пропаде.

– Вина теж приготовлені в Тарквінії, – додав Ефіїс, пильно стежачи за Брутом. – Не погребуйте, пане.

Спочатку нехотя, а потім, під впливом випитого вина, із задоволенням, Брут почав їсти, наслідуючи добрий приклад хазяїна.

– Ось які чудові страви ми могли б куштувати у Римі, якби не той пихатий Цезар, – сказав Лонгін, витираючи губи, – йому бач потрібна корона!

– Ти на що натякаєш? – озвався Брут, – Яка корона?

– А ти ще й досі не зрозумів? Корона Риму! Він хоче поновити древній інститут королівства.

– Цього не може бути. Він врятував Рим від розбрату, вгамував прибічників Помпея. Я й сам, зрозумівши, що для Риму Цезар є найкращим диктатором, перейшов, свого часу, до його війська.

– А хіба ти не бачиш, як він себе возвеличує? Ходить у золотому вінку. За ним скрізь носять золотий трон, з якого він проголошує свою волю...

– Ти правий, але раніше він таким не був...

– Це його підбурює цариця Єгипту Клеопатра, – озвався Ефіїс зі свого місця.

– Звідкіля ти знаєш? – водночас спитали сенатори.

– Мій земляк, теж купець, колись був у справах у Римі і чув у стабулюмі розмову, яку вів актуарій Сенату і якийсь чоловік. Так от актуарій стверджував, що Цезар виконує всі забаганки Клеопатри.

– Це який актуарій, чи не той, що пропав? – спитав Брут.

– Звідкіля я знаю, який?

– І хіба з цього слідує, що стати царем його намовила Клеопатра? – спитав Лонгін.

– Я міркую так, – почав Ефіїс поважним тоном, – вона цариця і нікому не підвладна. А Цезар призначений Сенатом, отже у нього є хтось, хто йому наказує. Вона й не хоче мати чоловіка, який комусь кориться, окрім неї.

– Оці селянські міркування, незважаючи на їх наївність мають сенс – почав Лонгін, але його урвав Брут:

– Ти вірно сказав Сапієнтісе, я сам бачив, як Цезар милується з тією гречанкою. І бачив, як вона йому повелівала, а той виконував.

– Ну от, ми й дійшли згоди: Цезар хоче стати царем Риму, – підсумував Лонгін, – що ж ми маємо робити, знаючи це? Тільки опиратися!

– Навіть не царем, – додав Ефіїс, пригадавши підслухану розмову диктатора з Клеопатрою, – імператором! Так він ним уже й став. Якщо вже Сенат його боїться, то хто він є насправді?

– А може, як у нього стихне любовний шал, він знову стане таким, яким я його пам'ятаю по спільній боротьбі проти Помпея, – сказав Брут задумливо, – він був рішучим, мужнім, розумним, добрим стратегом, турботливим, бо піклувався про своїх легіонерів, дотримувався законів...

– Це ти так кажеш, що він простив тобі перебування у стані Помпея? – запитав Лонгін і зіщулювся, очікуючи вибуху гніву. Але Брут змовчав.

– При тому, що саме Помпей наказав убити твого батька у Галлії, ти служив у його війську, – піддав жару й Ефіїс, – потім перейшов до Цезаря...

– Хочеш сказати, що час вже кидати й цей табір? – гостро запитав Брут. – Чи не забагато ти, селюче, на себе береш?

– Він мав на увазі зовсім інше, – заспокоїливим тоном почав Лонгін, – він хотів сказати, що ти є найбільш послідовним прихильником дотримання наших законів. Коли ти думав, що Помпей діє за законами Риму, а саме так і було, адже Сенат доручив йому приборкати Цезаря, ти, не зважаючи на смерть батька був на його боці. А коли побачив, що накази Сенату використовуються Помпеем для власного возвеличення, перейшов до Цезаря.

– Саме так, – підтвердив Ефіїс, подумки дивуючись вправності Лонгіна у словесних викрутасах, – і прошу пробачення у нащадка славетного роду Брутів, коли я чимось його образив. Я ж купець і не вмію так красно говорити, як пан Лонгін.

– А ти знаєш, Сапієнтісе, – звернувся до нього хазяїн палацу, – чим найбільш уславився цей рід? То я тобі скажу, великий нащадок мого гостя – Луцій Юній Брут – забив останнього царя Риму – Тарквінія Гордого – і започаткував демократичне правління!

– Тоді нащадку треба освіжити славу предків і повторити подвиг Луція! – патетично виголосив Ефіїс.

– Але ж Цезарь призначений диктатором рішенням Сенату, – розгублено сказав Брут, – отже діє по закону.

– Часи лихоліття вже минули і диктатор Риму вже не потрібен. Потрібно скасувати його посаду і обрати декількох консулів, – підказав Лонгін. – Але за це прийдеться поборотися. Ти мене підтримаєш?

– Не знаю, мені потрібно подумати.

– Може ти турбуєшся за те, що тебе позбавлять прокураторства у Цизальпійській Галії, яке тобі надав Цезарь? – спитав Лонгін. – За це не хвилюйся, я зроблю все, щоб залишити тебе на цій посаді.

Брут пішов додому задумливий, навіть забувши попрощатися з гостем Лонгіна.

- Сподіваюся, він тепер виступить за надання пільг моєму місту?
- вдаючи наївного, запитав Ефіїс.
- Виступить, за це не хвилюйся, але навряд чи цей закон знову пройде, – відповів Лонгін, – занадто всі бояться Цезаря. Та і все військо його підтримає, в разі початку протистояння.
- Ти думаєш, що він не погодиться скласти із себе повноваження диктатора?
- Ти сам так думаєш. І що ж нам тоді робити?
- Я, звичайно, не політик, а купець, та коли на моїх грядках із капустою виростають бур'яни, я їх вириваю з коренем.
- На що ти натякаєш, селюче?
- Цапа-відбувайла ти вже знайшов. Залишилося знайти ще трохи прихильників і вирвати цей золотий бур'ян з римської грядки.
- Як, де?
- У Сенат же він ходить один?
- Майже один. Його завжди супроводжує офіцер Марк Антоній. Вся його охорона чекає на ганку Сенату.
- А він сам озброєний?
- Так.
- От і порахуємо. Їх тільки двоє. Якщо зібрати з десятків сенаторів, ожирілих від нескінченного сидіння та пияцтва, то вони зможуть подолати тих двох.
- Але мечі приносити на засідання Сенату заборонено!
- Якщо мова йде про мечі, що висять на поясі – так, але що ти скажеш про це? – й Ефіїс блискавичним рухом вихопив з-за пазухи і приставив до горла Лонгіна свій

Короткий меч

- Ти що, ти що? – позадкував переляканий сенатор.
- Я тільки хочу сказати, що короткі мечі можна пронести під тогами і тоді Цезаря і його офіцера вже ніщо не врятує. А далі приймаєте рішення Сенату і ...
- І що? Куди ми подінемо їх тіла?
- Ви ж законодавці! Оголосите його зрадником інтересів Риму, скасуєте посаду диктатора, заберете його майно у власність Риму, і, нарешті, даруєте право безмитного ввозу товарів із Тарквінії!
- Так буде, якщо Брут погодиться.
- Він погодиться. Нагадай ще йому про те, як його називав Цезар, коли злягався з його ж таки матір'ю.
- Думаєш, що вийде?
- Впевнений. На вашій стороні закони Риму.
- От хоча б зараз не починай цю демагогію...
- Гаразд, гаразд. Тоді так: на вашій стороні буде десять мечів, а на їхній – тільки два!

– Поки що маємо теж тільки два...І то, якщо Брут погодиться.

– Запропонуй йому спочатку законодавче скасування диктаторства і подивись, як стане поводитися Цезар. Якщо наші міркування вірні, то – заборонить це скасування. Ось тобі й привід для більш рішучих дій.

Наступні дні Ефіїс постійно сидів у залі стабулюму, де подавали обіди, та уважно прислухався до розмов, що вели служники Сенату. Щоб не гаяти часу, він написав і відправив декілька листів, які розносили хазяїн стабулюма.

Тепер йому залишалося тільки чекати.

«Як на риболовлі, – подумки посміхався він, заспокоюючи своє нетерпіння. – Наживка закинута, залишається чекати, яка риба на неї клює».

– Прийшов лист, мабуть для тебе, – приніс хазяїн стабулюму сувій пергаменту, запечатаний восковою печаткою.

– Так, це мені, – відповів Ефіїс, прочитавши адресу і подаючи йому монету. У листі, написаному латиною, Оливья повідомляв, що «отримав дині з півдня і вже поміняв їх на огірки, вирощені на місцевих городах і знову передав їх для обміну на дині». «Я отримав від тебе якусь номочедію» – запитував він у кінці листа, вже описавши стан їхнього будинку та здоров'я своє і рабів. – «Що з ними робити?»

«Добре придумано» – міркував Ефіїс. – «Це ж треба, назвав срібло огірками, а золото динями. Треба відповісти, щоб він третину динь ховав у коморі, яку ми відібрали у поганих людей. Либонь, він здогадається, що це печера на Везувії? А номочедію нехай сховає з іншими нашими паперами».

Він тільки встиг написати відповідь та передати хазяїну стабулюма для від-

правки в Остію, як приміщення заповнили писці Сенату, галасливо вимагаючи їжі та питва. Вони були збуджені новиною, яку обговорювали, забуваючи як слід жувати їжу, давлячись великими шматками.

– Ну Лонгін сьогодні утнув!

– А ви бачили, як скривився голова Сенату?

– А скільки було виступів проти!

– А Брут промовчав, не виступивши ні «за», ні «проти».

– А з десяток виступили за пропозицію Лонгіна.

– Голосування перенесли на наступний тиждень.

– Могли б і на сьогодні, все одно більшість проти.

– Ох, Цезар їм і пригадає це!

– Тихше, тут можуть бути його шпигуни...

Розмова вщухла, а Ефіїс пішов готуватися до візиту в палац Лонгіна.

– То ти вже маєш десятох прибічників? – було його перше запитання, коли вони зустрілися.

– Звідкіля ти знаєш?

– Про це тільки й говорять у місті.

– На них не можна розраховувати. Я дав їм трохи грошей, от вони й виступили за мою пропозицію. Але їх легко перекупити. А Цезар і цього робити не буде. Йому досить грізно подивитися і всі будуть на його боці.

– Невже немає таких, як ти, що його не бояться?

– Та є, але з ним я ще не балакав. До речі, вони, як і Брут, утрималися від дебатів.

– Тоді залишається чекати, що вчинить Цезар?

Ефіїс повернувся до стабулюма і знову зайняв звичне місце в кутку зали, уважно слухаючи розмови відвідувачів.

Три дні було тихо, а потім сталася пожежа у двох будинках якраз тих, хто виступав за пропозицію Лонгіна скасувати посаду диктатора Риму. Ці будинки належали найбіднішим і найменш впливовим сенаторам.

– Я не дивуюся, коли наступна пожежа станеться в палаці Лонгіна, – тихенько розмовляли поміж собою писці Сенату, озираячись довкола, чи не підслуховує їх хтось із людей Цезаря. Зала була пустою. Навіть звична постать купця у кутку сьогодні не бовваніла у присмерковому світлі.

Якби у цю мить його хтось побачив, то був би здивований – купець лежав долілиць у своїй кімнаті, притуливши вухо до трубки з розтрубом, яка виходила з отвору у підлозі.

Це Ефіїс пригадав пристрій для підслуховування в єгипетських храмах і обладнав ним свою кімнату, протягши трубку якраз над столом, де полюбляли сидіти сенатські служки.

– Але визнайте, що сьогодні він проголосив найкращу свою промову, – точилася далі розмова за їхнім столом і голоси ставали все дужчими, підігріті випитим вином.

– І Брут його підтримав!

– Все одно, більшість була проти, як я й казав.

– Але хоча окрім Брута, ніхто не виступив за пропозицію Лонгіна, в урні виявилось аж сімнадцять білих куль!

– Цікаво було б узнати, хто ці сміливці?

«Мені теж, – подумав Ефіїс. – Треба натякнути Лонгіну, щоб розшукав їх, сімнадцять краще ніж десять, коли прийдеться різати Цезаря».

– Щось ти забагато від мене вимагаєш, – розкричався Лонгін, коли Ефіїс висловив свої міркування, – хіба не знаєш, про пожежі у будинках незгодних?

– Знаю. Але і ти пригадай, що твій борг мені скоро подвоїться.

– Що ти зможеш мені зробити? Ти, селяк?!

– Я передам номочедію з твоїми зобов'язаннями до суду. І стану власником оцього палацу.

– І не мрій! Мій палац коштує утричі дорожче мого боргу.

– Я доплачу нестачу і таки стану власником! А потім, може мене і в сенатори приймуть...

– А, ти так жартуєш, – раптом розсміявся Лонгін, – не хвилюйся, якщо не вийде у Сенаті, я все одно поверну тобі борг.

На цьому вони розсталися. Ефіїс відпустив найнятих ним рабів, повернув розкішну тогу з прикрасами, половина з яких була піддробною, та вирішив пройтися по берегу Тібру, роздумуючи над своїми подальшими діями. Вечоріло.

Раптом йому дорогу заступило троє волоцюг, які почали обережно оточувати берег, не даючи змоги втекти. Ефіїс озирнувся: навкруги нікого не було.

– Гей, ви, дайте дорогу, – гукнув він до них, але ті дістали ножі. – Що ж, ви почали першими, то як буде скаржитися своїм богам в Аїді на свою долю, на мене не пеняйте.

Для першого нападу він обрав найдужчого з них, високого зросту, який, пишаючись своєю силою, недбало помахував ножем. Наблизившись, Ефіїс раптом упав додолу і, перекотившись під ногами, штрикнув здорованя в пах. Той загарчав, вхопившись за рану обома руками і випустивши ніж. Це коштувало йому життя, бо за мить короткий меч перетнув тому горло. Не гаючи часу, наш герой напав на другого, але той був вправним фехтувальником і відбивав усі спроби вкоротити йому віку. Краєм ока Ефіїс помітив наближення третього зі спини і, відскочивши убік, напав на нього. Цей був забитий з одного руху меча. Побачивши, що він залишився наодинці, третій кинувся навтьоки, петляючи між дерев, якими поріс річковий берег.

– Далеко не втечеш, – гукнув Ефіїс навздогін.

– А я далеко й не побіжу, – почув він у відповідь. По цим словам, що донеслися з-за дерева, на Ефіїса упала важка сітка. Люди, що її кинули, негайно сповили нею бібліотекаря так міцно, що він не міг ворухнути навіть пальцем.

– А меч у тебе фракійський, – озвався його супротивник оглядаючи меч з виглядом знавця. – Та і сам ти боєць, нівроку. Ось тільки проти сітки треба мати маленького ножа.

– Хто ти такий?

– Ганник, школа Веліарія.

– Ти гладіатор?

– Так.

– А хіба гладіаторам можна вільно ходити вулицями?

– Який ти цікавий, – посміхнувся той, – а тебе не цікавить твоя доля?

– Ти її провістиш?

– Ні, не я. Ось, оцей писар.

– Ти маєш віддати номочедію, – сказав чоловік, що вийшов з кущів. Ефіїс упізнав у ньому одного з писарів Сенату.

– Ти будеш наступним, кого я уб'ю у цьому місті, – спокійно відповів він.

– Обшукайте його, – сказав писар. Та обшук нічого не дав, окрім пергаменту, що засвідчував громадянство Сано Сапієнтиса в Геркуланумі. – Тоді будемо шукати у його кімнаті. Зачекайте тут, я скоро буду.

– А ти не з боязких, – сказав Ганник, присівши навпочіпки поруч з Ефіїсом. – Лежиш спеленутий, але загрожуєш смертю.

– Мене оберігає моя богиня. Краще скажи, ті двоє теж були гладіаторами?

– Були. А ти часом, не гладіатор?

– Ні. А що, міг би ним бути?

– Міг би. Фракійцем з коротким мечем. А я виступаю як ретіарій.

– Цебто, з сіткою та тризубом? Он чому я так легко спіймався.

За розмовою, яка могла б здаватися дружньою, якби один зі співрозмовників не був зв'язаний, повернувся писарчук.

– У кімнаті я не знайшов. Кажі, де той документ? Якщо віддаси, тебе відпустять.

– Так я тобі й повірив.

– Гей, Ганник, застав його говорити.

– Мені заплатили тільки за те, щоб його упіймати. А от знущатися над ним я не буду. Я не кат, а гладіатор і вбиваю тільки у чесному бою.

– Тоді затуліть йому рота і несіть, куди скажу.

Ефіїсу зав'язали не тільки рота, але й очі, довго несли вулицями Риму, на яких чувся шум натовпу. Занесли у приміщення і поклали на кам'яну підлогу.

– Для чого ви його принесли сюди, – почувся знайомий голос, в якому бранець упізнав Лонгіна.

– У нього немає номочедію. Я не знаю, що робити. Твій найманець відмовляється застосовувати тортури.

– Гаразд, облиште його тут, та йдіть собі, у мене гість.

Почулися кроки, що віддалялися, заскреготав засув і запала тиша. Ефіїс почав звиватися, перекочуючись підлогою у спробі звільнитися від пут. Йому вдалося стягти пов'язку на очах, водячи головою по стіні. Кімната, в яку його занесли була коморою, де зберігалось різне збіжжя: зерно, капуста, огірки. На одній із полиць світив каганець, забутий нападами. Ефіїс почав штовхати ніжки полиці, доки каганець не впав на підлогу, олія розлилася і запалала. Тоді він підставив у вогонь свої руки, відчуваючи сморід горілої шкіри і за мить вже виплутався з гладіаторської сітки.

Трохи подумавши, він почав підкладати у вогонь зерно та ганчірки, які знайшов у приміщенні. Вогонь розгорівся дужче і тоді він став кидати палаюче

ганчір'я на дерев'яні крокви, що підтримували дах. Поволі сухе дерево зайнялося і черепиця на даху стала тріскатися від жару. Знадвору вчулися крики людей, що помітили пожежу. Заскреготів засув, Ефіїс став осторонь дверей, готуючи несподіваний напад. Та замість дужих гладіаторів в комору зазирнув старий раб, несучи відро з водою.

– Не спіши гасити, – мовив він рабу, відбираючи відро та виливаючи воду на підлогу, – нехай розгориться, як слід.

– Але ж, хазяїн...

– Він тебе потім подякує за це. – з цими словами Ефіїс пішов у напрямку кабінету Лонгіна, прихопивши відро, як єдино можливу у цю мить зброю. У кабінеті, куди він зазирнув через шпарину, був тільки хазяїн та Брут. За мить, обдумавши ситуацію, Ефіїс увірвався до кімнати з криком:

– Ось, Лонгіне, скоро тебе теж знищить узурпатор Цезар!

Брут різко піднявся з місця, запитально дивлячись на Ефіїса.

– Ти мене не пізнаєш, Бруте? Це я, Сапієнтіс, купець із Тарквінії. На мене напали легіонери майже одразу після того, як я вийшов із цього дому. Всі речі і рабів забрали, кинули оце дрантя і довго розпитували про розмови, що ведуться у цьому домі. Я одразу зрозумів, що на пана Лонгіна чатує небезпека, але мовчав! Мене заперли у комору, з якої я вирвався і одразу побіг сюди, щоб попередити, але трохи запізно, бо твій палац, Лонгіне, вже палає. Так само, як палали будинки інших сенаторів! Скільки ще ми будемо терпіти наругу над законами Риму?! Чому ми повинні остерігатися тих, хто мав би нас захищати?!

– Справді, годі терпіти! – озвався Брут і його обличчя набуло рішучого виразу. – Треба діяти, але спочатку я сховаю вас у власному будинку. Йдіть за мною.

Він вийшов, а Ефіїс підійшов до ошелешеного Лонгіна і сильно вдаривши в область серця, від чого той поточився і важко сів на крісло, додав грізним тоном:

– Ще одна твоя спроба, і ти мрець! Як померли двоє з трьох твої найманців, так помреш і ти. Ні, ти помреш, як скажена собака!

– Скажи, – крізь біль промимрив Лонгін, – ті дві пожежі теж ти?

У будинку Брута їх розмістили в окремих кімнатах, але Ефіїс знайшов мить, коли Лонгін залишився один, щоб нагадати про свою загрозу.

– Схоже, тебе вже не цікавлять пільги для Тарквінії? – пророче промимрив той, але, не отримавши відповіді, знову ухопився за серце.

Брут діяв швидко, так само, як він звик діяти на полі бою: він надіслав рабів до сенаторів з проханням негайно прибути до його будинку у невідкладній справі.

– Потрібні рішучі дії, – з цих слів він почав промову перед здивованими сенаторами, – я знаю, що ви голосували за скасування поса-

ди диктатора Риму, то покликав саме вас. У трьох із вас уже згоріли будинки, що є красномовним натяком з боку Цезаря, щоб ми припинили свої дії.

– Як у трьох, у двох? – запитав хтось із гурту.

– Сьогодні загорівся палац Лонгіна. Зверніть увагу, що розслідування по

передніх пожеж не знайшло винуватих! І зрозуміло, чому! Самі вчинили і самі ж розслідують! В цих умовах жорсткого тиску на Сенат нам потрібно діяти іншими методами!

– Якими ж? Що ми можемо, окрім голосування проти Цезаря? – почувися голоси. – За нього армія...

– А за нами народ! І цей народ вимагає повернення до демократичного правління!

– Бруте, кажи, що ти пропонуєш? – пролунав голос найстарішого із запрошених сенаторів.

– Смерть Цезаря, – замість Брута тихенько сказав Лонгін, не дивлячись ні на кого, а позираючи вбік. Там у дверях стояв Ефіїс і кивав головою.

– Ми не знайдемо військ, які виступлять проти нього.

– Смерть Цезаря у Сенаті, – знову почувся кволий голос Лонгіна.

– Треба пронести фракійські мечі під одягом і дочекатися, коли він відвідає Сенат. Нас багато, а він один, – продовжував він самовбивчу промову під понизливим поглядом купця, в оцінці якого він так помилився.

– Вірно кажеш, – сказав Брут, перервавши тишу, що запанувала після таких слів. – Іншого виходу немає. Або Сенат або Цезар!

– Або Сенат або Цезар! – повторило декілька голосів. До них приєдналися всі і тричі повторили це гасло.

– Тепер розходимося, – скомандував Брут, – я дам знак, коли приходити з мечами.

Він пішов проводити гостей, Лонгін залишився один, але не на довго. У кімнату тихенько прослизнув Ефіїс, нахилився до вуха сенатора і прошепотів:

– Тільки спробуй не прийти в той день до Сенату... І пам'ятай, що ти тепер заручник своїх слів.

– Ти теж тут, Сапієнтісе, – сказав Брут, заходячи до кімнати. – Сподіваюся, що скоро твоє місто отримає пільги!

– Дякую тобі, пане Бруте, а тепер дозволь, я піду до свого стабулюма, може якісь мої речі там іще залишилися?

«Тепер моя помста буде здійснена чужими руками, – подумав Ефіїс, прямуючи до стабулюма. – Хоча б вони не передумали. Та ні, не передумують».

Тієї ж ночі сталася невдала спроба підпалити будинок Брута, але його раби швидко загасили вогонь.

– Не ходи до Сенату, – умовляла Клеопатра Гая Юлія Цезаря, – краще давай поїдемо до моря, я за ним скучила, а раніше воно шуміло прямо перед стінами мого палацу. А у Сенаті сидять лихі люди.

– З яких це пір Цезарі слухаються жінок? – засміявся диктатор. – Та і що там зі мною може статися? Мене поб'ють сувоями з законами?

– Ну візьми когось із собою, Августа чи Антонія. І вдягнися тепліше, хоч зараз і березень, але з моря принесло холод і дощі.

– Мене гріє велич мого роду і моя власна міць.

З цими словами Цезар вирушив на засідання Сенату, бажаючи нарешті

вгамувати крикунів, що вимагали його відставки. Він прибув у супроводі Мар-З

ка Антонія і всівся на своє позолочене крісло, загорнувшись у пурпуровий плащ. Його супутник став за кріслом, опершись правою рукою об спинку і поклавши ліву на меч.

Гамір, що завжди супроводжував засідання вщух, зі свого місця піднявся Брут і почав промову, тикаючи пальцем за кожним словом у Цезаря і підходячи все ближче і ближче до нього:

– Риму не потрібен цар! Риму потрібен Сенат! Ти маєш скласти повноваження диктатора і стати таким же сенатором, як і ми!

– Щось ти, синку, розперезався, – упівголоса сказав Цезар. Ці слова почув тільки Брут, але для нього цього було досить. Він вихопив з-за пазухи фракійський меч і, збивши з ніг Антонія, приставив йому до горла вістря, назираючи так, що кров із шиї стала потихеньку стікати на мармурову підлогу.

– Мечі до бою! – крикнув Брут і шістнадцятеро сенаторів підхопилися зі своїх місць, витягаючи зброю. Цезар піднявся і хотів відступити до стіни, але вже перші випадки завдали йому болю. Він скрикнув і сів. Тоді навкруги нього утворилося коло з сенаторів, кожен з яких намагався хоч раз штрикнути диктатора, поціляючи в незахищені золотими обладунками частини тіла.

– Дайте й мені, – викрикнув Брут, передавши свого меча іншому сенатору, щоби той стеріг Антонія і, вирвавши меч у іншого, він підскачав до Цезаря і встромив меча тому у шию. Кров потекла у диктатора з рота, очі, сповнені жаху на мить стали здивованими і він упав, накрившись плащем, встигнувши сказати наостанок кволим, але здивованим голосом:

І ти, синку?

– Тепер заб'ємо його поплічника! – скрикнув Лонгін, підходячи до лежачого Антонія.

– Ні, – заперечив Брут, – цей вояк тільки виконував накази старшого командира і не повинен постраждати через його дії. Відпустіть

його. Йди, Марку Антонію, спокійно і чекай на рішення Сенату. В Римі знову запанує демократія!

Із залу вийшов не тільки Антоній. Більша частина сенаторів теж вибігла із залу, налякана нечуваним досі в історії існування Риму злочинном. Ще раніше вибігли писці та слуги сенаторів.

Ефіїс стояв на площі навпроти Сенату, ховаючись у натовпі. Побачивши Марка Антонія, що йшов, безпорадно розводячи руками, зрозумів, що задум здійснився. До Антонія підійшли гладіатори особистої охорони Цезаря, порушивши порядок строю, скупчилися навколо нього і слухали, як він переповідає про смерть командира. Підійшов і Ефіїс.

– Я не знаю, що тепер робити. Нам наказано чекати рішення Сенату...

– Невже Цезаря забито? – втрутився Ефіїс у розмову розгублених вояків. – Але по його смерті мав би залишитися заповіт. Його треба оголосити.

– Відійди, – відштовхнули його легіонери, але він почав кричати:

– Народ вимагає оголошення заповіту Цезаря.

Цей крик збував натовп. «Заповіт», «Заповіт» галасували навкруги. Для Марка Антонія крики слугували керівництвом до дії. Він вийшов на постамент статуї Мінерви і озираючись навколо проголосив:

– Народе Риму. Я йду шукати заповіт, а поки зберігайте спокій! – по цих словах він зліз додолу, взяв із собою половину охоронців, а іншим наказав оберегти вхід до Сенату.

Підтюпцем вони добігли до палацу Цезаря.

– Охороняйте його кабінет, – наказав Антоній і почав ритися в документах мертвого диктатора Риму.

– Я можу допомогти, – почувся голос із дальнього кутка кімнати і на світло, що падало із вікна, вийшов старенький чоловік. – Я вже знаю...

– А, це ти, – озвався Антоній, – а я думав, що всі повтікали? Знайди мені заповіт Цезаря.

– Звідкіля ти про нього знаєш, адже ми його складали тільки вдвох.

– Як давно?

– Десять тижнів тому. Цезар отримав анонімного листа, спалив його і вирішив писати заповіт.

– Двоє зі мною, інші охороняють кабінет, – звелів Антоній, виходячи, – заходити чи виходити з нього може тільки оцей стариган.

А на площі перед Сенатом вирувало людське море, розбурхане сподіваннями на заповіт Цезаря. Коли Антоній почав зачитувати зміст, стало зрозуміло, що вони справдилися. Цезар дарував народу Риму частину своїх садів, виділяв значні суми для придбання їжі біднякам, відпускав частину своїх рабів.

– Ось чому його забили, – крикнув Ефіїс щосили, коли читання закінчилося і запала тиша, – вони не хотіли давати пільги народу!!!

Мабуть ця думка прийшла у голову багатьом, бо крик знявся аж до небес. Люди почали рватися до Сенату, але їх стримували легіонери Антонія.

– Стійте! – вигукнув він, ставши на ганку, – я сам поговорю з сенаторами!

Ефіїс вибрався із натовпу і, задоволено посміхаючись, рушив до палацу Лонгіна. Вхід до будинку ніхто не охороняв і він вільно зайшов всередину через головний портал. Всередині раби метушилися, пакуючи речі і не звертаючи ні на кого уваги. В кабінеті Ефіїс побачив постаті двох людей, що схилилися над документами. Вони перегортали різні сувої, а потім кидали їх до жаровні, в якій яскраво палав вогонь. Один із них був Лонгін, а зайшовши збоку, Ефіїс у другому впізнав писця, що шукав номочедіо

– Яка приємна зустріч, – виголосив він іронічно – Стій на місці! – звелів він писцю, який хотів негайно тікати. – Наша розмова тільки починається.

– Хто ти? – спитав пополотнілий Лонгін. – Я отримав листа із Тарквінії, там ніхто не знає купця Сапієнтиса?

– Я месник, більше тобі знати нічого не треба. Ти прийшов до Сенату, як я тобі й звелів, тому ти житимеш, але оцей помре, – з цими словами він кинувся на писця і вмить скрутив тому в'язи. – Де меч, яким ти зарізав Цезаря? – спитав він, кинувши мертве тіло Лонгіну під ноги. Сенатор дрижачою рукою показав на лаву. – Добрий меч, кращий за той, що у мене вкрав гладіатор Ганник. О-о-о, та він залізний! Ти не пошкодував грошей на зброю, придбавши таку дорогу річ! Либонь, він бронзові мечі рубає, як дерево? Я заберу його собі. А ти, сенаторе, краще тікай, бо народ невдоволений вбивством Цезаря.

Приладнавши за пазухою нову зброю, Ефіїс вийшов з палацу і подався до стабулюма, сподіваючись на відпочинок після стількох місяців підготовки, які виснажували його душу ще й через те, що він не мав змоги поділитися своїми думками навіть із Оливьєю. В думках він уже повертався до Геркуланума, щоб насолодитися у спокої своєю давно задуманою помстою.

«Ні, відпочивати не можна» – подумав він, помічаючи, що на вулицях мало людей, зате з площі біля Сенату лине сильний, майже безперервний крик. Всі вулиці, що вели туди, були заповнені людьми, тому наш герой зайшов у будинок, який своїми стінами виходив на площу, та по сходах а потім і повзком, дістався даху.

Згори добре було видно, як легіонери, що були в охороні Цезаря, стримують натовп, що намагається прорватися до Сенату. Було видно, як за їхніми спинами сновигають писці та актуарії Сенату. Через деякий час на ганок вийшов Август у супроводі старійшини Сенату.

– Тихо, – гукнув Август щосили, – слухайте рішення Сенату!

– Народе Риму! – хрипким голосом почав старійшина, але в натовпі закричали «Говори дуже, не чути». Тоді він відкашлявся і вже наповненим голосом зачитав рішення Сенату. – Вбивство Цезаря вважати злочином перед Римом. На честь забитого Цезаря збудувати храм його імені та вибити медаль. Силою зброї покарати винуватців у смерті диктатора Риму. Головнокомандувачем призначається Октавіан Август, який тут стоїть. Всі війська мають підкорятися його наказам, або командирам, яких він призначить.

Старійшина пішов, а в натовпі почулися крики: «А як щодо заповіту? Дадуть нам гроші? А сади Цезаря будуть народними?» З бокової вулиці стали надходити легіонери, як видно, викликані Августом на підмогу. Об'єднавши зусиллями, війська, вишикувавшись у лаву, почали поволі витіснити народ у бічні вулиці, роздаючи стусани щитами, руків'ями мечів та тупими кінцями списів.

Позаду лави йшов Август, викрикуючи накази. Навіть здалеку було помітно, що нова посада припала йому до душі: голову він тримав високо, намагаючись якось компенсувати свій невеликий, у порівнянні з Цезарем, зріст. Август першим побачив куряву, що здійнялася за північною брамою міста. Потім почувся розмірений поступ легіонерів, що крокували в ногу, б'ючи мечами по щитах. Поступово цей шум дійшов і до його вояків.

– Шикуйсь у чотири ряди! – гукнув новий командир, вказуючи мечем напрямок, звідкіля він чекав небезпеки. Його наказ виконали блискавично й Ефіїс вкотре здивувався злагодженості у діях такої великої маси людей.

Прибульці, вийшовши на площу, теж вишикувалися по чотири. Наперед вийшов командир, в якому Ефіїс упізнав Брута.

– Пропусти! – викрикнув Брут. – Я маю бути в Сенаті!

– Сенат визнав тебе злочинцем! – почувлася августова відповідь.

– Прийми

його вирок, як закон!

– Сенат захищає узурпатора?! Тоді, мечі до бою.

Зі свого місця Ефіїс бачив, що легіонери, які нещодавно складали одне військо, почали несамовито рубати одне одного. Брут та Август трималися позаду.

На мить Ефіїсу стало шкода цих молодих хлопців, які мали зараз померти тільки тому, що їхні командири не дійшли згоди. «Артеміді, моя богине, – прошепотів він. – Дай знак, що мені далі робити?».

А бій тривав. Задні ряди, не в змозі дістатися до місця передньої лави, почали лаштувати луки. І от вже стріли, пущені через голови передніх, почали вражати легіонерів обох таборів. А як запас стріл закінчився, задні ряди виставили довгі списи, штрикаючи попід руками своїх в груди ворожих воїнів.

Галас, шум битви сполохали голубів, і вони знялися над будинками, зробили декілька кіл, і всією зграєю подалися на південь.

«Дякую, Артемідо, за знак, – прошепотів Ефїїс. – Вертаюся до Геркулануму». Трохи поміркувавши, він подався до палацу Рабірїя, бо зовсім не мав ані грошей, ані посвідчення особи, але всі двері було міцно зачинено і на стукіт ніхто не відповідав.

– Може так і треба, – упівголоса проказав Ефїїс і пішов до стабулюму, щоб забрати речі. Але кімната виявилася пустою і хазяїн, ховаючи від нього винуватий погляд сказав:

– Приходили легіонери, все забрали і винесли.

– А не сказали, від кого?

– Ні.

– Гаразд. Я тебе не виню, але ти мені відслужиш. Коли прийде хтось запитувати про мене, спитай, від кого вони? Якщо скажуть, що від пана Пробуса Содалїса, то повідомиш, що я йду пішки на південь до відомого їм міста.

– До якого?

– Багато зайвого запитуєш. Як би тобі не дочекатися тих, хто про мене питатиме, – Ефїїс показав свого меча і поводив біля горла хазяїна. – Нікому іншому, як би про мене не питали, нічого не кажи! Якщо зрадиш – тобі смерть. А тепер дай мені харчів на дорогу та ще одні сандалії, і я йду.

Щоб уникнути можливого переслідування, Ефїїсу прийшлося йти не чудовими римськими дорогами, а стежками, що прямували обабіч них. Харчі швидко закінчилися і йому прийшлося красти з городів. Декілька разів за ним гналися розлючені землевласники, та нічна пора ховала його сліди. Йшов по ночах, а вдень шукав якийсь прихисток і засинав важким сном. Того дня він прокинувся від того, що якась гостра річ вперлася йому в груди. Розплющив очі і побачив, що два легіонера наставили свої списи, не даючи піднятися.

– Ти хто? Біглий раб?

Він підняв голову, розсунув пасма брудного волосся, що злиплися від поту та бруду й закривали очі, та, трохи подумавши і пригадавши свої розвідки царських династій Понту, виконані ним на замовлення одного з коханців цариці Беренівки – Архелая, – сказав:

Спарток. Мене звати Спарток!

Кінець другої частини

Частина третя. СПАРТОК-СПАРТАК

– Мене звати Спарток, – сказав Ефіїс двом легіонерам, що захопили його зненацька сплячого у кущах при дорозі.

– Як, як? Спартак? – перепитав один із них, за римською звичкою вставляючи в усі слова замість «о» – «а». – Чий ти раб?

Ефіїс мовчав, бо не був готовий до такого повороту подій. Але довести, що він громадянин міста Геркулануму було неможливо – всі його грамоти зникли зі стабулюму в Римі. Грошей теж не було, а одяг був схожий більше на ганчірки, якими витирають пилюку. Сандалії на ногах майже розвалилися, а все тіло вкривав густий бруд. До того ж, він остерігався називати своє латинське ім'я, адже Брут чи Лонгін могли влаштувати погоню.

– Мабуть втік давно, – відгукнувся другий легіонер. – Ти не пам'ятаєш опис прикмет рабів, що втекли? Цей підходить під який-небудь опис?

– Там втікали галли, а цей вільно говорить по-нашому. Про таких нічого не було сказано. Ну чого мовчиш, кажи, ти чий?

– Дайте мені встати, – нарешті озвався Ефіїс, сподіваючись, що стоячи, та ще й з мечем, він переможе двох воїнів.

– Хитрун, – посміхнувся перший, не відпускаючи списа, що своїм вістрям натискало на горло Ефіїса, – піднімешся – і в кущі? Знаємо ці витівки, не першого ловимо.

– Думаю, що він з бідняків, що продалися у рабство. Гей, чого мовчиш?

Зненацька Ефіїс збив лівою рукою вістря списів зі свого горла, крутнувся, став на ноги і кинувся навтьоки, але отримав приголомшуючий удар в потилицю і впав навзнаки, втративши тяму.

– Вправно ти його зацідив держакон списа, – похвалив легіонер іншого, – а то прийшлося б знову за ним ганятися. Зв'яжемо йому руки, доки не очуняв.

Другий вояк почав перевертати нерухоме тіло на спину, зі здивуванням намацав під брудною ганчіркою, що правила за одяг, піхви з невеличким мечем.

– Дивися, що у нього висіло під хламидою.

– Маленький меч, як у гладіаторів-фракійців. То може він утік з якоїсь школи? Але ж, я не пригадую, щоб повідомляли про таку втечу.

– Тим краще для нашої когорти. Продамо його задорого, а нам перепаде найбільша частка!

Вправно зв'язавши бранця, вони почали його штурхати, щоб привести до тям, але той довго не розплющував очей.

– Занадто сильно ти його вдарив, – пожалкував один, – як би він не подешевшав. Хто нам дасть за дурника хорошу ціну?

– Дай йому води зі своєї фляги.

– Давай з твоєї. Я після раба гидуватиму.

– Гаразд, але за це я отримаю більшу частку, скажімо, сім до трьох.

– На таких умовах я дам свою. От якби шість до чотирьох...

– Припиніть ваші дурні суперечки, – простогнав Ефїїс, розплющуючи очі, – дайте кожен потроху води і отримаєте рівні частки.

– Не здурів! – зраділи обидва і, напоївши бранця, повели його до свого табору, який вони обходили дозором.

– Що це за місто попереду? – спитав Ефїїс, плентаючись за легіонерами.

– Сїнуесса, – сказав один, обертаючись і оглядаючи пута, накладені на бранця.

– А за нею на південь?

– Капуя.

– А далі?

– Куми та Неаполь. Сподіваєшся втекти? Не тіш себе такою думкою. Хоча ні, мрій про це, але після того, як ми тебе продамо. Тоді ми тебе знову упіймаємо і знову продамо.

– Тепер ти мрієш про неможливе. Якщо ти спіймаєш раба, про якого відомий його хазяїн, ти отримаєш тільки соту частку вартості.

– Ге-е-е, так ти таки справді розумний! От розбагатіємо! – зареготали вояки і чимдуж потягли його до свого декана. Той огледів придбання і прорік:

– Я навідаюся до магістрату, узнаю, чи немає на нього подання на розшук.

Провернувся він тільки під вечір, трохи п'яний, за що отримав догану від центуріона, що керував контуберніями.

– Вам посприят Юпітер, – оголосив він своїм підлеглим, – за три дні у місті буде великий ярмарок, приїдуть купці з інших міст, от тоді ми його й продамо.

«А от Артеміда, чомусь відвернулася від мене, – подумав Ефїїс. – Або я поки що не розумію її задуму». А вголос спитав:

– Годувати ви мене будете? Бо коли я охляну, хороших грошей за мене не отримаєте.

– Як помреш, все одно виручимо добрі гроші за твій меч, – відповіли легіонери.

– Який меч? – поцікавився декан. – Ви його від мене приховали?

– Ось, – і один із них витяг з-за пазухи меч Лонгіна, який так і не встиг прислужитися Ефїїсу.

– Та він залізний! – вигукнув декан, пробуваючи пальцем лезо, і повернувся до Ефїїса. – За нього ми виручимо більше, аніж за десятьох таких як ти! Де ти його взяв? Кажи, бо гірше буде!

«Як видно, це не мій меч, раз його так легко я втратив, не встигнувши випробувати в бою» – сяйнула думка у бібліотекаря-месника, тому він заявив:

– Потяг з воза клунок із їжею, а він там був. Я його залишив, щоб колоти ховрашків у полі та зрізати городину.

– А куди прямував той віз?

– Не знаю, я вже зовсім заплутався.

– А звідкіля ти?

– Не знаю, – повторив Ефїїс, – я й зараз не знаю, з якого боку я прийшов.

– А хоч місто назвеш?

– Мені казали, що місто називається Ігнотус, – вигадав Ефіїс, переклавши слово «Невідомий» на латину.

– Хто казав?

– Люди, з якими я працював.

– Ти не говіркий. Щось у тобі не так.

– А ти хочеш продати тільки мій язык, чи мене всього?

Тут зареготали усі троє легіонерів, і розпитування припинилося і вони знову почали оглядати меча.

– На ньому кров. Думаєш, це з ховрашка?

– Краще не думати ні про що. Продаймо його, тай годі.

– Дайте щось поїсти, – знов озвався Ефіїс.

– На, – тицьнули йому в зуби окраєць черствого хліба, який він був вимушений жувати зі зв'язаними руками. Поївши, ліг на бік у кутку намету і заснув. Його ніхто не потривожив і в ранці, коли легіонерів вивели на навчання. Тільки в обід вони повернулися, знову нагодували його хлібом і сіли чистити зброю та обладунки.

– Щось у вашому таборі зовсім тихо, – спробував Ефіїс узнати про стан справ у державі. Ніхто не відповів.

– А мені казали, що у Римі б'ються війська під керівництвом Брута й Августа.

– З ким б'ються? – не втерпів один із вояків.

– Між собою. І кажуть, що Цезаря вбили...

– Замовчи! – крикнув декан. – Говорити про це заборонено!

– Це вам заборонено, а мені можна.

– Слухай, – зашепотів декан на вухо, – наш легіон стане під руку Августа. Десь через тиждень ми виступаємо. Утримайся від балачок, поки ми тебе не продамо, а потім з новими хазяями базікай, про що хочеш.

Все зрозуміло, посіяні Ефіїсом зерна ненависті зійшли врожаєм війни.

«Отже моє служіння Артеміді, моя помста за сплюндровану грецьку культуру вже здійснилася. Чи зможу я зробити більше?» – уночі, коли всі спали, молився Ефіїс, позираючи в темний куток намету. – «Артемідо, чи ще потрібна тобі моя служба?».

Він чатував на знак аж до світанку, але знаку не було. Натомість, його боляче штовхнули в бік зі словами: «Чого розлігся». Зв'язані руки нили, тіло чесалося від бруду, москити, здавалося, випили всю кров, від чого шкіра покрилася червоними цятками.

Через декілька днів його муки закінчилися. Декан звелів його розв'язати, зняти одяг і вилити декілька відер води, щоб він обмився. Пухирі від укусів змастили олією, волосся теж трохи намазали нею і розчесали.

– Пий, – велів декан і приставив до його рота свою флягу. Там виявилось вино, яке Ефіїс проковтнув, майже не відчуваючи смаку. Руки йому знову зв'язали і голого повели до міста.

На головні площі міста базар вже вирував. До декана підскочив чоловік і запитав, в яку ціну продаєте?

– Це товар не для тебе, – спокійно відповів вояк, уважно оглянувши чоловіка і помітивши, що на одній сандалії майже всі ремінці порвалися. – Купи собі нові сандалії, а то дивитися гидко.

Ефіїса поставили в один ряд з іншими рабами – чоловіками і жінками –, теж голими, і прив'язали до стовпа. Сорому він не відчував, навпаки, нашому герою приходилося купляти рабів, але цей новий досвід, коли продають його, був теж цікавий.

Перший оцінювач Ефіїса кудись пішов, але згодом повернувся з огрядною матроною, яка одразу стала оглядати бібліотекаря. Потім підійшла, глянула у зуби, помацала, руки й ноги, стала м'яти статевий орган. Ефіїсу стало лоскотно і він засміявся:

– Пані, якщо ви купляєте мене для власного ліжка, то марна справа – ви мені не до вподоби.

Тут уже зареготали всі – покупці і продавці. Сміялися й деякі раби, з тих, що розуміли латину.

– Ах ти ж... – верескнула пані і подряпала бранцю щоку, але її вхопив за руку декан, не даючи заподіяти більшої шкоди:

– Пані, доки не придбаєте, не псуйте мені товар.

– Такого нахабу – нізащо!

– Та й я не погодився б служити у такої приставучої особи.

Знову почувся регіт і біля рабського торгу стали збиратися люди, зацікавлені незвичним для цього місця поживанням. У натовпі чули вигуки «кумедний», «жартун», «байкар» і навіть «Езоп».

– Тут назвали ім'я великого Езопа, – гукнув Ефіїс, – а відомо вам, що це грецький байкар? Тоді я розповім одну з його байок. Одного разу шуліка вхопив ластівку і поніс у гніздо, годувати пташенят. А ластівка йому й каже: «Відпусти мене, я навчу тебе мудрості». А шуліка відповідає: «Я піймав тебе, а не ти мене, отже це я маю навчити тебе мудрості. Але тобі моя наука не стане у пригоді, бо скоро тебе з'їдять мої діти». «Дарма ти не хочеш мене послухати, моя мудрість стане тобі у пригоді». У цю мить на шуліку налетів орел, намагаючись відняти здобич. Ластівка випала з пазурів шуліки, а два хижих птаха так зчепилися, що як камінь, почали падати в море. В останню хвилину, шуліка крикнув: «Так скажи ж свою мудрість». «Останній стане першим» – відповіла ластівка і полетіла у свої справах.

У тиші, що запала після байки почувся спокійний голос огрядного, але дуже чоловіка:

– Ти натякаєш, що колись ти нас купуватимеш.

Почувся сміх, а чоловік спитав:

– Чий це раб?

– Мій, – озвався декан. Чоловік прихилив голову до його вуха і щось запитав. Так само отримав відповідь. Вони почали сперечатися. Поступово розмова стала більш жвавою і стало чути слова «фракієць» та «меч».

– Ти розповів досі мені невідому байку Езопа, – звернувся до Ефїїса худорлявий підстаркуватий чоловік, що до того стояв за спиною огрядного, – але я не все встиг записати. Ти не міг би повторити?

– Заплати мені гроші і слухай, – відповів Ефїїс.

– Але ж ти раб і не можеш мати грошей.

– Ти таки неуважний. Невже не запам'ятав головної думки, що останній стане першим? І хто ти такий, щоб я з тобою балакав. Купи мене – і побалакаємо.

– Я Гай Блоссій – філософ із Капуї. Але купити тебе я не зможу, бо отой чоловік от-от домовиться з твоїм власником.

– Тоді знай, що цю байку я придумав тільки-но. Ну як, у тебе не відпала охота її записувати?

– Годі базікати, – ревнув огрядний чоловік, відсторонивши філософа. – я тебе купив, тому замовчи.

– Як тебе звати, новий хазяїне?

Лентул Батіат

Назвавши себе, огрядний чоловік підкликав помахом руки двох рудих здорованів, що стовбичили осторонь і, показавши на нового раба, махнув рукою вбік виходу з базару. Ті відв'язали Ефїїса і повели до великої гарби з дашком, там прив'язали до товстої балки

– Не ображайся, Спартаче, – сказав один із них ламаною латиною, – так наказав хазяїн, але скоро тебе звільнять.

– Як тебе звати?

– Крикс. А оце мій друг Еномай.

– Як ви потрапили у рабство?

– Під час війни з римлянами. Ми з одного села і намагаємося триматися разом. Ми з Галлії.

– Отже, вас захопили війська під керуванням Цезаря?

– Так.

– Можете радіти, Цезар мертвий.

– Хоч мертвий, хоч ні – ми все одно раби...

– Знову балачки! – гримнув Батіат, сідаючи на передок воза і поганяючи коней. – Ти мені дістався дорого, сподіваюся, я зможу на тобі заробити ще більше. – З цими словами він поклав під сидіння піхви з мечем, віднятим легіонерами у Ефїїса.

«На мені заробити? – подумав Ефїїс. – А що у нього за справа? Чи не лихварство? Он яких охоронців собі купив».

– А куди ми їдемо? – спитав він тихенько у Крикса.

– До школи у Капуї.

– А чого твій друг мовчить? Він німий? Чекай, до якої школи?

– У школі нас навчають. А Еномай мовчить, бо погано знає латину.

«Яку іще науку мені прийдеться опановувати? – подумав Ефїїс і знову звернувся до своєї богині, – Артемідо, дай мені знак, що робити?»

– Я знаю декілька мов, у тому числі і варварських. Заговори до нього, а я послухаю і, може, ми з ним порозуміємося?

Крикс звернувся до друга, очевидно розповідаючи про їхню розмову, бо почулося ім'я «Спартак», але Ефїїс майже нічого не зрозумів, хоча знання скіфської мови дозволило йому вловити якісь знайомі слова.

– Я друг, – сказав він скіфською мовою, на що Еномай відгукнувся довгою тирадою, яку було важко зрозуміти.

– Він каже, що ми друзі тільки до воріт школи, – переклав Крикс.

– Так ти ще й різні мови знаєш? – почувся голос Батіата, який, виявилося, уважно прислухався до розмови своїх рабів. – А ще які?

– Грецьку, єгипетську, скіфську, гебрайську, ефіопську... Можу вивчити і мову галлів, якщо буде потреба.

– Буде, буде.

– А чому він сказав, що ми друзі тільки до воріт школи?

– А ти ще й досі не второпав, розумнику? Це школа гладіаторів. Найкраща у Капуї.

– Гладіаторів? Я не думав, що їх вчать у школах... Точніше, я не думав, що їх треба вчити. Це скоріше потрібно легіонерам.

– Пхе, – зневажливо пирхнув Батіат, – якраз цих особливо вчити не треба, знай собі тримай рівняння в ряду та махай мечем перед собою. А от мистецтву двобою потрібно навчати, ще й як! Для цього й існує моя школа.

– Отже ти купив мене, щоб я помер на арені?

– Чому це одразу «помер»? Це відбувається скоріше від помилок гладіатора, аніж від бажання глядачів побачити смерть на арені. У мене й вільні виступають. Є й відпущені гладіатори, що заробили досить грошей, щоб спокійно жити, або навіть відкрити власну справу. Я й сам колись був гладіатором... Ось ми й приїхали, – з цими словами хазяїн школи направив коней у великий двір, ворота до якого прочинили двоє рабів. – Вилазьте. Спартака нагодувати, помити, а під вечір одягти в обладунки фракійця і вивести на двір.

– Ходімо до кухні, – розв'язавши Ефїїса, сказав Крикс.

– Ні, мені потрібно спочатку помитися.

– Тоді прямо у дворі он діжка.

Галли підвели його до діжки й облили декількома відрами води з неї. Обід на кухні складався з кусня хліба та печених гарбузів, нарізаних скибками.

– Це новий фракієць? – запитав хтось із обслуги у Крикса, але той зробив загадкове обличчя і промовчав.

– Давай посидимо у дворі, щоби ти відпочив, – запропонував він Ефїїсу, виводячи того на двір, повністю обгороджений високим, у два людських зрости, парканом. У дворі групи людей виконували різні вправи з дерев'яними мечами. Інші вчилися ухилятися від удару колоди, настромленої на вісь, що оберталася одним із рабів.

– Це наша школа, – пояснив Крикс. – Ось тут ти й будеш вчитися.

– Не розумію, чому ти такий приязний до мене?

– Мені сподобалася твоя казка про ластівку. Еномаю – теж. Я йому переказав по-нашому, і він сказав, що у нас є схожа історія.

Так за розмовами вони незчулися, як сонце повернуло на захід. Тоді Ефіїса відвели у велику кімнату, де на паколах, що стирчали зі стіни, висіли різні обладунки. На нього одягли шолом з широкими крисами, що закривали шию, поножі та лати, що прикривали праву руку. В ліву руку вклали невеликий квадратний щит.

– Пахне старою кров'ю, – сказав Ефіїс.

– Це кров його суперників. Той, хто носив оці обладунки, помер від застуди у своєму ліжку. Довго кашляв... А на арені був непереможним. Це добрий знак для тебе.

«Чи справді добрий? Невже Артеміда і досі опікується мною? Невже я їй ще потрібен?»

У дворі Ефіїсу прийшлося стояти досить довго, поки туди не вийшли ще троє гладіаторів в обладунках, схожих на нього.

«Отже, так виглядають фракійські воїни, так виглядаю і я. Буду знати, бо мене вже стільки разів називали фракійцем».

– Слухайте мене уважно, – це вже Лентул Батіат з'явився у дворі з мечем у руках. – Зараз ми перевіримо вправність новачка і разом визначимо, кому дістанеться оцей меч, що я купив разом із ним. – Він витяг меч із піхов і підняв догори, щоб усі могли побачити сталевий відблиск на лезі. – Битиметеся дерев'яними мечами. Переможця я визначу сам.

– Не спіши нападати, – порадив Крикс, – спочатку тільки відбивай удари і очікуй на слушний момент.

Бійців розбили на пари. Перша пара довго кружляла один проти одного, перед тим, як почати герць. В якусь мить бій почався випадками та відбиванням мечів. Глядачі підбадьорювали бійців вигуками, ті хекали під обладунками, але досить довго ніхто з них не зміг отримати переваги. Потім вони зійшлися щит до щита і намагалися вразити один одного мечами, переносючи руку через щит суперника. Нарешті один із них домігся свого і поціли в шию іншого. Той скрикнув і відскочив.

Батіат оголосив переможця і викликав Ефіїса й третього гладіатора, який неспокійно пританцьовував на місці. І тільки Батіат дав команду на початок бою, цей боєць кинувся на Ефіїса, стрибаючи то зліва, то з правого боку. Але всі його наскоки Ефіїс відбивав щитом, навіть не підіймаючи меча. Раптом він почав тікати, показуючи супернику незахищену спину. Той кинувся навздогін,

сподіваючись на легку перемогу. Та за мить Ефіїс упав на землю і його прудкий суперник упав, перечепившись через ноги нашого героя. Для нього було досить тільки сісти зверху і приставити вістря дерев'яного меча до шиї суперника, що відкрилася під шоломом під час падіння.

– Ну гаразд, ти переміг, – заявив власник школи зі сміхом, – але якщо ти будеш отак тікати на арені, глядачі тебе закидають недоїденими огірками. Трохи відпочинь та готуйся до вирішального бою.

– Я не заморився і готовий битися негайно.

Стенувши плечима та розвівши руками, мовляв, я хотів як краще, Батіат призначив початок останнього бою.

Цей бій Ефіїс почав так само, як і його новий суперник він довго кружляв навкруги нього, потім притулив щит до його щита і бився, переносючи руку з мечем через щит. Він дочекався моменту, коли той виставив щит на витягнутій руці, щоб дати перепочинку правій з мечем. Тоді Ефіїс кинув свої меч зі щитом і вхопився за щит суперника, і рухаючись праворуч, крутонув так, що суперник упав на землю, тоді він кинувся йому за спину і заломив назад праву руку, з якої той і досі не випустив меча. Цим мечем Ефіїс уперся йому в спину і поглянув на Батіата.

– Що ж, цей меч твій, – сказав рабовласник, – але не поспішай, – додав він помітивши, що Ефіїс потягся за своїм виграшем, – ти його отримаєш тільки на арені. А на сьогодні все. Завтра на світанку починаємо навчання.

Переможений гладіатор поволі піднявся і зняв шолом, намагаючись роздивитися обличчя свого переможця. Раптом він відвернувся і пішов знімати обладунки, не вимовивши ані слова.

– От і маєш першого ворога, – заявив Крикс, знімаючи з Ефіїса обладунки. – Це Каст. Він хотів стати першим, серед фракійців, а ти йому перейшов дорогу. Тому стережися його підступу і вдень і вночі.

– А чого вдень?

– Бо під час навчання можеш отримати від нього смертельний, а не навчальний удар.

– А вночі?

– За ніч не хвилюйся, бо ми тебе покладемо поміж своїми лежакками і тебе ніхто не зачепить.

Розмова відбувалася в кімнаті з обладунками, тому Ефіїс звернув увагу, що на стінах висіли зовсім різні знаряддя для захисту тіла в бою.

– А де ж зброя? Де мечі-гладіуси, через які вас і називають гладіаторами? Тут я бачу тільки засоби захисту від ран.

– Вона зберігається у добре замкненій кімнаті з міцними дверима – зброярні. Її охороняють вільні слуги Батіата, добре озброєні і непідкупні. Так само, як і паркан школи. Втекти звідсіля неможливо.

– Неможливо, чи ви не хочете?

– Може й... – Крикс трохи зам'явся,

підшукуючи правильну відповідь, – мабуть можна, але куди потім підеш? До Галлії не дійти, нас неодмінно упіймають, а тут добре годують, та і бій для нас є звичною справою.

– Добре годують? А мені дали тільки хліба з гарбузом!

– Ти новачок. Якщо добре себе покажеш на арені і публіка тебе полюбить – житимеш краще, аніж на волі.

– Гаразд. Я побачив трьох фракійців, а ти теж виступаєш як фракієць?

– Ми з Еномаєм самніти, бо нам стає сили носити важкі обладунки – із зображенням грифона, поножі, круглий щит, нагрудна броня, наручі. Ну і гладіс, звичайно.

– А ще які гладіатори є в цій школі?

– Ретіарії. У них зброєю є тризубець, кинджал і мережа. Як захист мають збільшений фехтувальний рукав, що закриває плече і ліву частину грудей. Приблизно як у фракійців.

– І все?

– Наш хазяїн вважає, що бої поміж такими гладіаторами є найбільш видовищними.

– Хочеш сказати, що поміж собою однакові гладіатори не б'ються? Отже колись нам прийдеться зійтися з тобою на арені? І навіть бути вбитим? Чи не тому казав Еномай, що ми друзі тільки до воріт школи?

– Знову ти про смерть?! Я ж тобі казав – за це не турбуйся. Помирають у нас дуже рідко.

– А як натовп захоче смерті переможеному?

– Для натовпу переможений помирає. Для натовпу. Але ж ти не думаєш, що хазяїну школи вигідна смерть добре навченого бійця? Все відбувається не так, як здається.

– А як?

– Узнаєш згодом. І досить запитань. Ходімо спати, бо завтра з ранку почнеться

Навчання

– Ось тут і спатимеш разом із нами, – показав Крикс на невеличку комірчину з лежанкою на всю її ширину, що стояла у дальньому кутку навпроти входу. Приміщення освітлювалося невеличким каганцем. На стінах висіли дві таблички, на яких Ефіїс у тьмяному світлі прочитав імена Крикса та Еномая, а нижче – «ланіста Батіат».

– Чому нашого хазяїна названо «ланістою»?

– То ти й читати вмієш? – здивувався Крикс. – Це ж треба! А ланістами називають усіх хазяїв шкіл гладіаторів.

– Що це за таблички?

– Їх видають тим, хто в першому бою на арені себе добре показав. Хто послужить десять таких табличок, має право стати вільним! Бачиш, у мене вже п'ять таких табличок, а у Еномая аж шість! Ну годі вже, лягай поміж нами і спи спокійно, ніхто тебе не зачепить.

– Я хочу помолитися, – відповів Ефіїс і повернувся до стіни, що була на схід. Склавши руки перед собою, він почав тихенько виспівувати юпінгу – молитву Артеміді з проханням допомогти: «Матінко наша, сила твоя незмірна, ти скрізь! Я завжди корився твоїм знакам і тепер прошу, захисти мене від передчасної смерті на арені, дай знак, що діяти далі, збережи моїх рідних і друзів, у якій би далині вони не жили».

– Дивна у тебе молитва, – пробурмотів Крикс, засинаючи, – дивишся на стіну і співаєш.

Та Ефіїс не зважав на кпини і продовжував молитися, очікуючи на знак від своєї богині. В бараках для гладіаторів все затихло, знадвору доносилися ритмічні постукування сторожі по дерев'яному паркану. Раптом під стріхою заговтузилися, запищали пташенята і знову все стихло.

«Вона мене почула, отже захистить! – зрадів наш герой. – Але що ж робити далі? Артемідо дай знак!» – вкотре подумки звернувся Ефіїс до богині, але, як раніше, знаку не було. Натомість, у бараку розлягався потужний храп декількох десятків легіонерів. Ефіїс ліг поміж двох рудих галлів і провалився у сон, як у чорну прірву.

– Вставайте! – від цього крику та калатання бронзового дзвону піднялися усі гладіатори. Їх підняв особисто ланіста Батіат, який скерував сонний натовп до вбиральні, а потім з кухні винесли хліб і роздали кожному по кусню. Запили водою і навчання почалося.

Гладіаторам роздали дерев'яні мечі та сплетені з верби щити, розбили на пари і заставили вивчати удари згори, потім знизу, відбивати напад, атакувати. Ефіїс спочатку робив свій коронний випад знизу, якого його колись навчив Єрмант, але Батіат помітив це і, підійшовши до нього, пояснив:

– Люди приходять до амфітеатру на видовище, яке має тягнутися доти, поки у торговців їжею, що її розносять, не закінчаться припаси. Якщо ти швидко когось переможеш, глядачі не зрозуміють, як це було важко, як ти виснажився, перемагаючи когось. Тому бій має тягнутися досить довго, а отже, всі повинні мати достатню витривалість.

– А в який же момент треба починати битися на всю силу?

– Для цього треба дивитися на мене. Коли я дам знак, ось тоді й починайте змагатися по-справжньому.

– А коли мій суперник почне справжній бій до твого знаку, що робити?

– От для цього вас і вчать добре захищатися. Продовжуйте!

– Мене звати Салако, – викрикнув партнер Ефіїса, не припиняючи фехтувати. – Це мене ти переміг у першому бою. А Каст на тебе злий!

– Хай би переміг, якщо зміг би, – хекаючи від напруги відповів Ефіїс.

– Він сказав, що неодмінно помститься. Стережися його підступу на арені.

– Чому ти мене остерігаєш?

– Бо Каст мені зовсім не подобається, а ти молодець, так незвичайно переміг, зовсім не так, як нас вчать.

– Я переміг не м'язами, а головою.

У полудень навчання припинилися, гладіаторам дали напитися води та трохи відпочити. Далі всіх вишикували у два ряди і заставили підходити до двох великих колод, вкопаних у землю та щосили бити по ним дерев'яною зброєю. Після десяти кіл у Ефіїса рука вже занімила, а попереду його чекала нова вправа. Замість дерев'яних мечів їм винесли дуже важкі залізні. Вони були не точені, але фехтування важкою зброєю вимагало надмірних зусиль.

Нарешті сонце сіло і навчання припинилося. Гладіатори отримали вечерю, в якій було і трохи м'яса. Проковтнувши їжу, Ефіїс незчувся, як доплентався до комірки галлів і заснув швидше, ніж упав на лежанку. Він не прокинувся й тоді, коли руді здоровані недбало відсунули його на середину і вляглися самі.

Так продовжувалося п'ять днів.

– Завтра день відпочинку, – оголосив Батіат, – а після завтра – виступаємо на арені у три черги: перша – самніти проти фракійців: друга – самніти проти ретіаріїв: третя – ретіарії проти фракійців.

– От і перевіримо твою силу та вправність, – зареготав Крикс і ляпнув Ефіїса по плечу, – а то може ти тільки казки можеш розповідати?

Еномай щось сказав Криксу і той переклав:

– День відпочинку використай не для сну, а для розтягування м'язів, щоб у бою ти був гнучкий.

Другого дня гладіаторів годували тричі і кожного разу із м'ясом. А з ранку наступного дня – дали тільки воду, та й то трохи.

– На голодний шлунок рани краще загоюються, – пояснив Крикс. – Ходімо вдягатися в обладунки.

Уже одягнених, гладіаторів посадовили у вози, криті напівкруглим дахом, та відвезли до амфітеатру.

– Розіходьтеся по своїх камерах, – звелів Батіат, – мечі отримаєте перед виходом на арену, уважно слідкуйте за моїми знаками. Все інше я скажу. Коли підете на вихід.

В камері для фракійців Ефіїс намагався звикнути до своїх обладунків: він присідав, повертав голову в різні боки, перекочувався на спині і знову вставав, вимахував руками в різні боки.

– Чого ти крутишся? – процідив Каст зі зневагою в голосі. – Хочеш отримати пластину уже в першому бою? А не боїшся, що він для тебе буде й останнім? Що пластину покладуть на твою могилу?

– Облиш його, – сказав Салако, – для чого ти сьогодні намагаєшся посваритися? Ми ж виступаємо як одна команда.

– І хто у нас буде командиром? Він?

– Так ось чого ти казишся? – нарешті озвався Ефіїс. – Хочеш керувати – керуй! Я згоден. Розкажи про план бою, про те, де і як нам стати. Ти будеш попереду, чи позаду? – далі його мирна промова перервалася, і він дав вихід злості, що накопичилася від часу, коли попав у полон. – Коли ти програєш, соплі та сльози витирати тобі треба, чи ти сам упораєшся?!

Салако та третій гладіатор засміялися, а Каст відвернувся до стіни і мовчав, доки їх не покликали на арену.

– Доки я не махну рукою, справжнього бою не починайте, – ще раз нагадав ланіста і звелів роздати зброю, – тільки фехтування.

Ефіїс почепив піхви з мечем на пояс, витяг залізне лезо і помахав ним у повітрі. Після декількох днів важких тренувань воно здалося пір'інкою.

Ось уже відзвучали сурми, що сповіщали про початок боїв, вже розсмішили глядачів прегенарії – блазні, які билися дерев'яними мечами, перекидалися, верещали, повзали навкарачки – і на арену вивели фракійців. З протилежного боку вийшли два самніти, в яких Ефіїс одразу узнав Крикса та Еномая.

Оскільки фракійці почали обходити самнітів, але ті поступово повертаючись за ними, стали спина до спини. Ефіїс став навпроти Крикса, ліворуч від нього став Каст. Бій почався. Мечі об мечі дзвеніли, від щитів відлітали тріски, інколи галли діставали своїми мечами і по шоломах фракійців. Від одного з ударів у Ефіїса задзвеніло в голові, і він відступив на три кроки назад, щоб прийти до тями. Потім знову кинувся в бій, побачивши, що одноборство Каста з Криксом скоро закінчиться перемогою останнього – настільки сильними були його удари. Він бив по щиту, а сусід ліворуч – фехтував на мечях, хоча пряме зіткнення гладіуса з більш легким фракійським мечем віддавало біллю у руці. В ту мить, коли Ефіїс наносив удар по щиту Крикса, що вже почав піддаватися сталевому лезу, бо на ньому стали з'являтися прорубані у бронзі щілини, він відчув різку біль у лівому боці. Знову відскочивши, Ефіїс оглянув себе: лівий бік було прорізано кривим фракійським мечем майже до ребер. З рани потекла кров, заливши його аж до ніг.

«Ось Каста і помстився, – подумав він. – Та подивимося, хто залишаться на ногах після бою?»

Він облишив самніта і кинувся на фракійця. Той став в позицію оборони, закрившись щитом і виставивши меч. Та Ефіїс раптом стрибнув ногами вперед і, відкинувшись назад та падаючи навзаки, сильно вдарив своїми бойовими сандаліями по коліну Каста, а коли той упав, швидко піднявся і додав іншою ногою по животу. Фракієць зігнувся і втратив тямку від болі, розкинувши руки. Тут Ефіїс помітив, що ланіста підняв обидві руки. Можливо він це зробив з розпачу, що схема бою була грубо порушена, але наш герой сприйняв це як знак починати справжній бій. Очевидно обидва галли теж зрозуміли так само, тому, що Еномай негайно вдарив з силою щитом по одному зі своїх суперників, і той упав і більше не підіймався. Бій з другим фракійцем він теж закінчив майже одразу, зацідивши мечем по шолому. Поглянувши на нерухомі тіла, він обернувся і з цікавістю почав спостерігати за боєм Спартакса з Криксом, не втручаючись.

Ефіїс, розуміючи, що силою не подужає, вирішив діяти за наукою Єрманта. Вдаривши мечем по вершку щита Крикса, він нагнувся і порізав незахищене стегно галла. Той опустив щит низько, і тоді Ефіїс щосили рубонув своїм сталевим мечем по бронзовому. Мечі зіткнулися з такою силою, що сталевий прорізав бронзовий і застряг на його середині. Тоді Ефіїс, не відпускаючи меча, проскочив під пахвою здорованя і з силою смикнув за руків'я. Оскільки галл нізащо не хотів розстатися зі зброєю, то його права рука завернулася, і він упав на спину. Приставлений до горла меч показав, що бій закінчено. Крикс підняв праву руку з виставленим вгору великим пальцем, вимагаючи життя.

В публіці, яка до цього стримано гуділа, почулися оплески та схвальні вигуки. На арену вийшов ланіста і уклонившись, викрикнув так, щоб його було чути аж на верхніх рядах:

– Шановний народе Капуї, прошу вашого рішення щодо переможеного самніта. Хочу нагадати, що це Крикс, який має вже п'ять табличок за перемогу в бою. А нинішнього переможця звати Спартак.

Більшість глядачів підняли великий палець угору. Ефіїс зітхнув з полегшенням і прийняв меча. Ланіста помахом руки викликав помічників, які швидко відтягли всіх повержених бійців, Еномай підставив плече своєму другу і той, шкутильгаючи, подався з арени, потім обернувся на мить і посміхнувся своєму переможцю.

– Обійди арену, знявши шолома, – звелів ланіста, – та позбирай гроші, які тобі кидатимуть. Хоч ти й переміг, – додав він у спину Ефіїсу, – але за порушення парності в бою, я тебе покараю.

Ефіїс пішов вздовж бар'єру, що відділяв арену від глядачів, пильно вдивляючись в очі людей, що знаходили задоволення дивитися на каліцтва та смерть, які відбувалися у них на очах. Кинуті гроші він складав у шолом, та коли йому кинули подушки, на яких глядачі сиділи на кам'яних лавах, він крикнув:

– Не спішіть іти, я ще буду битися з ретіаріями! – і кинув подушки назад.

У публіці прокотився схвальний сміх.

– Зібрані гроші віддаси мені, – заявив ланіста, коли наш герой повернувся в приміщення для гладіаторів, розташовані під трибунами амфітеатру. – Це твоє покарання за свавілля.

– Залиш хоч трохи, я хочу їх дати Криксу за рану на стегні.

– А Касту ти нічого дати не хочеш?

– Іще стусанів.

– Гаразд, – посміхнувся ланіста, – ось тобі, тримай. Загалом, – додав він тихенько, – якщо і далі ти будеш битися з такою видумкою, то гроші, витрачені на тебе, я поверну за півроку.

– Криксе, візьми оці гроші за поранене стегно, – подав Ефіїс гроші здорованю, біля ноги якого крутився шкільний лікар, змащуючи мазями та замотуючи рану на нозі.

– Ги-ги, – розсміявся здоровань, – ну ти й штукар! Таке утнув, навіть мій меч зіпсував! А гроші мені знадобляться, я на них куплю вина.

– А що, коли є гроші, можна щось купити за межами школи?

– Звісно. Даєш їх комусь із вільних служників, і він тобі приносить. І трохи собі залишає.

– А чи не можна через служника відправити лист?

– То ти й писати вмієш? І чого ти з такими здібностями в рабах?

– То можна чи ні?

– Можна, але служник неодмінно доповість хазяїну. Хоча, я знаю такого, що мовчатиме.

– Познайомиш мене з ним?

– Як виживу після бою з ретіаріями... – та по його веселому вигляду було зрозуміло, що він цього зовсім не боїться.

Він з другом пішов до виходу на арену, а Ефіїс заглянув у камеру, призначену для фракійців. Каст лежав на підлозі, але був при тямі. Інші двоє походжали, ховаючи задоволені посмішки від хворого.

– Отже нас буде троє. А скільки буде ретіаріїв?

– П'ятеро, – відгукнувся Салако, – якщо, звичайно, когось не пошкодять.

– А чи не можна попросити до наших мечів ще й ножі?

– Не дадуть. Кожен гладіатор виступає тільки з наперед зазначеною зброєю. У ретіаріїв ножі на поясі.

– Тоді слухайте, як будемо діяти...

Проти трьох фракійців вийшло тільки чотири ретіарія. П'ятого сильно вдарили щитом у бою з самнітами і забили памороки аж на два дні. Фракійці, навчені Ефіїсом одразу почали тікати від спроб своїх суперників піймати їх сіткою. Публіка почала кричати: «Боягузи», «бийтеся», «жінки, а не воїни», але вони продовжували свою тактику. Раптом Ефіїс різко обернувся, кинув щита і вхопився за край сітки, крутнувся, намотуючи її на себе і водночас не даючи вразити

себе тризубом. Наблизившись до суперника, він вихопив у того вільною рукою ножа з-за пояса і миттю розрізав мережу. Ретіарій розгубився, і цього нашому герою було досить, щоби руків'ям меча зацідити йому у зуби. Той вхопився за рота і, отримавши декілька ударів ногою в живіт, упав. Ефіїс повернувся, аби зустріти чергового нападника.

Цей збагнув, що його зброю – мережу – можна зробити зброєю супротивника, тому не спішив її застосовувати. Натомість, він намагався дістати суперника тризубом. Ефіїс підібрав свій щит і пішов прямо на нього, вловив мить, коли той бив тризубом і посунув щита прямо на його зброю. Тризуб застряг у дерев'яному щиті, і цієї миті було досить, щоб перерубати держак, на якому він

стримів. Застосувавши ті самі удари ногами, Ефіїс домігся, що проти трьох фракійців залишилося тільки двоє ретіаріїв.

Поклавши ножа ретіарія за пояс, Ефіїс підібрав сітку одного з них, знову покинув свій щит і, заплутавши тризуб третього у ній, не дав тому скористатися ножом, а одразу штовхнув його у бік Салако. Той швидко повалив бідолаху ударом меча.

– Як ударю падай і прикинься мертвим, – крикнув Ефіїс підбігаючи до четвертого, що продовжував змагатися іще з одним фракійцем.

Перемога була повною і публіка оплесками привітала нового героя. Уже не чекаючи вказівок від ланісти, він обійшов арену, встигнувши крикнути служителям: «Заберіть негайно оцих». Гроші летіли зливою на пісок, покопаний ногами гладіаторів, з трибун кричали: «Спартак», «переможець» і навіть «герой». Тільки невелика група багатих, судячи з одягу та кількості рабів, що їх обслуговувала, кричала: «Смерть переможеним».

– Я залишу тобі четверту частину грошей, – сказав Батіат, – ти їх заслужив.

А наступного дня він подав Ефіїсу прямокутник білого кольору – це була

Пластина з іменем «Spartacus»

Рана, нанесена Кастом, заважала рухати руками, тоненька плівка, що наростала на ній за ніч, рвалася під час навчання і на пов'язці виступала кров. За порадою лікаря, Батіат вирішив дати Спартаку та Криксу відпочинок на два-три дні, і вони вилежувалися в кімнаті галлів на лежанці.

– А добре ми погуляли після бою, – згадував Крикс, – вина та їжі було багато. От жаль, жінок не було.

– Хіба не можна купити продажну любов?

– Все можна за гроші, але...

– Кажи вже, що хотів.

– Деякі вільні жінки самі бажають гладіаторського кохання, але Батіат проти цього. Каже, що злягання з жінкою ослаблює чоловіка.

– І позбавляє його волі, – додав Ефіїс, пригадуючи свої відношення з Клеопатрою, яка могла заставити його зробити будь-що.

– І ти підтверджуєш те саме? Для чого ж тоді жити?

– Для волі!

– Якби знати, як туди вирватися? Десять табличок я зберу не скоро. Он, тобі подарував перемогу...

– Здається, я придумав. Та мені потрібно написати листа так, щоби про це не знав ланіста.

– Я спитав, – повідомив Крикс, – але таких служників, які б мовчали, тут не знайдеш. Всі вони бояться втратити роботу, і їм прийдеється голодувати.

Помовчали.

– Не підкажеш, куди сховати залишок грошей? – звернувся до рудого галла бібліотекар. – Я їх тягаю в пов'язці на стегнах, але ж під час навчання вони повисипаються.

– У мене їх ніколи не було, завжди все витрачаю.

– Як же ти думаєш жити, коли завоюєш 10 табличок? За рахунок чого чи кого?

– Вірно сказав, «кого». Наймуся охоронцем до багатіїв. Або залишуся при школі і навчатиму новачків.

– А як ніхто тебе не візьме?

– Подамся додому.

– Без грошей?

– Відніму у когось.

– За тобою поженеться поліція і знову рабство?

– Спартаку, тебе кличе хазяїн, – це у кімрку зайшов і перервав бесіду гладіаторів найманий робітник.

– Оцей чоловік бажає з тобою побалакати, – сказав ланіста, вказуючи на підстаркуватого чоловіка, що сидів у його кімнаті.

– Я філософ Гай Блоссій, – назвався чоловік.

– Пам'ятаю, ти хотів записати мою притчу на рабському ринку.

– Ось тепер склалася нагода.

– Кажи йому все, про що питає, – звелів хазяїн школи, виходячи, – він заплатить за цю бесіду добрі гроші.

– Мене зацікавила мораль тієї байки. Невже ти думаєш, що останній може стати першим?

– Про це говорить римська історія. Предком Брута був вільновідпущеник, якому дарував це родове ім'я його хазяїн. А тепер нащадок першого Брута – убивця тирана і поважний сенатор.

– З сенаторів його виключили, як і всіх змовників. Вони зараз воюють з військами, що підкоряються Сенату.

– Гаразд. Але це не спростовує моєї думки. Мій хазяїн Лентул Батіат теж колись був гладіатором, а тепер – ланіста. Та чого я тобі це кажу, ти і сам це знаєш, тільки не усвідомлював раніше.

– Гаразд. А навпаки може бути? Коли перший стане останнім?

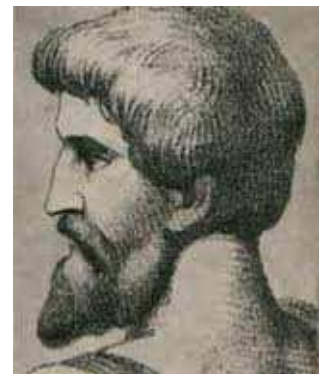
– Може. Той же Брут вже почав падати з висоти свого положення.

– Ти дивна людина. По зовнішності – як розбійник, а по думкам – як філософ.

– Справді, – посміхнувся Ефіїс, – я перестав голити обличчя та стригти волосся на голові, коли потрапив у рабство. З довгим волоссям легше сприймати удари по шолому, а борода захищає обличчя від дрібних порізів.

– То ти освічена людина? Отже до тебе відноситься друга частина моралі.

– Як знати? Може й перша частина теж колись стане мені у пригоді?

– Коли це буде?

– Тобі цікаво? Тоді, – тут Ефіїс завагався, але, подумавши, що втрачати йому нічого, сказав, – тоді чекай, спостерігай і побачиш.

– Чи я доживу? Мені вже шістдесят два роки.

– Якщо допоможеш мені – то це відбудеться незабаром.

– Що я маю робити?

– Дай мені твої знаряддя для письма та чистий аркуш папірусу. Я напишу лист своєму попередньому хазяїну, і він мене викупить. Тільки не кажи Батіату.

– Гаразд, ось тобі стилус, чорнило, папірус – пиши.

«Шановний пане, Пробусе Содалісе, – так почав свого листа колишній бібліотекар, а нині гладіатор школи Батіата. – Я весь час згадую, як я допомагав тобі торгувати динями та огірками. Чи продовжується торгівля, чи влаштовують тебе перекупники? Чи не дурять? Я тепер у Капуї. Мій хазяїн Лентул Батіат. Він зробив мене гладіатором. Якщо тобі цікаво подивитися на мої виступи на арені, приїзди. Цього листа я пишу з дозволу шановного філософа Гая Блоссія, який купив у хазіна право поспілкуватися зі мною наодинці. Він і надіслав мого листа тобі. Спарток-Спартак».

– Чому подвійне ім'я? – запитав філософ, прочитавши листа.

– Бо я Спарток, але ім'я перекрутили.

– Куди його надіслати?

– До Остії. В стабулюм у порту. І, якщо тобі не важко, накажи своїм рабам зробити копію і переслати її до Риму в стабулюм при Сенаті. Мій хазяїн може бути в багатьох місцях.

– Я зроблю. А скажи мені Спартаче... – і філософ заговорив про мистецтво, музику, живопис. Виявилося, що гладіатор був добре обізнаний у творчості грецьких авторів. Він цитував на пам'ять вірші та п'єси, розповідав про філософів старих часів, пригадував дива світу.

– Ось тобі гроші на листування, – витяг Ефіїс з пов'язки на стегнах вузлик з монетами, – і на копію листа, теж.

– Це забагато, – відрахував декілька монет філософ і хотів повернути решту, але гладіатор відсторонив його руку.

– Тоді нехай решта залишиться у тебе. Чи не попрошу я тебе ще зробити якусь справу?

– Ти мене робиш своїм лихварем?

– Ось тобі ще один доказ вірності моєї притчі. Ти, вільна людина, філософ, виконуєш доручення раба.

Гай Блоссій вийшов з кімнати замислений, як ніколи.

Рани загоїлися, і знову почалося тренування. М'язи Ефіїса налилися силою, водночас він покращував вправність з мечем, придумуючи для себе нові вправи. Так, він навчився перекидати меч з руки в руку і одразу наносити удар. Стрався придумати способи ударів щитом. Тренував силу ніг, що стали йому в пригоді в останньому бою.

Каст одужав, але тримався осторонь. Його було покарано за напад на свого партнера тридцятьма ударами батога.

– Не став його разом із фракійцями, – порадив Ефіїс ланісті одного разу, – його не поважають, його бояться, з ним не хочуть битися разом.

– Ти теж боїшся?

– Я не довіряю. Якщо вже отримувати рани, то в чесному бою, а не через підступ свого. Постав його до ретіаріїв. Хай його злоба на мене матиме можливість вилитися у дужих ударах.

– Тоді у мене не вистачить фракійців для великого бою.

– Дай мені новачків і я їх навчу.

– Зрозумійте, – пояснював Ефіїс новоприбулим, яких було близько десятка, – окрім особистої майстерності, потрібно дотримуватися плану бою. Тобто, кожен повинен знати свої дії і чітко дотримуватися їх. Якщо хтось схибить, постраждаємо всі ми.

– Так раніше не билися, – заявив один із досвідчених гладіаторів, що виступав як ретіарій.

– На арені побачимо, чи правий я чи ні? – відповів Ефіїс, а коли критик пішов, додав для своїх, – хто бачив, як ми розправилися з ретіаріями завдяки дотриманню плану бою, той мене розуміє.

– Саме так, – вставив слово Салако, – план бою – запорука успіху. І життя.

– Не підведи мене, – благав ланіста Ефіїса, – від тебе залежить, чи буде цей бій цікавий для публіки?

– Подивимось, – тільки й вимовив новий лідер фракійців і пішов до гурту підлеглих, які в цей час вправлялися у дивних речах: вони бігли по колу і кидали всередину свої щити і мали негайно підняти щит свого наступника. Потім Спартак намалював коло на рівні коліна на колоді, що слугувала для вправ на силу удару, і заставив їх бити з розгону по колу ногами, падаючи при цьому навзнаки. А щоб вони вчилися після цього швидко підійматися, наступний гладіатор біг за двадцять кроків позаду і робив те саме.

Ці вправи не відміняли звичних: ударів дерев'яним мечем по колоді та вправи з важкою зброєю.

Незабаром глашатаї на центральній площі Капуї та на ринку виголосили, що на арені відбудуться небачені раніше бої, в яких фракійці будуть битися з ретіаріями та самнітами водночас. І що фракійців у бій поведе Спартак.

Оголошення викликало велику цікавість, і в день бою трибуни були переповнені вщент.

Бій почався парадом учасників, які тричі обійшли арену. За ним вибігли блазні -прегенарії і почали вдавати справжній бій. Один кричав, що він Спартак, другий, що він Крикс, а третій називав себе Еномаєм. Цих блазнів оточували дивовижно вдягнені служники, що комічно допомагали їм готуватися до бою, одягаючи фехтувальні рукави на ноги, а шоломи – задом наперед. Почалася весела метушня з криками, перекиданнями догори ногами, обсіпанням піском з арени. Вистава тягнулася так довго, що глядачі почали все дужче й дужче викрикувати ім'я ланісти. Нарешті з'явився і він.

– Шановний народе Капуї! Сьогодні ви побачите небачений раніше бій! Приготуватися, сурмачі вперед!

Під звуки сурм, що ревли щосили, на арену вивели фракійців і розташували їх півколом навпроти виходу. Далі вийшли ретіарії і стали проти фракійців. Останніми вивели самнітів, які, завдяки їх зросту та добре начищеним обладункам, виглядали, як маяки серед бурхливого моря.

Бій почався по знаку з головної трибуни, де сидів претор Капуї. Він змахнув хустиною і одразу два крайніх фракійця кинулися на крайніх ретіаріїв, вдаривши тих у падінні під коліна. За ними цю спробу повторили ще двоє, і в результаті такого нападу, троє ретіаріїв лежали на піску, а їх ножі опинилися в руках у фракійців.

В цей же час четверо ретіаріїв зуміли накинути сітки на трьох фракійців, і ті мляво відбивалися, будучи заплутаними, як у муха в павутині. Тоді троє фракійців з ретіарьськими ножами спромоглися виплутати двох, але четверо впали, вражені тризубами.

У бій вступили самніти, але фракійці намагалися їх уникати, оббігаючи на відстані двох довжин гладіуса.

За деякий час майже всі ретіарії, окрім одного, були подолані і фракійці, окрім одного, почали фехтування з самнітами. Цей останній і був Ефіїсом. Він одразу упізнав Каста і кинувся на нього, як шуліка на курча. Дарма той намагався піймати його сіткою, дарма він з усієї сили штрикав тризубом – Спартак був невловимим. Більше того, йому вдалося розрубати мережу і вхопитися лівою рукою за держак тризуба. Удар руків'ям меча в зуби, від чого Каст похитнувся, потім – ріжучий по боку, і останнього ретіарія було подолано.

Тоді наш герой кинувся на Крикса. З Еномаєм билися ще троє, а інші взяли сітки повержених ретіаріїв, кинули свої щити й мечі і, забігши з обох боків, обмотали обох самнітів. Крикс одразу впав, і Ефіїс притулив йому меча до горла, а Еномай ще деякий час відбивався, поранивши двох фракійців, але й він упав і завмер, чекаючи на вирок публіки.

Публіка шаленіла. Крики чути було, либонь і в Неаполі.

– Шановна публіка, прошу винести вирок самніту Еномаю, – викрикнув ланіста, вийшовши на середину арени. Більшість показала великий палець догори і служники негайно підняли і вивели того з арени.

– Тепер вирішується доля самніта Крикса!

Більшість опустила палець донизу. Мало того, вони ще й кричали: «Смерть тому, хто двічі отримав поразку!». Ефіїс пополотнів. Невже йому прийдеться зарізати того, хто так приязно його прийняв, хто все пояснив, з ким разом вони відпочивають в одній комірці?

– Отже вирок – смерть! – прокричав ланіста і підійшов до Ефіїса. – Не спіши герою вбивати оцього! Смерть ти заподієш ритуальним мечем, який зараз винесуть!

Двоє служників урочисто винесли величезний і блискучий меч, що відіграв міддю, пускаючи сонячні зайчики по арені.

Ефіїс узяв його і поглянув на Крикса. Той посміхався.

– Та вже бий, не бійся, – прошепотів він.

Ефіїс заплющив очі і вдарив мечем у захищені обладунками груди, сподіваючись, що вони захистять Крикса. Але меч увійшов аж до половини в тіло, червона кров ринула з рани й заляпала ноги переможцю. Крикс задригав ногами, захарчав і затих. Тоді служники притьмом витягли тіло за ноги з арени, а Ефіїс, прикро вражений смертю друга, почав виконувати ритуал переможця: обійшов арену, піднімаючи гроші, вклонявся тим, хто кричав «Слава Спартакку», помахував вільною рукою, приймав загрозливі пози, демонструючи свою бойову лють.

Вже виходячи з арени він почув дивні слова. Замість того, щоб славити Спартакка, одинокий голос кричав: «Дині, огірки! Дині, огірки!». Дивним теплом обдало застиглу душу Ефіїса. Це був знак, що до Капуї прибув, прочитавши його листа,

Оливья Філо

Та вийшовши з арени, він знову засумував за Криксом – веселим і дужим галлом, з яким його звела Артеміда. Він стояв, опустивши руки і дивлячись на землю нерухомим поглядом, коли до нього підійшов ланіста.

– Все чудово! Ти й справді став куркою, що несе золоті яйця! Я за сьогодні повністю окупив витрати на твоє придбання і ще маю великий зиск! І на арені загинуло тільки двоє! Та й ті, новачки, за яких я заплатив мінімальну ціну, як за сільськогосподарських робітників! Отримаєш другу табличку і половина зібраних на арені грошей залишиться у тебе!

– Як двоє? – раптом спитав Ефіїс. – А Крикс?

– Ходімо за мною, – ланісту не покидав веселий настрій, – побачиш мерця.

По цій інтонації у нашого героя надія зажевірла, як перші ранішні промені сонця, що осяють темне небо. Його провели в окрему камеру, де стояв, – так, не лежав, а стояв – Крикс!

– Ось твій мрець, можеш побиватися по ньому, – захихотів ланіста і вийшов. Слідом засміявся й Крикс.

– А як же меч у грудях? Кров? Твої судоми?

– Ось ти такий освічений, так багато знаєш, читаєш і пишеш, – відповів Крикс, – не хочеш слухати мене неосвіченого. Я тобі скільки вже разів казав, що ланіста не буде жертвувати своїми навченими ветеранами. Для цього він і видумав ритуальний меч.

– Можна на нього глянути?

– Он, у кутку.

Ефіїс підняв дивний предмет і одразу все зрозумів: вістря меча заїжджало всередину руків'я, утворюючи враження, що тіло проштрикнуте наскрізь.

– А кров?

– Це бичача кров, змішана з оцтом, щоб не загустіла до часу. Її наливають всередину. Перед кожним боєм готують по два три таких меча.

«Ця хитрість варта хитрощів, до яких вдаються єгипетські жерці» – подумав Ефійс і привітав Крикса зі спасінням.

– Тіло моє ціле, але ім'я ти таки вбив.

– Поясни.

– Я тепер не зможу виступати під власним ім'ям. Ланіста вже наказав мені придумати для себе якийсь інше. А я нічого придумати не можу. Може ти?

– Будеш Віртус. Як тобі?

– Тобто, хоробрий? Нічого. Віртус, Віртус... Треба буде звикнути до нього і відгукуватися, як покличуть.

– Цікаво, такі мечі є в інших школах?

– Не знаю. Може й є.

– Я це питаю тому, що у Римі вбивають гладіаторів десятками.

– Може й там є такі мечі?

– Але там вбивають тією ж зброєю, що в руках у переможців. Ніяких ритуальних мечів ні разу не виносили...

– Що ж, така наша доля, гладіаторська...

Того ж дня, увечері Ефійса викликали до ланісти.

– Кількість твоїх прихильників росте, – сказав Батіат, – з тобою хоче побалукати якийсь купець. Будь з ним привітним, бо він заплатив золотом за зустріч з тобою, не те, що той філософ – сріблом.

Він вийшов, а слідом зайшов Оливья, озирнувся і, побачивши зачинені двері, хотів обійняти друга, але той приставив вказівного пальця до рота, затуляючи його, потім показав на вуха й на очі. Оливья кивнув і гучно заговорив:

– Я хотів зблизька побачити героя останньої битви. Так ось ти який, Спартак! Розкажи, як тобі вдається перемагати?

– Все завдяки людям, що вірять мені та слухаються мене, – голосно відповів Ефійс, а стиха додав, – мої пергаменти пропали про громадянство в Геркуланумі, гроші у Рабирія в Римі. Ти приніс який-небудь пергамент та знаряддя для письма?

– Ні, – так само тихо відповів Оливья, – принесу наступного разу.

– А іще до мене приходив філософ Гай Блоссій, – гучно додав Ефійс і тихо продовжив, – спробуй передати через нього. Саме він допоміг переправити мої листи. А ти який із них отримав?

– З Остії.

– Будеш у Римі, забери такий самий лист у хазяїна стабулюма, що біля Сенату. Я тренуюся кожного дня, щоб бути сильним та витривалим! – знову гучно виголосив Ефійс і продовжив пошепки, – спитай у Батіата, за яку ціну він мене продасть? А як справи в Геркуланумі?

– Все гаразд. Я ще раз зробив обмін і тепер не знаю, куди дівати те золото, бо у схованці під Артемідою не вміщається.

– Ховай на Везувії. Там місця аж занадто багато. Що відбувається у Римі?

– Бої тривають. Через це багато городян виїждять в інші міста чи у село. Я з Остії їхав сушею у великій валці возів. Либонь, скоро Капуя стане багатолюднішою за столицю. А скажи-но, Цезар – це ти?

– Після наговоримося. Йди.

Оливья злегка торкнувся плеча свого друга, кивнув головою та й вийшов.

– Про що ви шепталися? – спитав ланіста, зайшовши до кімнати.

– Цей купець хоче відкрити школу для гладіаторів і питає, як купити найкращих.

– І що ти сказав.

– Що найкращих не існує, всіх треба вчити.

– А чому не говорили вголос?

– Він шептав, а я, згідно твого наказу, був до нього привітним.

Та другого дня Оливья не прийшов. Не було його й на третій день. А на четвертий, коли Ефїїса знову викликали до ланісти, у кімнаті сидів філософ.

– Сідай до столу, – запросив він і показав на лаву, що дозволило Ефїїсу сісти спиною до дверей і затулити шматок папірусу, поданий філософом.

«За тебе заправили таку ціну, що купити не вдасться. Ланіста відмовився більше пускати до тебе, тому номочедію передай через філософа – писав Оливья. – Напиши, що мені робити?»

«Що йому порадити? – думав Ефїїс, механічно виписуючи номочедію на Рабірїя. – Артемїда й досі не дала мені знаку».

Філософ у цей час намагався розговорити гладіатора.

– Що ти думаєш про силу волі? Чи зможе людина із незмірною силою волі подолати будь-які труднощі? Чи все залежить від волі богів?

– Ти питаєш про таке, про що я й сам хотів би знати?

– Просто скажи свою думку. Ти якому богу чи богині молишся?

– Це моя тайна.

– Для мене все зрозуміло. Твоя відповідь підказала мені, що без божої допомоги ти і кроку не ступиш.

– Можеш так думати, якщо тебе це влаштовує... Ну гаразд, скажу. Я питаю божої волі тільки в переломні моменти життя, коли не знаєш, що робити. В інший час я дію за власним розсудом.

– А зараз у тебе який момент?

– Важкий.

– І це, незважаючи на дві підряд блискучих перемоги? Ще трохи, і ти отримаєш десять табличок і станеш ветераном з правом бути вільним! Чого ж тобі важко? Мовчиш? Тоді поставлю питання інакше. Ти застосовуєш інших людей для досягнення своєї мети? Не кажи, я й так знаю, що застосовуєш, адже я бачив злагоджені дії фракційців на арені. Раніше так одностайно вони не діяли. Як тобі вдається вести людей за собою?

– Переконанням. Я звертаюся до їх розуму, а не до почуттів.

– Тоді я роблю логічний висновок, якщо у тебе, як ти кажеш, важкий момент у житті, то чи не хочеш ти залучити інших людей, щоб тобі стало легше?

– Вірно! – підняв Ефїїс схилену від важких думок голову, – а ти таки справжній філософ!

«Шановний пане Содалісе, прошу тебе, якщо твоя ласка, – написав він на окремому листі папірусу. – Почни негайно складати у коморі, що на горі, де ко-

лись ти був і вже дещо поклав, іще такі самі речі і якомога більше. Вони можуть стати у пригоді в найближчий час. Закрийте щільно нижній вхід до комори, аби ніхто його й не помітив. Сподіваюся, що ти будеш постійно перебувати у своєму маєтку і тоді добра звістка прийде до тебе швидко».

– Дивні листи ти пишеш своєму колишньому пану, – сказав філософ прощаючись, – А оцей кому: «Віддайте все що належить Сано Сапієнтісу Пробусу Содалісу. Не скорюся перед труднощами»? Хто такий, оцей Сапієнтіс.

– Колись я його знав...

– Не хочеш, не кажи. Мені цікавий подальший розвиток подій, тому я тобі й допомагаю, а заодно отримую досвід, щоб у своїх наступних працях розвинути думку щодо свободи волі.

– Щось ти задивився на паркан нашої школи? – під час короткого відпочинку у навчанні шттовхнув Ефїіса у бік Крикс, який тепер відгукувався на ім'я Віртус. – Як на нові ворота! – і першим засміявся власному жарту.

– Мрію про волю.

– Навіщо тобі та воля? Тут теж добре!

– Добре, поки маємо такого ланісту, що береже ветеранів. А у Римі їх убивають десятками за день.

– Ми не у Римі.

– Але Рим зараз їде до Капуї. Все може змінитися...

Наступна розмова відбулася на кухні, де служники готували їжу гладіаторам під керівництвом головного кухаря.

– Чого ти тут забув? – загорлав він на Ефїіса, коли побачив, що той уважно спостерігав за його роботою, як він вправно ріже овочі та м'ясо.

– Дивуюся твоїми здібностями. Ти міг би бути гладіатором – так добре вправляєшся з ножем.

– Мені й тут добре! Іди геть!

– Готуй ще більше фракійців, – так звелів йому ланіста через декілька днів.

– У Капую приїздить школа Веліарія. Вона славиться добре підготовленими ретіаріями. Вже домовлено про бої нашої школи проти їхньої. Тридцять фракійців проти шістдесяти ретіаріїв! Це буде нове, небачене видовище!

– Отже, наших ретіаріїв треба перевчати у фракійців?

– Звісно, що так!

– А самнітів?

– Теж!

– Зброї та обладунків вистачить?

– Я вже замовив додаткові мечі, а обладунків у коморах вистачить. Хіба, шоломів малувато, та я скажу ковалям, щоб разом із мечами робили й їх.

– Чого це Веліарій перевіз свою школу сюди?

– Бо у Римі, через війну прихильників з супротивниками Брута, глядачів немає, та й Сенат заборонив видовища.

– А як щодо ритуального меча? Веліарій знає, про нього?

– Так, – відповів ланіста, відвернувшись.

– Я чув, що у Римі такого не придумали?

Відповіді не було, ланіста швидко пішов.

З перевчанням всіх гладіаторів у фракійців виникли складнощі: якщо самніти добре фехтували, хоча й ремствували, що гладіс кращий за маленький кривий меч, то справи зі стрибками ногами вперед з падінням на спину і швидким вставанням їм не давалися.

– Я що, якась кішка, щоб отак робити? – ремствував Крикс. – Та я рубону по сітці з такою силою, що від неї залишаться тільки дірки!

– І отримаєш тризуба в пику, – відповідав Ефіїс, – бо дерев'яний щит майже не захищає від зброї – такий він маленький.

Інші складнощі були у колишніх ретіаріїв. Якщо вправи зі стрибками вони засвоїли швидко, але фехтування мечем у них не виходило як слід. Занадто вже вони звикли до тризуба та сітки. Зате вправи із закручуванням у сітку та наступним використанням ножа, що був за поясом у ретіарія, вони виконували легко, навіть пишаючись своєю вправністю.

Відпочиваючи напередодні бою, Ефіїс зібрав усіх на дворі і розставив так, як вони стоятимуть перед ретіаріями Веліарія.

– Першим нападатимуть колишні ретіарії. Вони стоятимуть попереду, другий ряд – фракійці, третій – колишні самніти.

– Отже ти нас пускаєш на вірну смерть, – почувся голос Каста.

– Я роблю так, щоби наша школа виграла, а значить, щоб якомога менше загинуло. Знайте, коли діяти разом, то можна перемогти. Коли діяти поодиночці – неодмінно загинемо! А хто хоче вижити – будуть мене слухати. А хто не хоче, – тут Ефіїс трохи повагався, але сказав, – хто не хоче вмирати на потіху натовпу, знайте, що краще вмирати в бою на волі!

Другого дня їм довго прийшлося чекати початку, адже після параду учасників, почалася велика вистава блазнів-прегенаріїв з обох шкіл. Спочатку вони виступали окремо, а коли вийшли разом, то між ним зав'язалася спочатку жартівлива, а потім і справжня бійка. І хоча билися тільки дерев'яною зброєю, ушкодження наносили справжні. Бачачи, що публіці подобається, власники шкіл не спиняли побою аж до його закінчення, доки останній прегенарій не впав на землю чи то від втоми, чи від ран.

Служники повитягали з арени стогнучих блазнів, розрівняли пісок, а сурмачі подали знак до початку битви.

– У них немає ножів, – прокотився поголос по рядах фракійців, – і держак на тризубах металеві, а не дерев'яні!

– Як заплутаєтеся в сітці, бийте ліктем або руків'ям меча в пику, – передав Ефіїс по рядах. – А як зійдетеся впритул, кидайте щити і хапайтеся вільною рукою за держак тризубів.

Бій почався за його планом, приїжджі ретіарії спочатку були здивовані новими прийомами бою і почали відступати, але їх командир щось крикнув і поступово бій з колективного перейшов в індивідуальний, коли на одного фракійця насідало до трьох сітконосців.

– Крикс, Еномай – нападайте на найбільші скупчення ворогів, а я займуся їх ватажком!

Перегрупування сприяло тому, що перевага поступово перейшла на бік фракійців. Ретіарії падали один за одним під ударами мечів. Врешті, залишився останній. Це був ватажок, з яким у Ефїїса вийшов довгий і виснажливий бій. Та й цього йому вдалося збити з ніг та поставити ногу на груди.

Традиційним жестом переможений простяг вказівного пальця до публіки, вимагаючи життя, але майже всі вказали великим пальцем донизу.

– А несіть-но ритуального меча! – викрикнув Ефїїс, бачачи, що ланіста зволікає з цим звичним способом спасіння ветеранів від смерті.

Але ланіста не тільки не наказав винести меча, але й провів вказівним пальцем по горлу, показуючи, що Ефїїс повинен забити вже поверженого суперника. Глянувши на нього, наш герой раптом упізнав обличчя. Це був той самий гладіатор, що піймав його в тенета у Римі на замовлення Лонгіна –

Ганник

Тоді він вирішив узяти справу у власні руки.

– Громадяни Капуї! – викрикнув переможець і публіка поступово затихла.
– Прошу вашої ласки зберегти життя цьому гладіатору, адже він чудовий боєць і ще не раз порадує вас своїми виступами на арені!

У відповідь почулися крики: «Смерть», «Боягуз», «Смерть тобі».

– Дарма ви так кричите! Я не буду його вбивати. – тут у нього в голові сяйнула слушна думка. – Але бажаючий може вийти і його вбити, але у бою!

– І не задарма! – втрутився ланіста Веліарій, виходячи в арену. – Хто заплатить, той і вбиватиме!

Одразу йому під ноги впав важкий мішечок з монетами. Ланіста розкрив його, і, побачивши золото, оголосив про те, що право на вбивство вже куплено.

На арену поспіхом зістрибнув кремезний чоловік у багатому вбранні. Після перемовин з ланістою Веліарієм, на нього одягли шолом, лати, дали в руки щит, а ланіста Батіат наказав Спартаку віддати свій меч. З Ганника, навпаки, зняли шолом, відняли щит, а в руки подали дерев'яний меч, яким бавилимся блазні перед боєм.

– Одразу бий у зуби ліктем, – сказав Ефіїс, підіймаючи Ганника, – коли його меч застрягне в твоєму. А потім у пах, а як...

– Без тебе знаю... – обірвав його ватажок ретіаріїв і приготувався до бою, помахавши декілька разів своєю пародією на меч.

– Ти ще на щось сподіваєшся? – узяв його на кпини суперник.

– Побачимо, – пробурмотів Ганник і крикнув, – то бийся!

Простоволосий, без щита, він легко ухилився від помахів меча, вибираючи слушну мить. Вловивши помилку суперника – той чомусь притулив меч до щита, – Ганник різко вдарив руків'ям в зуби та коліном у пах. Чоловік зігнувся від болі, впав, застогнав, вже від того, що вістря дерев'яного меча боляче надавило на яремну вену на шиї.

– Боги не хочуть смерті цього гладіатора! – викрикнув Ефіїс і негайно потяг переможця під трибуни, де знаходилися гладіатори школи Батіата.

Слідом за ним рушив і Веліарій.

– Іще раз таке утнеш – отримаєш батогів! – крикнув він забігаючи.

– Ти не мій хазяїн, чому я повинен тебе слухати?

– Я купляю всю школу! Ось тоді ми з тобою побалакаємо.

– Чому не винесли ритуальний меч?

– Цю дурну вигадку Батіата забудь. В Римі все по-справжньому! Ганник йди за мною!

– Не йди, – спинив його Ефіїс, – якщо він купляє школу, то чи не все одно, де ти будеш? Та й він був згоден, аби ти помер...

– Тепер і я тебе упізнав, – відповів Ганник, – це ти мені віддячив за те, що я відмовився тебе катувати у Римі?

– І за це теж. Але, я думаю, що для тебе краще було б померти в бою на волі, аніж на арені на потіху натовпу? Чи не так?

– Так, – вимовив той, але прослідував за своїм ланістою.

– Які у нас втрати? – звернувся Ефіїс до Крикса.

– Десятеро мертві, тринадцять скалічені так, що вже у бій не годяться.

– Так ось чому Батіат вирішив продати свою школу! Все одно, від неї вже нічого не залишилося, окрім приміщень та зброї.

– А хто покупець?

– Ти ще не здогадався? Веліарій.

– Тобто...

– Тобто, на нас чекає Рим, а там – смерть на арені! Він мені так і сказав: «Забудь про вигадки Батіата з ритуальним мечем!»

– Така наша доля...

– Окрім долі, ми маємо ще й волю!

– Ти хочеш сказати?...

– Поговоримо увечері.

Незважаючи на перемогу, в приміщенні школи було тихо. Ніхто не хотів замовляти вина. Шкільний лікар бігав від одного пораненого до іншого, Батіат не показувався, запершись у своїй кімнаті.

– Кажі, що надумав? – звернувся Крикс до Ефіїса, коли вони вляглися на лежанку у своїй комірці.

– Все, що я казатиму, перекладай Еномаю.

– Еномай розуміє, – почувся голос раніше мовчазного здоров'я, – кажи.

– Нам треба тікати.

– Через високий паркан та озброєну охорону? – скептично відгукнувся Крикс.

– Потрібно захопити зброярню, далі розправитися з охороною

– Голими руками? У трьох?

– Ні, всією школою.

– Нас залишилося тільки п'ятеро-шестеро здатних битися. Охорони ж двадцять, не менше. Тільки зброярню охороняють четверо! І з чим на них підемо?

– З ножами.

– Де ти їх візьмеш?

– На кухні. Вночі її охороняють?

– Ну, там ночують помічники кухаря...

– Теж раби?

– Є й вільні, – відповів Крикс і, помітивши намагання Ефіїса щось спитати, випередив його, сказавши, – але навряд чи ті раби погодяться тікати – у них і так легке життя.

– Все одно, я вірю, що моя богиня подасть мені знак.

– Що за богиня?

Запитання залишилося без відповіді, вони заснули. Невідомо, що снилося галлам, либонь щось еротичне, Ефіїс же уві сні побачив хлопчика, якого за руку вела гарна жінка. Чомусь йому було зрозуміло, що це Ганник. Жінка сказала: «Візьми» і хлопчик побіг назустріч. Прокинувся Ефіїс з відчуттям дитячої руки у своїй.

– Я придумав, – розштовхав він Крикса, – треба підняти й школу Веліарія. От тоді у нас все вийде!

– Але ж вони в приміщеннях амфітеатру, а ми – тут.

– Думаю, що скоро нас об'єднують, щоб зекономити на оренді амфітеатру.

Об'єднання сталося за два дні. Очевидно, обгородка вже відбулася, адже Батіата вони більше не бачили. Натомість, Веліарій походжав по школі, як власник, а не як гість. Розпоряджався, ганив і хвалив. Немічних гладіаторів було розпродано за безцінь, а на їх місце в комірках розмістив своїх. Разом з

об'єднанням шкіл прийшла звістка, що прихильників Брута вигнали з Риму і погнали на південь. Більше того, ходили чутки, що Брут з вірними військами переправився в Грецію. Туди ж попрямували й сили, вірні Сенату

– Час прийшов, – повідомив Ефіїс Крикса, – якщо не зараз, то ніколи.

– Ти сам побалакаєш з Веліарієвими гладіаторами?

– Так. А ти узнай, як міняються вартіві біля зброярні.

– А, мій спаситель, – так зустрів Ганник Ефіїса, коли той зайшов у його комірку. – Не варто було це робити. Не тоді, так наступного разу. Кінець один.

– Можу запропонувати вихід.

– Тікати? Так піймають.

– Хто? Усі війська зайняти війною з Брутом. Якщо втечемо зі зброєю, нас ніхто не подолає!

– І куди підемо?

– Я знаю. Там уже все підготовлено для нас. А коли схочеш податися в рідні краї, то ми зможемо пробитися туди силою зброї. Або й хитрістю.

– У тебе на все є відповідь. А зброя? Де ми її візьмемо?

– У зброярні.

– Яку охороняють вдень і вночі.

– Ти вмієш орудувати ножем?

– Яким?

– Звичайним, кухарським.

– У ретіаріїв раніше були ножі за поясом, але Веліарій наказав їх прибрати в останньому бою.

– Отже вмієш. Тоді готуй прихильників серед своїх.

– А твої?

– Мої вже готові. Нам потрібно не менше двадцяти чоловік.

– Ну, давай спробуємо. Якщо не вирвемося, то хоч розважимося.

– Ганник згоден і підбере вірних людей, – повідомив Ефіїс Крикса й Ено-мая. – Як стережуть зброярню?

– По двоє, міняючись щогодини.

– А кухню?

– Тут все легко, зайдемо й візьмемо скільки хочеш, хоч усі. Коли якийсь кухарчук заперечить, затопимо в піку, та й по всьому.

– Ви вже з кимось побалакали?

– З усіма. Всі згодні. Сказали, що за Спартаком підуть куди завгодно.

– Тоді, чекатимемо на відомості від Ганника.

Та другого дня, під час навчань, до Ефіїса підійшли троє озброєних охоронців і повели до Веліарія.

– Я чув, ти готуєш втечу? – спитав він, лежачи на лаві, убраній в розкішні тканини. – У тебе нічого не вийде. Краще готуйся до виступу в Римі.

– Хто тобі таке наплів?

– А ти невинний?

– Звісно! Я хочу заслужити десять пластинок зі своїм іменем і вийти на волю. До речі, чому я не отримав пластинку за минулий бій?

– Не викручуйся, тебе здали свої.

– Хто цей брехун?

– Гей там, приведіть доносителя.

Ввели Каста.

– Цей казав про втечу? – спитав Веліарій у нього.

– Ні, не цей, але казали, що він головний.

– От бачиш, – втрутився Ефіїс, – я йому нічого не казав. Отже він бреше. Я вже можу йти готуватися до наступних боїв?

– Щось мені це не зрозуміло, є якась хитрість, але не збагну яка? Так, зараз мені ніколи. Закувати обох та посадовити у клітку, де раніше тримали тигрів. Потім розберуся. Під батогами ви все скажете.

– Ти ж обіцяв волю? – скрикнув Каст.

– Чи можу я давати своє слово рабу? – усміхнувся новий ланіста. – Та й я обіцяв волю за точні дані, а тут твоє слово проти його.

– Спитай, кого хочеш з гладіаторів, – відчайдушно скрикнув зрадник, пручаючись у дужих руках охоронців.

– Так вони мені й сказали, а от те, що ти вириваєшся, а оцей Спартак стоїть спокійно, мені багато про що говорить.

Їх відвели на кузню, закували у кайдани і через двір, на очах у всіх, повели до клітки.

– Ось ми й разом, – сказав Ефіїс Касту, сидячи у клітці. – І чого ти досяг? Звільнитися треба гуртом, а не поодинці.

– Якби не ти...

– Що? Я виявився вправнішим і розумнішим за тебе. За мною підуть люди, а тебе зневажатимуть.

– Ану тихше! – гаркнув ламаною латиною чорношкірий охоронець, приставлений до клітки.

– Ти вільний чи раб? – спитав у нього Ефіїс.

– Тобі яке діло? Ну, раб.

– А звідкіля?

– З Ефіопії.

– То чому ти не даєш можливості поспілкуватися таким же, як і ти? – спитав Ефіїс ефіопською мовою, що викликало у охоронця неабияке здивування і він відповідав уже більш приязно.

– Мені наказано.

– А ти не думав, що на волі краще?

– У хазяїна добре. А до рідного дому дуже далеко.

– Дозволь нам побалакати з моїм товаришем по нещастю.

– Гаразд, говоріть, тільки тихо.

– Про що ти з ним говорив? – спитав Каст.

– Про його життя. Та це не цікаво, поговоримо про тебе. Ти розумієш, що нас чекає?

– Тебе смерть, а мене воля.

– Помиляєшся. Смерть чекає на нас обох.

– З чого ти взяв?

– Бо ланіста не буде терпіти у себе в школі донощика, про якого знають усі. Краще такого спокійно стратити, або поставити у наступному бою битися зі звірами. Ти ж бачиш, у чийй клітці ми сидимо?

Вночі, коли рух у школі затих, коли їх охоронець задрімав, присівши під стіною, Ефіїс відчув, як щось вдарилося об ґрати. Він розплющив очі й побачив постать, невиразну у півночі, яка освітлювалася тільки місяцем, чиє світло ледве пробивалося через хмари. Знову почався шепіт, але від нього прокинувся ефіоп, що охороняв клітку.

– Брате, – сказав Ефіїс ефіопською мовою, – дай мені з друзями перемовитися, не зачіпай їх. Вони скажуть мені декілька слів, та й підуть собі.

Охоронець подумав, вклав у піхви меча і став осторонь. Постать, в якій Ефіїс упізнав Ганника, наблизилася до ґрат і зашепотіла:

– Мої готові. Що нам робити, адже ти ув'язнений?

– Знайдеш Крикса й Еномая, або одного з них. Вони...

– Вони мені не повірять, подумають, що я разом з оцим, – Ганник мотнув головою, вказуючи на Каста.

– Скажеш: «Останній стане першим і навпаки». Тоді повірять. Ваша перша справа, захопити зброярню. Потім, нехай двоє підуть мене звільняти, а інші починають бій з охороною воріт школи.

– А якщо я зараз почну кричати? – спитав Каст, з недоброю усмішкою.

– Ти вже торгуєшся? Кричи. Хто тобі допоможе? Оцей охоронець? Ні. Може Веліарій? От бачиш, ти сам смієшся. Давай краще відпочинемо.

Але довго відпочивати не прийшлося. Спочатку почувся шум від кухні, потім крики виникли біля зброярні, і за мить рев радості, показав, що зброя в руках у повсталих рабів.

– Спартаче, ми тебе звільнимо, – підбігли до клітки двоє гладіаторів з його школи. – Ой, тут охоронець!

– Не займайте його! Друже, – сказав Ефіїс ефіопською, – ми звільнилися. Якщо хочеш волі – йди з нами.

– А гроші будуть?

– Все буде: і вино, і смачна їжа, і жінки теж.

– Тоді я з вами.

– Що робити з оцим? – спитали гладіатори свого ватажка згодом, коли його вивільнили від кайданів, – Може вбити?

– Візьміть мене з собою, я буду вірно служити, – заскавучав Каст.

– Зрадив раз, зрадиш і вдруге. Залиште його тут неушкодженим. Потрібен же Веліарію цап-відбувайло.

– Ось твій залізний меч, – подали йому звичну зброю, і Ефіїс відчув себе знову вільним.

– Ворота відчинено, тікаймо, – це підбіг Крикс.

– Не так швидко, – зупинив його Ефіїс, – за нами ніхто гнатися не буде. Спочатку вирушай-но знову на кухню і забори там усю їжу та казани, щоб варити. Не забудь і про ножі – ми ж не будемо різати страви мечами?

- А що потім?
- У кімнаті з обладунками треба забрати найкращі, особливо кіраси та щити, а також всім потрібні хороші сандалії, бо на нас чекає

Довга дорога

– Як ми все це потягнемо? – з подивом спитав Еномай, дивлячись на купу речей, зібраних в дорогу. – Коней і возів немає. Колишній ланіста наймав їх тільки на дні, коли йшли бої.

– Ти знаєш, у кого?

– Десь у Капуї.

– Тоді ходімо спитаємо у нього. І скажи всім, ні зачекай, скажу я.

Ефіїс піднявся на вежу біля воріт і гучно сказав латиною:

– Це я, Спартак. Я поведу вас до вільного і безпечного життя, але потрібно, щоби ви мене слухалися. Тому кажу одразу – за ворота не виходити.

Те саме він повторив грецькою, ефіопською, арамейською і скіфською мовами. Натовп рабів, що вирував у дворі у передчутті волі, трохи заспокоївся.

– Гуртуйтеся в десятки й оберіть собі командира–декана. Ці командири будуть тримати зв'язок зі мною, або з Криксом, Еномаєм чи Ганником. Тоді нас боятимуться усі.

– То після рабства, коли ми корилися хазяїну, ми маємо коритися тобі? – почувся крик з юрби. – Ми хочемо волі!

– Хто бажає діяти наодинці, йдіть собі, куди хочете. Хто мені вірить – залишайтеся, бо я знаю куди йти.

Натовп знову завирував і дехто з рабів вибіг з двору. Більшість залишилася і почала об'єднуватися у десятки.

– Ходімо, спитаємо про коней, – звернувся Ефіїс до Ганника, – а ви, – повернувся ватажок повсталих до Крикса з Еномаєм, – ви розберіться з деканами, поставте десятки у колону. Як тільки я приведу коней з возами – вирушимо.

Він повів рабів, що їх покликав з собою Ганник, до знайомої кімнати, куди Ефіїса викликали досить часто, останнього разу – минулого дня. Охоронців не було, як видно, вони розбіглися, відчувши, що справи кепські.

– Запаліть смолоскипи, бо нічого не видно.

В кімнаті панував безлад, всі речі було розкидано, людей не було. Вони вже хотіли виходити, як Ганник скоріше відчув, аніж побачив, якийсь рух, під купою тканин. Розворушивши її, він витяг за волосся Веліарія.

– Не вбивайте! – заверещав той. – Візьміть, що хочете, тільки залиште життя!

– Нас цікавлять коні з возами. Де ти їх брав?

– У купця, що їх держить, – дрижачим голосом відповів ланіста.

– Веди, показуй, де саме.

Підштовхуючи Веліарія та інколи штрикаючи його ножем, вони пішли темними вулицями Капуї, через усе місто. Нічна сторожа не з'являлася, що здивувало Ефіїса.

– Хіба нічної сторожі в Капуї немає?

– Б-б-була, – заїкався ланіста, – я не знаю...

– Гаразд, ве́ди мовчки.

– Ось тут, – палець, що ходив ходуном, нарешті вказав на ворота.

– Перелізь через паркан і відкрий ворота, – сказав Ганник одному із своїх.

– У мене краща ідея, – заперечив Ефіїс, – стукайте та викликайте хазяїна.

Досить довго їх спроби не приносили результату, але згодом з-за воріт озвався голос заспаного раба:

– Чого треба?

– Пан Веліарій хоче винайняти вози для перевозки гладіаторів. Відчиняйте і покличте хазяїна!

Трохи згодом ворота зарипіли і відчинилися. Ефіїс виштовхнув уперед Веліарія.

– А, це ти, – сказав чоловік зі скуйовдженим волоссям, – скільки треба возів?

– Три критих, кожен з парою добрих коней. У вози поклади побільше сіна, – відповів замість ланісти Ефіїс. – На кожен віз посадовиш по два вожчики.

– А чому це він розпоряджається? – спитав хазяїн у Веліарія.

– Я його новий прикажчик. Чого мовчиш, Веліарію, кивни!

Той слухняно кивнув, але в його очах стояв жах.

– А гроші? – спитав хазяїн коней, коли вози вже виїхали на вулицю.

– Отримаєш завтра у школі. Приходь зранку, – знову відповів Ефіїс.

– Завантажуйте всі речі на вози! – крикнув Ефіїс, прибувши до школи, – ті, хто слабший теж туди сідайте. Хто буде вдавати із себе слабого, матиме справу, – він подумав, – зі своїми товаришами, яких вони обдурили.

– Що робити з Веліарієм? – спитав Ганник.

– Відведи назад до його кімнати і замкни.

– Так він же...

– І двері підпри, зрозумів?

– Чекай, а ритуальний меч забрали? – звернувся Ефіїс до Крикса уже в дорозі, ідучи попереду валки.

– Навіщо він потрібен?

– Я згодом придумаю, яка користь може бути з нього. Негайно заберіть!

Крикс сам побіг назад, до школи, яка палала, підпалена за наказом Спартака, що принесло рабам велику втіху.

– Ось тобі той меч, – повернувся він згодом і додав, – а Веліарій виє у своїй кімнаті, як скажений пес.

– Скаженому псу – смерть!

Йшли всю ніч. Раби потопилися і почали ремствувати:

– Скільки можна швендяти по пилюці? Ми їсти хочемо...

– Вишли вперед людей, нехай пошукають одинокий маєток, збоку від дороги, – звелів Ефїїс Ганнику. – Всі стій, відпочивати!

– Знайшли, – повернулися гінці. – тільки там за парканом собаки...

– Там собаки, а ми вовки! Вперед, підіймаємося, зараз буде вам відпочинок, їжа, і, сподіваюся, й вино!

Потомлені раби весело загуділи, затрясли зброєю і кинулися у вказаному напрямку, обігнавши Ефїїса зі своїми заступниками.

– Не випускайте нікого з маєтку, – крикнув Ефїїс їм навздогін.

– Яка мета нашого походу? – спитав Крикс.

– Гора Везувій. Для цього, вночі треба тримати Полярну зірку за лівим плечем, але не наближатися до моря. Її видно здалеку.

– І що там?

– Це природна фортеця. Нас там ніхто і ніколи не зможе подолати.

– Нам би з Еномаєм хотілося б дістатися Галлії...

– Про це пізніше.

У маєтку, куди вони прибули останніми, разом із возами, грабували все: їжу й питво негайно споживали, дорогоцінні речі клали за пазуху, рабинь гвалтували, чоловіків-рабів заставляли їм прислужувати.

– Хазяїна знайшли? – спитав Ефїїс, але йому ніхто не відповів. – Ходімо до будинку, може там когось знайдемо? – звернувся він до заступників, але поруч з ним залишився тільки Ганник – Крикс та Еномай вже побігли шукати собі поживу.

Будинок був не дуже великий, але затишний, добре убраний в дорогоцінну матерію, на підлозі у великому залі вони побачили розкішну мозаїку.

– Це самніти, – сказав Ганник, – хазяїн, як видно полюбляє гладіаторські бої.

– Шукай бібліотеку, – звелів Ефїїс

– Це що таке?

– Це кімната, повна усіляких папірусів та пергаментів, списаних літерами.

– Може оце? – і Ганник вказав на невеличкі двері, що вели із зали.

Вони зайшли і перше, що побачили, була велика картина, намальована прямо на стіні.

– А тут ретіарій б'ється з самнітом, – озвався Ганник. – Хотів би я побачити вже того любителя нашої смерті.

– Сподіваюся, – озвався Ефїїс і заговк, уважно роздивляючись навкруги. Кімната була пустою, але пильне око Ганника вже дещо помітило і за мить він витягав з-за розкішної порт'єри переляканого хазяїна.

– Лентул Батіат! – скрикнули обоє одноголосно, – так це твій маєток?

– Кричите, як грецький хор, – озвався той, не втрачаючи присутності духу.

– Що таке хор? – здивувався Ганник.

– Я тобі потім поясню, – сказав Ефіїс, – Батіате, ми перебудемо день у твоєму маєтку, а вночі підемо. Тебе залишимо живим, – додав він, побачивши запитальний вираз на його обличчі. – А якщо гладіатори собі дещо вподобають, то заберуть – тут я безсилий щось подіяти. Та й, коли подумати як слід, все це ти придбав на гроші, зароблені на наших смертях, тому – майно повертається справжнім власникам. Сиди тут і не вилазь до ранку.

– Двері причинить за собою, – попросив ланіста.

– Ти хочеш зустрічі з гладіаторами? Навпаки, я залишу їх відчиненими, та ще й накидаю на порозі різного мотлоху, аби усі подумали, що тут вже брати нічого.

– Чому ти його пощадив? – спитав Ганник, вийшовши з кімнати.

– Через ритуальний меч. Завдяки такій його видумці багато ветеранів-гладіаторів було врятовано від смерті.

– Отой меч ти просив, коли, переміг мене?

– Так. Зроблено дуже хитро, вістря засовується в держак, коли штрикаєш у груди і з нього виливається червона рідина. Здалеку – повне враження загибелі.

– А що таке хор?

– Це коли в театрі всі співають разом.

– А що таке театр?

– Великий будинок, де можуть сидіти багато людей і дивитися, як інші люди, вдають з себе царів чи богів.

– Дивний звичай, я цього ніколи не зрозумію.

А в маєтку продовжувався грабіж та насильство.

– Розпорядися, щоб люди відпочили, бо як тільки завечоріє, ми знову вирушимо в путь.

– А чого б нам не рухатися вдень?

– Якщо побачать напрямок нашого руху, можуть поставити засідку з луками – куди ми дінемося? Адже проти луків захист – тільки щити.

– Або велика відстань.

– Ось тому я й веду вас на гору.

Безсонна ніч, хвилювання, втома від переходу, пиятика та смачна їжа зробили свою справу – раби поснули там, де впали. Ефіїс теж хотів прилягти, але раптом схопився і пішов шукати когось зі своїх заступників. Знайшов Еномая, який лежав біля басейну, обіймаючи якусь жінку, що силувалася вивільнитися з його обійм, але навіть уві сні здоровань не відпускав свою здобич. Ефіїс торк-

нув того своєю сандалією, але безрезультатно. Поторсав за плечі, але де там. Тоді він подався до воріт маєтку і зрозумів, що його перестороги були марними: на куряві дороги виднілися сліди щонайменше п'яти пар сандалій, які вели від маєтку. Він безпорадно розвів руки, присів на придорожній камінь і задумався: «А може кинути їх тут напризволяще, хай роблять, що хочуть?». Але інша думка наздогнала першу: «А для чого тоді Артеміда вказала мені на Ганника? Невже тільки для того, щоби я вирвався з неволі? Ні. Богиня не стала б турбуватися долею однієї людини. Отже, я й досі є зброєю помсти Риму!»

Дійшовши такої думки, Ефіїс залишився на місці, спостерігаючи за дорогою. В сон тягло так, що йому прийшлося встати і ходити, потім він ліг на живіт у придорожніх кущах і приладнав гострий камінець таким чином, щоб як тільки голова опускалася додолу, камінець колов у горло.

Вже надвечір він почув розмірений крок – це йшли легіонери. Замкнувши ворота, як вихор, увірвався Ефіїс у маєток і почав усіх будити, колов їх своїм мечем, роздавав стусани, бив кулаком. Але бійка подіяла мало, а от крик: «Легіонери!» підняв майже всіх.

– Треба тікати!

– А може дамо їм бій, адже ми більш вправні з мечами? – запропонував, позіхаючи, Крикс. – Чого нам тікати?

– Невідомо, скільки їх. Далі, тобі вже хочеться вмерти, не покуштувавши як слід волі? Іще одне, ми не вміємо битися у строю, тому – тікати!

– А що з майном?

– Кидайте все, головне збережіть зброю!

Раби заметушилися по подвір'ю. А Ефіїс продовжував:

– Тікати треба по лісах, чагарниках, ховаючись за кущами! В бій не вступати, хіба тільки коли не буде виходу! Зустрічаємося на Везувії – це велика гора на південь! В один бік всі не кидайтеся, тікайте врозтіч! Тримайтеся своїх десятків! Декани, кличте своїх!

У ворота вже почали гупати, вони затряслися. Деякі з легіонерів намагалися перелізти через паркан. Тому Ефіїс пішов за дім, сказавши тільки:

– Ганник, Крикс та Еномай – за мною!

Він повів друзів через сад і, озирнувшись навколо, визначив напрямок.

– Нам туди.

Швидким кроком з мечами наголо, вони пробиралися садом, який поступово перейшов у ліс.

– Нам треба дістатися хоч якихось гір, тоді легше буде тікати. А це що таке? – озирнувся ватажок. – Що ця дівка робить з нами?

– Це моя, – ніяково відповів Еномай, – я її проганяв, та вона не йде.

– Я з вами! – рішуче сказала рабиня ідучи назирці. – Не женіть мене, я хочу волі, як і ви! І буду битися до смерті, якщо дасте меч!

– Гаразд, але як не зможеш бігти так, як ми, затаїсь, а потім прихось...

– На Везувій, ти ж казав. Я знаю, де це. Там раніше були розбійники, а потім десь зникли. Хтось їх уколошків.

– Що ж, боги знову сприяють нам. А дорогу до найближчих гір знаєш?

–Треба йти у цьому напрямку, – показала вона рукою.

Ефіїс перехопив погляд Еномая посміхнувся і кивнув головою. Дорога поступово почала підніматися вгору. Потім запетляла між скель, перетворившись на вузьку стежку. Рабиня видерлась на одну із них і, вказуючи на південь, сказала:

– Дивіться, он

Везувій

– Як тебе звати, провідниця? – спитав Ефіїс, видершись слідом за нею.

– Лаентія. Я з місцевих селян, але через бідність, батьки продали мене в рабство.

– За ніч ми туди дійдемо?

Не слухаючи відповіді, швидко глянувши на гору, яка мала стати їх пристанищем, Ефіїс почав вдивлятися у бік залишеного ними маєтку Батіата. Звідтіля доносилися крики та ляскіт зброї.

– Слухайте, – звернувся він до товаришів, – ось чого варте нехтування застереженнями! Варту ми не виставили, всі перепилися...

– Що тепер казати, – почав було Крикс, але Ефіїс перервав його, вигукнувши:

– Тепер за відмову нести варту – смерть!

Йти пагорбами було не зручно, дороги майже не було, а схили не давали можливості поставити ногу рівно. Зате їх не переслідували. Вже потомлені і знесилені, вони дійшли до підніжжя Везувію, як раптом Ефіїс звелів їм підійматися стежкою аж до галявини, а сам пішов до невеличкої будівлі, в якій раніше проживав Мартіус – знавець вулканів, помітно схиблений на них чоловік. На стукіт у ворота, відчинилася невеличка хвіртка на них, звідкіля визирнув той же самий, худорлявий чоловічок, вдягнений як раб у бідного хазяїна.

– Вітаю тебе, шановний Мартіусе, – сказав Ефіїс. – Можна зайти?

– Назви себе і зайдеш.

– Сано Сапієнтіс, моє ім'я.

– Тоді заходь, я тебе пам'ятаю. Давно ти у мене був, а я накопичив стільки відомостей про Везувій. Хочеш послухати?

– Звичайно хочу, але у мене спочатку є запитання. Чи не пробігали якісь люди у напрямку до гори?

– Якісь бігли, та я на них не звернув уваги.

– А хочеш щодня отримувати відомості про висоту підйому внутрішнього купола у кратері вулкану?

– Це було б чудово. Дякую тобі, Сапієнтісе.

– Тоді, прошу тебе, всіх, хто скаже, що останній стане першим, спрямовуй на стежку, що веде на галявину на самому вершечку гори. Ці ж люди, будуть приносити тобі й відомості про стан кратеру. Згода?

– Звичайно. Присядь, добрий чоловіче, вип'ємо вина, поїмо.

Коли ситий і відпочилий Ефіїс дістався підніжжя гори, його окликнув незнайомий голос:

- Ти хто?
- Спартак. А ти?
- Вівакс. Я зі школи Веліарія.
- Йди за мною.

Ефіїс піднявся на самий вершечок і побачив багаття, розкладене посередині галявини. Знайомий пагорбок – могила Ангела – зайняли для сидіння його заступники. Поруч на землі сиділи ще декілька втікачів.

– А що я казав про чергування!? – гаркнув Ефіїс, виходячи на світло. – Хочете повторення нападу?

– Не кричи, – відгукнувся Крикс, – чергування на стежці несуть двоє, але вони упізнали тебе. Тому пропустили, не гукнувши.

– А що буде з тими, кого не впізнають?

– Не пустять.

– А як їх буде більше за двох? Сторожу подужають?

– Ні. Я їх поставив у такому місці, де один може утримувати хоч сотню людей через вузькість проходу. Тоді, поки один утримує прибульців, другий прибіжить сюди за допомогою.

– Гаразд. Тепер розподіліть чергування між собою і до світанку відпочиватимемо.

Ефіїс вмовився на краю галявини, під кущами, нарвавши собі запашних трав замість постілі. Крізь сон він чув голоси і розумів, що прибувають нові й нові втікачі.

– Спартаче, вставай, розбудив його голос Ганника, всі чекають на тебе.

Справді, на галявині помітно побільшало людей, дехто з них був поранений, зброї мало, одяг подраний, обладунків майже не було. «Так, – подумав Ефіїс. – Обладунки були на возах і ніхто не здогадався взяти їх з собою».

– Слухайте мене уважно! – почав Ефіїс, ставши вище всіх на схилі гори. – Вчорашнє не повинно повторитися! Якщо ми не будемо триматися гуртом, то загинемо! Тому ще раз нагадую про те, що вас розбито на десятки з командирами-деканами. Ці командири слухають розпорядження моїх заступників або мене самого. Тільки тоді ми виживемо.

– Ми хочемо їсти. Треба піти пошукати чогось, – почувся голос з натовпу.

– Або взяти у когось, – додав інший.

– Для початку я вас нагодую, а потім придумаємо, що робити і де брати їжу. Гляньте вниз. Бачите, скільки сіл та одиноких маєтків унизу, скільки оброблених полів. Все це буде ваше. Один тільки маєток ви ніколи не зачепите, он видніється його дах недалеко від стежки, що веде сюди. Це наш помічник. Йому тільки треба сказати, що останній стане першим, і він допоможе.

– А він не зрадить?

– Ця людина трохи божевільна. За допомогу нам він тільки хоче, щоби ми повідомляли про скелю в кратері.

– Не розуміємо, – загудів натовп.

– Я пізніше поясню. А тепер всі, окрім сторожі, ідіть за мною.

Ефіїс повів їх у кратер, по дорозі пояснюючи цю назву великого провалля всередині гори, та показав вхід у печеру.

– Ось тут ми житимемо, – першим зайшов він всередину і почав шукати якісь мітки. Прийшлося посилати за вогнем з багаття, щоб запалити смолоски-па. Озираючись довкола, він помітив викладену з каміння букву А.

– Розбирайте оце каміння, – вказав він на знахідку.

Під штучним завалом знайшлися декілька мішків з пшеницею та ячменем, амфори з вином, трут і кресало для висікання вогню. В глибині невеличкого гроту, заваленого до цього камінням, втікачі знайшли зброю, обладунки та деякий одяг.

– На перший час нам вистачить, ось тільки немає казанів, щоб варити.

– Я можу напекти млинців на гарячому камінні, – озвався один.

– Тоді всі починайте лагодити житло, готувати їжу, розбирайте зброю і не забувайте про чергування на стежці.

Віддавши розпорядження, Ефіїс пішов ходом печери, що вів донизу. Хід закінчувався завалом із невеликих брил, укладених у порядку, занадто акуратному, щоб вважатися випадковим.

«Отже Оливья зробив усе, що я попросив. Треба якось попередити його, що я вже тут. Хоча, ні. Про це скажуть чутки, що на Везувії знову з'явилися розбійники».

– Проведемо огляд зброї, – розпорядився він, піднявшись із картеру на галлявину. Прибулих там побільшало, деякі з них не були схожі на гладіаторів, тому він запитав:

– А це хто такі?

– Це раби з навколишніх маєтків. Як почули, що на Везувії отаборилися гладіатори з Капуї, так і прибігли. – відповів Ганник.

– От і добре, нехай вони розкажуть, що там можна взяти потрібного для проживання. Але без коней та возів буде важко. Прийдеться їх також добути у маєтках багатіїв.

– Навіщо нам ті коні, де ми їх на горі сховаємо? Вони, либонь, сюди не зайдуть?

– А ми їх сюди й не потягнемо, а будемо тримати в маєтку Мортіуса. Там же прийдеться перебувати декому з наших, щоб ходити за конями. Нехай Мортіус видає їх за власних рабів. Давайте ж оглянемо зброю.

Мечів було мало, щитів – ще менше, де в кого були ножі, хтось озброївся дубцями.

– А це що таке? – придивився Ефіїс до одного із мечів. – Так це ж ритуальний меч! Як тобі вдалося його винести у тому гармидері?

– Як усе почалося, я вскочив на воза, де лежала зброя і захопив перше, що в руку впало.

– Гаразд, віддай його мені, а допоки не добудеш свого меча, візьми мій.

– Раби кажуть, що треба йти на маєток біля Помпей, – підійшов Крикс.

– Добре, збирай найбільш підготовлених, віддай їм усю зброю, щити не беріть. В маєтку, окрім їжі, коней та вина, наберіть ножів з кухні. Треба людей озброїти хоча б таким.

– Ти поведеш?

– Ні, ти. Я ще маю справи отут. Вирушайте вночі. У бій не устривайте, одразу розбігайтеся врозтіч і збирайтеся на горі.

Увечері, коли гладіатори вирушили шукати здобичі, Ефіїс теж спустився з гори і знову постукав у ворота Мортіуса.

– Хто це?

– Останній стане першим, – відгукнувся він, і одразу хвіртка відчинилася.

– А, це ти, Содалісе, – зрадив хазяїн оселі, – заходь і розповідай.

– Від попередньої відмітки, що ти зробив минулого разу, середина кратеру піднялася на палець. Я зробив там нову помітку. Тепер я маю до тебе прохання.

– Що скажеш! Адже ти звільнив мене від необхідності дертися на ту гору, а потім ще й у кратер спускатися.

– Мені треба передати одну річ моєму знайомому.

– Мабуть пану Філо? Він тут був нещодавно. Привіз мені їжі, вина. Такий хороший чоловік.

– Приїздив сам?

– Ні, з рабом.

– І що казав?

– Казав, коли хтось його питатиме, то треба... зачекай, у мене ж є від нього папірус.

Старий пішов ритися у своїх записках, що купую лежали на столі в сусідній кімнаті, такий же захаращений різними речами, як і інші приміщення в будинку.

– От, знайшов.

«Хто схоче мене знайти, – розібрав Ефіїс знайомий почерк, – нехай вийде на дорогу з Помпей на Геркуланум і знайде білий камінь. Від нього поверне ліворуч і дійде до старої оливи. У неї є дупло, яке я перевіряю щотижня».

– У тебе є шматок папірусу, мені треба дещо записати, – спитав він у хазяїна і, отримавши знаряддя для письма, швидко накидав такий текст: «Оцього меча відремонтуй, вістря складається в руків'я. Підготуй мені нові посвідчення купця з Геркулануму, бо мої пропали. Поклади його у шкіряний мішечок і залий воском. Придумай новий спосіб спілкування, бо цей не зручний»

Ховаючись за кущами вздовж дороги, він знайшов потрібне місце і поклав своє послання разом із ритуальним мечем. Повертаючись до гори, він помітив галасливу процесію, що складалася з двох возів, запряжених волами, та значної юрби, яка галасувала, розмахуючи мечами та смолоскипами. Більше всіх кричав рудий здоровань, в якому Ефіїс легко упізнав Крикса.

«Треба його провчити» – з цією думкою Ефіїс тихо наблизився позаду і легким рухом вирвав меч у чоловіка, який ішов останнім. Той хотів закричати, але здавлене міцними пальцями горло, не дозволило йому проронити ані звука.

– Тихше, це я, Спартак, – озвався наш герой і повільно розчепив пальці.

– Ох у тебе ж і рука, – пробурмотів той, потираючи шию.

Ефіїс змішався з юрбою і поступово наблизився до Крикса, пішов позаду нього, а потім зненацька підчепив йому ноги і той упав. Миттю кинувшись на нього, Ефіїс приставив меча до горла і сказав:

– Скільки я ще буду вчити вас усіх пересторогам?! Чому попереду та позаду колони не йдуть розвідники?

– Так тут же тихо, – озвався Крикс, – злізь із мене, я все зрозумів.

– Запам'ятай, в усіх поразках на війні винуватий командир! Доповідай, що вдалося знайти?

– Оці два вози повні їжі. В маєтку була і зброя, а все одно ми забрали й ножі.

– Казани знайшли?

– І казани, і кухаря. Він не схотів далі служити хазяїну і подався з нами.

– Добре. Розпорядися, щоб всю їжу тримали окремо, щоб ніхто окрім кухаря та його помічників не ходив у той закуток.

Вози з волами залишили у дворі Мортіуса. Разом з ними, за наказом Ефіїса, залишилися четверо колишніх рабів з наказом, добре годувати тварин і чатувати цілодобово за дорогою на Везувій..

Перший успіх окрилив втікачів, вони почали гуртуватися і майже самостійно вирушати за здобиччю. В таборі на горі з'явилися коштовності, зброя, жінки, діти, старики, які захотіли під кінець життя покуштувати волі.

За тиждень Ефіїс навідався до старої оливи і дістав із дупла добре відполіроване бронзове дзеркало та записку.

«Населення стурбоване грабунками маєтків і звернулося до керівництва провінції з проханням приборкати розбійників, – писав Оливья. – Оце дзеркало допоможе тобі подавати сигнали так, як це робили в єгипетській армії ще за часів фараона Рамзеса Другого. Кожне блимання сонячного зайчика має певне значення. У таблиці нижче подано ці значення. Як засвоїш таблицю, дай відповідь у напрямку Геркуланума. Щодня у полудень я буду слідкувати за Везувієм і побачу твій знак».

– Нам потрібно посилити охорону гори, – розпорядився Ефіїс, зібравши своїх заступників, – вже збираються надіслати війська, щоб нас приборкати.

– На горі нам нічого не страшно, – заявив Крикс.

– Але ж вічно ми тут не висидимо, нам потрібна їжа, вода, – заперечив Ганник. – Тому треба щось робити.

– А саме, – пояснив Ефіїс, – накопичувати запаси їжі та води, провести навчання людей, розподілити харчі рівномірно на багато днів.

– Не думав я, що воля заставить нас займатися такими справами, – вигукнув Крикс. – Я сподівався, що ми будемо гуляти собі...

– Свобода – це усвідомлена необхідність, – відповів Ефіїс словами одного з давніх філософів.

– Ти іноді так мудро кажеш, що й не збагнеш, про що йдеться? – подав голос Еномай.

– Простими словами це означає, що повної свободи не існує. Завжди потрібно щось робити, аби існувати. Отже завжди ти будеш від чогось або від когось залежним. Починайте підготовку, а я спробую оце дзеркало. Через нього я хочу отримати відомості.

– Від кого? – поцікавився Ганник.

– Від моєї надійної людини.

– Я бачу, у тебе їх багато, надійних. Он той божевільний Мартіус. І в печері були запаси їжі та зброя.

– Тепер ти розумієш, що я не просто так привів вас до Везувію?

Настав полудень. Сонце світило крізь хмари, але інколи визирало, кидаючи промені на виднокруг, що лежав під горою. Ефійс дістав дзеркало та пергамент зі списаними на ньому знаками. Повільно, він тричі передав своє справжнє ім'я – Ефійс. Почав чекати на відповідь. І ось з боку Геркулануму блиснув промінь, раз другий. Ватажок повстанців швиденько звірився з таблицею. Досить довго не міг зрозуміти зміст відповіді, аж раптом збагнув, що ті знаки складаються у таку фразу:

Римляни йдуть

– Треба готуватися швидше – війська вже йдуть. – повідомив він своїх заступників.

– Ти ото через блимання узнав? – здивовано спитав Крикс.

– Через нього. Близько 3000 легіонерів.

– Як будемо діяти?

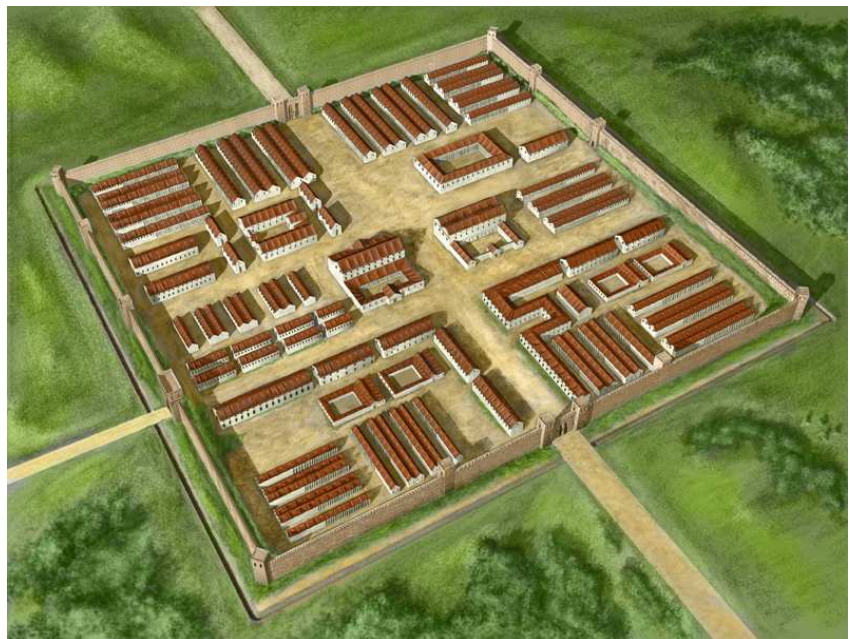
– Зачекаємо на їх дії, а тоді щось придумаємо.

– Не повірю, що ти вже чогось не наумудрував?

– Може й так. Але нічого не скажу, – додав він помітивши, як зацікавлено вони дивляться, – доки не підтвердиться моя думка. А зараз – миттю накопичувати припаси!

Вже не чекаючи ночі, колишні раби почали грабувати ближні маєтки, виносячи з них усе, що може знадобитися при довгому сидінні в облозі.

Римляни прийшли наступного ранку. Ефійс уважно спостерігав за їх діями, аби визначитися зі своїми. Спокійно та методично вони поставили пости на всіх стежках, що вели на гору і почали об-

лаштовувати табір якраз під крутим урвищем, яке вінчала галявина, зайнята втікачами.

Можна було тільки дивуватися злагодженим діям солдат, які прокопували рів навкруги прямокутної ділянки, напинали намети, ставили паркан, ворота, вежі при них. Негайно почався обхід табору, гінці помчали доповідати високому начальству про стан справ, закипіла вода у котлах.

– Ось і нам так треба діяти, – звернувся Ефїїс до свої прибічників. – Чітко, невпинно. Кожен підкоряється загальним вимогам, ніхто не ховається від роботи. Ось у цьому й сила римського війська!

Після побудови табору та обіду засурмили сурми і під прямовисним схилом вишикувалися близько сотні лучників. За помахом палиці центуріона, який ними керував, вони дружно, як один, випустили стріли в гору, у напрямку галявини, з якої визирали зацікавлені бунтівники. Стріли, підіймаючись вгору, втратили швидкість і падали їм на голови без усякої шкоди. Зробивши ще три таких спроби, центуріон подав коротку команду і воїни подалися до табору.

– Їм до табору йти два кроки, – зауважив Ганник, – але все одно вони спочатку вишикувалися у колонну і пішли одним кроком.

– Тепер чекатимемо спроб прорватися стежкою, – відповів Ефїїс, – надішліть туди іще людей, нехай наносять побільше каміння у найвужчому місці. Коли римляни підуть у наступ – нехай кидають, намагаючись не потрапити під римські стріли.

– Ти думаєш, вони знову покличуть лучників? – це Крикс спробував заперечити цьому розпорядженню, але Еномай почав йому щось доводити галльською мовою, після чого він повернувся до Ефїїса. – Він каже, що для збереження власних воїнів, які підуть на штурм, треба припинити дії з каменями. Лучники заставляють наших ховатися від стріл. Ну от...

– Еномай більше мовчить, отже більше думає, – відгукнувся Ганник.

– Тоді, дайте людям щити. Один кидає, а інший закриває його від стріл, – вирішив Ефїїс і додав. – Запамятайте цю мить. Ми провели першу військову нараду, як полководці давніх часів. А тепер – до дій!

Наступна атака почалася з обстрілу стежки, що вела на гору. Декілька нетерплячих, що висунулися з-за каменів, були поранені. Потім римляни вишикувалися в колону по одному і почали підйом, прикриваючи голови щитами. Водночас стрільці із лука невпинно поціляли по головах, що висовувалися то там

то тут. Невеликі камені, що падали на щити, не справляли на легіонерів ніякого враження. Вони просувалися вгору до тих пір, поки величезний камінь, не прокотився стежкою, давлючи на своєму шляху вояків. Атаку було припинено по сигналу труби. Поклавши на носилки поранених та мертвих, вишикувавшись у колону по чотири, військо відступило.

– Зачекаємо ночі, – вимовив Ефіїс, побачивши відступ ворога. – Ось тоді буде найцікавіше видовище. Вам теж не спати!

– Що тут цікавого? – спитав Крикс, потираючи очі, коли півночі вже минуло і небесний мисливець Оріон піднявся на середину неба. – Всі сплять. Тільки чергові стережуть нашу гору, не відводячи очей.

– Це просто чудово! – тихенько відгукнувся Ефіїс. – Причому, стережуть не всю гору, а тільки стежку, що веде з неї. Справді, іншої дороги нагору немає! Звідсіля слідує, що... Ну, думайте!

– Що можна вилізти з іншого місця і їх перебити, доки вони сплять! – Ганник з цим висновком трохи випередив Крикса, який хотів сказати те саме. Крикс відвернувся від Ганника і надувся.

– Ти як дитина, – помітив цей жест Ефіїс. – Наша доля в наших руках і не може бути окремої долі у когось із нас – вона спільна. Хто б не придумав вихід, це вплине на всіх. Отже і думка кожного є спільною власністю. Зрозумів, Криксе?

– Це означає... – почав той.

– Це означає, що думка Ганника, все одно, що твоя!

– Хіба є інший шлях з гори? – засумнівався Еномай. – Ми завжди ходили одним.

– Це вам іще одна наука. Завжди потрібно мати інший вихід! Думайте тепер, якщо не придумали завчасно, а я відпочину. Заодно прослідкуйте, як часто міняються пости?

Ефіїс заснув зі спокійною душею: його висновки збігалися з міркуваннями інших, отже були вірними. Він прокинувся від тиші. Світило сонце, але ніхто не галасував, труби римлян не ревіли, закликаючи воїнів до бою, його товариші неспішно снідали.

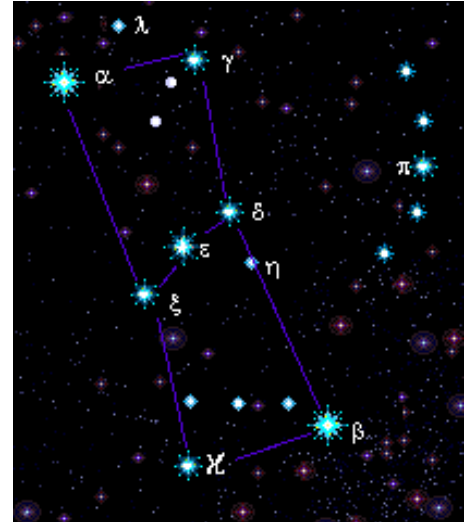
– Чого так тихо? – підійшов він до гурту.

– Римляни не атакують, от і ми сидимо.

З краю галявини було добре видно, як у римському таборі проводяться навчання по руху в строю. Воїни ходили у шість шеренг, на ходу міняли стрій на чотири та дві шеренги.

– Очевидно центуріон надіслав прохання про допомогу і чекає на неї.

– І скільки пройде часу, поки допомога прийде? – знову Крикс хоче проявити талант полководця.

– Давайте рахувати разом. Вчора він відправив гінця у Капую. Там військ немає, отже наступний гонець поскаче у Рим.

– Вже два дні маємо.

– Вірно. У Римі Сенат має призначити полководця і виділити гроші на похід та утримання додаткових військ.

– Це ще скільки-то днів?

– Тиждень, два. Далі війська мають сюди прийти.

– Ще два тижні. То ми маємо місяць спокою?! – вигукнув Крикс.

– Не спокою, а підготовки до нападу на сплячий табір. Ви знайшли інший шлях?

– Так, знайшли, – гордовито заявив Крикс, – бачиш оці виноградні лози? По них і спустимося!

– Гаразд, давай перевіримо, чи вони нас витримають?

– А чого перевіряти, я в дитинстві спускався!

– І скільки ти тоді важив? Так само, як зараз?

Не відповідаючи, Крикс зрізав декілька довгих пагонів дикого винограду і почав заплітати їх у канат. Потім заліз на єдине дерево, що росло обабіч галявини і прив'язав свій виріб ближче до верху. Посмикав, чи міцно держиться, і повис на ньому, намагаючись розхитатися, як на гойдалці. Лоза тріснула й Крикс боляче вдарився об землю. Це викликало загальний регіт. Ефіїс, сміючись, глянув униз і помітив, що деякі римські вояки спостерігали за цими вправами. Крикс піднявся, потираючи спину й нижче.

– А ти молодець, – похвалив його Ефіїс, – ми скористаємося твоїм досвідом. Розпорядися сукати з лози вірьовки, причому так, щоб це було видно з римського табору. Для цього готові частини треба звішувати у прірву.

– Так нічого ж не вийшло! – з розпачем викрикнув невдаха.

– Про це знаємо тільки ми. А римляни нехай думають інакше.

– Таки є інший хід з гори?

– Узнаєш про все вчасно, але не раніше, – вимовив Ефіїс, узяв бронзове дзеркало та пішов на схил вище дерева на галявині, щоб його блимання не було видно з римського табору.

«Проти вас діє претор Клавдій Глабр, – читав він далекі спалахи. – Він послав гінця до Неаполя. Пергаменти, що ти просив, уже в дуплі».

Дочекавшись кінця послання, вождь повсталих рабів відправив своє і дуже коротке: «Все гаразд, до зустрічі».

– Зберіть тільки гладіаторів, – звелів він своїм заступникам, – будемо готуватися до атаки. Інших не беріть, бо не кожен готовий перерізати горлянку сплячій людині.

– Нас дуже мало. А там три тисячі. Треба брати й добровольців, – зауважив Ганник. – Інакше ми не справимося.

– Ну, добре, нехай. Нехай чекають на мене у кратері біля входу до печери. Сюди не виходити. Тут залишаються тільки ті, хто займається плетінням вірьовок.

Він вийшов перед натовпом і спитав у Еномая:

– Скільки тут?

– Близько трьох сотень.

– Слухайте мене уважно. Вночі ми вийдемо через таємний хід і обійдемо римський табір позаду. Їх нічна варта стереже тільки схил під галявиною, тому з іншого боку нікого немає. Кожна десятка обирає свій намет і тихенько заходить до нього. Вам прийдеться зарізати сплячих вояків. На кожного припадає до десятка. Це робиться так, Криксе, іди сюди, я покажу на тобі. Лягай на спину. Дивіться, ось римський легіонер. Він спить. Підходите до голови і ріжете горло аж до хребта, ось так, одним рухом. Тоді він не зможе крикнути. І одразу переходите до іншого. Не спиняйтеся навіть тоді, коли в таборі почнеться тривога. Щось не зрозуміло?

Перешіптування, кивки головою, посмішки, були відповіддю.

– Тоді точіть ваші ножі та мечі! Криксе, іди сюди. Поставиш людину, що казатиме про зміни чергування постів. Тепер мені потрібні ті, хто не йде в бій.

Таких набралось два десятки. Серед них були жінки та підлітки.

– Йдіть усі за мною, – звелів ватажок і повів усіх в глибину печери. – Беріть каміння з цього краю і відносьте до середини, складаючи його попід стіною. Не спішіть, часу вдосталь.

Він повернувся у кратер і застав там бійців за тренуванням. Вони по черзі лягали на землю, а інший вдавав, що ріже йому горло. Усім цим керував Крикс. Побачивши Ефїіса, він сказав:

– Дивись, все як у римлян. Я звелів, поки не навчаться, не відпочивати.

– Молодець! – з цими словами Ефїіс присів навпочіпки.

– Ми закінчили, там виявився прохід, – звернувся до нього один із тих, хто розбирав завал, створений Оливьєю.

– Що ж, чекаємо ночі.

З цими словами він надіслав чотирьох озброєних рабів стерегти таємний прохід через печеру. У кратері темніло швидше, аніж за горою, тому Ефїісу приходилося стримувати бажання рабів, йти на приступ римського табору.

– Зачекайте, доки зорі на небі не повернуться і не покажуть Оріон, – умовляв він найбільш гарячих. – Коли хтось один не послухає мене, загинуть усі! Римляни мають заснути міцно!

– І навіки, – додав хтось із юрби.

Діждавшись появи Оріону, Ефїіс махнув рукою і пішов першим. За ним, по-одному вирушили озброєні раби іще раз здобувати собі волі. По вибалках, вони обійшли табір і стали з його південної сторони. Навіть здалеку було помітно, що нічна сторожа стояла тільки попід стіною урвища.

Ланцюжок озброєних нападників тихо підійшов до військових наметів і почалася різня. Перерізані горла хлюпотіли, спливаючи кров'ю та піною замість останнього крику. Судоми, що зводили руки й ноги, струшували свої ліжка, через те, деякі падали на землю. Хтось встигав вскочити, тоді його забивали в груди. В таборі піднявся шум, спочатку невеличкий, але поволі він зростав і нарешті переріс в божевільний крик: «Раби Спартака!». Буча, що зчинилася, не була схожа на звичні чіткі дії легіонерів. Мало хто встиг узяти в руки зброю і

ніхто не одяг обладунків. Тому ті, кому пощастило – кинулися навтьоки як були – босі, неодягнені, закривавлені, перелякані. За короткий час перемога стала повною. Повсталі раби не тільки перебили більшу частину війська. Їм дістався римський табір з усією амуніцією, зброєю, запасами їжі, наметами, кіньми та возами.

– Треба переслідувати втікачів! – кричав Ефїїс, у безпорадній спробі вгамувати пристрасне бажання колишніх рабів негайно відсвяткувати перемогу. – На коней і за мною! – він знайшов осідланого коня і помчав по дорозі на Помпеї, сподіваючись, що його прикладу хтось наслідує. Марна справа. На нічній дорозі він був один.

«Може це кінець мого служіння обітниці?» – задав він собі запитання, спинивши слухняну тварину посередині битого шляху. – «Я зрозумів твою волю, моя богине, тепер я знаю, чому ти привела мене у гладіатори? Для того, щоб сталася оця перемога! А що далі? Чи мені вже досить крові, чи вже виповнив я свою обітницю? Дай знак, матінко!»

Раптом його кінь сахнувся і зробив спробу побігти, але Ефїїс притримав віжки і почав озиратися, шукаючи причину переляку. У світлі місяця, що заливав довкола срібним світлом, він побачив пса, який повільно йшов до нього.

«Пес Артеміди!» – зрозумів наш герой. – «Отже, моя обітниця не виконана до кінця. Моя служба має продовжуватися». Він смикнув віжки і поїхав до старої оливи, дістав мішечок, де були залиті воском посвідчення його перебування в статусі купця з Геркулануму, і повернувся до табору. Там його уже шукали. Зняли з коня і на руках віднесли до шатра полководця Клавдія Глабра, без кінця прославляючи його мудрість, хоробрість, доброту.

Увійшовши, Ефїїс одразу оцінив всі вигоди римського командира: зручне ліжко, діжка з водою для умивання, рушники, вино, змінний одяг. Скориставшись усім цим, він міцно заснув. Прокинувся пізно, майже о полудні. Піднявся з ложа і вийшов з намету. Той шум, що доносився із зовні, виявився шумом багатотисячного натовпу, який сновигав по табору.

– Хто ці люди? – спитав він у когось з тих, хто штурмував разом із ним цей табір.

– Раби з сусідніх маєтків та міст, вони хочуть теж воювати за волю.

– Знайди мені негайно Крикса, Еномая і Ганника! – звелів Ефїїс. – Скажеш, що я їх чекаю в наметі центуріона.

З'явилися вони не швидко, зате були вбрані в римські обладунки і, як видно, дуже цим пишалися.

– Спартак! – урочисто промовив Крикс, – веди нас до наступних перемог!

– Спочатку треба розібратися з нагальними справами. Скільки людей до нас прибуло? Хтось їх полічив? Чи вистачить у нас їжі, щоб усіх прогодувати? Хто з прибулих може воювати?

У відповідь було тільки заперечне похитування головою.

– Тоді слухайте наказ. Кожен із вас знаходить писемних помічників, щоб ті вели записи усіх ваших справ. Ганник займеться обліком всіх продуктів та засобів їх приготування. Постав стерегти наші запаси. Крикс – візьмеш на себе

облік зброї, коней, наметів, возів. Еномай – тобі доручаю формування маніпул по 150-200 чоловік. На чолі поставиш гладіаторів і нехай вони негайно починають навчати новачків. З цієї миті ми вже не раби-втікачі, ми – армія!

Ці слова справили враження, бо Крикс повторив:

– Ми армія,

Армія Спартака

– З такою армією ми недовго провоюємо, – зробив висновок Ефіїс, спостерігаючи за навчанням новачків з пагорба біля табору. – Мало хто з них, спроможний вести справжній бій. Он гляньте на того, у десятій маніпулі, що стоїть позаду. Більш безпорадного вояка я не бачив. Його ж уб'ють, навіть не уб'ють, а просто затопчуть прямо на марші! Еномаю, ти куди дивився, коли зараховував отого до вояків?

– Він добре стріляє з лука.

– Це він тобі сказав, чи ти перевірив.

– Я дав йому римського лука, так він прострелив кільце на відстані тридцяти кроків.

– Криксе, скільки у нас луків?

– Не знаю, зараз спитаю у помічника.

– Ти маєш знати все сам! Так скільки?

– Чотириста.

– А стріл до них? Мав би одразу доповісти!

– Зараз, почекай.... От він каже, що на кожного лука по двадцять.

– Тоді потрібно сформувати три маніпули лучників, Еномаю, займися цим. Поставиш отого незграбного вчити їх. Звільни лучників від навчання ходити колоною, натомість, негайно приступайте до навчання зі стрільби!

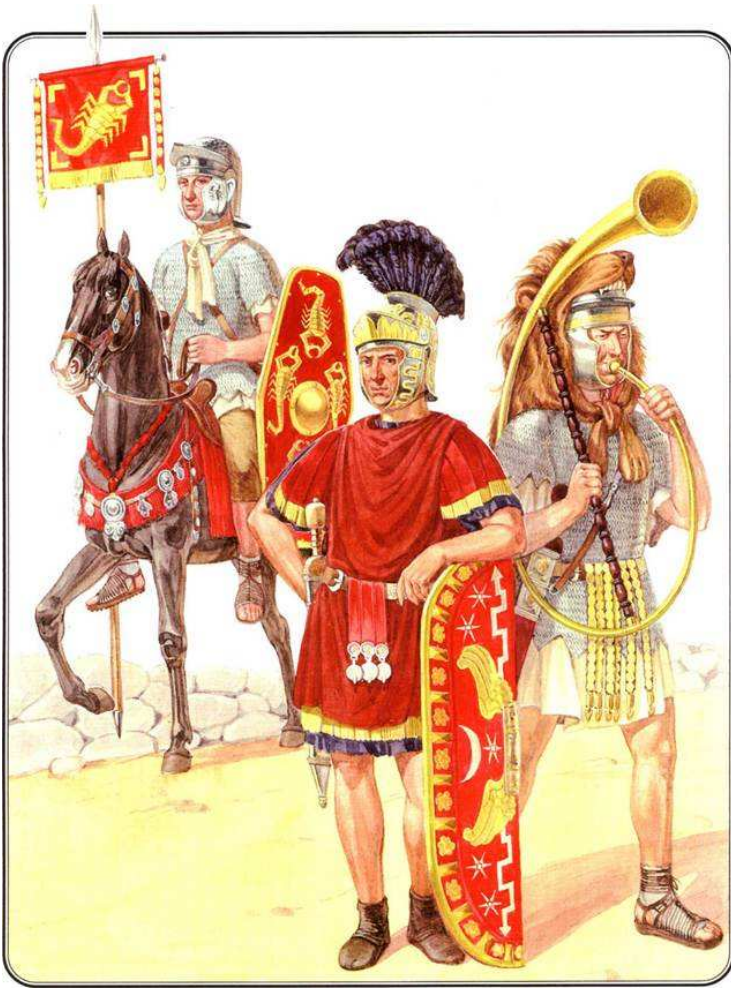
– У нас харчів вистачить на місяць, не більше, – доповів Ганник.

– Це не головне. Мені більше турбують заходи, які Сенат застосує проти нас. Перемога зробила нас серйозним супротивником, і наступну перемогу ми так просто не отримаємо.

– Що робити?

– Ви утрюх робіть те, що я сказав. А мені прийдеться виїхати на розвідку.

– Давай пошлемо когось іншого.

— І про що цей інший питає? Та коли я вам вискажу всі запитання, ти забудеш, які були першими. Тому сідлайте найкращих коней, одягніть когось, хто добре їздить верхи як сурмача та штандартносеця. Також одягнете якомога пишніше чотирьох солдат. Всі вони поїдуть зі мною!

Кавалькада, очолювана Ефіїсом, виїхала в напрямку Геркуланума. Коні йшли риссю, сонце світило, але на душі у нашого героя було тривожно. Він і гадки не мав, в якому напрямку рухати свою армію.

— Хто добре знає латину? — спитав він, під'їхавши до власного будинку. Озвалося двоє. — Ось ви й будете відповідати, що прибули на допомогу війську

Глабра, і, що ваш командир хоче узнати стан справ. Тому ходіть по домах і розпитуйте людей. Тримай повід, — він тицьнув у руки одного із солдат повід і постукав у двері. Двері розчинилися, на порозі стояв Борислав. Вгледівши розкішні обладунки, він не впізнав свого хазяїна і відсахнувся назад, але оговтався і спитав латиною майже не ламаючи язика:

— Чого пану треба?

— Я до пана Пробуса Содаліса. Скажи, що з ним хоче побалакати поважний командир армії легіонерів.

Бореус повернувся, щоб доповісти про гостя, але з двору майже вибіг Оливья, ухопив Ефіїса за руку і завів у двір, коротко наказавши:

— Замкни двері!

У дворі він узяв гостя за обидві руки і довго дивився йому в обличчя, не вимовляючи ані слова.

— Не упізнаєш? — усміхнувся Ефіїс.

— Упізнаю й не упізнаю водночас. Ти став якимось іншим.

— Гарнішим? — спитав Ефіїс, натякаючи на пишні обладунки і посміхнувшись.

— Ні, одяг тут ні до чого. Ти став мудрішим! У твоїх очах стоїть і туга, і воля, і влада, і хоробрість.

— Біда, друже, всього навчить. Все, про що я тільки читав, стало у пригоді! А поневіряння волею Артеміди привели мене на новий шлях помсти. Я тепер

можу знищувати цілі міста, а не тільки одного Цезаря! А до речі, як справи у Брута та його прибічників?

– Війна перекинулася до Греції.

– Отже всі війська там?

– Важко сказати, бо на допомогу Сенат може викликати сили із провінцій або оголосити набір рекрутів.

– Що ти скажеш, якщо ми підемо на Рим? У Сенату ще є сили?

– Якщо буде оголошена тривога, то наберуть війська до двадцяти тисяч!

– А у мене ледве три-чотири тисячі. Куди ж іти?

– В Галлію. Війська звідтіля зараз воюють з Брутом, тому кордон майже не охороняється. Або покинь усе та тікай. Ти отримав мішечок з пергаментом? До речі, службовець з магістрату подвоїв суму хабара.

– Так, отримав. Але мені був знак, що мститися за сплюндрування грецької науки і культури треба й далі. Піду помолюся, може богиня мені підкаже.

Він зняв шолома та пішов до олтаря Артеміді, який вінчала бронзова статуетка, вивезена з отчого дому. Там став навколішки і закликав у глибокій думі.

«Північ чи південь? Дай знак, матінко. Не кидай мене на півдорозі без поради. Прояви милість до вірного твого сина»

Чекати прийшлося довго, та ось вітер колихнув гілки дерев, утворився невеличкий вихор, що заніс декілька листків у відчиненні двері. Ефіїс озирнувся і побачив листок оливи, який своїм вістрям вказував на північ.

– Я отримав знак, підемо на північ, – повідомив він Оливью, який терпляче чекав на нього у дворі. – А ти зрозумів, як діє ритуальний меч?

– Це легко. Такі мечі використовували фінікійці для демонстрації нібито людських жертв своєму богу Баалу. Але, друже, я чекаю на твою розповідь.

– Тоді ходімо до столу.

– Авенар, неси щось поїсти, – гукнув Оливья, – Борислав, тягни амфору з вином, нам треба пригостити поважного пана.

– Пане Сапієнтісе, – скрикнула рабиня, побачивши Ефіїса, – ти живий!

– Упізнала одразу, – усміхнувся він, – а от Борислав не впізнав. Поставив мовчки глек з вином та й вийшов. Поклич його.

Але той сам прибіг, почувши ім'я свого другого хазяїна.

– Це ти?! То ти і є той Спартак? Про перемогу над римлянами усі раби говорять!

– Тихше! – втрутився Оливья. – Коли хтось узнає про це, нам усім смерть.

– Пане, візьміть мене з собою, – заблажив Борислав, – я теж хочу вбивати римлян, як і ти!

– А латину ти добре засвоїв?

– Я його вчив, – відповів Оливья, – але здібності у нього посередні.

– Для чого мені латина, дай мені меч!

– Ти неодмінно загинеш.

– Залиш його тут, – втрутився Оливья, – він і справді може загинути.

– Слухайте мене уважно, – почав Ефіїс, – я не вірю, що ми – повсталі раби – зможемо знищити Рим, як державу, хоча рабів тут більше, аніж вільних лю-

дей. Тому потрібно, аби оцей дім постійно був готовий мене прийняти. Стережіть його, до мого повернення.

– А воно буде? – сумно запитав Оливья, коли Ефіїс закінчив розповідь про свої пригоди з моменту, коли вони розсталися в порту Остія.

– Я трохи підготувався, але щоб бути впевненим, мені потрібно мати з тобою постійний зв'язок. Як це зробити? Попереджаю, дзеркало навряд чи стане у пригоді, бо нас можуть розділяти великі відстані.

– Тоді голуби.

– У нас немає голуб'ятні, щоб вони летіли саме сюди.

– Я заведу. Ти тільки не загинь передчасно, доки у мене виростуть голуб'ята. Але як я їх тобі передам?

– А справді, як, – замислився Ефіїс. – Часто зустрічатися нам не можна... Придумав, буде якийсь знак, за яким ти зможеш прибувати в мою армію без усяких пересторог, як простий купець, і тебе не буде пограбовано. Тоді привезеш мені й ритуальний меч.

За розмовами та спогадами час сплинув дуже швидко. Оливья був надзвичайно задоволений, адже він єдиний міг записати справжню історію повстання рабів під проводом Спартака.

– Після того, що мені диктувала Клеопатра, це найцінніші свідчення, – заявив він наприкінці розмови, – тепер мені не шкода, що я стільки часу витратив на гендлювання грошима.

– До речі, а як вона? – запитав Ефіїс.

– Повернулася до Єгипту. Їй не вдалося стати царицею Риму. Тепер можна сміливо стверджувати, що Цезар став заручником амбітних планів єгипетської коханки.

– Чого так довго? – спитали у Ефіїса його охоронці, які півдня нудилися в сідлах. – Щось сталося?

– Я мав узнати всі новини і вирішити, куди ми підемо.

– І куди?

– На північ, в Галлію! Звідтіля всі бажаючі можуть дістатися до своїх рідних місць.

Ця новина була схвально прийнята всім військом Спартака.

– Нарешті, я повернуся додому, – мріяв Крикс, але Еномай посміхався і казав: «Мені й тут добре».

– Скільки ми маємо золота та срібла? – звернувся Ефіїс до Ганника.

Той знову викликав помічника і назвав суму.

– А майстри золотої справи у нас є?

Ганник не знав. Прийшлося викликати знавців, і такі виявилися серед юрби, що складалася зі стариків, жінок та дітей, і рухалася слідом за армією Спартака.

– Зробіть медалі: із золота – десять примірників, зі срібла – сорок, та з бронзи – двісті, – розпорядився Ефіїс. – На аверсі монети зобразить портрет Брута, на реверсі – два кинджали і ковпак, що його одягають гладіатори-фракійці під шо-

лом, а також букви EID MAR, що позначають березневі іди – дату, коли був убитий Юлій Цезар (15 березня). Після виготовлення медалей форми розбийте!

Коли робота була виконана, він роздав золоті своїм заступникам, срібні – командирам когорт, а бронзові звелів видавати тільки тим воїнам, що несли варту на підступах до табору.

– Всі повинні знати, що чим дорожча медаль, тим ближчим є цей чоловік до мене і тим швидше треба виконувати вимоги власника медалі!

– Коли вирушаємо? – спитав Крикс, висловивши думку всіх заступників Спартака.

– Як тільки налагодимо розвідку.

– Яку розвідку?

– Ми не можемо рухатися з такою масою народу, серед яких є й німичні люди та діти, не знаючи, що знаходиться попереду та з боків від напрямку нашого руху.

– Позаду, теж, – додав Еномай, – бо ми не зможемо рухатися швидко, тому легіонери нас доженуть, ідучи своїм звичним у поході кроком.

– Нам треба придумати ще й свій спосіб воювати, – міркував Ефіїс, – якщо наші зійдуться з легіонерами у строю – вони не витримають напору злагоджених дій. Тому потрібно застосовувати ту саму тактику, яка принесла нам першу перемогу – нападати зненацька, коли ворог відпочиває, або не чекає, робити засідки, бити їх з лука в спину.

– А потім вибігати з мечами і добивати, – підхопив Крикс. – Ми так діяли в Галлії, поки не потрапили у полон.

– Сподіваюся, що та наука вам даром не минулася, і тепер ви діятимете обачніше, думаючи не тільки про себе, але й про тих, кого ви ведете у бій?

– Нам не вистачить харчів, щоб дійти до Галлії, – заявив Ганник. – Треба заходити в села і забирати їжу на всьому шляху пересування.

– Так просто ніхто не віддасть, – сказав Еномай, – разом з возами треба надсилати й озброєних людей.

– Тільки ми почнемо рух, – роздумував Ефіїс далі, – до нас почнуть приєднуватися раби і тобі, Еномаю, додасться роботи, щоби визначити, до якої справи вони придатні? Усіх, що не годяться до бою, передаватимеш Ганнику.

– Тоді вирушаємо негайно?

Вони вирушили тільки через два тижні чотирма колонами, які рухалися, залишаючи в середині поміж собою простір для валки возів та людей, які були неспроможні носити зброю. Кіннота трималася попереду війська, щоб дати можливість коням попастися на свіжій траві до того, як її витопчуть тисячі людських ніг. Вони йшли на північ по малолюдним місцям біля підніжжя гір. Розвідники йшли ще далі від основної маси, особливу увагу приділяючи напрямкам на Рим. Нова організація армії Спартака майже одразу допомогла виявити, що у їх бік прямували

Два римських легіони

– Готуємо засідки на оцих дорогах! – наказав Ефіїс, дивлячись на чартіс місцевості. – Еномаю, прийшов час показати виучку твоїх лучників. Ганнику, накажи валку возів під охороною гнати уперед. Криксе, діставай усі запаси стріл.

– Ти хочеш, щоб ми напали на них на марші? – спитав Крикс. – А не буде краще дочекатися, коли вони стануть табором?

– Нам більше так не пощастить, щоб вся сторожа дивилася тільки в один бік. Цього разу вони чекатимуть нападу звідусіль. А ми вдаримо несподівано. Еномаю, після обстрілу у бій не встрявати. Одразу тікайте.

Всіх, хто не приймав участі в бою, відвели в гори. Кіннота слугувала за посильних, що доносили відомості до командирів та їх розпорядження – до військ. Ефіїс залишився на тому ж місці, де його застала звістка, чекаючи на результати своєї нової тактики.

– Після обстрілу, вони стали черепахою, – доповів перший вістовий, прискакавши на змиленому коні.

– Накажи знайти їхні обози і атакувати їх кіннотою.

– Вони обози тримають всередині строю, тому відбити їх не вдалося, – примчав згодом інший вістовий. – У кінноті двадцять загинуло.

– Передай, нехай припинять атаку, і всі відійдуть. Ні, зачекай, нехай почнуть атаку пішими на останні маніпули легіонів. Для цього підійти, ховаючись по лісах та чагарниках. А ти, – звернувся Ефіїс до іншого посильного, – передай мій наказ атакувати голову колони спочатку стрілами, поціляючи у першу чергу в командирів, а потім кіннотою. Напад почніть тоді, коли вони не повернуть назад, щоби відбити атаку на своїх вояків у кінці колони.

Потяглися години очікування. Потім гінці з'явилися майже водночас:

– Передня колона знищена, вони тікають, – доповів один.

– Задня колона добре б'ється, у нас багато загиблих, – доповів інший.

– Негайно озброїти всіх, хто може битися, і надіслати на голову колони! Ті, хто б'ються в кінці – нехай не відступають, скоро римляни, що втікають, будуть заважати тим, хто ще має надію перемогти!

Сутеніло, коли прискакав веселий Крикс:

– Ми перемогли! – загорлав він, зіскакуючи з коня. – Обидва легіони тікають!

– Негайно передай військам, щоби битва продовжувалася навіть уночі! – наказав Ефіїс. – Римляни не воюють о цій порі, тому буде легше їх перебити до ноги!

До ранку перемога була за рабами, що об'єдналися в армію Спартака.

– Забрати всі корисні речі, наших загиблих поховати, а римлян нехай з'їдять дикі звірі! – наказав Ефіїс своїм заступникам. – І як тільки закінчимо, негайно вирушаємо далі.

– До нас знову прибігли раби з оточуючих маєтків і міст. Приймати? – спитав Ганник. – Чи нам уже досить людей?

– Приймай усіх. Якщо з сотні прибулих виявиться хоча б двадцять здатних воювати – ми збільшимо нашу армію.

– А чи встигнемо до Галлії? – звернувся до свого ватажка Крикс. – Адже скоро зима і корму коням ми не знайдемо.

– Давай поглянемо на чартіс, – розгорнув Ефіїс купу пергаментів. – Зараз ми ось тут, тільки-но проминули Рим. Якщо за день проходити по сто стадій, то...ні, не дійдемо. Треба шукати зимове пристанище десь у горах чи у передгір'ї, щоб уникнути можливого нападу з усіх сторін. Відправляйте розвідників на пошуки такого місця. Воно має лежати на нашому шляху не більше, аніж за двадцять днів подорожі. Всім іншим потрібно зайнятися збиранням припасів на зиму для людей та коней. Нехай новачки розкажуть, де і що можна знайти?

– Розвідники знайшли підходяще місце, – доповів через п'ять днів Еномай. – Треба, щоб ти подивився.

За один кінський перегін Ефіїс дістався того місця і був задоволений ним. З крутих гір стікала річка. Під горою, порослою негустим лісом, виднілися галя-

вини серед сосен та грабів. З гори, на якій можна було поставити вартових, відкривався вид на долину вниз, отже зненацька їх тут не заскочиш.

– Гаразд, будемо зимувати отут, – погодився Ефїїс. – Але нам треба вислати розвідників на шлях до Галлії. Бо не вірю я, що Сенат дозволить нам спокійно дійти туди.

Облаштування табору зайняло близько трьох тижнів. Та навіть залишаючись на місці, армія Спартака постійно приростала новими втікачами. Особливо багато було германців, з яких Еномай сформував окремі легіони і очолив їх.

– Зимові квартири не означають відпочинку, – наполягав Ефїїс. – Всі воїни мають пройти навчання, бо, відчуваю, навесні у нас не буде легких перемог.

– Мої германці кажуть, – заявив Еномай, – що вони й так добрі воїни і їм навчання не потрібно. Кажуть: «Дайте нам ворога і ми його розірвемо на шматки!». Накази й умовляння майже не діють.

– Почалося... – пробурмотів Ефїїс, – дехто вже вирішив, що ми дісталися Галлії... Роби, що хочеш, милуй чи карай, – додав він вголос, – але германський легіон повинен стати боєздатним! Те саме стосується й інших легіонів. І потурбуйся про розвідку місцевості.

За такими клопатами плинув час, та не заспокоювалося серце нашого героя. «Чи все я зробив вірно?» – міркував він. – «Чи маю право тягти за собою, для здійснення моєї клятви, стільки людей, багато з яких напевне загине?»

Тому він зійшов на гору і влаштував пожертву Артеміді: розвів вогонь та кидав туди шматки м'яса, примовляючи:

– Скажи, моя богине, чи далі боротися проти Риму?

М'ясо шкварчало у вогні, горіло. З неба почувся тонкий свист сокола, що кружляв над вогнищем, приваблений запахом поживи, але не наближався, остерігаючись вогню.

«Якщо вхопить шматок на льоту, буду вести рабів у бій» – загадав Ефїїс і високо підкинув останній шмат м'яса. Сокіл миттю побачив здобич, склав крила й каменем почав падати донизу. Вже над самою землею він підхопив кинуте Ефїїсом і миттю відлетів убік, зникнувши за деревами.

– До тебе приїхав купець, – повідомили Ефїїса в таборі, – він сказав, що у нього до тебе особиста справа, яка допоможе нам перемогти, тому його не пограбували.

Це був Оливья, якому він дуже зрадив. Та на людях наш герой повадився стримано і, тільки увівши до шатра, обійняв дорогого друга.

– Я привіз голубів, аби ти зміг подавати звістку, – почав розповідати історик. – Ось тільки я не знаю, як зробити так, щоб і ти міг отримувати від мене повідомлення? Це ж тобі потрібно завести власну голуб'ятню і переправляти голубів мені!

– Або знайти надійну людину, що зможе дійти до тебе і передати мій лист.

– І у тебе є такий один?

– Немає. Всі рвуться до Галлії, щоби через неї дістатися дому.

– Що ж будемо робити?

– Нехай усе йде, як Артеміда дозволяє. Я їй молився і вона подала знак, щоб я продовжував мститися римлянам.

– Весною на тебе вирушають одразу два консули: Луцій Геллій Публікола і Гней Корнелій Лентула Клодіан. У кожного буде по два легіони. Як бачиш, далі буде все важче й важче.

– На все воля Артеміди...

– Ну, розповідай подробиці битви, – всівся зручніше Оливья і дістав папірус, стило та чорнильницю. – Я повинен залишити для потомків детальний опис подвигів армії Спартака.

– Ти винайшов нову тактику війни, – зробив він висновок згодом, вислухавши оповідь свого друга. – Твоя армія не йде назустріч ворогу, а намагається вдарити у найслабше його місце, заходячи з боку або з тилу, причому у будь-який час доби.

– Це вийшло якось само собою, адже у мене немає добре навчених бійців. Гладіатори звикли битися сам на сам, а інші просто безпорадно розмахують мечами. А германці, навпаки, вважають себе досвідченими воїнами і не виконують моїх наказів про навчання під час зимівлі.

– Але ж ти перемагаєш?!

– Досить цих розмов, ось, візьми оцю золоту медаль із зображенням убивці Цезаря – Брута. З нею тебе не зачепить жоден з моєї армії.

– Що нового розповів тобі отой купець? – зайшли заступники Спартака до його шатра після від'їзду Олив'ї.

– На нас направляють аж чотири легіони. Треба підготуватися.

– Спершу один, потім – два, тепер – чотири, – міркував Ганник. – Буде важко. Чи не можна якось уникнути бою і пройти до Галлії непомітно?

– Спробую придумати, а там, як боги дозволять.

Швидко проминула короткоплинна італійська зима. Ось і нова трава пробилася з-під землі, закривши пожухлу минулорічну. Зацвіли мигдальні дерева. та деякі кущі.

– Прийшов час збиратися в дорогу, – звелів ватажок повстанців. Збори почалися негайно, але затяглися, через неспішність колишніх рабів, що розлінилися за місяць.

– Розвідники донесли, що чотири легіони вирушили на північ, – повідомив Крикс. – А я думав, що вони підуть на нас?

– Вони вчинили мудро, замість того, щоб атакувати нас на підготовленому нами полі бою, війська перекинуть шлях до Галлії, і нам прийдеться битися в запропонованих ними умовах.

– Може залишимося на місці? Вони там стоятимуть, а ми тут. Ніхто не постраждає, – запитав Ганник.

– Ти говориш, як баба! – скрикнув Еномай. – Я з германцями піду на них першим і розіб'ю вщент!

– Передай розвідникам, нехай визнають, в яких легіонах більше досвідчених воїнів, а в яких – більше новачків, – велів Ефіїс Криксу і звернувся до Ганника. – Якщо ми не станемо битися з цими чотирма легіонами, то незабаром проти нас

виставлять іще чотири. Війна з прихильниками Брута вже з Греції перенеслася до Сирії. Це означає, що Брут поступово програє і все більше військ вивільняється з неї. І все більшою є загроза для нас. Ворога треба бити поодиноці. Проти великої маси військ навчених військ, ми неспроможні воювати.

Досить скоро стало відомо, що легіони Геллія складаються з досвідчених воїнів, або, як висловлювалися розвідники: «Одні старигани!». Легіони ж Лентула в більшій мірі були сформовані з новобранців.

– Треба напасти на них, доки вони на марші, – міркував Ефіїс, покликавши до свого намету заступників. – Еномаю, ти хотів бою? То ось тобі досвідчені вояки з легіонів Геллія. Напади на них зненацька, збоку і не дай їм утекти. Лучники тобі потрібні?

– Воювати з луками – недостойне воїна. Треба бачити смерть в його очах, коли проштрикуєш груди мечем!

– Чи не занадто ти набрався германської пихи за останній час? Будь обережним, вичікуй слушний момент...

– Ми налетимо, як вихор в полі! Зненацька і невідворотно!

– Тоді вирушай негайно. З собою візьміть тільки необхідне, щоб не обтяжувати ходу. – він повернувся до іншого заступника. – Тепер, Криксе, слухай мене. Візьмеш усіх лучників і залишок війська. Напад зробиш так само, як це було попереднього разу: на голову колони та на її хвіст. І будь готовий, в разі успіху, прийти на допомогу Еномаю.

– Це я прийду йому на допомогу, – почав було Еномай, але Ефіїс увірвав його вигук, звернувшись до Ганника.

– Тобі прийдеться очолити весь обоз і людей, що при ньому: стариків, жінок, дітей. Підеш за нами, намагаючись, щоби вас не помітили римляни. Тому йдіть уночі по передгір'ю.

– А де будеш ти, Спартаче? – майже одноголосо запитали його заступники.

– Піду слідом за Еномаєм, але трохи позаду, щоб отримувати звістки і від Крикса та перекинути війська в разі, коли справа піде не так, як думалося. Тому я залишаю при собі три маніпули.

Вирушили, кожен у своєму напрямку. Ефіїс затримався, щоб хоч трохи повчити рабів, готових битися під його орудою.

– Розберіться по двоє, – наказав він, вишикувавши три маніпули перед собою. – Запам'ятайте, на одного легіонера нападайте парами: один щитом відбиває удар меча і намагається підняти ворожий щит. Інший має встигнути штрикнути своїм мечем знизу. Як тільки це вдалося, добивайте в горло і одразу беріться за наступного. Спинятися чи відпочивати не можна – вас негайно заб'ють, як скотину!

Ефіїс їхав верхи, а за ним крокували колишні раби. Час від часу підбігали розвідники. Він вислуховував їх і продовжував рух, намагаючись тримати той же напрямок, що й германці Еномая.

– Бій почався, – коли це доповіли йому, він наказав спинитися і відпочивати. Сам же уважно роздивлявся чартіс, де його вправна рука нанесла розташування римських військ.

Раптом, майже водночас, прибігли гінці від обох командирів з вимогою дати підкріплення.

– Скільки римлян винищили війська Крикса?

– Майже половину.

– А германці Еномая?

– Важко сказати, бій ще йде, але римляни їх тіснять, намагаючись загнати на берег річки, щоб перебити у тіснєві.

– Гаразд, передайте їм обом, що підкріплення виходить, – звелів Ефіїс, але скерував свої маніпули на допомогу Криксу. Їм вдалося підійти майже непоміченими до римського правого флангу.

– Вперед, за свободу! – подав команду ватажок повстанців і першим кинувся в бій. Несподівана підмога повсталим рабам викликала замішання серед легіонерів. Звісно, ніхто з них не кинувся тікати, знаючи, що боягузи будуть покарані смертю. Але відбиватися на дві сторони їм було незвично, що й спричинило досить швидко загибель перших маніпул, що піддалися удару з обох боків. Бій поступово перетворився на бійню: легіонери гинули, оточені вже не з двох, а з трьох сторін, адже частина воїнів Спартак почала заходити й з тилу.

Головнокомандувач Клодіан розпорядився відступати, залишаючи обоз та непохованих вояків.

– Розділи своє військо, – звелів Ефіїс Криксу, – половина хай переслідує римлян, а інша піде на допомогу Еномаю. Вибори найдосвідченіших.

Тут прибіг гонець і повідомив, що германці тікають, а

Еномая вбито

– Я сам поведу війська, – вирішив Ефіїс.

– Я з тобою, – зголосився Крикс.

– Керуй переслідуванням військ Лентула! Бій ще не закінчено! Все може повернутися в інший бік! Лучників я забираю усіх!

Ще задовго до поля бою назустріч стали попадатися германці, що тікали, забувши про свої вихваляння.

– Стійте! – крикнув Ефіїс щосили. – Я Спартак, і зі мною ви непереможні!! Шикуйтеся в колону і нічого не бійтеся, я знаю, як здолати римлян!!!

Попри такої зухвалої заяви, діяв він обережно, розмістивши свої сили у невеличкому гаю. Лучників було надіслано в тил римлян з вимогою обстрілювати намет головнокомандувача Геллія.

– Якщо на вас вишлють війська – тікайте, а потім знову повертайтеся назад.

Жменька германців, які ще не втратили бойового духу, була майже оточена легіонерами. Бій точився над тілом Еномая, якого Геллій наказав добути.

– Германці, невже ви не хочете допомогти своїм одноплемінникам? Невже ви просто звичайні хвальки, які плескають язиком, як баби? – звернувся Ефіїс до тих, хто втік з поля бою, але був затриманий ним. – Вдарте в спину тим, хто

хоче сплюндрувати тіло вашого ватажка Еномая. А коли вони повернуть, відступайте сюди. А ми їх зустрінемо. Тут, в лісі вони не зможуть тримати звичний порядок шикування...

Серед тих, до кого була звернена промова, почувся шум, який поступово переріс в гарчання. Один за одним вони вибігали на галявину і кидалися на римлян. Більшість швидко загинула, та загалом план ватажка повстанців здійснився: без рішення головнокомандувача, який намагався відбити атаку лучників, командири римських маніпул повели легіонерів до гаю, куди поволі відступали ще донедавна перелякані германці. Ліс поглинав їх, але не випускав назовні, бо за кожним деревом на римлян чатувало по двоє рішучих рабів з армії Спартака. Нові й нові маніпули крокували до пастки і не поверталися, допоки не заграли сурми на відступ. Це Геллій нарешті зрозумів план Спартака і збагнув, що в нинішніх умовах бою не виграти, адже свої сили йому прийшлося розпорошувати на два фронти.

Ефіїс присів під деревом, опутивши додолу скривавленого меча, але продовжував віддавати накази:

– Переслідувати римлян! Відбити обоз!

Тут його й знайшли гінці від Крикса:

– На нас напали...

– Поясніть докладніше!

– Легіони Лентула відступали на північ. Раптом позаду них виступили свіжі війська чисельністю близько легіону. Крикс розпорядився відходити.

– Все вірно. Але нехай відступає в моєму напрямку.

Гінці помчали передавати наказ, а Ефіїс зібрав лучників і тих бійців, що не були пораненими і вирушив до місця нової битви.

– Ось тут зручне місце, – вирішив він, розглядаючи два пагорби, що височіли обабіч дороги. – Лучники – в засідку! Всі інші – за мною.

Він пішов назустріч відступаючим легіонам Крикса, шукаючи підходящого укриття. Але дорога попереду йшла по полю, на якому тільки деінде виднілися дерева.

– Лягайте у придорожні кущі! – нарешті прийняв він рішення. – І щоб ніхто не вискакував, доки не пройдуть римляни! Навіть, якщо побачите, що гинуть ваші товариші!

А ось спочатку було чути, а потім і видно битву, що продовжувалася під час відступу легіону Крикса. Люди Спартака припинили, але наш герой, знявши шолома, уважно спостерігав за перебігом подій з-за одинокого деревця в полі, вичікуючи слушну мить. Ось він помітив самого Крикса, який рухався, відступаючи спиною вперед і безперервно віддаючи накази своїм сильним голосом. Крикс озирався, сподіваючись побачити підмогу, але її все не було. Та коли середина бою перемістилася на дорогу між пагорбами, до діла стали стрільці з лука. У римському стані почулися зойки вражених стрілами.

– Передай Криксу, щоб він спинився, – звелів Ефіїс посильному і, махнувши мечем, почав підіймати своїх воїнів.

Нова тактика повстанців, що була застосована вже не раз, одразу вплинула на перебіг бою. Очевидно свіжий римський легіон складався з молодосвідчених воїнів. Їх добивали уже в цілковитій темряві.

– Крикс, де Крикс? – волав Ефіїс щосили, намагаючись приборкати жагу до вбивства у колишніх рабів. – Припиніть бій! Приведіть до мене хоч одного живого легіонера! Я Спартак!!!

Полоненого привів сам Крикс. Плечі й руки заступника вкривали рани, але він був задоволений.

– Ось тобі легіонер, – мовив він штурхаючи того поближче до свого командира, – живий. Поки що.

– Звідкіля ви прийшли? – негайно запитав Ефіїс у переляканого хлопця.

– Я все скажу, тільки не вбивайте, – попросив той, витираючи кров, що цабеніла із розсіченої щоки. – Із Галлії. Нас учора погнали на південь. Я чув, що повсталі раби, ну, тобто, ви, хочуть туди втекти і їм треба перешкодити.

– Отже наші плани були очевидними, – звернувся Ефіїс до Крикса і знову запитав у полоненого. – Скільки війська ще залишилося в казармах?

– В нашій – нікого. А скільки в інших таборах – не знаю.

– Ось візьми, – подав Ефіїс полоненому бронзову медаль із зображенням Брута, – з нею тебе ніхто з моєї армії не зачепить.

– Для чого ти його відпускаєш? – обурився Крикс.

– Бо він уже вважається дезертиром, раз не загинув. А за це у римлян – смерть. То ж його колись заб'ють свої. Краще ти подумай про відомості, що він нам приніс: попереду немає жодних римських військ!

– Дорога на волю відкрита! – вигукнув Крикс, і цей крик підхопили його воїни. Він ширився все далі й далі, аж поки не затих вдалині.

– Рано ти зрадив, – сповістив Ефіїс свого заступника, – щоб рухатися Галлією, навіть, якщо ми там вже не зустрінемо римлян, нам потрібні припаси і зброя. Ти впевнений, що місцеві племена не захочуть захопити нас в рабство або просто пограбувати? Я не впевнений. Тому, посилай гінців в усі боки, нехай визнають, де Ганник з обозом, де залишки германців, чи залишилися живими командири легіонів, що нападали на нас?

Він влаштувався під тим же деревом, що слугувало йому за пункт спостереження, вкрився плащем і спробував заснути. Сон не йшов. Збудження бою не відпускало його, як не відпускало й тисячі колишніх рабів, що святкували перемогу, грабуючи мертвих римлян, впиваючись винами з обозу, убиваючи напівживих ворогів.

«Артеміді, богине моя, – думав Ефіїс у напівсні. – Вкотре прошу тебе вказати мені шлях. Чи вже досить тієї помсти? Бо душа вже зникає від крові та смертей. Чи продовжувати битися з римлянами, зменшуючи їхню міць?»

Він зосередився, чекаючи відповіді. І ось, десь далеко на південній стороні, заухав, запугував пугач, та так сильно, що на хвилину примовкли веселі вигуки переможців.

«Це знак» – вирішив Ефіїс і нарешті заснув.

Прокинувся він від воронячого крику, який щомиті ставав все гучнішим.

Піднявся й оглядівся довкола. Навкруги панувала пустка. Лежали всі – живі й мертві. На мить йому стало дивно, як ворони відрізняють живих від падла? Мабуть по диханню. Та думку вченого, яка на мить збудила в ньому давню природну цікавість, він відігнав: треба поклопотатися про сьогоднішня.

– Криксе! – вигукнув він щосили. – До мене! Хто-небудь, підійдіть.

– Чого горлаєш, – почувлося здалеку, – дай поспати.

– Я Спартак! І вимагаю покори! Підійди!

– Ще чого? Тобі треба, ти і йди!

Ефїїс повільно піднявся і пішов на голос.

– Іч вирядився, як центуріон, у гарних обладунках! – почувся той же голос зблизька. Ефїїс обернувся: на землі лежав ще молодий чоловік у подраному одязі, обіймаючи однією рукою дівчину, вбрану так само, а іншою – амфору у якій, як видно по слідам на землі, було вино.

– Піднімись і знайди мені Крикса, – спокійно звелів ватажок повстанців.

– Сам шукай, – огризнувся молодик. – Тепер настала воля і кожен робить що хоче.

– Цю волю дав тобі я!

– Я її сам виборов зі зброєю в руках!

– Цю зброю ти отримав завдяки мені! А як не хочеш шукати Крикса, займися похованням наших загиблих, збирання трофеїв.

– Це ні до чого. Вони й самі згниють.

– Ти міг би бути на їхньому місці.

– Але я поки що живий! – бадьоро виголосив молодик, але його вигук перейшов у передсмертне харчання: меч Ефїїса розітнув йому шию, з якої потужно полилася світло-червона кров.

Дівчина, що лежала поруч, дико заверещала, схопилася на ноги і з жахом глянула на Ефїїса.

– Так буде з кожним, хто не послухається моїх наказів! – виголосив той, не ховаючи меча у піхви, а уважно роздивляючись довкола. І не дарма. Приваблені криками, до них почали підходити інші повстанці. Вони невдоволено перемовлялися поміж собою, гомін став голоснішим, переріс у люті крики, і от один спробував кинутися на Ефїїса з мечем, але був негайно забитий. Крики переросли у дике волення і на Ефїїса напало одразу троє. Та де там було справитися колишнім рабам з досвідченим гладіатором та бойовим командиром.

Двоє загинули від меча, а третьому Ефїїс вибив усі зуби ударом руків'я, і він покотився, стогнучи і затискаючи рота руками.

Крики «Спартак, Спартак» покотилися по вчорашньому полі бою, розбудили усіх, і Крикса – теж. Невдовзі він з'явився зі своїми помічниками у дуже слухний момент, коли на його командира і друга були готові напасти вже більше десятка колишніх рабів.

– Чому ти не виконав мого наказу? – замість привітання накинувся на нього Ефїїс. – Невже ти впевнений, що ми можемо вільно йти до Галлії?

– Не варто було їх убивати, – тільки й мовив той. – ми билися разом.

– Я убив трьох, щоб спасти тисячі! А на тілі оцього нахаби я не бачив жодних слідів перебування в бою. Здається він ховався, поки ми проливали кров, а як перемогли – вирішив приєднатися до нас! Ти узнав, де Ганник з обозом?

– Я... – почав ніяково Крикс, та його перебив непримітний чоловік, сказавши:

– Ганник з обозом і усіма при ньому пішов до Галлії і вже піднімається в Альпи, щоб потрапити на перевал.

– Ти хто? – спитав Ефійс.

– Мене прозвали Браво. Клич мене так само й ти.

– Призначаю тебе командиром всіх розвідників. Від нині, ти будеш слухати тільки мене. Яка у тебе медаль?

– Бронзова.

– Тримай золоту, – Ефійс зірвав із себе свою медаль із зображенням убивці Цезаря і віддав Браво.

– Для чого це все, адже Галлія попереду? – спитав Крикс, спантеличений швидким зростанням у посаді свого колишнього підлеглого.

– Про це й треба поговорити. Ідіть усі за мною, – не чекаючи згоди Ефійс швидко пішов до двох пагорбів, де останній римський легіон попав у засідку. Зійшовши на самий верх він дочекався, доки внизу не збереться побільше народу і почав свою промову, виголошуючи кожне речення декількома мовами:

– Я Спартак! Це я привів вас сюди! Це я зумів перемогти вісім легіонів! І доки ви слухаєтеся мене – ми будемо непереможними! Зараз вам усім належить вирішити, куди ви підете. Хто хоче йти до Галлії – йдіть, але нічого звідсіля не беріть, адже всі наші припаси в обозі, що туди вже вирушив. Хто хоче залишитися зі мною, знайте, що я повертаю на південь! Там залишилося ще дуже багато маєтків зі смачним вином, молодими рабіннями та золотими прикрасами. Вирішуйте самі, а я чекатиму на тих, хто залишиться на оцьому місці!

Він розстелив плащ і присів, розглядаючи, як у натовпі, що зібрався в тіснині між двома пагорбами розпочався шум, крики, люди рухалися в різні боки, деінде виникали сварки, бійки за майно та зброю, залишену римлянами.

– Я залишаюся з тобою, – підійшов до нього Крикс, обнімаючи лівою рукою Лаентію, яка завжди була поруч із ним. Глянувши вниз і помітивши когось знайомого, він додав, – і Браво теж буде при тобі.

– Римляни і справді втекли, – доповів Браво, не бажаючи витратити час на висловлення свого вибору. – Більшість залишається з тобою. Вони хочуть продовження війни з Римом.

– А лучники? – спитав Ефійс.

– Ті залишаються всі.

– Поклич до мене їх командира. Та й інші, хто залишається, нехай обирають собі деканів та гуртуються у маніпули та легіони. Командирів легіонів поклич сюди.

Новий розподіл тягся до наступного ранку. Коли до Ефійса підійшли нові командири маніпул і легіонів, він упізнав тільки двох колишніх гладіаторів. Всі інші були йому незнайомі.

- У мене немає нічого, – почав один із незнайомців, опецькуватий чоловік, – вимахуючи руками, – як мені керувати?
- Ким ти був раніше?
- Я управляв маєтком.
- Чого ж тоді пішов за нами, адже у тебе було життя таке ж, як у вольних?
- Всі робітники втекли до тебе, от і я пішов за ними.
- В бою був?
- Так. Ми нападали з тилу, коли на цих пагорбах спинилася римська колона. Я й лежав у кущах недалеко від тебе.
- Ім'я?
- Мое? Парсімоній. Слухай, Спартаче, я узнав, що ти важливим людям роздаєш медалі. Дай і мені.
- Обоз із медалями і усім майном уже в Альпах. Згодом зробимо нові, а поки що, – Ефіїс повернувся до Крикса і звелів, – віддай йому свою.
- Гарна, – вимовив Парсімоній, чіпляючи собі на шию медаль, віддану Криксом з явною неохотою.
- Ти отримав золоту і за цю відзнаку відслужиш. Я призначаю тебе командиром обозу і всього майна! Розберися з усім, що залишилося після бою, наших загиблих звели поховати. Тепер слухайте всі! – крикнув Ефіїс, і гомін попід горою поступово стих. – З цієї миті всі мої накази виконуються негайно і беззаперечно. За невиконання – смерть! Готуйтеся до нових боїв! Озброюйтеся! Проводьте навчання! Ще трохи відпочинку і ми

Вирушаємо на південь

Перші тижні походу були спокійними. Рухаючись декількома колонами і тримаючи обоз посередині, армія Спартака планомірно грабувала багаті маєтки, легко розбивала невеличкі місцеві гарнізони і приростала новими втікачами з рабства. З наближенням до Риму Ефіїс став обережніший, хоча командири його війська наполягали вдарити прямо на столицю.

– Якщо ти хочеш швидко загинути, йди на Рим, – відповідав таким Ефіїс. – А ми обійдемо, як і раніше, стороною. В полях, серед лісів, ховаючись за пагорбами, ми можемо битися і перемагати. А сходитися груддю до грудей з легіонерами означає програш у битві.

– Там уже не залишилося військ, – наполягали найбільш гарячі, – треба тільки натиснути – і Рим лусне, як гнилий гарбуз!

– Там залишилися гроші і багато таких, що можуть стати під штандарти тих, хто їх найме.

Цю суперечку розрішив Браво, принісши звістку, що військо, кількістю до двох легіонів, виступило з Риму їм назустріч.

– Відступаємо до гір! – вирішив Ефіїс, – а там знайдемо місцину, придатну для ведення бою за нашим методом.

– Цього разу вони йдуть озброєні великими щитами, – продовжив командир розвідників. – І майже невразливі для луків.

– Значить наша тактика їм уже відома, – задумався Ефіїс. – І напад з обох сторін тут не допоможе. Що ж нам залишається?

– Залишається ніч, – підказав Крикс. – У нас це добре виходить.

– Я не впевнений, що вночі вони будуть спати....

– Давай заставимо їх побігати за нами, може тоді вони заморяться й поспнуть?

– Вирішено. Половина лучників і п'ять маніпул вирушають їм назустріч і заманюють ближче до гір. Обоз залишається на місці, при ньому необхідна охорона. Всі інші сили перекидаємо в гори.

Та дарма вони сиділи у засідках вздовж дороги, де мали пройти римляни.

– Як тільки почався обстріл – вони спинилися, утворили щитами «черепашу» – і ні з місця, – доповів згодом Браво. – І нікуди не йдуть.

– Виманимо, – вирішив Ефіїс, – надішліть дві-три маніпули у мастки, що лежать на південь. Нехай вони їх розорять, але дадуть хазяям утекти. Та ще й підкажіть, де зараз ті два легіони. Нехай це заставить їх вирушити на спасіння майна багатіїв.

Надії справилися, і п'ять римських маніпул вирушили на допомогу, розореним армією Спартака, масткам. У короткій сутичці вони були розбиті значно більшими силами, які Ефіїс завбачливо перекинув туди, наказавши не виказувати себе до приходу римлян.

– Потрібно, щоби втікачі з розбитих маніпул дісталися до основного війська, – напучував він своїх командирів. – А ми тут зачекаємо, доки вони не вишикуються в колони для маршу.

Напад на колону, за наказом Ефіїса, зробили на неширокій лісовій дорозі, де легіони не змогли застосувати тактику зміни строю. Лучники спинили голову колони, а вояки Спартака напали з лісу одразу з усіх боків. Римляни опиралися відчайдушно, але проти них було кинуто більші сили, тому ці два легіони, найняті на гроші багатія Марка Ліцінія, були розбиті.

Перед армією Спартака відкрилися майже не захищені простори Південної Італії, які відкривали для колишніх рабів нові й нові можливості грабунку, розпусти, збагачення. У цей період Ефіїс майже не керував, а тільки вказував основний напрямок руху.

– Нарешті я тебе наздогнав, – сказав одного дня Оливья, заходячи до шатра Спартака і відмахуючись від усіх золотою медаллю із зображенням Брута, – дуже вже швидко ви рухаєтеся.

– Дорогий друже, – піднявся Ефіїс з розкішного крісла, на якому останнім часом він любив посидіти, розбираючи захоплені в пограбованих мастках книги. – Як ти здогадався, що поштових голубів у мене немає?

– Дуже просто, – відповів той, обіймаючи його, – коли майже всі вони повернулися додому без жодних листів. Спочатку я вирішив, що ти загинув, та відомості про твої перемоги дали зрозуміти, що сталася якась незрозуміла пригода. Що ж сталося?

– Вони були в обозі, який Ганник вивів у Галлію. Либонь, хотіли ними пообідати, а вони й вилетіли з клітки. Що нового, розкажуй?

– Брут остаточно програв. Коли в Сирії його війська отримали поразку, він покінчив життя самогубством, кинувшись на меч. Кажуть, що просив свого друга його вбити, але той не насмівся.

– Тоді моя армія стає головним ворогом Риму? Треба її спасати...

– Деякий час ти маєш, адже взимку римляни не воюють, та й твоїм військам це робити не з руки.

– Справді, я й забув, що від підніжжя Альп сюди ми йшли майже рік. Постійні перемоги розслабляють волю. Більше того, я майже рік не молився.

– То може прийшов час усе кинути і знову стати громадянином Геркулануму?

– Як я можу покинути тих, хто мені довіряє?

– Не такі вони хороші. За твоєю армією йде недобра слава уже тепер і серед рабів.

– А я думав, чого це останнім часом до нас приходять все менше людей?

– Ти зовсім розніжився, закопався у книжки, живеш як цар. А твої ближні переймають манери найгірших розбійників. Вони вже не соромляться вбивати рабів у маєтках, коли ті відмовляються йти за ними. Тепер із наближенням твоєї армії раби тікають у поля або ховаються серед гір, а коли підете далі – повертаються до своїх хазяїв.

– Досить, я все зрозумів, скажи, ти привіз іще голубів?

– Ні, я придумав дещо краще. Оскільки твоя армія рухається вздовж моря, я прибув сюди на нашому кораблику «Арго», керованому Марком Наутою.

– І як же ми будемо?...

– Знову дзеркала, – урвав Ефійса Оливья. – Думаю, що попереднє у тебе не збереглося, тому я привіз тобі нове. І таблицю символів теж.

– Тоді ти маєш постійно на ньому перебувати?

– Ні. Ми домовимося про певні дні, коли я передаватиму тобі новини й отримуватиму розпорядження.

Після довгих розповідей про минулі бої, які Оливья старанно записував, вони розпрощалися. Ефійс викликав до себе командирів і звелів припинити вбивства рабів, що не хотіли йти на війну проти своїх хазяїв.

– Скоро і від нас тікатимуть, як від найлютіших ворогів, але ж ми б'ємося за волю!

– А я думав, за золото, яке знаходимо в маєтках, – почувся шепіт із задніх рядів, та у цю мить запала тиша і шепіт почули всі.

– Хто це сказав, вийди наперед, – звелів Ефійс.

Наперед проштовхався зовсім незнайомий Ефійсу чоловік.

– Чим ти керуєш?

– У мене своя маніпула, яку я привів уже озброєною.

– Хто був твій хазяїн?

– Ніхто. Я вільна людина і приєднався до твоєї армії, щоб розбагатіти.

– Тобто, ти був розбійником?

– Не варто так мене називати. Хоча, чом би й ні? Я займався тим самим, що й ти, тільки у значно менших розмірах.

– Я ще й воював з легіонерами, а ти?

– Не пощастило, – з іронічною посмішкою відгукнувся той, – я зі своїми людьми приєднався вже після останньої перемоги.

– Тобто ти тепер користуєшся нашими перемогами, здобутими кров'ю і життям багатьох рабів, які так і не побачили воли, загинувши за неї?

– Кому як Фортуна благоволить...

– Якщо прийдеться знову воювати, ти втечеш?

Це запитання залишилося без відповіді.

– Мені все зрозуміло, – мовив Ефіїс. – А чи не твої розбійники найбільше лютують, грабуючи маєтки?

Знову мовчання. Тоді Ефіїс рвучко вихопив з-за пазухи меча, який, незважаючи на досить довгий період спокійного життя, продовжував носити за пазухою, і рубанув ним по незахищеному обладунками горлу розбійника.

– Я попереджав, що покараю смертю всяку непокору, – тільки й промовив він. – Ми не можемо лякати рабів, адже ми самі теж колишні раби.

– Але ж ти сам казав, – сказав Крикс, у цю мить тільки він наважився говорити, – що на нас чекають розваги, вино...

– Але не убивства рабів! На цьому все! Негайно починаємо тренування, бо на нас чекають найтяжчі випробування, адже ми відтепер є найбільшим ворогом Риму!

– Перемогли тричі, переможемо і в четверте, – впевнено заявив Крикс.

– Це вже як боги нам дозволять, – відгукнувся Ефіїс і звелів, – приберіть тіло, а людей з його маніпули розкидайте по інших підрозділах. Ні, стійте, не розіходьтесь. Нам треба вирішити, куди йти далі?

– На південь, – почувлися голоси, – ти ж сам казав.

– Чим далі на південь, тим бідніші маєтки. Ще трохи – і нам прийдеться повертати на північ, щоб прогодувати наших людей.

– Я чув, що на острові Сицилії живуть іще багатше, аніж в Італії, – озвався командир обозу Парсімоній.

– Мій хазяїн навіть хотів продати свій маєток і перебратися туди. Казав, що хоче пожити у більших розкошах.

– У нас немає кораблів, – озвався Крикс.

– Наймемо. Золотом заплатимо.

– І хто ж захоче перевозити армію бунтівників?

– Сицилійські пірати, – втрутився Ефіїс у суперечку, – їм аби гроші. Треба відшукати їхнього ватажка Капуто Каніса.

– У них маленькі човни. Де їм перевезти нашу армію?

– Так і плисти недалеко, ось гляньте, – Ефіїс розгорнув потрібний чартіс. – Треба піти на самий південь

Італії, в Калабрію, де від Сицилії сушу відділяє неширока Месинська протока. Дивіться, вся Італія схожа на чобіт – скіфське взуття. Носок чобота і є Калабрія. Навіть якщо у піратів кожен човен візьме тільки по двадцяті наших вояків, думаю за день нас усіх перевезуть.

– Залишилося знайти їх ватажка. Де ж його шукати?

– У кожному порту є його люди, треба тільки спитати. Я надішлю у найближчі портові міста людей, нехай скажуть, що Спартак хоче від нього послугу і заплатить за це золотом. Доручаю це Браво. Твої розвідники не відрізняються від звичайних

простолудинів-плебеїв, отже пройти зможуть скрізь. А ми негайно вирушимо на місце переправи. Там і зустрінемося з отим Канісом.

За два тижні армія Спартаків вже рухалася на південь декількома колонами, як завжди, тримаючи обоз поміж ними. Рух уповільнювався хворобами, які все частіше виникали серед її війська, нестачею питної води, частими випадками пошесті коней, яка косила кавалерію Спартаків так швидко, що невдовзі майже всім кіннотникам прийшлося йти пішки. Шлях армії позначався покинутими сідлами, кінськими, а інколи й людськими кістками, бо зневірені люди не хотіли ховати померлих від невідомої хвороби, боячись, що вона перейде на них. Коні залишилися тільки у вищих командирів. Обоз тягли воли, байдужі до всього на світі, і до кінських хвороб – теж.

В один із ясних днів Ефіїс, що їхав верхи на одному з небагатьох ще живих коней берегом моря, помітив як щось блиснуло з моря, ще раз і ще. Він спинився, витяг знаряддя дзеркало й таблицю і подав сигнал у відповідь. З корабля прийшло повідомлення:

«Марк Ліциній Красс вербує рекрутів за власний кошт тільки для війни зі Спартаків. Багато завербовано в Геркуланумі та в сусідніх Помпеях. Сенат дав дозвіл на армію у вісім легіонів. Деякі легіони вже йдуть слідом за вами. Інші переправляються кораблями».

Переклавши зміст світлових сигналів, Ефіїс відповів:

«Ідемо на Сицилію. Припливай частіше, бо стає жарко».

– Каніс Капуто чекає на тебе, – повідомив Браво, під'їхавши верхи.

– Гаразд, – відповів Ефіїс, знову витяг дзеркало і додав: «Стережися піратів, серед них Капуто Каніс»

Піратський ватажок сидів на піску поруч із човном, в якому чекали на його накази четверо веслярів, такого ж грізного вигляду, як і він сам.

«А він не змінився, – подумав Ефіїс. – Сподіваюся, мій нинішній вигляд йому нікого не нагадає?»

– Ти Спартак? – спитав Каніс, не встаючи. – Чого хотів?

– Перевези моїх людей на Сицилію

– Скільки вас?

– Двадцять тисяч.

– Скільки платиш?

– Назви свою ціну.

– По золотому ассу за одного.

– Дорого. Плисти ж недалеко – тільки через протоку. Погоджуйся на квадранс за одного.

– У чотири рази дешевше? Ні, не вийде.

– Ну гаразд, даю семіс за одного.

– Гроші вперед.

– Тільки половину. Іншу отримаєш, як закінчиш перевезення.

– Гаразд. Чекаю на твоїх людей з грошима завтра на цьому ж місці.

– Домовилися. Але ти маєш повідомити, в якому місці стоятимуть твої кораблі.

– Домовилися, – сказав грізний пірат і, вже сідаючи у човен, спитав, – ми раніше зустрічалися?

– Ніколи, – спокійно відказав Ефіїс, – хіба що, ти бував у Капуї на гладіаторських боях, – і пішов віддавати накази.

– Сто двадцять тисяч унцій або триста золотих ауреусів! – ахнув Парсімоній, почувши ціну за перевіз і підрахувавши загальні витрати, – він здирник, яких мало!

– Нам вибирати не приходить, – відповів Ефіїс, – готуй половину, її треба сплатити наперед.

Минуло ще десять днів, гроші сплатили, встановили місце і термін прибуття на берег для переправи, і ось військо повсталих рабів чекає на піратських кораблі. Але жодне вітрило не прокреслило виднокруг. Зачекали ще два дні, нічого. Почали шукати човни у сусідніх міста – і знову нічого. Неначе якась буря повимела усе що плаває з берегів Калабрії.

Надвечір третього дня з боку Сицилії показався човен. Не пристаючи до берега, на ньому піднявся якийсь чоловік і прокричав:

Сано Сапієнтіс винний за племінника

«Він таки мене упізнав» – з досадою подумав Ефіїс і, вихопивши списа у найближчого вояка, щосили пожбуїв його в човен. Спис не долетів і половини відстані, беззвучно потонувши.

– Скільки треба доплатити? – прокричав розлючений Ефіїс навздогін човну, що вже повернув назад.

– Ціна – життя Сапієнтіса за життя племінника! – донеслося звідтіля.

– Хто такий Сапієнтіс? – запитав Крикс.

– Це умовна фраза, – відповів Ефїїс, відвертаючись, – вона означає, що пірати нас надурили.

– І чого було їм вірити?

– Тепер не варто про це казати. Нам треба вибиратися з півострова.

– На перешийку вже стоять три легіони Красса, – повідомив Браво.

– Чому раніше не доповів? – скипів Ефїїс

– Думав, що це не важливо, раз ми пливемо на острів.

– Розвідай їх розташування!

До ранку стало відомо, що на перешийку вже знаходяться п'ять легіонів, які почали копати глибокий рів, відділяючи армію Спартака від своїх таборів і від усієї Італії.

– Цей Красс найхитріший з усіх полководців, з якими нам приходилося битися, – висловився Крикс, почувши такі новини. – Але ж ти щось придумаєш? – він благально подивився на Ефїїса, висловивши цим поглядом загальну думку усієї його армії.

– А може тільки найбагатший, – озвався Ефїїс, розмірковуючи над станом, в якому вони опинилися. – Проти нас ніколи не збирали таких потужних сил, та й землю не копали, аби заперти на цьому клаптику суші.

– Для чого ми сюди тільки пішли? Це все Парсімоній надумав, що на Сицилії добре живеться.

– Припини, Криксе, шукати винних! Треба думати, як звідсіля вибиратися.

– Ніяк! Ми у пастці! Тут немає ані гір, ані лісів – один степ, рівний, як стіл.

– Ти правий. З прийомів нашої тактики доступна тільки ніч!

– Думаєш, вони не знають про це?

– Знають, але не навчені діяти у пільмі.

– Зате навчені битися у строю, тримаючи ряди і змикаючи їх, коли сусіда уб'ють.

– Давай проїдемо вздовж укріплень та подивимося, що їм вдалося зробити.

Утрюх із командиром розвідників Браво, вони верхи вирушили до перешийку півострова, на якому, через піратський підступ, армія Спартака опинилася в пастці.

– Поміж нами і ровом є римські війська? – спитав Ефїїс у Браво.

– Не помічали, – обережно відповів той. – Та все може змінитися.

Місцина, по якій проїжджали командири армії рабів, була майже рівною, з невеличкими пагорбами, але рів копали на тій її частині, де земля була схожа на море у тиху погоду.

– Погляньте, – вигукнув Крикс, – рів не скрізь готовий. Бачите?

– Так, – озвався Ефїїс, пильно вдивляючись вдалину. – повністю готова тільки його крайня ліва частина біля берега моря, де пагорби знаходяться близько від рову. Браво, треба розвідати, скільки легіонерів охороняє готову частину і скільки – не готову?

– Давайте нападємо, поки ще не скрізь готово, – запропонував Крикс, – по рівній місцевості ми зможемо швидко підійти і вдарити туди, де роботи тільки починаються.

– Поїхали назад, – не став сперечатися Ефіїс, – дочекаємося, що нам розкажуть розвідники. А поки що звели збирати будь-які великі речі. Їх має бути дуже багато. Це можуть бути і стовпи, на яких тримаються будинки, і двері з них, і навіть, невеликі камені, які може нести одна людина.

– Що ти надумав?

– Узнаєш згодом. Іще одне, треба придумати якісь знаки, що їх можна подавати смолоскипами, аби ми могли узнавати своїх.

– Ти таки плануєш нічний бій?

– Нам не залишається нічого іншого, – відповів Ефіїс і поїхав ближче до моря, намагаючись подати світловий знак Олив'ї. Та скільки він не блимав дзеркалом, відповіді не було, синя далечінь була пустою.

– Готові частини рову охороняють декілька маніпул. До півлегіона. Всі інші війська зосереджені на неготових частинах. – доповів Браво результати нічної розвідки. – Одні копають, інші – охороняють. Робота ведеться і вночі.

– Ось тобі й відповідь на твою пропозицію, – звернувся Ефіїс до Крикса, – нападати навіть уночі на неготову частину рову означає почати бій з великою масою війська, яке, до того ж, очікує нападу.

– Але ж, – почав було Крикс, – лізти у глибокий рів...

– А для чого я звелів збирати різні речі? Закидаємо його і перейдемо! світлові знаки вже придумали?

– Так ми ж збирали усякий непотріб...

– Негайно придумати! Виступаємо на третю від цієї ніч!

Роздавши розпорядження, він уночі поїхав на берег моря, запалив смолоскипа і намагався подати світлові сигнали, відкриваючи й затуляючи вогонь, але відповіді не дочекався. Тоді він витяг меча, встромив його в землю, бурмочучи: «хай це буде замість олтаря», став навколішки так, щоб місяць, що був високо на небі, виднівся над руків'ям меча і заспівав юпінгу. Потім розпалив невеличке багаття й почав кидати туди шматочки м'яса, подумки промовляючи своє прохання: «Артемідो, моя заступнице, моя повелителька, моя матінка. Скажи, чи не закінчилась моя служба по обітниці, даний тобі, бо вже знемагаю я у невпинній боротьбі, душа моя мліє від крові, насильства і просить для себе звичних утіх – нових знань».

Стояв він, вклякнувши перед небаченим раніше олтарем і чекав на відповідь своєї богині, пильно вдивляючись у темне небо.

Через нерухоме положення тіло вже стали зводити судоми, коли небо перекреслила яскрава смужка, яка зненацька розділилася на дві. Ліва, тонша прокреслила небо в бік моря, а більша полетіла на північ у бік суходолу.

Ефіїс радісно посміхнувся, рвучко піднявся й повернувся у свій табір, де вирувала підготовка до бою. В день, перед наступом, він зібрав усіх і, намагаючись перекричати гомін великого натовпу, виголосив:

– Я, Спартак, вночі поведу вас на битву! Слухайте, що скажуть ваші командири і негайно виконуйте!

– Нам набридла війна! – почувлися викрики. – Ми хочемо повернутися до своїх хазяїв!

– Вам не пробачать перебування в армії Спартака! За це покарають!

– Відбудемо! Нам не вперше отримувати батога!

– Цього разу ніхто вас не пожаліє! На вас чекає смерть! Вибирайте: або загинути в бою, або від руки ката! Хто вибрав останнє, залишайтеся в таборі!

У своєму шатрі він зібрав командирів і наказав:

– Основні сили зосереджуємо за пагорбами на лівому боці рову. Першими вибігають лучники і стають навпроти, щоб захистити носіїв того, чим ми кидаємо рів. Кожен з них, кинувши свою ношу, вертається і бере зброю, залишену у товаришів. Коли рів буде закидано, вибігають люди з драбинами, приставляють їх до палів, забитих на рову, і намагаються перелізти. Кому це вдається, відтісняють римлян по обидва боки від драбин, щоби їх наступники легко здолали цю перешкоду. Обоз кидаємо, з нього візьмемо тільки те, що можна нести на собі. Коли всі пройдуть, переправляються лучники. Далі рухаємося вдовж берега, таким чином, щоб з одного боку не було загрози. Все зрозуміло? Готуйтеся. Криксе, зупинися, для тебе я маю ще одне завдання.

– Мені все зрозуміло, я зможу керувати військами за таким планом.

– Ні не все. Основними силами управлятимуся я сам, а тобі прийдеться зробити найважче. Візьмеш три тисячі людей і підеш на правий бік рову, там, де ти планував наступ. І в той час, коли ми будемо підбиратися таємно, ти підведеш війська туди відкрито, показуючи, що це і є наша мета: прорватися там, де ще рів не закінчено. Зрозумів?

– Чого ж тут не зрозуміти, Красс відтягне всі сили на мене, а ти прорвешся там, де легіонерів буде обмаль.

– Все вірно, друже. Тому, можливо, це наша остання розмова. Якщо вдасться пробитися, йди на північ, не чекаючи на мене. Може дійдеш до Галлії, тоді сам врятуєшся і людей врятуєш.

– Скільки їх там залишиться після такої атаки? Бодай п'ятсот?

Вони замовчали, взявшись за руки і притулившись лобами один до одного.

– Ех, от якби Еномай... – почав було Крикс, але не договорив, а, махнувши рукою, вийшов із шатра. Більше Ефіїс його не бачив.

Їм залишилося чекати темряви.

Крикс виступив засвітло, повівши своє військо праворуч. Ефіїс провів його очима, прошепотівши: «Прощавай, дуже» і скомандував готуватися до виступу.

Він першим піднявся на пагорб біля місця атаки і почав спостерігати за поведінкою легіонерів за ровом. Ті методично виконували накази: ходили вздовж палів, забитих одна біля одної, чергували на обох вежах, встановлених над ровом. Згодом у їхньому таборі засвітилися смолоскипи, заграла сурма і незабаром почувлися ритмічні кроки, якими легіонери долали великі відстані.

– Можна нападати, – прошепотів хтось над плечем у Ефіїса.

– Рано! – гримнув він. – Нехай відійдуть подалі.

Він глянув на небо і загадав, що коли зірка крайня Великої Ведмедиці стане над лівою вежею, вони вирушать.

– Тепер час. Лучники, вперед!

Разом з лучниками побігли ще люди, які несли великі щити.

«Бач, здогадалися, – подумав Ефіїс. – А я про це забув».

Підійшовши впритул до рову, вони почали обстріл веж, ховаючись за щитами. Там заметушилися, скричали тривогу і ось уже вздовж усього частоколу виднілися голови легіонерів у бронзових шоломах.

– Носії, уперед!

З пагорба посипалися люди, несучи різний мотлох і кидаючи його до рову. З-за частоколу почали стріляти, інколи вражаючи носіїв, що не встигали й донести свою річ до потрібного місця.

– Підняти покинуте! Лучники, точніше поціляйте!

Нарешті купа під частоколом піднялася на один рівень із землею.

– Драбини! І одразу перелізайте на той бік! Всі за мною!

Ефіїс кинувся з пагорба в числі перших, прикриваючись щитом від ворожих стріл. Добіг до драбини, якою вже підіймалися його люди, і зачекавши коли вони перелізуть через палі, швидко здолав її сам. На тому боці у тьмяному світлі смолоскипів, більшість з яких уже догорала, він побачив, що його план діє. Вояки утворили коридор для проходу своїх, б'ючись на смерть з легіонерами, кількість яких невпинно зменшувалася з прибуттям нових сил.

– Дочекаємося носіїв з обозу й лучників, та вирушаємо.

– Може візьмемо обоз із римського табору? – спитав захеканий Парсімоній. – Там добра багато.

– Біжи туди, але бери тільки золото зі скарбниці та їжу! Вози не бери, хіба що коней!

Підійшов Браво:

– Попереду нікого, можна йти.

– Як тільки перелізуть лучники, вирушаємо!

Переходячи з пагорба на пагорб, армія Спартака швидко долала відстань від рову до, як їм здавалося, волі. Їх підганяв страх, що легіони Красса ось-ось почнуть погоню за ними.

День розпочався, але позаду нікого не було. Ефіїс від'їхав від колони на взятому у римському таборі коні до берега моря і спробував блиснути дзеркалом. І, о щастя, отримав відповідь. Тоді він передав з позавчора заготовлений текст і повернувся до свого війська.

– Попереду річка, – повідомив його Браво на четвертий день після того, як вони вирвалися з облоги.

– А позаду римляни? – відгукнувся Ефіїс. – Коли вони нас наздоженуть?

– Вже скоро. Думаю, за добу будуть поруч.

– Шукай брід для переправи на той бік. Парсімонію, доручаю тобі керувати переправою. Скачи вперед і підготуй все як слід.

Потім Ефіїс викликав усіх командирів і повідомив:

– Римляни нас доганяють. Попереду річка. Парсімоній та Браво готують переправу, але легіони Красса можуть підійти ще швидше. Тому готуйтеся до бою, але краще намагайтеся втекти і об'єднатися з Криксом, який проривався з іншого краю рову. Далі, прагніть на північ. Може комусь удасться дістатися Галлії.

– Ти так кажеш, неначе тебе з нами не буде, неначе ти відчуваєш свою смерть, – озвався один із них.

– Таких великих сил проти нас іще не кидали, тому все може бути. Отже, з цієї хвилини кожен діє за обставинами, бо придумати якусь спільну тактику я не в змозі.

– Це означає, розбігайтеся, хто куди?

– Як не гірко це казати, але так. Коли ми розпорошимося, нас буде важче упіймати.

– А куди побіжиш ти?

– Я буду битися до смерті, як на арені.

– Переправу знайдено, – повідомив Браво, під'їхавши галопом до гурту, що оточував Ефіїса.

– Вперед! – тільки й крикнув Ефіїс, як усі побігли за Браво, який вказував дорогу. Наш герой трохи постояв, пересвідчився, що його ніхто не бачить і рушив убік. По дорозі він зв'язався з чартісом місцевості і нарешті дістався берега річки. У цьому місці він був крутим. Внизу текла швидка вода. Ефіїс відпустив коня, лягнувши його по крупу, і присів під кущем. На його обличчі не відбивалося ніяких ознак хвилювання. Здавалося, він спить із розплющеними очима, настільки спокійний був у нього вигляд. Потім поволі він звільнився від нагрудного панцира та поножів, залишивши собі зі зброї тільки меч та розкішний шолом, що дістався йому від одного з римських воєначальників.

Завечоріло, але відблиск сонця ще добре освітлював водну гладінь, у якій Ефіїс помітив мертві тіла, що пливли до моря, розкинувши руки й ноги. Їх ставало все більше й більше.

«Сік транзит глорія мунді, – прийшла йому на думку римська приказка. – Так минає земна слава. Слава гладіатора Спартака, що підняв велике повстання і...». Тут його думка перервалася, бо почувся тупіт кінських копит. З верхів'я річки їхала верхи декілька римлян, які пильно вдивлялися у прибережні кущі. Ефіїс випростався в повний зріст і повернувся до них обличчям, ставши на самому краю річкового обриву.

– Ти хто, назвися, – закричав один із них вимахуючи дивовижним, занадто великим і товстим, не римським мечем.

– Я Спартак! Хто посмів турбувати великого полководця?

– Ти раб! І маєш померти через свою непокору! Запам'ятай мене, Я Рустікус Фелікс із Помпей! Розкажеш про мене Орку та Плутону!

– Це у тебе меч Немезіди? – з жахом спитав Ефіїс.

– Так! – викрикнув Фелікс зіскакуючи з коня і кидаючись на Ефіїса.

Той відбив декілька випадів плоскою частиною свого меча і раптом опустив його. З посмішкою, повною зверхності, легіонер встромив меча у груди

славетного ватажка повсталих рабів. Полилася кров. Дико крикнувши, випустивши свого і ухопивши обома руками меча, що його вразив, Ефіїс упав у воду.

Нападник нахилилися до води, спостерігаючи, чи не впливе бодай хитромудрий Спартак, який стільки разів завдавав поразки відомим полководцям, але жодного плеску з річки більше не почулося.

Тоді він узяв покинутий меч убитого, змахнув ним у повітрі і голосно сказав, звертаючись до супутників, які так і лишилися сидіти на конях:

Спартак загинув

– Це я убив його, я, Фелікс! Прошу засвідчити мій подвиг перед Крассом!

Того ж вечора Красс сидів у своєму шатрі, отримуючи повідомлення про бій з повсталими рабами. Перед ним стояв командир підрозділу, що захищав укріплення, які здолали спартаківці.

– Поясни іще раз, чому вони пройшли через тебе без затримки? – цідив слова через міцно стулені губи всевладний головнокомандувач.

– Їх було багато, вони закидали рів, перелізли через палі...

– Досить, я це вже чув. Чому ти залишився живий, а не загинув разом з усіма?

– Як тільки стало відомо, що раби напали на інший фланг, я пішов на допомогу, аби захистити край укріплення, де кінчаються палі. Коли повернувся, уже все було скінчено.

– Отже, вони прорвалися тому, що ти вирішив думати за мене? Тобі було наказано тримати оту ділянку і не думати! – grimнув Красс.

– Я визнаю свою провину і готовий понести покарання, – гордо підняв голову опальний командир. – У нашому роду боягузів не було!

– Зачекай на моє рішення біля входу, а поки що поклич до мене інших, що там стоять.

До шатра зайшли командири усіх восьми легіонів і стали півколом біля столу, за яким сидів головнокомандувач.

– Доповідайте по черзі! – звелів він, сидючи до них упівоберта і п'ючи вино із золотого кубка.

Доповіді були одноманітними: стільки-то загинуло легіонерів, стільки-то – рабів, такі-то речі знайдено, така-то зброя вилучена.

– Є такі, що здалися у полон?

Виявилося, що таких даних немає.

– А чи не залишилися якісь раби у таборі, розбитому в Калабрії?

Знову ніхто не знав.

– А скільки прорвалося і куди вони пішли?

Командири тільки презирнулися поміж собою.

– Узнайте все це і доповісте мені завтра. Геть!

Та потрібні відомості вдалося зібрати тільки через декілька днів. Стало відомо, що в полон потрапило близько шести тисяч рабів. Близько п'яти тисяч прорвалися і вирушили на північ. Увесь цей час командир, винний у проходженні армії Спартака через укріплення, чекав своєї долі. Нарешті його викликали до Красса.

– Візьмеш легіон, – звелів йому Красс у своїй звичній манері, майже не розтуляючи губ і дивлячись повз співбесідника, – і розіпнеш усіх рабів, що попали в полон. Гроші на дерево я дам.

– Я не кат! Я воїн!

– Це буде твоїм покаранням. Якщо бажаєш смерті, то це буде швидко, але тоді вістка про ганебну смерть від ліктора за боягузтво впаде чорною плямою на весь твій рід. Вибирай.

– Гаразд, – опустил голову винуватець, – де їх розпинати?

– На всьому шляху від Капуї, де вони повстали, і аж до Риму, який вічно пануватиме над іншими народами!

– Я можу сподіватися, що цей легіон потім залишиться під моїм командуванням? – осмілів, командир через поступку своїм поняттям честі.

– Так. Поведеш його у Парфію, де я не закінчив війну через Спартака. І скажи там, нехай впускають по черзі інших відвідувачів.

Першим забіг щасливий до нестями переможець ватажка рабів:

– Я убив Спартака! – крикнув він, – у мене є свідки, його обладунки й меч!

– Зачекай, – обірвав його Красс, – хто ти такий, звідкіля?

– Я Рустікус Фелікс із Помпей, – відповів той, знітившись від холодного прийому, – коли ти наймав рекрутів, я зголосився в кавалерію, куди прийшов зі своїм конем і зброєю.

– Розкажи, як ти його вбив?

– Я сказав своєму командиру, що ми поїдемо шукати рабів, що відбилися від своїх.

– Зачекай, ти хіба не мав іншого наказу, що міг щось запропонувати?

– Коли ми підійшли до місця переправи армії Спартака, все уже було закінчено і нам наказали чекати. А я чекати не люблю, мені, аби була б якась справа.

– Іще один із власними думками, – пробурмотів Красс.

– Що?

– Розповідай далі.

– Ми їхали вздовж річки, коли побачили чоловіка...

– Він був один?

– Так. Я спитав, ти Спартак і він підтвердив мою здогадку.

– А звідкіля ти знав, що це має бути саме він?

– Тут яка справа, – сказав трохи зніяковівши Фелікс, – перед боєм до нас прийшов жрець богині Фортуни і погадав, що саме я здобуду слави, як переможець Спартака.

– Переможець, це я, – виправив його Красс, – а ти тільки його убивця, звичайно, якщо це правда. Продовжуй!

– Ми й поїхали убік гирла річки...

– Чому саме у той бік? – перебив його Красс.

– Бо у тому напрямку до табору рабів було ближче. Та от, ми побачили чоловіка. Я почав битися з ним, штрикнув у груди, полилася кров і він упав у воду.

– Як же ти здобув його меч та обладунки?

– Меч він випустив, коли падав у річку, а обладунки були вже зняті. На ньому залишався тільки шолом. Може він хотів переплисти річку, коли я під'їхав? Мої товариші все це бачили.

– Зачекай, не торохти, дай подумати, – спинив його головнокомандувач. «Навіть якщо він бреше, – розмірковував Красс, – все одно треба оголосити його убивцею, тоді ніхто не зможе виступити знову під ім'ям Спартака. А якщо каже правду, тим краще. І навіть, коли той раб іще живий, а тільки обдурих цього простодушного селяка, все одно звістка про його смерть унеможливить бажання збирати повстанців».

– Гаразд, – мовив він уголос, – показуй свої трофеї та свідків.

Він вийшов зі свого шатра, уважно роздивився принесені речі, вислухав свідків і вирішив:

– Я тобі вірю, дарую тобі за цей подвиг золотий ауреум і звільняю від служби, можеш їхати додому.

«Щось незрозуміле з тим жерцем, – продовжував розмірковувати Красс, диктуючи писарю повідомлення Сенату про розгром армії Спартака та смерть її ватажка. – Та нехай все буде, як є, лаври переможця все одно мої».

«Добре, що я промовчав про меч Немезіди, – радів у свою чергу Фелікс, – А то розпитуванням не було б кінця, а потім іще б оголосив мене брехуном, але ж я казав щиру правду!»

Радість переможців була незрівнянною у порівнянні з горем переможених, тих, кому не пощастило загинути. Їх повели колоною по пекучому сонцю до Капуї, де розмістили на арені амфітеатру під посиленою охороною.

– Знову ми тут і знову чекаємо смерті, – сказав Крикс, який теж був серед полонених. – Правда тоді смерть була випадковою, а цього разу – невідворотна.

Інші похнюплено мовчали.

Їх не годували, хоча давали води. Згодом їх вивели і погнали убік Риму. Через рівні відстані групу полонених відділяли від інших та підводили до воза, на якому лежали масивні дерев'яні бруси з прямокутним вирізом посередині. Приречених до страти погрозами заставляли нести ці бруси до одного із вкопаних у землю прямокутні стовпи.

Бруси прибивали зверху стовпів і підводили до нього в'язня, заставляючи розставляти його руки в сторони.

Легіонери знаходили поглиблення в зап'ястях і пробивали руки в цьому місці важкими кованими залізними цвяхами. Розіпнутому складали ступні і прибивали їх до вертикального стовпа великим цвяхом. Коліна при цьому залишалися в напівзігнутому положенні. До хреста прибивалося сидіння – так звана "седекула", для сидниць страчуваного. Страта відбувалася під жахливий крик, волення про пощаду, виття.

– Не про те просите, – гаркнув Крикс, повиснувши на руках. – Просіть, щоби вам перебили гомілки, тоді швидше помрете. А ще краще, аби штрикнули списом у серце, тоді муки одразу скінчатся.

– Молодець, – сказав один із легіонерів, – за це ось тобі нагорода, – і він важким дубцем перебив гомілки Криксу.

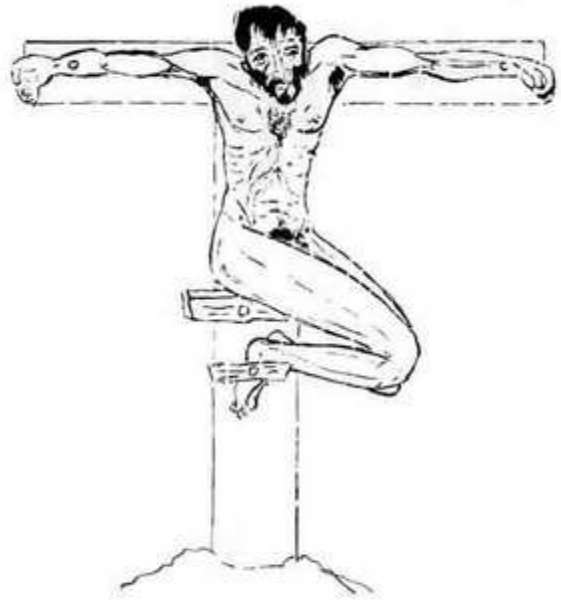
Від болі той втратив свідомість, повиснувши на руках, тіло вигнулося вперед, груди стіснилися, що спричинило зупинку серця. За мить він був мертвий. Побачивши таку швидку смерть, інші почали її просити, але легіонери були неблаганними і залишили їх помирати на довгі години і навіть дні...

«Ось і проминула слава Спартака, що славно почав і безславно загинув у річці» – подумав Ефіїс, падаючи у воду і стискаючи меч. Вода була холодною, бо текла з гір, та він цього не відчував. Не спливаючи на поверхню, Ефіїс дістався густих заростей очерету, примітивши їх одразу, як прибув на місце. Далі тихенько підняв голову над водою і поглянув на берег, з якого впав. Там метушилися римляни, зазираючи у річку. Він знову пірнув і позбавився сандалій. Тепер на ньому окрім пов'язки на стегнах була тільки туніка. Шолом упав з голови в момент падіння.

Він чекав довго, терпляче зносячи холод, який починав його проймає до кісток. Нарешті римляни поїхали, і він поплив річкою до моря, намагаючись вдавати із себе мерця. Ближче до моря річка розлилася в ширину і стала мілкою, мерці позастрагали на її мілинах. Тоді він рушив до берега, орієнтуючись в темряві на шум прибою і пильно вдивляючись вдалину.

Ось у морі блиснув і погас вогник. Ефіїс зайшов у солону воду, нахилився до її поверхні і виразно сказав: «Оливья?». Почувся шум весел, тихі голоси і ось уже невеличкий корабель підійшов до берега. З борта нахилилися дві пари рук і втягли знесиленого втікача до корабля. Одразу було розправлене вітрило, яке напнулося під тихим вечірнім вітерцем і понесло кораблик у відкрите море.

– Слава Артеміді, – зашепотів знайомий голос, – ти живий! Ой, та ти холодний, як мрець.

Дбайливі руки почали стягати мокру одіж, натомість укриваючи дрижачого чоловіка сухими ковдрами.

– Випий вина, заспокойся, поспи, скоро будемо вдома, – продовжував Оливья. – Ой, а це що? – тут він витяг зі скоцюблених рук ритуального меча, вістря якого увійшло в руків'я. – Для чого це тобі, давай викинемо?

– З-зза-лиш, – ледве спромігся сказати Ефіїс, припадаючи до кухля з вином, яке зігріло його зсередини. Тепло поступово поширилося аж до кінчиків пальців на ногах. Ефіїс випростався під ковдрами і міцно заснув.

– Що везете? – ця фраза, вимовлена латиною, розбудила його. Він обережно розплющив очі. Укритий ковдрою з головою, він міг зрозуміти, що день уже хилиться на другу половину. По «Арго» ходили чужі ноги. Їх хода супроводжувалася брязканням, яке Ефіїс одразу упізнав – тільки пластинчасті обладунки легіонерів могли викликати такий звук. Він напружився, потягся рукою до грудей, де завжди висів його меч, але намацав тільки шкіряний мішечок.

– Але хто? – з цими словами з нього зірвали ковдру і перед очима постав легіонер, очевидно зацікавлений рухом під раніше недвижимим рядном.

– Це мій компаньйон, Сано Сапієнтіс, – ввічливо відповів Оливья.

– Він не схожий на купця, якийсь худий, старий. Може це раб із армії Спартака? Нам наказано обшукувати всі судна, що йдуть з півдня.

– Я легко доведу, що це не так, – і руки Оливьи зняли з шиї підозрюваного шкіряний мішечок. Почувся шурхіт пергаменту і слова легіонера: «Я не дуже знаюся в грамоті».

– Там написано, що я громадянин Геркуланума! Мене там усі знають, спитайте хоч у магістраті! – виголосив Ефіїс сідаючи. – Що ж це за знущання?! Я вільний громадянин і сплачую податки, а мене обшукують, неначе якогось розбійника! Замість того, щоби ловити справжніх піратів, ви турбуєте чесних громадян! А змарнілий я тому, що перебував у полоні сицилійських піратів. Тільки вчора мій компаньйон мене викупив і везе додому. Де ви були з вашими обладунками, коли на моє судно напали? Чому я маю сплачувати викуп власними грошима, коли це має зробити військові моряки, що не виконують свого обов'язку?!

– Гаразд, гаразд, пливіть собі далі, – погодився легіонер, стрибаючи на борт свого корабля, – я так і доповім командирі.

«Арго» знову захитався на хвилях, бо легіонери з галери відчепили багри з його бортів, відпускаючи на волю.

– Ну й штукар, – із захопленням вимовив Оливья, – я нічого ще не встиг зметикувати, як ти придумав цілу історію! До речі, дуже вдало, бо мене вже не раз запитували, де це ти?

– І що ти казав?

– Відмовлявся твоєю торговою діяльністю за морем.

– Тепер усім так казатимемо. Слухай, – Ефіїс поманив друга, аби той нахилився ближче, – а наші моряки знають про мене? Марко Наута із сім'єю?

– Тут, як бачиш, тільки він, та один його син Велокс. Для них ти був у скрутному становищі, а ми тебе виручили.

– А наші хатні раби не розбовкають?

– Нізаца не викажуть, та й моряки мовчатимуть. Марко колись казав мені, що йому байдуже, чим ми займаємося, він усе одно вважає нас найкращими хазяями і ніколи нас не зрадить.

Наступного дня спокійне плавання підійшло до кінця: «Арго» заходив до пристані в Геркуланумі.

– Завтра приходьте увечері на симпосію, – запросив Ефіїс моряків, – усією сім'єю.

По дорозі додому він вдавав знесиленого, спираючись на плече Олив'ї, який охоче розповідав усім цікавим про жахливі пригоди Сапієнтіса у піратському полоні. Люди поздоровляли зі щасливим звільненням, один тільки командир охорони порту був невдоволений:

– Треба було одразу заявити про це, – напосівся він на Олив'ю, – тоді б я подав відомості на військові галери і його б відшукали.

– Я не міг цього зробити, адже пірати застерегли мене від таких дій, заявивши, що в разі розголошення, вони просто уб'ють Сапієнтіса.

Чутка про повернення другого хазяїна досягла будинку Гальби швидше, ані він туди дістався, бо двері відчинилися, як тільки друзі підійшли до них. Там стояв усміхнений Борислав, вітаючи їх на манер легіонерів. Він підняв руку догори і проказував: «Аве, Сапієнтіс!».

Урочистий настрій трохи зіпсувала Авенар. Побачивши Ефіїса, вона, спочатку усміхнена, притисла руки до грудей і скрикнула:

– О, Велика Іштар, ти ж

Зовсім сивий

– Невже? – здивувався Ефіїс, – а ну, принеси дзеркало.

Та по тому, як на нього дивився Олив'я, він зрозумів що це так. Авенар винесла на двір добре відполіроване бронзове дзеркало, зазирнувши в яке, Ефіїс побачив, що волосся і борода зовсім посивіли. Тільки брови залишалися чорними, видаючи ще не старий вік їх власника.

– Це добре, – вимовив він, віддаючи дзеркало, – тепер мене ніхто не упізнає. Залишилося тільки вибілити брови, щоб зовсім стати схожим на старика.

– Швидко ти посивів, – підтвердив Олив'я, зайшовши слідом за другом до кімнати. – Я ж недавно бачив тебе, сивини не було.

– Мій батько теж посивів за одну ніч, коли загинув корабель «Артемід».

– А ти чого? Наш корабель неушкоджений...

– Мабуть тому, що жалкую за бойовими товаришами, які пішли на неминучу смерть. А я втік, заховався від лиха, сиджу тут у затишку, в той час, коли вони гинуть.

– Але ти так вчинив не по своїй волі. Я ж записав твоє останнє послання дослівно, от слухай: «Артеміда відпустила мене. Приготуй ритуальний меч і знайди у римлян бажуючого покінчити зі Спартаком. Обіцяй гроші. На північ є річка Силарі, що впадає у море. Я буду на березі на відстані трьох-чотирьох стадій від гирла. Чекай на мене там із човном». Перше речення говорить про волю богів. Можливо твоє життя потрібно Артеміді для нових звершень?

– Може ти й вірно кажеш, але це не зменшує мого горя.

– Розкажи, як ти узнав волю Артеміді?

– Побачив знак на небі після молитви: на чорному тлі неба серед нерухомих зірок зненацька пролягла яскрава смуга з іще яскравішим наконечником. Такі явища я й раніше бачив, особливо наприкінці літа. У дитинстві ми називали їх стрілами Артеміді. Так от, ця стріла розділилася на дві частини. Менша вказувала у бік моря, а більша – на суходіл. Зрозуміло, що мешна – це я, а більша, це (тут він тяжко зітхнув) – моя армія. Та годі вже про мене, розкажи, як тобі вдалося умовити отого Фелікса з Помпей битися зі мною? Адже він поганий боєць.

– Після твого повідомлення я зійшов на берег і винайняв колісницю, хоча коней в селах було обмаль – Красс викупив їх усіх для ведення війни. Помчав до розташування військ, придумуючи, ким би себе представити. На думку спала богиня Фортуна, жерці якої передбачали щасливе закінчення дня. По дорозі я набрав різних камінців, поклав їх до мішечка і коли під'їхав до першого-ліпшого табору, попросив мене пустити, аби я напрозорив легіонерам щастя. У двох мене прогнали, але показали дорогу до наступного. Там, тільки-но я присів біля воріт, як внадився отой Фелікс із Помпей. І одразу до мене, погадай, каже, чим день закінчиться, бо ми ось-ось виступаємо. Я кинув камінці на землю, подивився і сказав, що сьогодні саме він є любимцем Фортуні. Далі, все як ти хотів. Наостанок запропонував йому освячений Фортуною меч. Так він мені ще й грошей дав. Ухопив меча і бігом шикуватися, бо вже сурми заграли. Я ж скочив на колісницю і помчав до «Арго».

– Отже, ти балакав тільки із ним? І як не побачити у цьому руку Артеміді, яка вела тебе до Фелікса, а його – до тебе?

– Скажи, для чого все оце я робив? Хіба ти не міг просто втекти?

– Якби я просто зник, почалися б розшуки, а так – всі заспокоєні.

– Виходить, Артеміда готує для тебе ще якесь завдання?

– Я вже про це казав. Та зараз, я хочу відпочити. А ти поки що, почисти ритуальний меч. Він – це єдиний спогад про моє рабство та війну з Римом.

– А як відпочинеш, знову війна?

– Ні. Силою Рим не здолати. Чекатиму на знак, яким Артеміда вкаже мені шлях.

– Отже помста Риму триватиме?

– Ні, я вважаю, що помста спокутувала злочини Риму переді мною, але не знаю, чи вважає так Артеміда? Але більше нікого не уб'ю. Моя душа прагнула крові ворогів, неначе перебувала в Аїді. Тепер вона сита.

– А як прийдеться захищатися?

– Сподіваюся, Артеміда не допустить, щоби я порушив свою обітницю.

Почалися довгі дні, але, не відпочинку. Дні звикання до спокійного життя. Життя, коли не треба кожної хвилини чекати смерті; життя, де не потрібно думати про тактику бою чи керівництво великою масою людей; життя, коли потрібно знову вітатися із сусідами; життя, коли можна спокійно посидіти за книгами; життя, коли щодня є готова смачні їжа.

Тепер свій ранок Ефіїс починав, а вечір закінчував молитвою перед домашнім олтарем Артеміди, дякуючи свою богиню за те, що зберегла йому життя і просив захисту для себе і своїх рідних та друзів.

– Мене все частіше запитують, – сказав одного ранку Оливья, – коли ми знову почнемо міняти срібло на золото?

– А у нас іще є запас золота? – зацікавився Ефіїс.

– Немає, тільки срібло, що я наміняв минулого разу, але з цими подіями ніколи й було відвезти його до Остії. Якби ще золота, аби наші клієнти не почали шукати інші можливості.

– Ти зовсім з історика перетворився на лихваря, – усміхнувся Ефіїс.

– До хорошого звикаєш швидко. Приємно ні в чому собі не відмовляти. Та й історію вивчати легше, коли є можливість придбати старовинні рукописи. Або купляти пергамент замість папірусу. Ох, дарма я стільки золота тоді заховав на Везувії. Все одно твоя армія жила за рахунок грабунку маєтків.

– А ми ніякого золота не знаходили, – відповів здивований Ефіїс, – тільки їжу та одяг, трохи зброї. Це все було заховано під літерою «альфа».

– А трохи нижче хіба ти не побачив викладену каменями літеру «хі»?

– Ні. Я й не подумав, що там може бути ще одна схованка. Тоді вирушаємо на Везувій? Заодно й Мортіуса провідаємо. Адже це єдиний вчений-римлянин, з яким ми знайомі.

Після двох тижнів відпочинку в Ефіїса прокинулася жага діяльності. Зранку другого дня вони з Оливьею вже виїжджали на возі у бік Везувію.

– Хто там? – відгукнувся Мортіус, коли вони постукали у його ворота.

– Сано Сапієнтіс, – відповів Ефіїс, чекаючи на приязну зустріч і був здивований, коли почув непривітне:

– Іди геть, через тебе у мене були неприємності!

– Що за неприємності, розкажи?

– Іди геть! – ще гучніше крикнув Мортіус, відходячи від воріт.

– А я тобі їжі приніс та вина, – почав заманювати його Ефіїс.

– Іди геть, – уже не так впевнено сказав Мортіус.

– А іще я покажу тобі підземний хід прямо у кратер Везувію, через який туди можна дістатися значно швидше, аніж через верх!

Після роздумів Мортіус таки прочинив ворота і махнув рукою, щоб вони заїжджали. Так само мовчки він сів за стіл біля ручаю і глянув на гостей. Ті зрозуміли натяк і дістали з воза страви, приготовлені Авенар і амфору з вином.

Їли мовчки, поважаючи мовчання хазяїна. Та ось той допив кухоль з вином, відкинувся на лаву і почав розповідати:

– Спочатку все було добре і твої знайомі кожного дня приносили мені не тільки звістку з кратера, але й вино та їжу. Та коли вони кудись подівалися, у дворі залишилося декілька возів та волів. Вони весь час хотіли їсти. Я їх виганяв попастися, сподіваючись, що вони підуть куди-небудь самі. Але вони завжди поверталися. Тоді я вирішив їх продати. Але на базарі до мене причепився якийсь пан з криком, що це його вози та воли. Потяг мене до судді, привів свідків. Суддя спитав, де я їх узяв? Я сказав, що знайшов у полі, де вони були самі по собі. Позивач хотів від мене штраф за цих тварин, але суддя добрий чоловік і науку поважає.

– Цікаво, – підняв голову Оливья, який теж лежав на сусідній лаві.

– Справді, він спитав чим я займаюся? Я сказав, що слідкую за зростанням каміння. Тоді суддя кивнув головою (тут друзі презирнулися й посміхнулися, зрозумівши хід думок судді, мовляв, несповна розуму цей чоловік) і заявив, що не вбачає мене винним, а позивачеві сказав, що це він має мені сплатити гроші за догляд за його тваринами. І відпустив мене без покарання.

– Тобто, моє ім'я ти не називав? – поцікавився Ефіїс.

– Судді я нічого не сказав.

– А комусь іншому?

– Була одна розмова, – завагався Мортіус, – один знайомий розпитував про Спартака. Я й пригадав, що у цей же час приходив і ти і порадив йому розпитати у тебе, може ти знаєш більше за мене?

– Хто це? – напружився Ефіїс, відчуваючи, що небезпека знову чатує на нього.

– Рустікус Фелікс із Помпей.

– Як давно він у тебе був?

– Позавчора. Обіцяв навідуватися.

Друзі знову презирнулися, але тепер без усякого сміху.

– Може вже підемо до підземного ходу? – продовжив Мортіус, не помічаючи зміни настрою гостей.

– Ти правий, нам треба йти звідсіля негайно, – вимовив Ефіїс, – ми поспішаємо в інших справах, тому поїдемо на возі.

– А його не украдуть?

– Один із нас постереже у підніжжя. Точніше, прямо біля отвору підземного ходу.

– А іще Фелікс питав, з якого ти міста, – продовжував Мортіус сидячи на возі, коли вони після швидких зборів вирушили до Везувія.

– Скажеш, що з... із Капуї, – нарешті придумав Ефіїс. – А ми вже на місці, – додав він. – Зараз побачиш дивовижну річ, але за це ти більше нікому не розкажеш про мене, гаразд?

– І Феліксу?

– Нікому.

– Добре, показуй.

Друзі заходилися розкидати каміння, навалене повстанцями після того, як вони вийшли через нього для нападу на римський військовий табір.

– Я тут залишуся, – сказав Ефіїс, – а мій друг тобі все покаже.

Мортіус його вже не слухав. Він першим пірнув у отвір, що відкрився і його крики захоплення від побаченого скоро зникли в глибині печери.

– Швидко забирай скриньку і вертайся, – звелів Ефіїс.

– А як же Мортіус?

– Сам знайде дорогу назад, тут він як удома.

– Що будемо робити з Феліксом? – спитав Оливья, коли він, видобувши скриньку із золотом, сів на воза, і вони вирушили до Геркулануму.

– Раніше, я не задумуючись, убив би його, але тепер, коли я дав обітницю, не знаю.

– Тоді прийдеться уникати його. Тебе іще він може й не упізнає, але мене, напевне, що так. Ми з ним тоді довго говорили про прихильність Фортуні...

Здобувши золото, вони розпочали міняльну справу, ще більше зменшивши пропорції обміну, щоб його прискорити. Це дозволило їм виїхати до Остії вже через два тижні, щоб передати срібло знайомому лихвареві.

– Я піду, чи ти? – спитав Оливья у Ефіїса.

– Я. Треба знову ставати простим купцем.

– Ти раніше до мене приходив? – спитав лихвар у Ефіїса, коли той зайшов, привітався та повідомив, що він від пана з Геркулануму.

– Було таке, але потім мій пан наказав мені очолити його представництво в Єрусалимі, поки хворіє його син.

– Це добре, бо твій наступник погано знався на лічбі. Сідай, будемо перераховувати твоє срібло.

– Марко Наута просить дозволу відПлити на північ, – сказав Оливья, коли його друг вийшов від будинку лихваря, ховаючи номочедію. – Йому запропонували вигідну угоду.

– Так і ми з ним.

– Не вийде. Корабель буде завантажено повністю і нам місця не буде.

– Гаразд, нехай їде, а ми рушимо суходолом, але він має повернутися до Геркулануму, бо за три тижні золото вже чекатиме на нас в Остії.

Їм не вдалося знайти валку, яка б прямувала аж до Геркулануму, зате домовилися з дрібним купцем, що віз до Капуї бронзовий та олов'яний посуд.

Примостилися на возі і тихенько рушили. Купець хотів заїжджати в усі придорожні містечка, тому дорога була довгою. Спочатку вони їхали путівцем, та коли вибралися на вимощену дорогу, що вела до Капуї, серце в Ефіїса здригнулося: уздовж усього шляху стояли хрести із закатованими на них рабами, його колишніми бойовими товаришами.

Воли, що тягли воза, на якому вони сиділи, не зважали на жахливу прикрасу дороги, але ті, хто проїжджав кіньми, вимушений був стримувати тварин, що тремтіли від жаху і погано слухалися. Декому приходилося вести своїх коней за вуздечку.

Купець, який до цього майже без упину розважав своїх супутників різними бувальщинами, примовк, і вони поїхали у тиші. Чути було тільки рипіння коліс в осях та сопіння волів.

Ефіїс уважно вдивлявся у понівечені часом та круками обличчя мерців, сподіваючись упізнати когось. Раптом він зіскочив із воза і підійшов ближче, бо побачив

Руде волосся Крикса

Так, переплутати було неможливо, серед чорних, білявих, сивих голів страчених рабів руда голова була єдиною.

Він присів, намагаючись розгледіти обличчя мерця. На диво, очі не було виклювано і риси обличчя ще дозволяли себе упізнати.

– Криксе, – прошепотів Ефіїс, – пробач мені за все.

Він трохи постояв, підносячи молитву Артеміді з проханням захистити душу Крикса в Аїді і знову сів на воза.

– Знайомий раб? – поцікавився купець.

– Ні, – глухо відповів Ефіїс, відвертаючись, аби той не помітив його сліз, – просто було цікаво побачити рудоволосого. У мене таких рабів ніколи не було.

– Їх привозять із Галлії, – проявив обізнаність купець, – вони дужі, але не покірні. Кращі раби з Ефіопії. Коли до них добре ставишся – вони слухаються.

Друзі не відповіли, заглибившись у власні думки.

Біля Капуї ряди з розіп'ятими рабами закінчилися.

– Я їду до базару, – повідомив їх купець, – куди вас підвезти?

– До найближчого стабулюма, – відповів Ефіїс, – там пошукаємо попутників.

– На базарі це легше зробити.

Але не міг же Ефіїс розповідати, що саме на цьому базарі його продали у рабство. Тому, розплатившись, вони з Оливьєю зішли з воза і зайшли до зали стабулюму, в якій і пообідали.

– Я хочу пройтися містом, – повідомив Оливья, – підеш зі мною?

– Хіба ти не надивився, коли приїздив сюди у попередні рази?

– Тоді я мав нагальну справу, роздивлятися було ніколи, а сьогодні хочу оглянути його як історик.

– Ну йди. А я посиджу тут, зачекаю на тебе, а може знайду, з ким дістатися Геркулануму.

Ці слова почув хазяїн, що якраз приніс вина.

– Он той чоловік їде до Помпей, а вам це по дорозі. – вказав він на того, хто сидів спиною до друзів, – у нього хороший віз.

– А хто він? – поцікавився Оливья.

– Це знаменитий Фелікс – убивця Спартака!

По цих словах Оливья глянув на Ефіїса, той вказав йому головою на вихід, але сам залишився. Нахилив голову нижче, виставив бороду, що за час перебування в Геркуланумі відросла ще дужче і став схожий на літнього чоловіка.

Фелікс обернувся, почувши своє ім'я.

– Хто цікавиться моїм подвигом? – запитав він у хазяїна.

Той вказав на Ефіїса і промовив:

– Не подвигом, бо про нього чули уже всі, а я так разів п'ятдесят. Цей чоловік шукає, хто б його підвіз до Геркуланума. Я і вказав на тебе.

– А про мій подвиг ти знаєш? – запитав Фелікс сідаючи поруч з Ефіїсом.

– Я чув про тебе, але не бачив, – відповів Ефіїс глухим голосом, залишаючись сидіти боком до хвалька.

– А може ти знаєш тут у Капуї такого собі Сано Сапієнтіса?

– Для чого він тобі?

– Мені сказали, що він бачив Спартака.

– І що з того?

– Хочу знати, який Спартак на вигляд.

– Дивне бажання для того, хто його вбив.

– Все сталося так швидко, що я не встиг нічого запам'ятати. Знаю тільки, що це чоловік як оце я або ти. То ти щось знаєш про Сапієнтіса?

– Ті хто його добре знав, розіп'яті уздовж дороги від Капуї до Риму, – промовив Ефіїс задумливо. – Навряд чи той Сапієнтіс іще живий. Не шукай його. А якби знайшов, що тобі від зовнішності Спартака?

– На гроші, подаровані мені Крассом за подвиг, я хочу викласти мозаїку на стіні мого будинку, де буде зображено битва зі Спартаком. Та коли художник спитав, який той Спартак, я не знав, що й казати. Не пригадую навіть, які у нього були обладунки?

– Кажуть, що Спартак виступав на арені як фракійський воїн. Вели художнику зобразити його у такому вигляді, – порадив Ефіїс. – У фракійців шолом закриває обличчя, отже зовнішність не має значення.

– Дякую тобі, чоловіче добрий, – зрадів Фелікс, – я так і вчиню. Хочеш, підвезу тебе до Геркулануму? Без грошей, бо ти вже заплатив мені своєю розумною порадою.

– Їдь сам. У мене ще тут справи, та я й не один – має прийти мій товариш, з яким ми вирушимо далі, бо один уже не маю сили подорожувати.

Фелікс вийшов з приміщення, а невдовзі туди зайшов Оливья.

– Ну як оглядини міста? – запитав Ефіїс.

– Які там оглядини, – я весь цей час стояв за рогом, чекаючи, доки Фелікс поїде.

– Тоді нам варто залишитися тут на ніч, щоб не зустріти його в дорозі.

– Ти з ним балакав?

– Так.

– І він...?

– Не упізнав. Виявляється, що в запалі бою цей герой взагалі не роздивився, кого він убивав. Зараз викладає мозаїку на стіні свого будинку про цю подію. – Ефіїс посміхнувся.

Оливья розсміявся вголос, проганяючи тривогу з душі.

Вони дісталися дому другого дня. Марко Наута на «Арго» ще не повертався, тому ніяких справ не передбачалося.

– Поїдемо знову до Мортіуса? – одного дня спитав Ефіїс у Оливії. – Нехай підтвердить Феліксу при нагоді, що Сано Сапієнтіс уже мертвий.

– У тебе тільки це на умі? Чи хочеш ще якусь справу зробити?

– Мені наснилося, що все навкруги потопає у вогні. Я трохи подумав і виходить, що джерелом такої біди може бути тільки Везувій. Пам'ятаєш, що розповідав Мортіус про підземний вогонь? Хочу пересвідчитися у правдивості мого сну.

– Чому Везувій? А як нова війна?

– Не виходить. Зараз ніхто ні з ким не воює. Октавіан Август став справжнім імператором і ніхто не зазіхає на його владу. У завойованих провінціях тихо, навіть у Галлії. У Єгипті Клеопатра зійшлася з римським намісником Марком Антонієм і зробила свою країну колонією Риму. Йде війна за нові землі з Парфією і все. Ну, хіба що, в Юдеї релігійні заворушення, але вони не зачіпають римських інтересів. Отже, війни не буде.

– Тоді злочинці? Розбійники?

– Свого часу ми частково позбавили ці місця від них. А наша війна з Римом стягла усіх розбійників до армії Спартака. Тепер вони розіп'яті. Тут тихо. Можна малу дитину безпечно вночі випускати на вулицю.

– Якщо ти такий впевнений, то поїхали. До речі, продиктуєш мені в дорозі докладніше твої міркування про нинішній стан Римської імперії – в твоїх устах це звучало дуже переконливо.

Уже в дорозі він не припиняв розпитувати Ефіїса про це і нарешті зробив висновок:

– З твоїх слів виходить, що попри великі людські втрати, порушені будівлі, розорені маєтки, величезні витрати на вербовку нових військ, для Риму повстання Спартака пішло тільки на користь? Влада зміцнилася, бунтівники покарані, купці вільно торгують, збіжжя спокійно росте, і все гаразд?

– Так. Цей висновок напрошується сам собою. Рим неможливо повалити силою. Усі його закони розраховані саме на протистояння зовнішній чи внутрішній агресії.

– А чим можна повалити, слабкістю? – Оливья захихотів над власною дурістю, але Ефіїс залишився незворушним.

– Я ще не знаю чим, але думатиму про це.

Мортіуса вдома не було, ворота були підперті паколом. Ефіїс прийняв цей єдиний захист пустого дому і завів волів у двір.

– Думаю, – мовив він, – хазяїн не образиться на таке свавілля.

Вони розіклали наїдки та напої на столі біля потічку, що біг через двір, і стали чекати. Вже стемніло, коли почулося човгання старечих ніг і у двір, освітлений невеличким багаттям, розведеним Оливьєю, увійшов хазяїн. Він затулив очі рукою, намагаючись розгледіти непрошених гостей.

– Це Сано Сапієнтіс зі своїм другом, – допоміг йому Ефіїс, – сідай до столу, шановний пане Мортіусе, поїж, відпочинь, а тоді й побалакаємо.

Запрошений до столу Мортіус важко сів на лаву і мовчки почав їсти. Судячи з того, як він жадібно поглинав страви, голодував він досить давно.

– Яка біда привела тебе у такий стан? – запитав Ефіїс, коли той нарешті відвалився від столу і приліг на лаві.

– Везувій, – коротко сказав Мортіус, борючись зі сном. Але перемога залишилася за Морфеем – за мить він уже спав, розкинувши руки в боки і хропучи, як поранений дикий вепр.

– Дочекаємося ранку, – вирішили друзі і теж заходилися лагодити ночівлю.

Вранці Мортіус підскочив, як ужалений зі словами:

– Багаття ж, либонь погасло! – і негайно почав збиратися в дорогу.

– Зачекай, може тобі допомогти? – спробував спинити його Ефіїс, але дарма, той поспіхом подався до гори.

– Підемо слідом, – вирішив Ефіїс.

– І без сніданку, – додав Оливья.

Вони рушили слідом і здалеку побачили, що біля входу до печери лежить, зібраний у великі купи, хмиз. Мортіус ухопив великий оберемок і заліз в отвір. Друзі кивнули один одному і вчинили так само.

Вийшовши з печери у кратер стало зрозумілою підготовка у підніжжя вулкану – там горіло велике вогнище. Мортіус вкинув у нього свою ношу і присів поруч. Побачивши, що його гості зробили те саме, він нарешті пояснив:

– Камінь у кратері піднявся як ніколи високо. Раніше, а я вже двічі спостерігав виверження, значно менший підйом супроводжувався викидом попелу, який добре підживляв наші ґрунти. Думаю, чим більший підйом, тим дужче виверження. Може политися розплавлене каміння, а це вже небезпечно. Тому я намагаюся так нагріти верхній шар каменю, щоб сила знизу його прорвала.

– А ти не боїшся, що це станеться у момент, коли ти будеш тут?

– Я вже давно нічого не боюся. Допоможіть мені наносити хмиз із низу.

– Як давно ти палиш отут вогонь? – запитав Ефіїс після четвертого підйому до кратеру через печеру.

– Тиждень. Ні, тиждень буде завтра.

– І ти перевіряв, камінь хоч трохи розплавився?

– Ні, не було часу.

– Давай перевіримо зараз.

Великими палицями, які негайно займалися, він одгріб край вогнища і подивився на камінь. Той був темно-червоного кольору.

– Я не бачив розплавленого каміння, але бачив розплавлену бронзу, – зробив Ефіїс свій висновок, – тому думаю, що до розплавлення ще далеко. Мабуть потрібний більший жар. Дрова його не забезпечать.

– Отже, моя затія марна? – похнюпився Мортіус.

– Переконаний у цьому. Потрібний інший засіб для створення справжнього підземного жару!

Поверталися до хати Мортіуса мовчки. Попрощалися і вирушили додому у невеселому настрої.

– Мої сні підтвердилися, – сказав Ефіїс, – якщо не розплавити верхній шар каміння, станеться щось жахливе.

– Слухай, Ефіїсе, а чи це не знак, що нам час покидати Італію та вирушати кудись в інші краї?

– Може й так. Давай зачекаємо ще трохи, якщо це знак від моєї богині, то вона подасть його ще раз, але в інший спосіб.

Вдома на них чекав Марко Наута, доповівши про готовність вирушати до Остії.

– Мені знову наснився вогонь, – розповів Ефіїс Оливї, бездумно вдивляючись у морську далечінь, коли вони другого дня пливли до Остії. – Треба чекати на інший знак від Артеміді.

– Тобі прийдеться зачекати декілька днів, – повідомив Ефіїса остійський лихвар. – Галера ще не прибула.

– Маємо час для твоїх історичних досліджень, – звернувся Ефіїс до Оливї, вийшовши на двір, – ходімо оглянемо порт.

Походжаючи по пристані, вони роздивлялися різні типи кораблів, оглядали вантаж, що його виносили з кораблів й заносили на них раби. У самому кутку порту вони побачили комору, біля якої сварилися двоє чоловіків.

– Що ти придбав? – кричав один. – Ця олія в їжу не годиться!

– Це ти мені наказав, мовляв, дешево віддають, зможемо потім перепродати! – волав у відповідь інший.

– Ти хоч би покуштував спочатку!

– Ти мені тицьнув гроші і крикнув: «Біжи притьмом, доки нас не обійшли конкуренти!»

– О, Юпітере, покарай цього недоумка!

– О, Юпітере, дай йому хоч трохи розуму!

Тут вони замовкли, очевидно, остерігаючись звинувачення у святотатстві.

– Покажіть, що то за така олія? – підійшов до них Ефіїс.

– Відійди і задовольняй свою цікавість в іншому місці, – похмуро проказав перший чоловік.

– Не жени його, а як він купить? – сказав другий. – Ти ж купець?

– Ну, так показуйте.

– Он, дивись, – показав у глибину комори перший, – в отих великих амфорах. Ліва розпечатана.

Ефіїс підійшов до вказаної амфори. Умочив руку в чорну, маслянисту рідину, понюхав, лизнув кінчиком язика і зрозумів

Це була нафта

– Я купляю цей непотріб, – заявив він, – усю партію. Але за це ви розповісте мені, звідкіля її узяли?

– Скільки заплатиш? – прокинувся інтерес у першого.

– Це було взято з піратського корабля, – сказав другий, але перший штовхнув його ліктем.

– Не смикай свого компаньйона, – сказав Ефіїс помітивши цей жест, – я купляю цей товар тільки один раз, тому налагодити постійні поставки тобі не вдасться. Я платитиму найменшу можливу ціну.

– Це ж яку?

– По срібному ассу за амфору.

– По золотому і по руках?

– Гаразд, завантажуйте на мій корабель. Як тільки амфори будуть доставлені, одразу отримаєте гроші.

– Для чого такі витрати? – поцікавився Оливья, коли вони відійшли подалі.
– зіпсована олія ще нікому не ставала у пригоді.

– Ти не зрозумів, бо це другий знак Артеміді! То не олія, а нафта!

– Нафта?

– Ти ж читав спогади мого батька? Саме нафтою підпалили храм Артеміді в Ефесі. Ця рідина ще називається кров'ю землі і дає найбільший жар при горінні. Нею ми й розтопимо каміння у кратері Везувію.

– Цікавий буде дослід! – вигукнув Оливья.

– І дуже небезпечний, якщо удасться!

П'ять днів потому «Арго» вже заходив до порту Геркуланума. Ефіїс найняв десятеро дужих рабів та два вози, на які поклали амфори з нафтою.

– Застеліть спочатку сіном дно, бо як розіб'єте хоч одну, буде вам біда, – напучував він рабів. – А як зробите все добре, я ще й дам вам грошей і не скажу про це вашому хазяїну.

Не заходячи додому, він очолив валку з небезпечним вантажем, сказавши Оливья:

– Не відпускай Марко з кораблем, збирай всі наші речі з дому і занеси їх сюди, Авенар з Бориславом теж, будинок замкни....

– То може його продати?

– Не встигнемо, бо як тільки я принесу нафту Мортіусу, той неодмінно захоче її підпалити. Та й навряд чи вдасться швидко продати, пригадай, скільки часу він стояв пустий, доки не внадилися ми?

– А гроші?

– Тримай їх на кораблі, але так, щоб ніхто не побачив. У тебе залишилися ті обладунки для переносу грошей під одягом?

– Так.

– А мої пропали в Римі. Одягнеш їх і частину монет покладеш туди.

– Книги?

– Обгорни все промасленим пергаментом, не мені тебе вчити.

– Що відповідати, коли спитають, чому ми збираємося?

– Кажи правду, що у мене було видіння про вибух Везувія, тому ми хочемо сховатися від цієї біди у морі.

– Ти хочеш повернутися сюди, коли все закінчиться?

– На все воля Артеміді!

Незважаючи на спішні збори, рухалися вони повільно. Побачивши камінь на дорозі, Ефіїс спиняв валку й посилав раба, що правив першим возом, прибирати його на узбіччя.

– Не злазьте з возів, бо зараз поїдемо далі, – розпорядився він, прибувши до будинку Мортіуса, бо ворота були напівпрочинені.

Той сидів у дворі біля потоку і мав вигляд людини, що повністю розчарувалася у житті.

– Розвеселися, Мортіусе, або як то кажуть греки, хайре, Мортіус!

– Чого радіти, коли від моїх досліджень немає жодної користі?

– Бо я привіз речовину, що розтопить каміння, збирайся й ходімо!

Як на крилах пішов, ні вилетів старий вчений з двору і поки вони їхали до гори, все гладив амфори, не вірячи у своє щастя, щастя продовжити дослідження, щастя, що його праця комусь потрібна.

– Беріть по одній амфорі і несіть оцим підземним проходом слідом за паном Мортіусом. – звелів Ефіїс рабам, коли вони прибули до підніжжя Везувію.

– Та не спотикніться, бо стежка там нерівна!

Рабам прийшлося сходити три рази вгору і вниз, щоб перенести усі амфори до кратеру Везувія. Ефіїс, що чекав їх біля воза, роздав кожному по дрібній срібній монеті і наказав:

– Тепер ви підете до Помпей і на вулицях виголосіть наступне: «Пан Мортіус попереджає, що Везувій може прокинутися через три дні і радить на цей час виїхати з міста». Потім ідіть до свого пана у Геркуланум і те саме скажіть йому та на вулицях. Я залишаю одного з вас, щоби він правив другим возом. Першим правитиму я.

– А чи це не той прохід, яким користувалися спартаківці? – спитав однин із них.

– Може й той, а звідкіля ти про нього знаєш?

– Мені розповідали на базарі інші раби.

«Отже, діяльність Спартака буде описана не тільки у пергаментах Оливії, але й житиме в усних переказах» – думав Ефіїс, підіймаючись по нерівній стежці підземного переходу до кратера. Він застав там Мортіуса, який нетерпляче походжав навкруги амфор, встановлених на місці розведеного ним раніше вогнища.

– Як її підпалювати? – було першим його запитанням.

– Не спіши це робити, я надіслав рабів до Помпей та Геркулануму попередити про можливі наслідки нашого досліду і прошу тебе зачекати три дні.

– Цілих три дні, – аж застогнав Мортіус. – Я не доживу, я помру від нетерплячки! Ну гаразд, гаразд, кажи, що робити?

– Розпечатаєш усі амфори і у кожному вставиш гніт із тканини, намочивши його у цю чорну рідину. Всі гноти прокладеш до іще одного, теж намоченого у нафті. Останній має вести до проходу з гори. Підпалиш його і мерщій тікай, бо як вогонь дійде до амфор, жар спопелить тут усе живе.

Вони удвох спустилися донизу і коли вже Ефіїс від'їжджав, Мортіус проказав:

– Прощай назавжди, друже, я не буду використовувати твої перестороги, а підпалю нафту сам!

Ефіїс здивовано подивився на нього, потім кивнув, проказав своє «Прощай» і погнав волів до Геркулануму так швидко, як тільки вони могли рухатися.

«Ось іще одна причина не залишатися тут. Єдиний вчений чоловік, наукова одержимість якого так нагадувала мені вчених з Олександрійської бібліотеки, хоче пожертвувати життям, аби спасти життя інших людей»

На віллі Гальби він застав тільки Оливью, який вовтузився у золотій кімнаті, чіпляючи на себе шкіряну сорочку з великою кількістю кишеньок для монет. Скринька з іншими грішми вже була готова.

Ефіїс узяв її під пахву і підійшов до олтаря Артеміді, поклонився їй, витяг бронзову статуетку, загасив каганець, що горів перед нею, дочекався, поки Оливья не замкне двері і подався разом із ним на корабель.

– Не думав, що ми маємо стільки речей! – вигукнув він, вгледівши завантажений до верху «Арго».

– Прийшлося потіснитися і звільнити місце ще й для куховарства, – озвався керманич Марко Наута, – невже і справді Везувій скоро торохне?

– Напевне не знає ніхто, але від сьогодні починаємо чергувати, спостерігаючи за горою. Як тільки побачимо вогонь на вершині – негайно відпливаємо. Тому від корабля нікуди не відходити! Це може статися і вночі, тому, Марко, готуйся до будь-якої несподіванки.

Два дні минули спокійно, якщо не звертати увагу на кпини, на які їх брали місцеві жителі:

– І коли ж то Везувій вибухне, – удавано серйозно питали вони, гуляючи у порту.

– А може то твоя голова Сапієнтісе, вибухне?

– А може ти сприйняв уві сні за вибух своє повітря, що його ти випускав зі шлунку?

Ефіїс тільки посміхався у відповідь, але не сердився, а спокійно відповідав:

– Якщо я помилюся, добре. Та коли я правий, то матиму менші збитки за вас.

Третього дня, коли минав термін, обумовлений з Мортіусом, Ефіїс розпорядився усім зайти на корабель, а сам походжав вперед-назад поруч із ним по пристані, тамуючи своє нетерпіння. Він якраз повернувся обличчям до порту, коли почув крик з «Арго»: «Вогонь». Це кричав Велокс, старший син Марко. Глянувши на верхівку Везувія, Ефіїс теж помітив блиск полум'я. Тоді він повернувся, щоб зійти на борт, але спинився, почувши вигук:

– Сано Сапієнтісе, зачекай!

Обернувшись, наш герой помітив Фелікса з Помпей, який швидко наближався. Тоді Ефіїс позадкував. Фелікс, помітивши цей рух, попросив:

– Не відпливай, поки не відповіси на моє запитання. Будь ласка!

– Звідкіля ти узнав, що я тут? – повернувся він обличчям до Фелікса, розмовляючи своїм звичним голосом.

– Раби, що виголошували пересторогу щодо Везувію, сказали, що їх найняв Сано Сапієнтіс з Геркулануму.

– Чого ти хочеш?

– Це ти...? – почав було Фелікс, як видно бажаючи уточнити особу купця Сапієнтіса, але гордовита постава та голос Ефіїса навели його на іншу думку, бо далі він зблід і несміливо запитав, – Спартак?...

– Так, це я Сапієнтіс, і я Спартак, – відповів Ефіїс, ступаючи на борт «Арго» і втягуючи сходні, – І що з того?

– А хто ти насправді?

– Цього ти ніколи не узнаєш та й що тобі до моїх тайн?

– Я все розповім...

– Ти хочеш позбавитися слави убивці Спартака і заслужити славу найбільшого брехуна?

– Але ж....

– Краще спробуй зараз спасти своє життя, бо тоді, на березі річки воно було під меншою загрозою, аніж зараз. Поглянь на Везувій!

Він вказав на вершину гори, оповиту густою хмарою, з якої виривалися сполохи полум'я. Нарешті почувся грім, але це гриміло не з неба, а від гори. Марко Наута, не чекаючи команди, поставив вітрило і під попутним вітром «Арго» почало відносити від берега.

Стоячи на кормі, Ефіїс спостерігав, як з чорної хмари, що підіймалася все вище й вище, швидко линуло сіре, напівпрозоре марево, вкриваючи собою поля і падаючи на Помпеї, що бовваніли вдалині.

До берега донеслося дрижання землі, яке передалося на воду, по якій пішли дрібні хвилячки. Раптом з Везувія вилетів стовп вогню у напрямку Геркуланума. Слідом за ним сіре марево потяглося у тому ж напрямку. «Арго» вже був досить далеко від берега, коли воно лягло на місто. Ефіїс разом із супутниками з жахом побачив як під згубним впливом вулкану люди почали падати там де стояли, не встигаючи рушити з місця. Упав і Фелікс, який, не звертаючи уваги на катаклізм, дивився услід «Арго», що відпливав.

Слідом за сірим маревом чорна хмара накрила будинки і сади, повністю закривши їх від спостерігачів.

З жалем поглянувши в останнє на Геркуланум, Ефіїс повернувся до керманіча, обтрусив одяг від попелу, яким виверження Везувію всіяло сушу і море на багато стадій, та коротко наказав:

– В Олександрію!

Кінець другої книги з серії «Третьою наука»

СЛОВНИК

Діїві особи, топоніми та деякі грецькі й латинські слова

Морфей – бог сну і сновидінь.

Рустікус Фелікс – убивця Спартака

Парсімоній – командир обозу армії Спартака після втечі Ганника.

Браво – командир розвідників при Спартаку.

Лаентія – рабиня, коханка Крикса.

Ганник, Еномай, Каст, Крикс, – сподвижники Спартака.

Лонгін Гай Кассій – сенатор, лідер опозиції Цезарю в Сенаті.

Брут Марк Юній – сенатор, наближений Цезарем до себе.

Мартіус – вчений, що досліджував Везувій.

Стабулюм – римська корчма з кімнатами для постояльців.

Марко Наута – керманіч корабля «Арго», що належить Ефіїсу.

Велокс та Гарруліс – сини Марко Наути.

Меек – дружина Марко Наути.

Капуто Каніс – атаман сицилійських піратів.

Говерній Гіпаргус – лікар у Геркуланумі.

Авенар – рабиня лікаря Гіпаргуса.

Сірануш – вірменка, рабиня Ефіїса та Олив'ї у Геркуланумі.

Борислав – скіф, раб Ефіїса та Олив'ї у Геркуланумі.

Главк – командир наступної когорти, що охороняла Клеопатру.

Марцел – керівник когорти, що охороняла Клеопатру в Римі, була піддана децимації і відправлена на війну в Юдею.

Локуста – відома римська отруйниця.

Асклепій (Ескулап) – реальний давньогрецький лікар, якого потім обожествили.

Рабірій – римський банкір, що позитчав гроші Птоломею XII.

Гай Юлій Цезар – полководець, який завоював Галлію, диктатор Риму.

Асклепій (Ескулап) – знаменитий лікар. Після смерті його визнали богом лікарської справи.

Авл Габіній – намісник римського імператора в Сирії. Поновив на троні Птоломея XII.

Децимація – кара за боягузтво, яке проявив підрозділ римського війська. Вбивали кожного десятого.

Селевк Кибіозакт – ставленик антиримської партії мітрідів в Олександрії.

Архелай – син Мітрідата VI, голова антиримської партії мітрідів в Олександрії.

Потін – головний євнух в Олександрійському палаці.

Ахілл – полководець Єгипту при дворі Птоломея XII.

Теодот – вихователь Птоломеїв XIII та IV.

Тріфаена – дочка Птоломея XII від наложниці. Усунула батька з царства.

Береніка – старша і законна дочка Птоломея XII.

Клеопатра – дочка Птоломея XII від наложниці. Потім – одноосібна правителька Єгипту.

Олив'я Філо – помічник Ефіїса у Римі.

Сано Сапієнтіс – ім'я, яке прибрав Ефіс у Римі та Геркуланумі.
Пробус Содаліс – ім'я, яке прибрав Оливья Філо у Римі та Геркуланумі.
Калам – паличка для письма, робилася з тростини.
Сіцилій Аполлодор – командир бойових галер, озброєних катапультами.
Арсиноя – рідна сестра Клеопатри.
Аргос – велике і багате грецьке місто, де культ Гери є найбільшим.
Артеміда – богиня-покровителька Ефесу.
Бакур – колишній резидент перської агентури у грецьких колоніях..
Барелі спіті – корчма.
Фурія – те саме, що ерінія, тільки у римській міфології.
Баст – богиня-кішка.
Галактіон – начальник олександрійської розвідки.
Гарпії – крилаті потвори, птахи з дівочими обличчями
Ерінія – богині помсти у грецькій міфології. Переслідували чоловіка доти, поки не покарають.
Гера – офіційна дружина Зевса.
Гімнасія – школа для молодих атлетів.
Ефес – місто у гирлі ріки Каїстр, на Середземному узбережжі Малої Азії.
Ефіс (тобто, розумний) – син Філогноса та Катерини.
Єрмант – начальник сторожі Олександрії Єгипетської
Каїстр – ріка, що протікає біля Ефесу.
Кастор і Поллукс – близнюки Полікратоса і Амалтеї. У другого мізинець вивихнуто на лівій нозі. Начальники сторожі Малого порту і порту Евнос в Олександрії. Одружені на дочках Філогноса.
Катерина – колишня вихованка у храмі Артеміді, дружина Філогноса.
Кібернетос – керманіч корабля.
Лістес – розбійники
Лоуді (квітка) – дочка Філогноса та Катерини.
Магара (Ма) – домоправителька, економка маєтку Філогноса, незаміжня.
Мемнон і Тутос – командири помічників Філогноса, а потім Галактіона в Олександрії.
Мірка – юдейська дружина Єрманта.
Нілім та Бохрем – перські купці, з якими знався Ставрос під час перебування у Дамаску.
Номочедіо – вексель.
Ойкумена – весь світ, відомий древнім грекам.
Парфенії та юпінги – урочисті молитви на честь Артеміді.
Пеплос – верхній одяг у греків.
Піксіда – компас.
Полікратос – багатий сусід Філогноса, лисий, череватий, має шрам навкруги обличчя.
Себек – бог-крокодил у Єгипті.
Селена – головна жриця храму Артеміді.
Симпосія – дружня вечірка з музикою та вином.
Систр – музичний інструмент.
Сірігма (пташка) – дочка Філогноса та Катерини.

Телоніс – шинкар (корчмар) – загальна назва, а не ім'я.

Тифон – у давньогрецькій міфології — могутній потворний велетень, уособлення вогненних руйнівних сил землі та її випарів.

Тога – верхній одяг у римлян.

Філіст – син Пасикла і його наступник на посаді сатрапа Ефеса.

Філогнос (він же Нарцисій) – підстаркуватий чоловік з рябим, але добрим обличчям, із сивим рідким волоссям.

Чартіс – мапа

Грецькі грошові одиниці

1 талант = 60 мін

1 міна = 100 драхм

1 драхма = 6 оболов .

1 обол = 8 халків

1 халк = 2 лепти

Римські грошові одиниці

1 ауреус = 25 денаріям = 100 сестерціям = 200 дупондіям = 400 ассам

Номінал	Кільк. унцій	Тип аверсу
Асс	12	Голова Януса
Семіс	6	Голова Юпітера
Трієнс	4	Голова Мінерви
Квадранс	3	Голова Геркулеса
Секстанс	2	Голова Меркурія
<u>Унція</u>	1	Голова Ромула

Римські підрозділи

Чисельність когорти, в залежності від її типу, могла складати 360, 500, 621, 1000 легіонерів. Когорт в легіоні – 10. Контуберній – 8 чоловік; Центурія – 60-100 чоловік; Маніпула – 120-200 чоловік;